CUMHURİYET'İN 80. YILI ARMAĞANI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 11

(1921)

KAYNAK YAYINLARI

KAYNAK YAYINLARI

1921 | 11 | Atatürk'ün Bütün Eserleri

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 11

(1921)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 11

(1921)

KAYNAK YAYINLARI

Atatürk'ün
Bütün Eserleri

Analiz Basım Yayın Tasarım Gıda Ticaret ve Sanayi Ltd. Şti. Adına Sahibi
İsmet Öğütücü

Genel Yönetmen
Şule Perinçek

Yönetmen
Fikret Ulusoydan

Redaksiyon
Prof. Dr. Nejat Kaymaz, Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner, Kurtuluş Güran, Feyza Perinçek

Ankara Temsilciliği
Kemal Şenoğlu

Arşiv-Araştırma
Derya Çağlar, Ercan Dolapçı, Musa Sarıkaya, Ömer Can Sürün, Hâdiye Yılmaz

Çevrimyazı
Ercüment Hüsnü Baki, Muazzez İlmiye Çığ, Ahmet Hezarfen, Dr. Derviş Kılınçkaya, Sadık Perinçek, Memet Türkkan

Sayfa Düzeni ve Dizgi
Güler Kızılelma, Aslı Yazıcıoğlu

Kapak Tasarımı
Emre Şenoğlu, Sistem Ofset

Montaj
Analiz

Baskı
Yaylacık Matbaası

Cilt
Cansın Mücellit

Satış ve Pazarlama
Şinasi Gökçe

Dağıtım
Mesut Barış, Fetih Kişioğlu

Abone
Gülsün Kaygısız Gökçe

Muhasebe
Saniye Yalçın, Sevgi Sivaslı
© 2003

Bu eserin yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.nindir

Birinci Basım: Eylül 2003
İkinci Basım: Nisan 2005

Kaynak Yayınları: 376

ISBN: 975-343-235-6 (Tk. No)
975-343-374-3 (11. Cilt)

KAYNAK YAYINLARI

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM GIDA TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.
Meşrutiyet Cad. Kardeşler Han No: 12/3 34430 Galatasaray-İstanbul
Telefon: (0212) 252 21 56 - 252 21 99 - 292 21 08 Faks: 249 28 92
Ankara: (0312) 430 42 19 Web: www.kaynakyayinlari.com
E. Posta: kaynak@kaynakyayinlari.com
suleperincek@ataturkuneserleri.com

Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

M. Türker Acaroğlu

Prof. Dr. Feroz Ahmad

Prof. Dr. Sina Akşin

Talip Apaydın

Prof. Dr. Zeki Arıkan

Prof. Dr. İlhan Arsel

Ercüment Hüsnü Baki*

Nejat Birdoğan*

Muazzez İlmiye Çığ

Ali Dündar

Yrd. Doç. Dr. İsmet Görgülü

Prof. Dr. Tahir Hatipoğlu

Prof. Dr. Alpaslan Işıklı

Suphi Karaman

Prof. Dr. Nejat Kaymaz

Em. Tümg. Turhan Olcaytu*

Emin Özdemir

Sadık Perinçek*

Dr. Doğu Perinçek

Prof. Dr. Tülin Sağlamtunç

Zeki Sarıhan

Prof. Dr. Taner Timur

Prof. Dr. Şerafettin Turan

Gürbüz Tüfekçi

Memet Türkkan

* Sadık Perinçek'i 13 Eylül 2000, Nejat Birdoğan'ı 4 Mayıs 2001, Ercüment Hüsnü Baki'yi 23 Aralık 2001, Em. Tümg. Turhan Olcaytu'yu 25 Ağustos 2003 tarihinde kaybettik.

Bu Cilde Katkıda Bulunanlar

(Alfabetik soyadı sırasına göre)

Arif Acaloğlu, Doç. Dr. Esat Arslan, Doç. Dr. Yavuz Aslan, Prof. Dr. Türkkaya Ataöv, Doç. Dr. Hasan Babacan, Servet Bayoğlu, Ali Rıza Cihan, S. Kayıhan Cönger, Jale Dedeoğlu, Muazzez Deren, Emir Eş, Ahmet Cevdet Geçkili, Kağan Güner, Rasih Nuri İleri, Nevzat Kaya, Prof. Dr. Bayram Kodaman, Alp Kuran, Mustafa Onar, Mehmet Perinçek, Dr. Salâhi R. Sonyel, Ali Rıza Taşdelen, İrfan Yardımcı, Dr. Yusuf Nejat Yaycıoğlu.

Adana İl Halk Kütüphanesi, Adana İl Kültür Müdürlüğü, Alman Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, Amasya İl Halk Kütüphanesi, Ankara İl Halk Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Kütüphane ve Arşivi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi Uzmanları, Antalya İl Kültür Müdürlüğü, Antalya İl Halk Kütüphanesi, Arma Yayınları, Aziz Berker Kütüphanesi, Basın Müzesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bostancı Kırtasiye çalışanları, Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Çukurova Üniversitesi Kütüphane Dokümantasyon Dairesi Başkanlığı, Diyarbakır İl Halk Kütüphanesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Galatasaray Lisesi Kütüphanesi, Gaziantep İl Halk Kütüphanesi, Harp Akademileri Komutanlığı Kütüphanesi, İş Bankası Yayınları, Hatay İl Halk Kütüphanesi, Havza Kaymakamlığı, Isparta Müzesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü Atatürk Kitaplığı, İstanbul İl Halk Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Konya İl Halk Kütüphanesi, Konya İl Kültür Müdürlüğü, Milli Kütüphane, Mülkiyeliler Birliği, Osmaniye, Marakırobası Köyü Muhtarı, Samsun İl Halk Kütüphanesi, Selçuk Üniversitesi Rektörlüğü Kütüphane ve Dokümantasyon Dairesi, Serial and Government Publications Division Library of USA Congress, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü, Süleymaniye Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi, TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Kütüphanesi, TC Başbakanlık Enformasyon Genel Müdürlüğü Kütüphanesi, TC Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Arşiv Hizmetleri Şube Müdürlüğü, TC Dışişleri Bakanlığı Arşiv ve Ulaştırma Daire Başkanlığı, Tokat İl Halk Kütüphanesi, Türk Dil Kurumu Arşivi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi ve Arşivi, Yeni Adana Gazetesi.

Atatürk'ün Bütün Eserleri

Cilt: 11

(Şubat 1921 - Eylül 1921)

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 21
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Meclis'teki Hafiyelerin Soruşturulması İçin
Encümen Teşkili Hakkında (1 Şubat 1921) 23
Adliye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi'nin Dönüşüne Kadar
Yerine Bir Vekil Seçilmesi Hakkında Tezkere (1 Şubat 1921) 25
Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti'ne (2 Şubat 1921) 26
Eskişehir Yoluyla 24. Fırka Kumandanı Atıf Beyefendi'ye (3 Şubat 1921) 27
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Londra'ya Gidecek Delege Heyeti Hakkında-1 (4 Şubat 1921) 28
İstanbul'da Tevfik Paşa'ya (4 Şubat 1921) 30
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Londra'ya Gidecek Delege Heyeti Hakkında-2 (5 Şubat 1921) 32
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Londra'ya Gidecek Delege Heyetinin
Hemen Yola Çıkarılması Hakkında (5 Şubat 1921) 35
Hâkimiyeti Milliye'nin Sorularına Cevap (6 Şubat 1921) 36
Ayıntap'ta Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'ne (7 Şubat 1921) 38
Kocaeli Kumandanı Miralay Halid Beyefendi'ne (8 Şubat 1921) 39
Gürcistan'ın Ankara Sefiri Simon Mdivani'nin
Nutkuna Cevap (8 Şubat 1921) 40
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Londra Konferansı Üzerine
Tevfik Paşa'ya Yazılacak Cevap Hakkında (8 Şubat 1921) 41
Giresun Mutasarrıflığı'na (10 Şubat 1921) 44
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Batı Cephesi'ne Hareket Hakkında (10 Şubat 1921) 45
İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa'ya (13 Şubat 1921) 46

Antalya Mebusu Halil İbrahim Bey'in
Antalya'da Liman İnşasına Dair Sorusuna Cevap (14 Şubat 1921) 47
Kocaeli Kumandanı Miralay Halid Beyefendi'ye (17 Şubat 1921) 48
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun
Değiştirilemeyeceği Hakkında (21 Şubat 1921) 49
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Gürcistan ve Ermenistan Arasında Çıkan Harp ve
Kafkasya Durumu Hakkında (21 Şubat 1921) 51
Silifke Mutasarrıflığı
Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziye Riyaseti'ne (23 Şubat 1921) 57
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
İktisat Vekili Mahmut Celâl Beyefendi'nin
Geçici Vekilliği Hakkında (24 Şubat 1921) 58
Amerikalı Gazeteci Streit İle Mülakat (26 Şubat 1921) 59
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Tevfik Paşa'nın Londra Konferansı'nda Türkiye Namına
Söz Söylemek Hakkının Anadolu Delegelerine Ait Olduğuna
Dair Beyanatı Hakkında (26 Şubat 1921) 66
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Büyük Millet Meclisi İkinci Toplantı
Yılını Açış Konuşması (1 Mart 1921) 67
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Reisi Sani Seçimi Hakkında (1 Mart 1921) 74
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
İstiklâl Marşı'nın Meclis Kürsüsünden
Okunması Hakkında (1 Mart 1921) 75
Londra'da Bekir Sami Bey'e (1 Mart 1921) 78
Yozgad'da Giresun Müfrezesi Kumandanlığı'na (2 Mart 1921) 81
Bütün Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine (2 Mart 1921) 82
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Reisi Sani ve Reis Vekilleri Seçimi, Üyelerin Şubelere Ayrılması,
İdare Memurları ve Kâtiplerin Seçimi Hakkında (2 Mart 1921) 83
Anadolu'nun Barış Meselesindeki Vaziyeti Hakkında (Mart 1921) 85
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Riyaset Divanı Kâtipleri Seçimi Hakkında (5 Mart 1921) 86

Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Gaziantep Gazilerini Taltif İçin
Bazı Hediyeler Alınması Hakkında (5 Mart 1921) 87
Giresun Müdafaai Hukuk Reisi Osman Ağa'ya (6 Mart 1921) 88
3. Fırka Kumandanlığı'na (7 Mart 1921) 89
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Riyaset Divanı Kâtipleri Seçimi Hakkında (7 Mart 1921) 90
Geyve Yoluyla Kocaeli Kumandanı Halid Beyefendi'ye (12 Mart 1921) 92
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (12 Mart 1921) 93
Roma'da Papa 15. Benova'ya Cevap (12 Mart 1921) 94
Doğu Cephesi Kumandanlığı'na
Moskova Sefiri Kebiri Ali Fuad Paşa'ya (13 Mart 1921) 97
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Seferberlik ve Cephe Zammı Kanunu Hakkında (14 Mart 1921) 98
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Malta'da Tutuklu Bulunanların Tahsisatı Hakkında (17 Mart 1921) 100
Erzurum Müfrezesi'nin Hizmetleri Hakkında (20 Mart 1921) 102
Bütün Vilayetlere ve Mutasarrıflıklara (21 Mart 1921) 103
Konya, Adana, Diyarbekir, Van Valilerine
Bolu, Antalya, Kayseri Mutasarrıflarına
Kaymakam Fuat Beyefendi'ye (22 Mart 1921) 104
Güney Cephesi Kumandanı'na (24 Mart 1921) 106
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (25 Mart 1921) 107
Ordu Mutasarrıflığı'na (27 Mart 1921) 108
İsmet Paşa'ya (27 Mart 1921) 109
İsmet Paşa'ya (28 Mart 1921) 110
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendi'ye (28/29 Mart 1921) 111
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
İtalya'da Bulunan Satın Alma Heyeti Hakkında (31 Mart 1921) 112
Sivas Valisi Cemâl Beyefendi'ye (31 Mart 1921) 113
Batı Cephesi Kumandanı ve
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi İsmet Paşa'ya (1 Nisan 1921) 114
Mehmed Emin Yurdakul Beyefendi'ye (1 Nisan 1921) 116
İsmet Paşa'ya (2 Nisan 1921) 117
Kumandan, Vali ve Mutasarrıflara (4 Nisan 1921) 118
Elaziz Vali Vekili Abdülkadir Beyefendi'ye (5 Nisan 1921) 119
Kastamonu Valiliği'ne (5/6 Nisan 1921) 120

Dersim Mutasarrıflığı'na (9 Nisan 1921) 121
Dersaadet'te Namık Kemal Zade Ali Ekrem Bey'e (10 Nisan 1921) 122
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (11 Nisan 1921) 123
Elaziz Vilayeti'ne (11 Nisan 1921) 124
Amasya Mutasarrıflığı'na (11 Nisan 1921) 125
Osmanlı Hilâli Ahmer Cemiyeti Murahhaslığı'na (11 Nisan 1921) 126
Yunan Zulümleri Hakkında
İnsanlık ve Medeniyet Âlemine Beyanname (12 Nisan 1921) 127
Hilâli Ahmer'e Bağışlanan Otuz Bin Altın Ruble Dolayısıyla
Rus Temsilcisi Mdivani'ye Teşekkür (12 Nisan 1921) 130
Efgan Heyeti Reisi Sultan Ahmet Han'a (12 Nisan 1921) 132
Doğu Cephesi Kumandanlığı'na (12 Nisan 1921) 133
Güney Cephesi Kumandanı Refet Paşa'ya (12 Nisan 1921) 134
12. Kolordu Kumandanı Fahreddin Bey'e (12 Nisan 1921) 135
Güney Cephesi Kumandanı Refet Paşa'ya (12/13 Nisan 1921) 136
Burdur Mutasarrıflığı Vasıtasıyla
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Merkeziyesi'ne (14 Nisan 1921) 137
Dersaadet'te Müşir Fuat ve Ferik Rıza Paşalara ve
Eski Âyan Reisi Rifat Beyefendilere (16 Nisan 1921) 138
Eskişehir'de Bayan Berthe-George Gaulis'e (17 Nisan 1921) 139
Mardin Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk
Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne (19 Nisan 1921) 140
Hâkimiyeti Milliye İle Mülakat (22 Nisan 1921) 141
Bütün Kaza, Nahiye ve Mahallelerin İdare Heyetlerine
23 Nisan Bayram Tebriki (23 Nisan 1921) 146
İnebolu Mevki Kumandanlığı'na (23 Nisan 1921) 147
Urfa Mutasarrıflığı'na (24 Nisan 1921) 148
Konya Valisi Galip Paşa'ya (25 Nisan 1921) 149
Şehzade Faruk Efendi'ye (27 Nisan 1921) 150
Konya Valisi Galib Paşa'ya (27 Nisan 1921) 151
Isparta Mutasarrıflığı'na (28 Nisan 1921) 152
Kuvayi Milliye'nin Teşkilinin
Yıldönümü Münasebetiyle Nutuk (Nisan 1921) 153
Azerbaycan Şûra Hükümeti Riyaseti'ne (2 Mayıs 1921) 154
Karahisarı Sahib Mutasarrıflığı'na (5 Mayıs 1921) 155
Erzurum'da Adliye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi'ye (7 Mayıs 1921) 157

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu
Program ve Tüzüğü (10 Mayıs 1921) **159**
Askeri Vaziyet Hakkında *Hâkimiyeti Milliye*'ye Beyanat (11 Mayıs 1921) **162**
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in
Fransızlarla Yaptığı Anlaşma Hakkında (12 Mayıs 1921) **163**
Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti Riyaseti'ne (12 Mayıs 1921) **167**
Müdafaai Hukuk Nizamnamesi'nin Uygulanması Hakkında (13 Mayıs 1921) 168
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
1921 Senesi Bütçesi ve Mali Vaziyet Hakkında (14 Mayıs 1921) **169**
Ankara Darülmuallimatı Resim Muallimi
Tahsin Beyefendi'ye (14 Mayıs 1921) **171**
Moskova Sefareti Müşavirlerinden Büyük Millet Meclisi
Menteşe Mebusu Tevfik Rüştü Beyefendi'ye,
Moskova Sefiri Kebiri Ali Fuad Paşa'ya (16 Mayıs 1921) **172**
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Heyeti Vekile'nin İstifası Hakkında (16 Mayıs 1921) **176**
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (17 Mayıs 1921) **177**
Amasya Mebusu Bekir Sami Beyefendi'ye (19 Mayıs 1921) **178**
Doğu Cephesi Kumandanlığı'na (22 Mayıs 1921) **179**
Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa'ya (22 Mayıs 1921) **180**
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Bütün Livalar Heyeti Merkeziyelerine (23 Mayıs 1921) **181**
Samsun'da Yurda Dönen Siyasi Tutuklulara (24 Mayıs 1921) **184**
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir'e (Mayıs 1921) **185**
Trabzon Valisi Naci Beyefendi'ye (Mayıs 1921) **186**
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (Mayıs 1921) **187**
Dahiliye Vekili Ata Beyefendi'ye (29 Mayıs 1921) 188
Eski Güneybatı Kafkas Hükümeti Reisi
Cihangirzade İbrahim Bey'e (29 Mayıs 1921) **190**
Müdafaai Milliye ve Dahiliye Vekâletlerine (1 Haziran 1921) **191**
Yusuf Kemal Beyefendi'ye (3 Haziran 1921) **192**
Yusuf Kemal Beyefendi'ye (3 Haziran 1921) **193**
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (4 Haziran 1921) **194**
Silvan'da Abdullah Bey Zade Sadık Bey'e (5 Haziran 1921) **196**
Ankara Belediyesi Riyaseti'ne (7 Haziran 1921) **197**
Dahiliye Vekâleti'ne (9 Haziran 1921) **198**
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (10 Haziran 1921) **199**

Afgan Sefarethanesi'nde
Bayrak Çekme Töreninde Nutuk (10 Haziran 1921) 200
Diyarbekir'de Şeyh Ahmed-üş Şerîf-üs Sünusi'ye (12 Haziran 1921) 202
Franklin Bouillon İle Yapılan Görüşmeler Hakkında (13 Haziran 1921) 203
Adana Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne (15 Haziran 1921) 205
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (15 Haziran 1921) 206
Erzurum Mebusu Necati Beyefendi'ye (25 Haziran 1921) 207
Elaziz Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne (25 Haziran 1921) 208
Antalya Mutasarrıflığı Vasıtasıyla
Erzurum Mebusu Celalettin Arif Beyefendi'ye (25 Haziran 1921) 209
Sovyet Elçisi Natsarenus'un Güven Mektubu Üzerine (27 Haziran 1921) 210
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
İngilizlerin Görüşme İsteği Hakkında (27 Haziran 1921) 212
Rodos'ta İzmir Mebusu
Doktor Mustafa Şevket Beyefendi'ye (27 Haziran 1921) 214
Silvan'da Belde Müftüsü ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Abdullah Efendi ve Arkadaşlarına (27 Haziran 1921) 215
Trabzon, Kastamonu, Ordu, Bolu, Canik, Sinop, Lazistan, Zonguldak,
Giresun Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne (28 Haziran 1921) 216
Bitlis Vilayeti'ne (28 Haziran 1921) 217
İstanbul'da Ahmet İzzet Paşa'ya (29 Haziran 1921) 218
Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Merkeziyesi Reisi Ahmet Bey'e (30 Haziran 1921) 219
Trabzon'da İskeleler Kâhyası
Yahya Reis Zade Yahya Efendi'ye (30 Haziran 1921) 220
ABD'li İstihbaratçı Teğmen Robert S. Dunn İle Görüşme (1 Temmuz 1921) 221
Ali Fuat Paşa'nın Mektubuna Yusuf Kemal Bey İçin Not (3 Temmuz 1921) 225
Ahmet İzzet Paşa'nın Mektubuna Düşülen Not (6 Temmuz 1921) 227
General Harington'a Cevap (Temmuz 1921) 228
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Erzurum Kadısının Azliyle İlgili Soru
Önergesi Hakkında (7 Temmuz 1921) 229
Pièrre Loti'ye (12 Temmuz 1921) 230
16 Numaralı Not Defteri (1921) 231
Maarif Kongresini Açış Konuşması (15 Temmuz 1921) 236

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (Temmuz 1921) 238
12. Grup Kumandanı'na (17 Temmuz 1921) 239
Yunan Taarruzuna Karşı Harekâtın
Sevk ve İdaresinde Ana Düşünce (17 Temmuz 1921) 240
Mürettep Kolordu Kumandanlığı'na (18 Temmuz 1921) 241
İsmet Paşa'ya Direktif (18 Temmuz 1921) 242
Eskişehir İstasyon Kumandanı Vasıtasıyla
İsmet Paşa Hazretleri'ne (18 Temmuz 1921) 243
Arif Beyefendi'ye (18 Temmuz 1921) 244
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (18 Temmuz 1921) 245
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (20 Temmuz 1921) 246
12. Grup Kumandanı Halit Beyefendi'ye
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (21 Temmuz 1921) 251
Ordu Mutasarrıflığı'na (21 Temmuz 1921) 252
Ordu Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne (21 Temmuz 1921) 253
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Cepheye Asker Sevki Hakkında (23 Temmuz 1921) 254
Konya Mebusu Hacı Bekir Efendi, Kayseri Mebusu Rifat,
Yozgat Mebusu Feyyaz Âli, Muş Mebusu Mahmut Sait,
Kütahya Mebusu Haydar Beyefendilere
Verilen Yetki Belgesi (24 Temmuz 1921) 255
Le Bosphore'da Yayımlanan Beyanname (24 Temmuz 1921) 256
Büyük Millet Meclisi Riyaseti Sanisine (26 Temmuz 1921) 257
Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne, Dahiliye Vekâleti'ne
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (27 Temmuz 1921) 258
Bolu, Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Çorum, Kayseri, Kırşehir, Niğde,
Aksaray, Konya, Isparta, Ankara, Silifke, Burdur, Muğla,
Antalya Müdafaai Hukuk Merkezlerine (28 Temmuz 1921) 259
Keskin'de Müftü Sadık Efendi ve
Muhterem Arkadaşlarına (28 Temmuz 1921) 260
Kastamonu Havalisi Kumandanlığı'na (28 Temmuz 1921) 261
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Yaralılara Para Yardımı Yapılması Hakkında (30 Temmuz 1921) 262
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Hacı Şükrü ve Tunalı Hilmi Beylerin
Önergeleri Hakkında (30 Temmuz 1921) 264

12. Grup Kumandanı'na (Temmuz 1921) 265
Yeni Mektep Mecmuası Sahibi Hasan Raşit Bey'e (Ağustos 1921) 266
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (1 Ağustos 1921) 267
Beyrut'ta Cemiyet-il İttihat El İslami Heyeti'ne (1 Ağustos 1921) 269
Ankara'da Himayei Etfal Cemiyeti Riyaseti'ne (1 Ağustos 1921) 270
Doğu Cephesi Kumandanlığı'na (3 Ağustos 1921) 271
Denizli Mebusu Yusuf Beyefendi'ye (3 Ağustos 1921) 272
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Başkumandanlık Meselesi Hakkında (5 Ağustos 1921) 273
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'nden İstifa Eden İsmet Paşa'nın Yerine
Diğer Bir Zatın Seçilmesi Hakkında Tezkere (5 Ağustos 1921) 283
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Başkumandanlık Vazifesi Verilmesi Hakkında (5 Ağustos 1921) 284
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Fevzi Paşa'dan Boşalan Müdafaai Milliye Vekâleti'ne
Bir Zatın Seçilmesi Hakkında (5 Ağustos 1921) 285
Orduya ve Millete Beyanname (5 Ağustos 1921) 286
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (6 Ağustos 1921) 288
Berthe-George Gaulis'e (7 Ağustos 1921) 289
Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'ya (7 Ağustos 1921) 290
Tekâlifi Milliye Emirleri (7-8 Ağustos 1921) 291
1 Numaralı Tekâlifi Milliye Emri (7 Ağustos 1921) 293
2 Numaralı Tekâlifi Milliye Emri (7 Ağustos 1921) 296
3 Numaralı Tekâlifi Milliye Emri (7 Ağustos 1921) 298
4 Numaralı Tekâlifi Milliye Emri (7 Ağustos 1921) 300
5 Numaralı Tekâlifi Milliye Emri (7 Ağustos 1921) 301
6 Numaralı Tekâlifi Milliye Emri (7 Ağustos 1921) 303
7 Numaralı Tekâlifi Milliye Emri (8 Ağustos 1921) 304
8 Numaralı Tekâlifi Milliye Emri (8 Ağustos 1921) 306
9 Numaralı Tekâlifi Milliye Emri (8 Ağustos 1921) 307
10 Numaralı Tekâlifi Milliye Emri (8 Ağustos 1921) 308
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Askeri Vaziyet Hakkında (8 Ağustos 1921) 311
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (8 Ağustos 1921) 316
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
Erzurum Mebusu Durak Bey'in Önergesi Hakkında (11 Ağustos 1921) 317
Afganistan Sefiri Alîşânı Sultan Ahmed Han'a (11 Ağustos 1921) 323

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (12 Ağustos 1921) 324
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne (12 Ağustos 1921) 325
12. Grup Kumandanı'na (12 Ağustos 1921) 326
Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa'ya (14 Ağustos 1921) 327
Bütün Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine (14 Ağustos 1921) 328
Tekâlifi Milliye Encümen Reisi'ne,
Ankara Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziye Riyaseti'ne,
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (15 Ağustos 1921) 329
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya (16 Ağustos 1921) 330
Keskin Kazası Müftülüğü'ne ve
Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne (16 Ağustos 1921) 331
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya (17 Ağustos 1921) 332
Halide Edib Hanımefendi'ye (18 Ağustos 1921) 333
Bütün Komutanlara Cephe Emri (19 Ağustos 1921) 334
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya (20 Ağustos 1921) 335
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (20 Ağustos 1921) 336
Merkez Ordusu Kumandanlığı'na (20 Ağustos 1921) 337
Kâzım Karabekir Paşa'ya (21 Ağustos 1921) 338
Doğu Cephesi Kumandanlığı'na, Erzurum Vilayeti'ne (21 Ağustos 1921) 339
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya (21 Ağustos 1921) 340
Le Bosphore'da Yayımlanan Beyanname (21 Ağustos 1921) 342
Fevzi Paşa'ya (22 Ağustos 1921) 343
Sakarya Meydan Savaşı'nda Müdafaa Taktiği Hakkında (23 Ağustos 1921) 344
Mazhar Müfit Beyefendi'ye (23 Ağustos 1921) 345
1, 2, 3, 4, 5, 12 Mürettep Kolordu'ya (24 Ağustos 1921) 346
İnebolu'da Miralay Naci Beyefendi'ye (Ağustos 1921) 347
Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa'ya (Ağustos 1921) 348
Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa'ya (26 Ağustos 1921) 349
Refet Paşa'ya (26/27 Ağustos 1921) 351
Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey'e (26/27 Ağustos 1921) 352
Refet Paşa'ya (26/27 Ağustos 1921) 353
Refet Paşa'ya (26/27 Ağustos 1921) 354
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (27 Ağustos 1921) 355
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (27/28 Ağustos 1921) 356
Başkumandanlık Raporu (28 Ağustos 1921) 357
Salih Beyefendi'ye (Ağustos 1921) 358
Fevzi Paşa'ya (30 Ağustos 1921) 359

Erkânıharbiye Reisi Fevzi Paşa'ya (30 Ağustos 1921) 360
Müdafaai Milliye Vekili'ne (31 Ağustos 1921) 361
Associated Press Muhabirine Demeç (Ağustos 1921) 362
İstanbul'daki Esirgeme Derneği Reisesi Hanım'a (Ağustos 1921) 363
Meclis'in Selam ve İtimadının
Orduya Tebliğ Edildiğine Dair Telgraf (1 Eylül 1921) 364
12. Grup Kumandanlığı'na, Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Sanisi
Salih Bey'e (3 Eylül 1921) 365
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Sanisi
Kaymakam Salih Bey'e (3 Eylül 1921) 366
Merkez Ordusu Kumandanlığı'na (3 Eylül 1921) 371
Moskova Sefareti'ne (3 Eylül 1921) 373
Berthe-George Gaulis'e (5 Eylül 1921) 374
Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'ya (6 Eylül 1921) 376
Meclis'te Okunan Rapor (8 Eylül 1921) 377
Kastamonu Havalisi Kumandanlığı'na (9 Eylül 1921) 378
Cephe Emri (12 Eylül 1921) 379
Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa'ya (13 Eylül 1921) 381
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (13 Eylül 1921) 382
Batı Ordusu Kumandanlığı'na (13 Eylül 1921) 383
13 Eylül Tarihli Emir (13 Eylül 1921) 384
Ankara Kumandanlığı Vasıtasıyla
Bütün Vekâletlere ve Ankara Kumandanlığı'na (13 Eylül 1921) 386
Doğu Cephesi, Merkez Ordusu, Elcezire Cephesi, Gaziantep Mıntıkası,
Adana Mıntıkası, Kastamonu Havalisi, Ankara Kumandanlığı'na
Bütün Vekâletlere, Bütün Vilayetlere ve Bağımsız Livalara,
Bütün Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine,
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (13 Eylül 1921) 387
5. Süvari Kolordu Kumandanı Fahreddin Paşa'ya (13 Eylül 1921) 389
Millete Beyanname (14 Eylül 1921) 390
Kastamonu Valiliği'ne (15 Eylül 1921) 392
Zonguldaklıların Tebrikine Cevap (15 Eylül 1921) 393
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (15 Eylül 1921) 394
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (16 Eylül 1921) 395
Aydın Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi'ne (16 Eylül 1921) 396

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi
Adnan Beyefendi'ye (17 Eylül 1921) 397
Isparta Mutasarrıflığı Vasıtası İle
Mebus Hafız İbrahim Efendi'ye (17 Eylül 1921) 398
Yeni Gün Muhabirine Beyanat (17 Eylül 1921) 399
Batum Başşehbenderi Aziz Samih Bey'e (18 Eylül 1921) 400
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Askeri Harekât ve Harici Vaziyet Hakkında (19 Eylül 1921) 401
Orduya Beyanname (20 Eylül 1921) 413
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (20 Eylül 1921) 415
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa'ya (21 Eylül 1921) 416
2. Kolordu'nun İleri Sürülmesi Hakkında (21 Eylül 1921) 417
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (21 Eylül 1921) 418
Müdafaai Hukuk Reisi Müftü Sadık Efendi'ye (23 Eylül 1921) 419
İstanbul Hükümeti'ne (24 Eylül 1921) 420
Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa'ya (26 Eylül 1921) 421
Azerbaycan Sosyalist Şûra Cumhuriyeti Ankara Temsilcisi
İbrahim Abilof Beyefendi'ye (27 Eylül 1921) 422
Azerbaycan Sosyalist Şûra Cumhuriyeti Ankara Temsilcisi
İbrahim Abilof Beyefendi'ye (27 Eylül 1921) 423
Bolu Gençler Birliği Riyaseti'ne (28 Eylül 1921) 424
Büyük Millet Meclisi'nde Konuşma
Batı Cephesi'ndeki Muharebelerde Fedakârlık Göstermiş Olan
129 Zatın Taltif Edilmesi Hakkında Tezkere (29 Eylül 1921) 425
Büyük Millet Meclisi Gizli Oturumunda Konuşma
İngilizlerle Esir Mübadelesi Hakkında (29 Eylül 1921) 427
Çiçerin'e (29 Eylül 1921) 428
Saib Bey Vasıtasıyla Zübeyde Hanım'a (29 Eylül 1921) 429
Batı Cephesi Kumandanlığı'na (29/30 Eylül 1921) 430

DİZİN 431

SUNUŞ

Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye halkının ulusal demokratik devriminin önderidir. O'nun hayatı, daha 1908 Devrimi öncesinden 1938'de hayata göz yummasına kadar toplumumuzun devrim süreçleriyle iç içedir.

Atatürk, çağımızın iki büyük devrim dinamiğinden birini oluşturan Mazlumlar Dünyası'nın başarıya ulaşan ilk devrimine önderlik etmiştir. Bu nedenle, O'nun başında bulunduğu eylem, yalnız ulusal tarihimize damgasını vurmakla kalmamış, insanlık tarihinin yaratılmasına da önemli katkıda bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı'mızın ve Cumhuriyet Devrimi'mizin, bir bütün olarak, bütün dünyada Kemalist Devrim diye bilinmesi, başka deyişle O'nun adıyla anılması doğaldır.

Bu gerçekler ışığında, Atatürk'ü bilmek ve anlamak, 20. yüzyıl Türkiye'sini ve dünyasını inceleme ve açıklama çabasının bir gereğidir. Oysa O'nun önderliğindeki büyük devrimci eylemi ateşleyen ve yönlendiren düşünce birikiminin belgeleri, çeşitli kitap, dergi, gazete, yayın ve arşivlere dağılmıştır. Bu nedenlerle, araştırmacılar ve ilgililer, Türkiye Devrimi'ni bütün yönleri ve derinliğiyle inceleme ve açıklama olanağından yoksundur.

Atatürk'ü kaybetmemizden bu yana 60 yıl geçtiği halde, yazı ve konuşmalarını, bir arada ve asıllarına uygun olarak yayımlama görevi, ne yazık ki, bugünlere kalmıştır.

Kaynak Yayınları, tamamı 15 ciltte toplanacak olan *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni yayımlama görevini üstlenmekle tarifsiz bir onur duymaktadır ve yaptığı işin bilincindedir.

Kuvvet kaynağımız, Türkiye halkının devrimci pratiğini özetleyen bu büyük birikimi, önümüzdeki devrimci atılımların enerji kaynağına dönüştürme iradesidir. Biricik güvencemiz ise, Türkiye devriminin yaratıcısı ve sahibi olan Türkiye halkıdır ve onun aydın birikimidir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, yalnız bir derleme ve özgün metinlere göre düzeltme çalışması sınırları içinde kalmamış, bir araştırma ve keşif faaliyeti boyutlarına ulaşmıştır. Kaynak Yayınları, Atatürk'e ait ülkemiz ve yabancı ülkeler arşivlerinde gizlenen belgelere ulaşmak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış ve özel bir çalışma yürütmüştür. Bu çabalarımızın ürünlerini toplamaktayız. Özellikle Türkiye ve eski Sovyetler Birliği arşivlerinde bulduğumuz, yüzlerce yeni belge, yazı, mektup, demeç, tutanak, görüşme ve konuşma, Türkiye devrim tarihinin bazı aşamalarını yeniden yazmayı gerektiren bilgileri ve kanıtları içermektedir.

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni yayımlama görevi, kuşkusuz ancak Türkiye devrim tarihine ve Atatürk araştırmalarına emek vermiş aydın ve uzman birikimiyle başarılabilirdi. Bu anlayışla oluşturulan Atatürk'ün Bütün Eserleri Danışma Kurulu, araştırmaların yürütülmesinde ve eserin oluşturulmasında izlenecek yöntemleri tartışmış ve anlayış birliğine varmıştır. Buna göre:

- Bu çalışmayla, Atatürk'ün yazdığı, söylediği ve imzaladığı bütün metinler ve belgeler bir araya getirilecektir.
- *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde, yalnız Atatürk'e ait olduğu kanıtlanmış olan metinler yer alacaktır. Hatıralardaki aktarmalar, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ne konmayacaktır.

• Hataların ve tahrifatların düzeltilmesi yanında, eksiklerin giderilmesi için, yayımlanmış metinler, asılları ve özgün belgelerle karşılaştırılacaktır.

• Belgenin kaynağı, konuşmanın nerede, hangi tarihte yapıldığı gibi nesnel bilgiler, yorumsuz olarak verilecektir.

• Metinler, eserde tarih sırasına göre yer alacaktır. Çünkü, Atatürk'ün görüşleri, tarihsel akış içinde anlamlıdır.

• Eser, günümüz Türkçesiyle yayımlanacaktır. Dildeki tarihi hava korunurken, artık anlaşılmayan sözcük ve deyimlerin yerine bugünkü karşılıkları konulacaktır.

Bu çerçevede binlerce kitap, gazete, dergi ve belge taranmış, incelenmiş, yayımlanmış metinlerle karşılaştırılmış; eski yazı metinler Latin harfli Türkçe yazıya yeniden aktarılmış; Rusça, İngilizce, Fransızca, Almanca ve diğer yabancı dillerden metinler, yeniden çevrilmiştir. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'nde yer alan bütün metinler ve tarihleri, belgelerin asıllarına ya da ilk kaynaklarına başvurularak teker teker incelenmiş, araştırılmış, karşılaştırılmış ve defalarca kontrol edilmiştir. Yüzlerce yanlış okuma, çeviri ve tarih hataları saptanıp giderilmiştir.

Metinler 40 yaş aydın kuşağının Türkçesi temel alınarak, tarihi dokusu bozulmadan sadeleştirildi.

Dipnotlarda, metinlerin daha önce yer aldığı kaynaklar ile belgelerin bulunduğu arşiv belirtilmiştir.

Rumi tarihlerin yanında miladi karşılıkları gösterilmiştir.

Öğle vaktini esas alan 12 saat sistemi korunmuştur. Örneğin; "saat 2 sonra'da", "saat 14'te"; "saat 6 evvel'de", "saat 06'da" anlamındadır.

Kişi ve yer adlarının yazılışına müdahale edilmemiş, farklılıklar korunmuştur. ("Saip, Sâip, Saib", "Saffet, Safvet" ya da "Kanlı sırt, Kanlısırt" gibi.)

Sonunda "Y.N." (Yayımlayanın Notu) imzası bulunan notlar Kaynak Yayınları tarafından konulmuştur.

Böylesine ağır ve yorucu olan bu çalışma sırasında, Danışma Kurulu'nun yanında çok sayıda uzman araştırmacı, arşivci, çevirmen ve redaktör görev almaktadır. Hepsinin adını burada anmamıza sayfalarımız yetmez. Değerli katkıları için kendilerine ne kadar teşekkür edilse azdır.

***

Atatürk'ün Bütün Eserleri'ni en başta O'nun önderliğinde Türkiye Devrimi'ni gerçekleştiren Türkiye halkına, Birinci Dünya Savaşı'nın, özellikle Çanakkale Direnişi'mizin, Kurtuluş Savaşı'mızın silahlı kuvvetlerine, şehit ve gazilerine, Cumhuriyet Devrimi'mizin Aydınlanma savaşçılarına, Devrim şehitlerine, Kubilay'lara, "Cumhuriyet bize emanet" diyen devrim gençliğine, ulusal demokratik devrimimizi tamamlamak için mücadele eden emekçi ve aydınlarımıza borçluyuz. Bu büyük eserin gerçek yaratıcıları, başta Atatürk, onlardır.

20. yüzyılın devrimci yükselişinde, Ezilen Dünyanın ayağa kalkışını ateşleyen ve 21. yüzyılın büyük devrimci atılımlarına olağanüstü katkılarda bulunacak olan Türkiye halkına ve aydınlarına, *Atatürk'ün Bütün Eserleri*'ni, Cumhuriyet'in 75. yılı armağanı olarak, derin saygı ve bağlılıkla sunuyoruz.

Ekim 1998
KAYNAK YAYINLARI

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA

MECLİS'TEKİ HAFİYELERİN SORUŞTURULMASI İÇİN ENCÜMEN TEŞKİLİ HAKKINDA*

(1 ŞUBAT 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Muhterem arkadaşlar, dünkü aleni celsede genel kurulunuza karşı pek acı bir hakikati derin elemlerle arz ve ihbar etmek mecburiyeti karşısında bırakıldım. Hakikaten öteden beri gizli celselerimizde teati edilen bütün fikirlerin harice, düşmanlarımıza muntazaman ihbar edilmekte olduğuna dair sağlam istihbaratımız vardır. Evvela burada harice ifşası millet ve memleket menfaatlarımız için gayet zararlı olan birçok şeyleri daha birkaç gün evvel buraya dönmüş bulunan Hariciye Vekili'miz Bekir Sami Bey'e Moskova Rus Umuru Hariciye Komiseri Çiçerin aynen söylemiştir. Dolayısıyla, işte bu ihbarlar, ne yazık ki, içimizden çıkabiliyor ve nasıl bir kanal ile oraya gidebiliyor? Yine sağlam istihbaratımız vardır ki, gizli celselerimiz muntazam raporlarla İstanbul'da İngilizlere verilmektedir. *(Lanet sesleri.)* Gizli celselerimizde millet ve memleket hayatına, milletin yüce maksatlarına ait sözlerin ifşa edildiğine dair yabancılardan sağlam malumatımız vardır. Dolayısıyla, ne yazık ki, içimizde bu zihniyette insanlar olduğunu itiraf mecburiyetindeyiz ve yine bu insanları meydana çıkarmak, hepimize müştereken ait vatani ve vicdani bir vazifedir. Yalnız bana ait değildir. Hepimize aittir. Dün müştereken bu istihbarat üzerine, kabul etmeye mecbur olduğumuz bu esas üzerine, meydana çıkarmamız lüzumuna inanıyorum. Yalnız biraz daha ileri giderek, dünkü ifadelerimde kendi vukuf ve malumatımı da ima tarzında ifşa etmiş oldum. Hakikaten ben şahsen öğrendiğim belgelere dayanarak isim dahi söyleyebilirim ve bilhassa bu isimler üzerinde ulaştığım, öğrendiğim malumatın hangi kaynaklardan alındığını, hatta gizli celsemizde dahi söylemeyi siyasetimiz ve menfaatlarımız için münasip görmedim. Fakat her halde söylenmiş bir sözdür, bunu yüksek heyetimiz bir defa daha incelese münasip olur. Söyleyeceğim sözler, vereceğim izahat mümkün olduğu kadar sınırlı bir dairede kalabilmek için, münasip görürseniz on beş kişiden ibaret olmak üzere bir heyet seçiniz. Bendeniz o heyete mevcut izahat ve malumatımı vereyim. Onlar benim malumat ve izahatım üzerine hasıl edecekleri kanaati ya doğrudan doğruya yüksek heyetinize arz ederler, lüzum görürlerse daha çok belgelendirirler, araştırırlar, incelerler ve rica ederim, bu meselede hepimiz aynı alaka ile müştereken çalışalım. Dolayısıyla teklifim, dünkü söylediğim sözleri daha açık ve kati ifadelerle açıklığa kavuşturmak için ufak bir heyet, on beş kişilik, seçerseniz uygun olur kanaatindeyim.

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.356-357, 362.

[...]

Reis [İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi]: [...] Reis Paşa'nın teklif ettiği encümenin teşkilini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Arkadaşlar, söz konusu olan isimler hakkında malumat verilmesi için bana belge sorduğunuz zaman onu genel kurula arz ederim. Belki bugün için ve bir zaman için arz etmem.

Onun için vereceğim malumatın tamamen sınırlılığını temin maksadıyla böyle ufak bir heyetin mevcudiyetini arzu ediyorum.

ADLİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL BEYEFENDİ'NİN DÖNÜŞÜNE KADAR YERİNE BİR VEKİL SEÇİLMESİ HAKKINDA TEZKERE*

(1 ŞUBAT 1921)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Adliye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi'nin dönüşüne kadar adı geçene vekâleten adliye işlerini görmek üzere isimleri yazılı zevattan birinin seçilmesini rica ederim.

1 Şubat 1337 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Zekâi B. (Adana), Atâ B. (Niğde), Osman Nuri B. (Bursa), Hafız Mehmet B. (Trabzon).

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.8, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1945, s.49.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 1 Şubat 1921 günü öğleden sonra saat 1.45'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 142. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

ANKARA İSTİKLÂL MAHKEMESİ RİYASETİ'NE*

(2 ŞUBAT 1921)[1]

Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti'ne

Gizli ve zata mahsus.

25.1.37 [1921] tarihli tezkereye cevaptır:

Yeşilordu ve gizli komünist teşkilatı malumat ve muvafakatim altında teşekkül etmiş değildir. Gizli komünist teşkilatına ait malumatım geneldir. Ancak Yeşilordu teşkilatını ilk yapanlar Hakkı Behiç Bey ve arkadaşları bu işe iyi niyetle başladıkları malumum olmuş ise de, her halde bu teşkilatın vücudundan haberdar olur olmaz zararlarını takdir ederek hemen lağvetmelerini kendilerine kati surette bildirdim. Bu ihtarım üzerine Hakkı Behiç Bey ve arkadaşları bu teşkilatla meşgul olmaktan vazgeçtiklerini bana bildirmişlerdir, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Sadi Borak, "İlk Türk Komünistleri İstiklâl Mahkemesinde", *Günaydın*, 28 Temmuz 1976.
1 Sadi Borak, yukardaki yazının 2 Şubat 1921 günlü olduğunu yazmış. (Y.N.)

ESKİŞEHİR YOLUYLA 24. FIRKA KUMANDANI ATIF BEYEFENDİ'YE*

(3 ŞUBAT 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 2/130
Şifre
Zata mahsustur.
Aceledir.

Ankara
3.2.337 [1921]

Eskişehir Yoluyla 24. Fırka Kumandanı Atıf Beyefendi'ye

C. 2.2.37 [1921] şifreye:

Zatıâliniz için tasavvur ettiğim bir vaziyet hakkında bizzat görüşmek üzere Ankara'yı teşrifinizi rica ederim. Batı Cephesi'ne tebligat yapılmasını Müdafaai Milliye Vekâleti'ne de yazdım, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-1, D: 18, F: 15'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
LONDRA'YA GİDECEK DELEGE HEYETİ HAKKINDA-1*
(4 ŞUBAT 1921)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Efendim, Meclis'in Reisi sıfatıyla maruzatta bulunuyorum.

Ömer Lütfi Bey cereyan eden haberleşmeleri aynen arz etti. Dolayısıyla, bendeniz Reis Bey'in teklifine karşı icrası lazım gelen karar hakkında görüş beyan etmeleri taraftarı değilim. Vehbi Bey hazır buraya gelmişken, bir meseleyi de izah edeyim. Bu Neşet Bey'den bahsolunuyor. Gönderdiğiniz mektupta deniliyor. Malumu âliniz Amerikan gazetecileri on, on bir soru sormuşlardı: Onların cevaplarını biliyorsunuz. Hemen aynı esasları ihtiva etmek üzere bizim Hariciye Vekâleti'mizce yapılan ufak bir beyannamemiz vardır ki, bunu muhtelif vasıtalar ile biz her tarafa göndermişiz. Bir de Neşet Bey vasıtasıyla İstanbul'a gönderdik. Neşet Bey bunu Tevfik Paşa'ya vermiş. Görüşü, gayeleri, prensipleri vardı.

Sonra bu tahsisat[1] meselesine gelince: İstanbul'daki heyetten Ziya Paşa, Hariciye'de bulunan Safa Bey, Mustafa Arif Bey gizli olarak bana müracaat etmişlerdir. Diyorlardı ki: İzzet Paşa ve arkadaşlarının ... millet menfaatları gereğinden olduğu anlaşıldı. Ancak biz de sizinle hemfikiriz. Ne yolda hareket edilmek lazım geleceğine dair talimat veriniz. Bu arada diyorlardı ki, mali kuvvetimizin sıfır olması yüzünden ve bilhassa İstanbul'da beş para kalmadığından, biz bunun için İngilizlere müracaat ettik. Bunun için[2] bize para vermek istiyorlarsa da, buna karşılık kabul edilemez şartlar öne sürmüşlerdir. Dolayısıyla, buna karşı ne dersiniz?.. Kabul edilemez şartlar dairesinde İngilizlerden para alarak idare edelim mi? Hükümeti devam ettirelim mi, yoksa ne yapalım, diyorlardı. İşte biz o soruya cevaben dedik ki: Korkmayınız, mali kuvvetimiz sizi de idare etmeye kâfidir. Böyle bir muamele cereyan etmiş, adeta bize sorulmuş. Geçen gün bazı arkadaşlar sorduğunda nasılsa gafletle bunu söylemedim. Belki de açık celsede izahı iyi olmayacaktı. O zevatla ayrıca bazı mühim münasebetlerimiz devam etmektedir.

[...]

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.367, 378; *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 1997, s.152-154.

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "tahkikat". (Y.N.)

2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "için de". (Y.N.)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Söz konusu olan mesele pek çok mühimdir. Pek çok arzu edilir ki, bütün arkadaşlar hatta hislerini ortaya koysunlar. Heyeti Vekile tamamen müteyakkız halde vazifesini yapmaya devam etsin. Hatta bunun için yarın ve yarın gece de çalışabiliriz.

Şimdi alınması uygun olacak bir iki kararı halletmek istiyorum.

Evvela, birçok arkadaşların dediği gibi, İstanbul'a karşı son bir kati teklif olmak üzere yüksek heyetinizin kararı alınıp tebliğ olunursa çok uygun olur. Eğer bunu karar altına alırsak, Riyaset Divanı'nca yüksek heyetiniz lisanıyla yazılması icap eden şeyler yarın devam edecek olan celsede okunur. *(Uygun sesleri.)* Bir bunu teklif edeceğim...

İkincisi; delege heyetini davet aldıktan sonra göndermek veya göndermemek meselesi... Yalnız her ihtimale karşı elimizde bir delege heyeti bulunsun. Delege heyetini seçmek ve göndermek hakkı, zannederim ki, Heyeti Vekile'ye aittir. Yalnız biz Heyeti Vekile'nin bu noktadaki mesaisini kolaylaştırabiliriz. Bütün arkadaşlar, Riyaset Divanı vasıtasıyla ne gibi vasıflara[1] sahip zevatı istiyorlarsa onları Riyaset'e bildirirler ve Riyaset Divanı ve Heyeti Vekile'miz de aydınlatılır. Bu suretle gerek delegeler ve gerek o delegeleri takviye edecek istişare heyeti daha isabetle tayin edilebilir ve zaten tayin edilecek olan delege heyeti memuriyet kabul etmezden evvel ikinci defa yüksek huzurunuzdan geçmiş olacaktır. Dolayısıyla şimdilik iki şey teklif ediyorum.

Birincisi; İstanbul'a kati bir teklifte bulunmak. Bunu karar altına almak lazımdır.

İkincisi; delege heyeti için Riyaset Divanı'na müracaat etmelidir. Hatta bu meselede efendim kendine güvenenler bizzat kendilerini dahi[2] takdim etmelidirler. Ben daha iyi yapabilirim demelidirler.

1 "Vasıflara" sözcüğünün aslı olan "evsafı" sözcüğü yerine, *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da Sadi Borak tarafından parantez içinde "hususiyetleri" sözcüğü eklenmiş. (Y.N.)

2 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "dahi" sözcüğü yok. (Y.N.)

İSTANBUL'DA TEVFİK PAŞA'YA*

(4 ŞUBAT 1921)

Londra Konferansı'na davet dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'yle İstanbul'da Tevfik Paşa Hazretleri arasında teati edilen haberleşmeler, genel kurulda okunmak suretiyle Meclis'çe öğrenildi. Tevfik Paşa Hazretleri tarafından ortaya konulan görüşler, memleketin bugünkü vaziyeti hakkında açık bir fikir edinmekten pek uzak olduklarını üzüntüyle bize gösterdi. İstanbul'da Mütareke'den beri iki tür hükümet birbirini takip etmiştir. Biri Damat Ferit'in riyaseti altında, muhtelif zevatın iştirakiyle teşekkül eden hükümetler ki, her ne pahasına olursa olsun, İtilaf devletlerine karşı mutlak itaat fikrini temsil etmiş ve memleketin kendi hukuk ve hâkimiyetini devam ettirmek için esirgemediği fedakârlıkları, düşmanlarla çalışmak suretiyle neticesizliğe uğratmayı özel bir meslek edinmiştir. Bu fikrin taraftarları, memleketin şer ve hıyanete meyilli ne kadar nankör evladı varsa, hepsini tahrik ve teçhiz ederek milli müdafaaya kendini adayan vatanperverler aleyhine durmadan kullandılar. Şer'i mübin[1] namına yayımlanan sahte fetvaların, taltife mazhar olan mirimiran[2] Anzavur'larla bağımsızlık ve müdafaa fikri aleyhine yaydıkları manevi ve maddi zehir ve fesat kuvvetleri aleyhine, Anadolu aylarca çarpışmaya mecbur oldu. Onlar düşmanlar he-

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.102, 103; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.575, 576. Ayrıca bkz. Kaymakam Salâhaddin, "Türk İstiklâl Harbinde İkinci İnönü Meydan Muharebesi", *Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, 1 Eylül 1933, sayı 31, s.5, 6.
Belge, *Nutuk*'ta şu açıklamayla yer almaktadır:

> "Özetle, muhterem efendiler, görülüyor ki, Tevfik Paşa ve arkadaşlarıyla esasta, fikirde, anlayışta anlaşmak mümkün olamıyordu. Nihayet, mesele Meclis'e intikal ettirildi.
> Meclis'e iki teklifte bulundum. Birisi: memleketin ve milletin vaziyet ve maksadını İstanbul'a açıkça bildirmek; ikincisi: ayrıca davet vukuunda Londra'ya bağımsız bir heyet göndermekti. Her iki teklifim kabul edildi.
> Efendiler, Meclis'in görüş ve kararını, Tevfik Paşa'ya tebliğ eden telgrafname aynen şöyle idi:"

Aynı belge *Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*'nda ise şu açıklamayla yer almaktadır:

> "... Meclis, 4 Şubat 921'de, Cuma günü yaptığı gizli bir celsede incelemeye konulan Ankara-İstanbul haberleşmelerini inceleyen ve müzakere eden ve reisi olan Mustafa Kemal Hazretleri'yle İstanbul aleyhinde nutuklar söyleyen hatiplerini de dinledikten sonra vuku bulmuş olan davete bağımsız olarak icabete karar verdi ve müteakiben bu kararını da İstanbul'a bildirdi. Çok büyük bir tarihi kıymeti olan bu tebliğname aynen şöyle idi:"

Bkz. *Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, s.4. (Y.N.)

1 İslam dini. (Y.N.)

2 Buradaki anlamı sivil paşalık rütbesi. (Y.N.)

sabına cephelerimizi kaç defa arkadan vurdular. İslamın ilk asrından beri şeref ve hak, din namına cihat eden milletimiz, tarihimizin ilk günlerinden beri devlet ve memleket ne vakit tehlikeye düşmüşse kanını fazlasıyla akıtmaktan geri kalmayan milletimiz, bu defa muazzam vatandan artakalan son parçada, son kaleye çekilmiş, en son müdafaasını yaparken, hükümet namını alan heyetler, düşmanlar hesabına, düşman safları arasında kendi milletleri aleyhine çalışıyorlardı. Bizans'ın son günlerinde, Fatih'in teslim davetine karşı: "Allah'ın bana bir emaneti olan bu memleketi, ancak Allah'a teslim ederim" diyen son Rum kayserinin tahtına vâris bir hanedandan gelen bugünkü halife ve sultanın hükümeti, esir olmamak isteyen milleti kendi eliyle bağlayarak düşmanlara teslim etmeye çalışıyordu. Bu birinci safha, o hükümetlerin ve müttefiklerinin hezimetiyle netice buldu. İkinci tür hükümet, Tevfik Paşa'nın riyaset ettikleri heyettir ki, maksat itibariyle Anadolu müdafaasına taraftar olduğunu söylemekle beraber, icraat itibariyle memleketin samimiyetle elde etmek istediği barışa, izin verilemez bir gaflet ve inat ile mani olmakta devam ediyor. Şûrayı Saltanat'ta, İtilaf devletlerinin uzattığı esaret ilamını, ayağa kalkmak, hürmet göstermek suretiyle kabul ve imza eden rical ve âyan, bütün memlekette hiçbir hak ve salahiyeti temsil etmeyen düşük bir kuvvet halindedir. Anadolu ve İstanbul, bağımsızlık ile esaretin, hürriyetle mahkûmiyetin çatıştığı ve zıtlaştığı iki ayrı parça halinde kalmıştır.

Biz, memleketin esir edilmiş, ihtiyarını kaybetmiş[1] parçasını hür ve bağımsız kısma ilhak etmek istiyoruz. İstanbul ricali, bütünü teşkil eden ve bütün bir düşmanlık cihanına karşı kendini şeref ve sebatla müdafaa eden hür kısmı, esir ve mahkûm kısma tabi etmek, ilhak etmek istiyorlar. Bütün Anadolu'yu, hürriyet ve bağımsızlığına âşık bütün memleket evladını ve bugünkü mazlum İslam ruhunu temsil eden Büyük Millet Meclisi, İstanbul'un malul ve hürriyetten mahrum bir heyetine tabi olmayı hiçbir zaman kabul edemez.

Meclis'imiz tarafından kabul ve ilan edilen ve bütün memlekette itaat edilen Teşkilatı Esasiye kanunlarımız icabınca, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir ve milletin kanun yapma ve icra kudreti ise, onun hakiki ve yegâne temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli eder. Bu esaslardan dolayı delege heyetimizin İstanbul'a gitmesi ve oradan seçilecek bir heyete dahil olması ve oranın vereceği salahiyetname ile cihana karşı milli davamızı üstlenmesine imkân yoktur. Eğer isterseniz, fiilen ve hakkıyla mutlak bağımsızlığa sahip olan, bütün idari teşkilatıyla memleketi idare eden, orduları doğu ve batıda düşmanlara hadlerini bildirerek memlekete barışın yollarını açan Meclis'imizin delege heyetini memleketi temsil edebilecek yegâne heyet olarak tanırsınız. Yoksa biz, kendi heyetimizi kendimiz göndermek kararını zaten almış bulunuyoruz. Bu kararımıza verilecek cevabın birtakım sözler değil, fakat fiiliyat olması bizce talep olunmakta ve lüzumlu görülmektedir.[2]

1 "İradesini, bağımsız hareket etme yeteneğini, karar verme gücünü kaybetmiş" anlamında. (Y.N.)

2 Belge, *Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*'nda, "İstanbulda Tevfik Paşa Hazretlerine" başlığı ve "T.B.M.M. namına Reis Mustafa Kemal" imzasıyla yer almaktadır. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
LONDRA'YA GİDECEK DELEGE HEYETİ HAKKINDA-2*
(5 ŞUBAT 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, yüce Meclis'inizi aydınlatmak için maruzatta bulunacağım.

Bir kere siyasi heyet namı altında gidecek arkadaşların gitmemesi görüşü ileri sürülüyor. Dün dinlediğim münakaşaların neticesinde edindiğim kanaat şudur: Delege heyeti namı altında değil, fakat siyasi heyet namı altında olmasını isteyen arkadaşların görüşü, delege heyeti namı altında giderse, bir bakıma Sevr Antlaşması'nı kabul etmiş gibi oluruz,[1] bir bakıma müzakereye temas etmiş gibi oluruz[2] diye bunu sakıncalı gördüklerinden, buna delege heyeti demeyelim, siyasi heyet diyelim demişlerdir. Düşünülürse, efendiler, pek uzak olmakla beraber, hafif ve zımni bir ihtimaldir. Fakat yine benim anladığıma göre oraya gidecek heyetin isminin delege heyeti olması, kendisine verilecek vazifenin icrasında[3] etmeyecek, her halde oraya giden delege heyeti, biz Sevr Antlaşması'nı esas itibariyle kabul ettik, müzakereye hazırız demeyecek, belki yüksek heyetinizin vereceği talimat dairesinde esasları kabul ettirmeye uğraşacaktır. Yoksa Sevr Antlaşması'nı kabul için[4] memur göndermiyoruz. İsim değişiyor demektir. Yani diğer arkadaşların yönelttiği isim ile genel kurulun kabul etmiş olduğu unvan arasında fark vardır. Bu unvanı yöneltmekte yüksek heyetinizin de hakkı vardır. İhtimal ki, bu, hiçbir yerde kabul olunmayacaktır. Bu kabulün temini için bu unvan bir etiketten ibarettir ve belki de bu maksatla delege heyeti unvanını diğer arkadaşlarımız da tercih eder. Yani içtihatlarda mutabakat olduktan sonra...

İkincisi, arkadaşlarımızdan bir veya birkaçı bir meselenin müzakeresinde fikirlerini belirtebilirler. Fakat bir kere çoğunluğa ulaştıktan sonra artık bu senin kararındır, bu benim kararımdır diye kararlar ayrılamaz ve herkesin kendi kararına göre üyeleri birbirinden ayırmak doğru değildir. O kararı harfiyen tatbik etmek mecburiyetindeyiz. Yalnız burada yapılacak bir iş vardır ki, o da diğer zevatın bu davayı müdafaadaki kanaatleridir. Ben zannediyorum ki, bütün arkadaşlarımızca da malum olduğu üzere, burada isimleri geçen arkadaşlar bu davada[5] hepimiz gibi metindir ve hepimiz gibi müdafaaya kabiliyetlidir.

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.383, 384, 391, 392; *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 1997, s.154-158.

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "oluyoruz". (Y.N.)

2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "oluyoruz". (Y.N.)

3 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da, "icrasında" sözcüğünden sonra Sadi Borak tarafından parantez içinde "mâni teşkil" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

4 "Kabul için" sözcükleri yerine, *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da burada Sadi Borak tarafından parantez içinde "kabul ettik demek için" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

5 "Bu davada" sözcükleri *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da yok. (Y.N.)

İkinci meseleye gelince: Delege heyeti seçmek ve delege heyetine vazife vermek icra vekillerimizin vazifeleri arasındadır. Nitekim bundan evvel Moskova Konferansı'na da Heyeti Vekile'miz delege heyeti gönderdi. Eğer bunu Heyeti Vekile'nin elinden almak istersek, hakikaten bu hususiaki mesuliyeti Heyeti Vekile'den alırsak elimize,[1] bu vazife ve salahiyeti Heyeti Vekile'nin elinden aldıktan sonra Londra'ya göndereceğiniz arkadaşların yapacakları vazifeyi her gün biz mi takip[2] edeceğiz? Onun için bu[3] hak Heyeti Vekile'nindir. Onun da vazifesini takip[4] etmesi lazımdır. Bizim de bir şeye hakkımız vardır. Heyeti Vekile'nin seçeceği delege ve müşavirler, genel kurulun eğilimleri neticesi olarak içimizden çıkacaktır. Bunlara mezuniyet vermekle o zevatın gitmesinde sakınca olup olmadığını itiraf etmiş ve tasdik etmiş oluyoruz. Yoksa Heyeti Vekile'nin burada okuduğu isimler aday değildir. Böyle usul ve teamülümüz yoktur. Heyeti Vekile bizden bu zevata mezuniyet istiyor, vazife verebilmek için. Bunu başka türlü anlamak mümkün değildir. Arkadaşımızın dediği gibi, bu heyet ve vazifeleri gayet mühimdir. Dolayısıyla fevkalade olarak biz seçelim denebilir. Ancak,[5] böyle fevkalade bir karar almak müşküldür. Yalnız düşününüz ki, on kişiden ibaret olan Heyeti Vekile isim aradığı vakit, bu vazifeyi verecek isim aradığı vakit, bunda müşkülat çekmekte olduğunu görüyorum.[6] Eğer yüksek heyetiniz bu seçimlere karar verecek olursa, iş daha ziyade karışıklığa uğrayacak ve bunun içinden günlerce çıkılamayacaktır. Birbirimizi anlamadan, şahıslar üzerinde fikir alışverişi yapmadan öyle seçimler yapılabilir ki,[7] bu, maksatla hiç orantılı olmayabilir. Onun için usul ve kaidemizden ayrılmayalım. Heyeti Vekile'nin bizden istediği mezuniyeti verelim. Maksadın ne olduğunu da anladık. Heyeti Vekile'miz vazifelendirir.[8] Bizce en mühim nazarı dikkate alınacak nokta, delege heyetine verilecek olan talimatı görmek ve tasdik etmektir.

İkincisi; barış yapmak vesaire Meclis'in hakkıdır. Delege heyetine verilen talimat önümüze gelecektir. Bunu ya tasdik, ya reddedeceğiz. Hak ve salahiyetimizi o vakit kullanacağız. Aydınlatma için bu maruzatı lüzumlu saydım.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendi Hazretleri,[9] iki nokta hakkında bizim de görüşümüzü sordukları için yalnız o noktalara ait maruzatta bulunacağım.

Hilafet makamında şu anda oturan şahsın şahsiyeti, bütün İslam âlemi nazarında pek fena kabul edilmektedir. Anadolu halkı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti yüce hilafet makamında bulunmakta olan zatın fenalıklarına iştirak etmediği için ve bu zatın bütün İslam âleminin can damarı olduğunu iddia ettiğimiz Türki-

1 "Elimize" sözcüğü *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da yok. (Y.N.)
2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "ifa". (Y.N.)
3 "Bu" sözcüğü *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da yok. (Y.N.)
4 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "ifa". (Y.N.)
5 "...denebilir. Ancak" sözcükleri *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da yok. (Y.N.)
6 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da cümle şöyle: "Yalnız, düşününüz ki, on kişiden ibaret olan Heyeti Vekile, isim aradığı vakit, tevcih edecek isim aramakta ve bunda müşkülat çekmekte olduğunu görüyorum." (Y.N.)
7 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "yapılabiliyor ki". (Y.N.)
8 "Vazifelendirir" sözcüğünün aslı olan "tavzif eder" sözcükleri yerine, *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "tavsif eder" (vasıflandırır). (Y.N.)
9 Karesi Mebusu Abdülgafur Efendi. (Y.N.)

ye'nin muhafazasına azmetmemiş[1] olduğu için bütün İslam âleminde, İstanbul değil, belki Anadolu kıymet ve ehemmiyete sahiptir. Dolayısıyla o zat orada oturdukça onun emellerinin mercii olmak, görünüşte bile, bütün İslam âlemini yaralar.

İkinci nokta: Hatırımdaki malumatı arz etmek isterim. İstanbul'da bulunan zevatın namus ve vicdan ehli olduklarına, bizimle beraber hemfikir, hememel olduklarına gelince; böyle[2] zannolunabilir. Ne yazık ki efendiler, böyle değildir. Tevfik, İzzet, Salih Paşalar vesairelerden meydana gelen heyet İstanbul'da ilk işe başladıkları zaman bize gönderdikleri teklifnamede, hükümetimize, yahut şahıslarımıza gönderdikleri teklifnamede aynen şöyle denilmektedir: Bugün için başka bir çare bulunamadığı takdirde Sevr Antlaşması'nı dahi tasdik etmek lazım gelebilir. Dolayısıyla İstanbul hükümetinin, hatta buraya gelenlerin son kanaati budur. Yani Sevr Antlaşması bugün için tasdik olunabilir. Bunu tasdik etmekle milletimizin bağımsızlığının tamamen[3] yok olacağını da tamamen idrak etmektedirler. Buna karşılık dahi kendilerini aldatmak için verdikleri izahat ve yaptıkları yorum da şudur: Bir millet geçici bir zaman için bağımsızlığından vazgeçebilir. Yine zaman ve hadiseler, o milleti kendi bağımsızlığını almak fırsatına nail edebilir ve misal olarak Mısır'ı söylemişlerdir. Yani bunlar aynen teati edilmiş şeyler olduğu için malumat olarak arz ediyorum. Nasıl ki, Mısır şu kadar sene İngilizlerin esaret zinciri altında kalmıştır.[4] Bugün bağımsızlığını almakla meşguldür. Zannolunuyor ki, almamıştır.[5] Hatta bu konuda cereyan eden özel ve gizli haberleşmelere biz de cevaben dedik ki, Mısır bittabi bağımsızlığını tamamen almamıştır ve ne vakit alacağı da şüphelidir. Ve yine Bulgarları, Sırpları, Yunanlıları misal olarak bize göstermişlerdir. Onlar da vaktiyle Türkiye'nin elinde idi. Fakat daha sonra bağımsızlıklarını ilan edebildiler. Biz de onlara misal olarak dedik ki, Harbi Umumi'nin başlangıcında bütün memleketi baştan nihayete kadar düşman orduları istila ettiği halde yine bağımsızlığını vermedi, sebat etti, azim gösterdi. Neticede, hâkim olan Sırplar memleketin haricine çıkarılmış oldukları halde bile tekrar memleketlerine girebildiler ve bizim kanaatimize göre Türkiye Büyük Millet Meclisi memleketin bir karış bağımsız toprağı kalmış olsa bile onun üzerinde yine bağımsızlık davasını devam ettirmeye azmetmişlerdir. Dolayısıyla, İstanbul'da tamamen bizimle hemkanaat onların mevcudiyetini zannetmek, ne yazık ki, doğru değildir.

Salih Efendi (Erzurum): Birkaç gün evvel zatı devletleri bir müzakerede söylemiştiniz ki, bütün İtilaf devletleri hariciye nezaretlerine, Anadolu'da bir Büyük Millet Meclisi hükümeti teşekkül etmiştir diye yazdık. 15 günden beri İstanbul ... konferansa adam isteniyor ... istenmiyor. Acaba ihmal buyurup da oraya yazmadınız mı ki, Sulh Konferansı'na adam göndereceğiz veya gönderilecektir?

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Bütün bu noktaları tatmin edecek işler yapılmıştır efendim.

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da yanlışlıkla "azmetmiş". (Y.N.)
2 "Böyle" sözcüğü yerine, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "kabul olunan". (Y.N.)
3 "Tamamen" sözcüğü *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da eksik. (Y.N.)
4 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "kalmıştır" yerine, "kaldığı müddetçe yaptığı mücadele ile". (Y.N.)
5 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "alamamıştır". (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

LONDRA'YA GİDECEK DELEGE HEYETİNİN HEMEN YOLA ÇIKARILMASI HAKKINDA*

(5 ŞUBAT 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Arkadaşlara bir şey arz etmek isterim efendim:

Bu heyetin hemen, belki yarın, yarın akşam yola çıkarılmasını Heyeti Vekile'den rica edelim. Fakat düşünelim ki, bunlara vereceğimiz talimatı, yüksek heyetiniz kararlaştırmamıştır. Fakat böyle bir talimatı kararlaştırmak için heyeti bekletirsek, çok zaman geçecektir. Bizim düşündüğümüz, heyet hareket etsin. Biz de bu talimatı bir iki gün zarfında kararlaştırırız ve şifreli telgrafla Antalya'da kendilerine tebliğ ederiz. *(Uygun sesleri.)*

Tahsin B. (Aydın): O halde efendim yarın da toplanalım.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Tabii, yarın, öbür gün toplanırız. Bittabi talimat bir günde, iki günde bitmez, bir hafta zarfında istediğimiz gibi münakaşalar yaparız. Zaten bu heyet de bir hafta evvel varamaz... Bunu arz edecektim...

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.8, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1945, s.101.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 5 Şubat 1921 günü öğleden sonra saat 6.15'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 145. toplantı 4. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

HÂKİMİYETİ MİLLİYE'NİN SORULARINA CEVAP*

(6 ŞUBAT 1921)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle Mülakat

Milli hareket bir kuvvetli ışık gibi son günlerde en uzak ve en inatçı kötümser gözleri de kamaştırmaya başladı. Anadolu yaylalarından ve dağlarından bir milletin bekası uğruna çıkan ses, içinden pazarlıklı düşmanlarca gayesiz ve şahsi bir isyan gibi görülmekteydi. Fakat eski sözlerinin bühtan olduğunu bu son davetleriyle yine kendileri ilan ediyorlar. El hak yalû velâ yâli aleyh!

Lüzumlu sebatının semerelerini görmeye başlayan Büyük Millet Meclisi uzun gayret ve galeyanı arasında bir ferahlama saati geçirmekte olsa gerektir. Bu ferahlamayı doğuran vaziyet hakkındaki fikirlerini öğrenmek üzere Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nden bir mülakat rica ettim.

Paşa'nın şehir gürültülerinden uzak büyük düz mesafeler ortasında bulunan ikametgâhı sade, sakin... İsmini ve hareketini bütün dünyanın merak, tecessüs, muhabbet ve hırs, menfaat, dostluk gibi birbirinin zıddı fakat alakadar hislerle takip ettiği yazı odasında görüştüm. Basit bir yazı masasının önünde seryaverinin bir mesele hakkındaki izahatını dinliyordu.

Duvarlarda asılı işlemeli bir iki Kafkas kılıcı, kitap rafının üstünde duran birkaç kıymetli tespih ve Kur'an –ki Afrika'dan, Arabistan'dan hediye gönderilmiştir– sonra, Hint ricalinden bazılarının medhiyyekâr ithafiyeli fotoğrafları, İslam diyarlarında bu zata karşı mevcut muhabbet ve ümidi özetleyerek her türlü gösterişten uzak sıcak ve aydınlık odaya derin ve munis bir mana veriyordu.

Ruşen Eşref

- "Ne öğrenmek arzu ediyorsunuz" *diye sordu.*

- *Genel vaziyetimizi nasıl görüyorsunuz efendim? dedim. Şöyle cevap verdi:*

- Dahili vaziyetimizdeki iyileşme ve sağlamlık sayesinde cihanın genel vaziyeti her gün daha fazla lehimize gelişmektedir. Bu gelişmelerden, milletimizin bekasını ve bağımsızlığını temin edecek maddi neticelerin çıkarılması zamanını pek uzak görmüyorum.

- *21 Şubat'ta Londra'da toplanacağını öğrendiğimiz konferans karşısında vaziyetiniz ne olacaktır?*

* *Hâkimiyeti Milliye*, 6 Şubat 1921, sayı 101, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*. Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.20, 21. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

- Türkiya Büyük Millet Meclisi, memleketimizi parçalanmaktan, bağımsızlığımızı ihlal edilmekten tamamen korunmuş ve saklı bulundurmak gayesini mutlaka silahla, kan dökerek elde etmeye heveskâr ve istekli değildir. Değiştirilemez olan milli maksadı temin edecek bir barışı büyük memnuniyetle karşılar. Bundan dolayı, İtilaf devletleri Türkiya meselesini, söz konusu olan Londra Konferası'nda ciddiyet ve samimiyetle halletmek istedikleri takdirde, karşılarında bütün millet ve memleketi hakiki salahiyetle temsil eden meşru muhatapları bulabilmeleri için, Türkiya Büyük Millet Meclisi Londra'ya doğru bir heyeti yola çıkarmak üzeredir.

- Rusya Sovyet Cumhuriyeti'yle mevcut münasebetlerimiz ne haldedir?

- Ruslarla mevcut dostluğumuz daima iyi halde devam etmektedir. Moskova'da toplanmak üzere olan konferansta hazır bulunacak delege heyetimiz, tahminime göre Moskova'ya varmak üzeredir. Bu konferansta bütün Kafkas meselelerini millet ve memleketimizin menfaatlarına uygun bir surette kati halle kavuşturabileceğimizi ve Rus Sovyet Cumhuriyeti'yle Türkiya arasında mevcut dostluğu maddi esaslarla sağlamlaştıracağımızı kuvvetle ümit ediyorum.

- Komünizm ile Rus dostluğu esasları arasında bir münasebet var mıdır?

- Komünizm toplumsal bir meseledir. Memleketimizin hali, memleketimizin toplumsal şartları, dini ve milli ananelerinin kuvveti, Rusya'daki komünizmin bizce tatbikine müsait olmadığı kanaatini teyit eder bir mahiyettedir. Son zamanlarda memleketimizde komünizm esasları üzerine teşekkül eden fırkalar da bu hakikati tecrübeyle idrak ederek faaliyetlerini tatil lüzumuna kani olmuşlardır. Hatta bizzat Rusların düşünürleri dahi bizim için bu hakikatin sabit olduğuna inanıyorlar. Dolayısıyla bizim Ruslarla olan münasebetlerimiz ve dostluğumuz ancak iki bağımsız devletin birlik ve ittifak esaslarıyla alakadardır.

- Londra Konferansı'na iştirakimiz Moskova Konferansı'nda ne türlü tesir icra edebilir?

- Londra Konferası'na iştirakten maksat, milli gaye ve esaslarımız dairesinde millet ve memleketimizin menfaatını temin ederek cihanın barış ve sükûnunun iadesine hizmet etmektir. Bu insani maksat ve hareketin, Türkiya'nın Ruslarla mevcut dostane münasebetlerini ve bu dostluğa dayanan bağları ihlal etmesi katiyen söz konusu olamaz. Ve Moskova Konferansı'nda Rus Sovyet Cumhuriyeti ricali bizim samimiyetimizden şüphe etmeyeceklerinden, bu hareketimiz oraca da pek tabii kabul edilecektir.

- İstanbul ile cereyan eden haberleşmeler ne neticeye kavuştu?

- İki tarafın teati ettiği bütün telgrafnameler Büyük Millet Meclisi huzurunda aynen okundu. Bunların muhtevasına göre herkeste hasıl olan kanaat şudur: İstanbul henüz düşman süngülerinin altında ahvalin hakikatlerini kavramaya ve millet ve memleketin hakiki menfaatını temin edecek isabetli kararı almaya müsait olmayan, felç olmuş bir zihniyet halindedir. Türkiya Büyük Millet Meclisi, milletin azim ve imanına dayanarak İstanbul'u düşman tehdidinden ve işgalinden kurtararak vatanın asli kütlesine ilhak etmek ve hilafet ve saltanat makamının hürriyetini iadeye yönelik vazifesini yerine getirmek için çalışacaktır.

AYINTAP'TA MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ HEYETİ MERKEZİYESİ'NE*

(7 ŞUBAT 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara, 7.2.337 [1921]
Kalemi Mahsus
Adet
2/155
Şifre
Gayet acele ve mahremdir.

Ayıntap[1] Şehrinde Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'ne

C. Türk ve Müslümanlığın şanını fedakârane bir surette yükselten Ayıntaplı kardeşlerimizin kurtarılması için her türlü teşebbüsler ve fedakârlık yapılmış ve yapılmakta bulunmuştur. Büyük kuvvetle takviye edilmesi emrolunan hariçteki kuvvetlerimizin pek yakında yeni ve tesirli bir teşebbüs icrasına hazırlanmaktadır. Kahraman Ayıntap muhterem ahalisine Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin selam ve takdirlerinin ulaştırılmasını rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 5'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Fotokopisiyle birlikte aktaran: Mehmet Çifteoğlu, "1921 Yılında Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Yapılanması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 1998, sayı 16, s.28. Eski yazı belgeler Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Antep. (Y.N.)

KOCAELİ KUMANDANI MİRALAY HALİD BEYEFENDİ'YE*

(8 ŞUBAT 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 2/156
Şifre

Ankara
8.2.337 [1921]

Geyve Yoluyla Kocaeli Kumandanı Miralay Halid Beyefendi'ye

C. 7.2.37 [1921] şifreye:

Giresun Müdafaai Hukuk Cemiyeti ve Belediye Reisi Osman Ağa'nın Ankara'da bulunduğu zaman sözü edilen 100 silahlı neferin Giresun'dan buraya gönderilmesi kararlaştırılmıştır, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7275'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

GÜRCİSTAN'IN ANKARA SEFİRİ SİMON MDİVANİ'NİN NUTKUNA CEVAP*

(8 ŞUBAT 1921)

Sefir Cenapları!

Kendisiyle en açık bir samimiyet hissine dayanan münasebetler tesis edeceğimiz Gürcü milletini asilane şahıslarında selamlamakla bahtiyarım. Bu ümidin bir an evvel hasıl olmasını kuvvetle arzu ederim. Davamızın meşruiyeti hakkında gösterdiğiniz takdirkârane hissiyata ve milletimizin hür ve bağımsız bir hayata olan hakkının nihai galebesine dair beslediğiniz kanaate bilhassa teşekkür eylerim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümeti, hükümetiniz Hariciye Nezareti'ne verdiği 21 Teşrinievvel [Ekim] 1920 tarihli notasında bağımsız ve kuvvetli bir Gürcistan'ın mevcudiyetinin menfaatlarımıza uygun bulunduğunu bildirmişti. Bu vesile ile de Türkiya Büyük Millet Meclisi hükümetinin bu görüşünü teyit ederim. Yalnız şunu ilave edeyim ki, kendi mukadderatını bizzat kendi tayin etmek hakkını temin maksadıyla mücadele eden Türkiya, bu hakkı bütün milletler ve bilhassa komşusu bulunan Gürcü milleti için pek tabii bulur.

Gürcü milletinin saadeti ve gelişmesi hakkında beslediğimiz temennileri, tabi olduğunuz hükümete tebliğ etmenizi zatı asilanelerinden rica ederim. Aramızda bulunmanıza ve bu mühim vazife için seçilmenize sebep olan nadir vasıflarınızın her iki milleti birleştiren bağları her gün daha ziyade samimi kılacağına eminim.

Hâkimiyeti Milliye, 9 Şubat 1921. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*'den aktaran: Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Şubat 1997, s.132, 133; D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - Müt. 1/2'den aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, c.2, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2001, s.149. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

Hâkimiyeti Milliye'de, 8 Şubat 1921 günü Ankara'ya Gürcistan'dan bir sefaret heyeti geldiği, heyetin başında bulunan Sefir Mdivani tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya bir güven mektubu sunulduğu, Mustafa Kemal Paşa'nın da yukarıda yer alan nutukla karşılık verdiği belirtilmektedir. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA

LONDRA KONFERANSI ÜZERİNE TEVFİK PAŞA'YA YAZILACAK CEVAP HAKKINDA*

(8 ŞUBAT 1921)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Arkadaşlar! Londra Konferansı'na davet münasebetiyle iki mesele karşısında kalmış olduğumuzu zannediyorum. Bunlardan biri, delege heyetinin gönderilmesi ve gönderilme şekli idi, zannederim. Zannederim ki, bu mesele hallolunmuştur. İkinci nokta; bu münasebetle İstanbul'la dahi aramızda adeta münasebetler başladı. Bu münasebetler ve haberleşmeler ehemmiyetli bir noktada durdu. Malumu âlileri, Meclis Riyaseti'nden ve Heyeti Vekile Riyaseti'nden çekilen telgraflara cevaben Tevfik Paşa'dan gelen en son telgrafta, takip edilmiş olan meşru hususların, makul ve mantıki[1] hususların hiçbiri kabul edilmedikten başka, bizi bir de tarih ve vicdan karşısında itham ediyor. İşte bu haberleşmeler üzerine Heyeti Vekile kendiliğinden hiçbir muamele yapmadı, Meclis'e arz etti ve Meclis o gün pek makul olarak son cevabın verilmesi kararını verdi. Fakat, ne yazık ki, efendiler, o karar o gün icra edilmek lazım gelirken, o günden bugüne kadar geçti. Efendiler, dört saat zarfında siyasi vaziyette birçok değişiklikler olur. Bir defa delege heyeti meselesi bizce kati surette halledilmiş ve hatta hareket ettirilmiştir. Bu kararın lüzumlu kıldığı muamelelerden birisi de, doğrudan doğruya İtilaf devletlerine birtakım notalar verildi. Diğer taraftan İstanbul ile olan münasebetlerimiz de birtakım karışıklıklara uğradı. İstanbul burada hiçbir meclis tanımadı. Asi bir Mustafa Kemal tanıyordu. Ona da dedi ki, korkma, ben seni affettim. Hakkındaki eski kararlar[2] kaldırılmıştır. Dolayısıyla meşru hükümet benim dedi ve tuttu, şuna buna emirler vermeye başladı. Dolayısıyla o günkü karar ile bugünkü karar değişmiştir efendiler. Bununla beraber, zaman geçmiş[3] olmakla beraber, Tevfik Paşa'ya karşı hakiki vaziyetlerini idrak etmiş olduğu halde, yüce Meclis, millet namına son ve kati kararını tebliğ mecburiyetindedir denir. Yüce Meclis'iniz bunu iki suretle yapabilir. Birisi; yalnız karar suretiyle yapar ve bunun tebliğ suretini Heyeti Vekile'ye bırakır. Diğer taraftan da bazı arkadaşların beyan buyurdukları gibi, bu beyanname, bu ithamlar

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.414, 415; *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 1997, s.158-161.

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "katî". (Y.N.)

2 Asıl metinde "Mukarrerat-ı sabıkan", *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda ise "Mukarreratı sabıkam". Mustafa Kemal Paşa hakkında verilmiş kararlar kastediliyor. (Y.N.)

3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "karar geçmiş". (Y.N.)

karşısında tarihe geçecek bir belgedir. Ancak evvelce verilmiş karar icabınca, tafsilatlıca bir suret tebliğ edilmek lazım gelirse, efendiler, Burdur Mebusu Akif Bey[1] biraderimizin yazmış olduğu şeyde bazı mühim değişiklikler yapılması lüzumunu görmekteyim ve bu hususları arz edebilmek için o önergeyi ele alayım. Baş tarafta, Sevr Antlaşması'nın bazı maddelerini kabul etmektense, Sevr Antlaşması'nın tamamını değiştirmek lazımdır, diyor. Bunu bugün Büyük Millet Meclisi'nin beyannamesinde belirtmek, diplomatik bir hatadır. Biz Sevr Antlaşması'nı kabul etmediğimizi ilan ettik ve bu azimde bulunduğumuzu birbirimize söylüyoruz. Fakat bundan sonraki muamelemizin kati ifadesi başdelegemizin sözüyle başlayacaktır. Bunun zamanı mıdır, değil midir? O ayrı, başlı başına bir meseledir.

Sonra mesela ikinci sayfası: *(Okudu).*[2] Vaziyet böyle değildir efendiler. Elhamdülillah bizim vaziyetimiz iyidir. Çaresiz vaziyette değiliz, koşma vaziyetinde de değiliz. Henüz bize yapılan teklifin ciddiyetine emniyet yoktur. Biz koşmuyoruz, fakat bazı hukukumuzu dünyaya ilan etmek için gidiyoruz. Bu manada kabul, tabii Tevfik Paşa'nın dediği olmuştur, aman fırsat ortaya çıkmıştır. Hayır efendiler, böyle değildir. Yani bu gibi ufak şeyler vardır.

Sonra burada deniliyor ki, bu Meclis meşrudur. Sonra burada deniliyor ki:[3] *(Okudu).*[4] Efendiler, bu Meclis meşrudur ve bunun meşruiyetini kimseye tasdik ettirmek lazım değildir. İkincisi; bu meşru Meclis, meşru ve salahiyettar olan delegelerini göndermiştir. Bu heyetin Avrupa'ca tanınması için Tevfik Paşa'ya ricaya ihtiyacımız yoktur. Dolayısıyla böyle bir şeyi beyannamemizde söylemek, giden delege heyetimizin kıymetini katiyen sıfıra indirmek demektir.

Sonra efendiler; hilafet ve saltanat makamının tabiri sırasında papalık kullanılmıştır. Hilafet ve saltanat makamının papalık kelimesiyle heyetimiz tarafından ifade olunmasına ve bu kelimenin kullanılmasına bendeniz şahsen taraftar olamam.

Yine altıncı sayfada bazı izahlar vardır. "Sevr Antlaşması'nı kabul etmeye cevazı şer'i[5] yoktur" deniliyor. "Edilirse, yüce hilafet makamını ihmal edilmiş bir hale getirir" deniyor. Halbuki Sevr Antlaşması kabul edilmiş ve[6] hilafet makamını ihmal etmiştir. Malumu âlinizdir ki, efendiler, Şûrayı Saltanat'ta, zatı şahane[7] Sevr Antlaşması'nı bizzat ayağa kalkmak suretiyle kabul etmiştir. Dolayısıyla vaki bir şeydir. Eğer bu vaki gibi kabul edilirse, zaten hilafet makamı ihmal edilmiştir. Halbuki biz bunu itiraf etmek istemiyoruz. Onun için bunun da ifadesi zamanı gelmiş ise...

1 Mehmet Akif (Ersoy). (Y.N.)

2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından "Mehmet Akif Bey'in okuduğu nottan alındı" açıklamasıyla şu ekleme yapılmış: "'... bugün lehimize olarak bir vaziyet gelişti. Bu müsait vaziyetten istifadeye koşmak, bütün devlet kuvvetleri için hayati bir vecibe iken, İstanbul'un ahvalin hakikatlerine göz yumarak...' deniyor." (Y.N.)

3 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "Sonra burada deniliyor ki" sözcükleri yok. (Y.N.)

4 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından "Mehmet Akif Bey'in okuduğu nottan alındı" açıklamasıyla şu ekleme yapılmış: "Bugün İstanbul'un hamiyeti üstüne düşen en mühim vazife derhal Büyük Millet Meclisi'nin meşruiyetini tasdik ve konferansa delege göndermek hakkının sadece bu Meclis'e ait olduğunu ilan etmektir..." (Y.N.)

5 Cevazı şer'i: Şeriata uygunluk. (Y.N.)

6 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "kabul edilmiş ve" sözcükleri yoktur. (Y.N.)

7 Padişah. (Y.N.)

Sonra, yedinci sayfasında, yine zatı şahaneden Büyük Millet Meclisi'nin tasdiki talep ediliyor. Evvelki başka bir manada idi, bu da başka bir manadadır. Halbuki efendiler, biz, zatı şahane, İstanbul'da düşman süngüsü altında iradesini kullanmaya muktedir değildir, yani esirdir, dedik. Dolayısıyla, bizim Meclis'imizi bir esir tasdik edemez. Bu da[1] doğru değildir. Olsa olsa o zat, Meclis'i kabul ettiğini ve tanıdığını –dikkatle yazılmak lazım geleceğine dair bir fikir vermek için söylüyorum; tanımak başkadır, tasdik etmek başkadır. Çünkü herkes tanıyabilir– ilan etmesini...

Sonra efendiler, sekizinci sayfasında "bugün şöyle böyle anlaşalım ve bunun hususunden sonra aramızda pek kolay olan dahili idareyi..." Şimdi efendiler, iki şahıs konuşmuyor. Bir milletle bir şahıs konuşuyor. Öyle pazarlık olamaz zannederim. Malumu âliniz, hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Artık bunda pazarlık hakkı bizde mevcut değildir. Böyle bir[2] pazarlık olamaz zannederim. Azim ve imanımızda bir tereddüt ve karışıklık olduğunu bugünden ilan etmiş oluyoruz. Dolayısıyla, kimse ile pazarlığımız yoktur. Meşruiyet üzerinde bulunuyoruz. Akıl ve mantık üzerinde bulunuyoruz. Bunlardan vazgeçmek doğru bir şey olamaz.

Sonra, son sayfasında bazı ifadeler var. Şöyle böyle olursa mevcut olan ikilik bertaraf edilmiş olur. Bu da tabii siyasi bir ifade değildir efendiler. Biz ikilikten bahsetmedik ve etmeyiz efendiler. Biz tam birlik halindeyiz. İkilik iddia eden onlardır. Onu biz iddia etmekle, açıkça onların vaziyetini kabul etmiş oluyoruz. Bu tabiri yazmakla, onların vaziyetini tasdik etmiş oluruz. İkilik yoktur. Birlik vardır ve bu birliği tanımayan sapkınlık halinde[3] bulunanlar vardır. Dolayısıyla görülüyor ki, bu gibi icrai hususlarda teferruata girişmek doğru değildir. Bir defa zaman meselesi çok mühim bir tesir yapıyor. Bendeniz yeni bir teklif arz etmek istiyorum. Yüce Meclis'in billurlaşan kararı ne ise, Tevfik Paşa'ya son yazdığı telgrafa cevaben iki üç madde olarak münasip surette ve kısaca yazmakla yüce Meclis vazifesini yaparsa, zannederim çok güzel olur. Yoksa şimdi bu yazılmış olanları bu heyete verirsek doğru olmaz. Bu esas kararlar tespit edilir ve Heyeti Vekile'ye verilirse, Heyeti Vekile münasip surette tebliğ eder efendim.

Reis [İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: ... Bir, Divan'ın matbu olan şekli vardır. Bir de İstanbul ile hiç haberleşilmesin diyor. Diğer bir önerge de, bu hususa Heyeti Vekile'yi memur edelim diyor.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Korkarım Heyeti Vekile müşkül bir vaziyette kalır.

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "Bu". (Y.N.)

2 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "pazarlık hakkı bizde mevcut değildir. Böyle bir" sözcükleri yok. (Y.N.)

3 "Sapkınlık halinde" sözcüklerinin aslı olan "hal-i dalâlette" sözcükleri yerine *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda "hali delâlette". (Y.N.)

GİRESUN MUTASARRIFLIĞI'NA*

(10 ŞUBAT 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet
Tahrirat
6/385

Ankara
10.2.337 [1921]

Giresun Mutasarrıflığı'na

4 Kânunusani 337 [4 Ocak 1921] tarih ve 61 numaralı yazıya cevaptır:

Giresun livasına bağlı Tirebolu kazasının Harşit nahiyesi merkezinde Yakup oğlu müteveffa Mustafa Ağa'nın hanesinde tesis olunan ilkokulun âcizane namımla isimlendirilmesini pek büyük şükran ve memnuniyetle karşıladım. Liva mahalli idaresinin bu vesile ile hakkımda gösterdiği özel ve kıymetli hissiyata teşekkür ederim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, A: IV-11, D: 59, F: 1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: Ahmet Bekir Palazoğlu, *Başöğretmen Atatürk (1919-1928)*, c.I, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Araçları ve Donatım Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991, s.37, 38. Eski yazı belge Ercan Dolapçı ve Musa Sarıkaya tarafından okunmuştur.
Belge, kaynakta, "Giresun Mutasarrıfı'nın 4 Ocak 1921 tarihli, Harşit bucağında bir okula Mustafa Kemal Paşa Mektebi adının verilmesi hakkındaki yazısına şu cevabı verdi:" açıklamasıyla yer almaktadır. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
BATI CEPHESİ'NE HAREKET HAKKINDA*
(10 ŞUBAT 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Arkadaşlar; başka bir mani ortaya çıkmazsa, müsaadenizle bu akşam Batı Cephesi'ne hareket edeceğim. Bu münasebetle bir iki gün bulunmayacağım. Malumat arz ederim. *(Allah selamet versin sesleri.)*

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.8, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1945, s.171.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 10 Şubat 1921 günü öğleden sonra saat 4'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 148. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

İCRA VEKİLLERİ HEYETİ REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*

(13 ŞUBAT 1921)

Batı Cephesi
13.2.37 [1921]

Ankara'da İcra Vekilleri Heyeti Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

Harp telgrafıdır.

C. 13.2.37 [1921] tele.

Muhafız müfrezesinden ayrılacak otuz süvari neferinin her türlü teçhizatı ile birlikte Ayıntap[1] Mebusu Kılıç Ali Bey'in emrine verilmesi, Ankara'da söz konusu Muhafız Müfrezesi Kumandanı Yüzbaşı Faik Efendi'ye emrolunmuştur, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 9136'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Dolap 10, Göz 2, Dosya 76/A'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, E.U. Basımevi, Aralık 1965, sayı 54, Vesika No: 1245. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Antep. (Y.N.)

ANTALYA MEBUSU HALİL İBRAHİM BEY'İN ANTALYA'DA LİMAN İNŞASINA DAİR SORUSUNA CEVAP*

(14 ŞUBAT 1921)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

15 Kânunuevvel 1336 [15 Aralık 1920] tarih ve Zabıt Kalemi 875-1724 numaralı yüksek tezkereleri cevabıdır:

Antalya'da bir liman yapılması hakikaten büyük menfaatlar temin edeceğinden dolayı, bu hususun temini hakkında Nafıa Vekâleti'nin 1337 [1921] senesi bütçesine bir liman mühendisi tahsisatı konulmuş olduğundan, bütçenin tasdikini müteakip gerekli keşiflere başlanılacağı adı geçen vekâletin yazısına atfen arz olundu, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.8, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1945, s.214.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 14 Şubat 1921 günü öğleden sonra saat 1.30'da açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 150. toplantı 1. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

KOCAELİ KUMANDANI MİRALAY HALİD BEYEFENDİ'YE*

(17 ŞUBAT 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 2/175
Şifre

Ankara
17.2.337 [1921]

Kocaeli Kumandanı Miralay Halid Beyefendi'ye

C. 13.2.37 [1921] şifreye:

1. *Peyam-Sabah* ve *Alemdar* ve emsali gazetelerin katiyen dahile girmemesinin temini, İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne yazılmıştır.

2. Salahiyettar olanlardan gayrı şifre ile haberleşenlerin ve yanında şifre anahtarı bulunanların İstiklâl Mahkemelerine verilmesi, evvelce ilan olunan Heyeti Vekile kararı icabındandır. O havalide bu suretle şifre kullananlar varsa derhal tutuklanarak İstiklâl Mahkemesi'ne sevkini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 6725'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
TEŞKİLATI ESASİYE KANUNU'NUN DEĞİŞTİRİLEMEYECEĞİ HAKKINDA*
(21 ŞUBAT 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, Teşkilatı Esasiye Kanunu'muz milletin tamamıyla arzularını ve Meclis'in mahiyetini ve hakiki şeklini gösterir bir kanundur.

Bu kanun mevcut olmasa idi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin asli mahiyeti hakkında dünyaca hiçbir kati fikir edinememiş bulunacaktı ve düşmanlarımız buna çalışmışlardır; yüksek heyetinizin, geçici, havada, esassız, hiçbir şey temsil etmeyen bir heyet olduğunu göstermek için çok çalışmışlardır. Teşkilatı Esasiye Kanunu'muz bütün bu fena fikirleri altüst edecek bir kanun olarak ortaya konmuştur. Bugün İstanbul'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve bunun hükümetinin kıymet ve mahiyetini yok etmek için, iptal etmek için mesai sarf edenlerin hepsi, Teşkilatı Esasiye Kanunu'muzu iptal etmeye çalışmaktadırlar. Bugün Londra'da ispatı vücut eden[1] delege heyetimizin bütün kudreti, bütün kuvveti ve temsil salahiyeti Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun sayesindedir. Dolayısıyla bu kanunu bozmaya çalışmak bendenizce, bugün için memlekete ve milletin menfaatlarına ve yüce Meclis'inizin meşru vaziyetine darbe vurmaktır.

Bundan başka, birçok arkadaşların dediği gibi, beş aydan, altı aydan beri, gizli, aleni, özel celselerde söz ve münakaşa konusu olmuş, encümenlerde enine boyuna incelenmiş ve ancak bundan sonra yine bir ulvi maksat ile daha beş on gün evvel kati karara kavuşturulmuş olan bir kanunu bozmak için tekrar müracaat etmek kanunen uygun değildir. Böyle bir müracaatı Riyaset makamının kabul etmesi zaten hatadır. Onun için teklif ederim; bunun için bu, burada söz ve müzakere konusu olmasın. Bu dahi zarardır.

Mustafa Bey biraderimiz bilmem hasta mıdır, nedir? Bunun değiştirilmesi için on keredir müracaat ediyor ve ilk müracaatında bu zaten reddedildi. Reddolunduktan sonra nasıl münakaşa mevkiine konulur? Bu münakaşa zararlıdır arkadaşlar; tam bir samimiyet ile, tam bir ciddiyetle arz ederim, bu, söz ve münakaşa konusu olamaz. *(Müzakere kâfi sesleri.)*

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.8, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1945, s.329, 330.
Karahisarı Şarki Mebusu Mustafa Bey, Meclis'te, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun değiştirilmesine dair bir kanun teklifi verir. Layiha Encümeni'ne havale edilen teklifin reddine karar verilir.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 21 Şubat 1921 günü öğleden sonra saat 1.30'da açılan ve riyasetini Reisisani Celâlettin Arif Beyefendi'nin yaptığı 154. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

1 "Hazır bulunan." (Y.N.)

(Karahisarı Şarkî Mebusu Mustafa Bey'in teklifi hakkındaki Layiha Encümeni'nin mazbatası tekrar okundu.)

Reis [Celâleddin Arif Beyefendi]: Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edildi efendim.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Bu mesele Encümen'de dahi söz konusu olamaz. Encümen'in vazifesi, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nu değiştirmek değildir. Heyeti Vekile'nin vazife ve salahiyetini tayin etmektir.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA

GÜRCİSTAN VE ERMENİSTAN ARASINDA ÇIKAN HARP VE KAFKASYA DURUMU HAKKINDA*

(21 ŞUBAT 1921)

İhsan Bey (Cebelibereket): Yeni vaziyet üzerine Rusya Sovyet hükümeti Gürcüstan'a resmen harp ilan etmiş midir?

Ahmet Muhtar Bey (Devamla): Rusya hükümeti tarafından resmi bir tebliğ yoktur. Bizim Rusya'da bulunan...

İhsan Bey (Cebelibereket): Rus Sovyet hükümeti Gürcüstan'a karşı askeri harekâtını ... Hangi tarihte haberdar etmiştir?

Ahmet Muhtar Bey (Devamla): Arz ettiğim gibi, Rusya hükümeti bizi resmen ... Gürcüstan'a karşı düşmanca harekât icra eden Rusya'nın ... Kendinden hareket etmesi muhtemeldir. Buna vereceğim cevap kati olamaz. Fakat Rusya'nın harp ilan etmiş olduğu resmi haberinin gelmesinden dolayı ... Bittabi bu da merkezi hükümetinin rızası iledir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Bir yönü tamamlayayım. Azerbaycan ve Ermenistan, Gürcüstan aleyhine harekâta başladığı zaman, sefirleri malumatları olmadığını beyan etmişlerdi. Moskova tarafından ilan edilmiş değildi... Moskova'dan resmen Gürcüstan'a harp ilan edildi. ... Hareket başka mahiyettedir.

[...]

Rasim Bey (Cebelibereket): Bendeniz bu davayı biraz karışık görüyorum. Heyeti İcraiye Reisi Paşa Hazretleri, İngiliz parmağı yine Kafkasya'ya girmiştir ve tesirini göstermeye başlamıştır, dedi. Dolayısıyla o tesirlerin neticesi olarak Azerbaycan hükümeti Gürcüstan'a hücum etmiştir ve Gürcüstan ile Azerbaycan arasında ... Aynı zamanda Taşnak hükümetinin elinde bulunan ... Azerbaycan'la birlikte Gürcüstan'a hücum etmişler. (Yok yok sesleri.) Şimdi bendeniz anlamıyorum, Gürcüstan İngilizlerin oyuncağıdır.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Beyefendinin ... İngiliz tesir ve nüfuzu ... Kafkasya'da faaliyet icrasına başlamış olduğuna dair işaretler vardır. Hakikaten gayet emin bir zatın, özel olarak bu istikamette seyahat ettirmekte olduğumuz bir zatın pek

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.451-457.

vâkıfane vermiş olduğu bir rapor ... henüz bu vakalar mevcut değil iken, o raporun içindekilere göre, İtilaf devletleri, bilhassa İngilizler, Kafkasya'da milletleri, muhtelif unsurları görünüşte Bolşeviklik aleyhinde ... olmak üzere bildiriyor. Bu arada Gürcüstan'ın da ... ihtimaline karşı Azerbaycan ve Ermenistan kırmızı kıtalarının kırmızılardan ... Gürcülerden evvel harekâta geçmiş olmaları varittir. Çünkü vaka, kırmızı kıtaların taarruzu ile başlamış olmakla beraber, İngiliz teşvikleriyle hazırlanmakta olan Gürcü ... İkinci bir nokta dahi ... Bir taraftan kırmızılarla Gürcüstan'a taarruz ederken ... Kırmızı kıtalar aleyhine hükümet darbesi yapıyorlar. Tabii bunları birbirinden ayırmak lazım gelir ve Ermenilerden Bolşevik olan, hakikaten iltihak eden ... diğeri yalandan ... Bu hakiki komünistler Gürcüstan taarruzunu icra ... Ermenistan'ı tahliye ettiler ve gittiler. İki bölük kalmış idi ... Halbuki dağlara çekilmiş olan Taşnak Ermenileri bu vaziyetten istifade ettiler ve dört bin beş yüz kişiyi öldürdüler, esir ettiler ve ondan sonra geldiler, Erivan'ı zapt ettiler, hükümet darbesine muvaffak olabildiler. Ermeniler bir taraftan Gürcülere karşı Ruslarla beraber hareket ediyor, diğer taraftan kırmızı kıtalara aleyhtar bir Taşnaklar vardır. Kırmızı kıtalara karşı hareket ediyorlar.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, benim arz edeceğim şeyler, Hüseyin Avni Bey'in değerlendirmesi dolayısıyla kolaylık sağlayabileceğini zannettiğim bir iki yön olacaktır.

Evvela, verilmiş olan izahattan anlaşıldı ki, Ruslar, kırmızı kıtalarıyla Gürcüstan'a taarruz ederken, bize malumat dahi vermemişlerdir. İkincisi Ruslar, bu defa da bizi ortak harekete davet etmemişlerdir. Dün gece yarısı yatağından kaldırdığımız Rus Sefiri Medivani'nin bana söylediği de, sınırlarınız dardır. Oturunuz yerinizde ... Dolayısıyla herhangi bir hareket için teşvik ve tergip[1] dahi etmemektedirler. Zannolunmasın ki, bizim çalışmamıza, bizim yardımımıza büyük ihtiyaç duymuşlardır. Bize, gelin bu Elviyei Selâse'yi[2] işgal edin, müştereken Gürcü ordusunu ... men edecek surette konuşmuşlardır. Moskova'da Umuru Hariciye'yi idare eden Çiçerin dahi vaktiyle bize, Elviyei Selâse'yi ağzınıza almayın; Batum şehri bir Rus şehridir demişti. Dolayısıyla, Ruslar bizim Elviyei Selâse'yi işgalimize taraftar değildirler.

Şimdi efendim söz konusu olan mesele; Misakı Milli'miz ve milli sınırımız dahilinde olduğunu iddia ettiğimiz Elviyei Selâse'de ahalinin genel oyuna müracaat etmek suretiyle Elviyei Selâse'yi almak istiyoruz veyahut herhangi bir şekilde bir fikrimizi azami bir surette temin etmek istiyoruz. Eğer almak söz konusu ise, Gürcüler genel taarruz karşısında ya mağlup olacaklar veyahut galebe çalacaklardır. Ruslara galebe çaldıkları takdirde, İngilizlerin ve bilhassa Fransızların devamlı yardımına mazhar kuvvetli bir ordu karşısında taleplerimizi elde etmeye mecbur kalacağız. Eğer Ruslar Gürcüleri mağlup ederlerse, Hüseyin Avni Bey'in dediği gibi, Ruslar Gürcüleri derhal komünize edecektir. Dolayısıyla, almak istiyor ise alınacak zaman bu defadır; alınacak an bu dakikadır. Barış ile alınır; barış ile alınmazsa bittabi cebren alınır.

1 Tergib: Arzu ettirme, istek verme, isteklendirme. (Y.N.)
2 Elviyei Selâse: Üç liva (Kars, Ardahan, Batum). (Y.N.)

Buyurdular ki, Ruslar, bizim Doğu âlemiyle olan irtibatımızı kesmek istiyorlar. Bunu bir an için kabul edelim. Fakat İngilizler dahi bizim Doğu âlemiyle olan irtibatımızı kesmek istiyorlar ve bu suretle hayat ve mevcudiyetimize de suikast etmek istiyorlar. Dolayısıyla Kafkasya dahilinde İngiliz ve Rus mücadelesinden hangisi bizim için ehveni şer olabilir? Ben zannediyorum ki, Rusların böyle bir maksadı olsa bile, bizi Doğu âlemiyle irtibat tesisinden alıkoyamayacaklar. Fakat İngilizler galebe çalabilirlerse bizim için daha tehlikeli olabilir. Ruslar bizi Doğu âlemine irtibattan alıkoyabilsinler, böyle olduğu dahi düşünmeye değerdir. Kafkasya'da Ruslar mı yoksa İngilizler mi galibiyet kazansın, hâkimiyet kazansın? Bunu da ince bir muhakemeden geçirmek icap eder. En nihayet hangisi?..

Bir de buyurdular ki, hükümetin siyasetini bu noktadan kabul etmem, beğenemem. Yani harp arar gibi bir siyaset demek istediler. Arz ediyorum ki, bilhassa Heyeti Vekile'niz harp etmek fikrinden kaçınmaktadır ve zannederim ki Hariciye Vekili'nin ve Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretleri'nin izahatından da bu, pek açık bir surette anlaşılmıştır. Harp etmemek için ne yapmak lazımsa [...][1] harp siyaseti değildir; barışçı yolla menfaat temin etmektir. İşte bunun içindir ki, meseleyi yüksek heyetinize arz etmiştir. Bugün vaziyet budur. Misakı Milli'mizde, Elviyei Selâse bizimdir diyoruz. Vereceğiniz kararı ... Bunun temini suretidir. Onu düşününüz, ona karar veriniz; ... Heyeti Vekile tatbik edecektir.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Reis Paşa Hazretleri'nin son kelimelerinden anlaşılıyor ki, iş harp derecesine gelmiştir. Affınıza güvenerek söylüyorum ki, bugün Ruslar bulunduğu yerlerde ... İngilizler Britanya'da bile barınamayacaktır.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Müsaade buyurunuz; bir defa Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretleri'nin ortaya koyduğu ... Fakat mutlaka harp ilan edeceğiz, harp ilanından başka çaremiz kalmadı ... Karşılık veriyor ve son safhada muvaffak dahi olmuştur. Şimdi ya Gürcüler tam galebeye mazhar olacaklar; manevi kuvvetleri yükselecek ve ondan sonra bu milli taleplerimizi elde edeceğiz... Galip gelsin, ondan sonra mı? *(Hayır, hayır sesleri.)* Gürcü hükümeti, Gürcü ordusu mahv ve perişan olsun, Ruslar oraları zapt ve istila etsin ve burası komünistleştirilsin de ondan sonra mı harekete geçelim? *(Hayır, olmaz sesleri.)* O halde bugün elde etmek için en münasip bir zamandır; alalım. Fakat tamamen Misakı Milli'deki görüşü tatbik ettirmek için bu mümkün olamıyor... Gürcüler kabul etmiyorlar; fakat birçok şeyleri kabul ediyorlar. Ardahan'ı, Artvin'i... Gürcüler, Batum üzerindeki talepleri kabul etmiyorlar. Bir kaza daha ilave ediyoruz: Artvin... Artvin için henüz görüşme devam ediyor. İhtimal onu da kabul edecekler. Ne kalıyor üst tarafı? Batum livasının Artvin'den başka Kafkas... Onu da kayıtsız şartsız bize bırakmak istiyorlar. *(Çok uygun sesleri.)* Yani mutlaka bu yerleri fiilen işgal etmeliyiz. Ardahan'ı ve Artvin'i silah patlamaksızın onların rızasıyla işgal edelim. Bu da iki türlü olabilir. Ya bizim tekliflerimizi barış şartları olarak kabul ederler veyahut imza etmeden onlara deriz ki, siz kuvvetlerinizi çekiniz, bize teslim ediniz. Fakat herif hayır bunu da kabul etmeyeceğim ve size burası-

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "yapacağız. Çünkü, her zaman arz edildiği üzere Büyük Millet Meclisi'nizin takip ettiği siyaset" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

nı vermem derse ... Düşünüyoruz ve o zaman çaresiz hareket yapacağız. Böyle bir ihtimal karşısında karar vermek yüksek heyetinize aittir. Buyurdunuz ki, sizin anlayışınıza göre cihanda İngilizler perişan olmaktadır... Beni mazur görünüz; ben aksini zannediyorum.

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Bolşeviklerle temas hasıl olursa, Bolşevikler bizi Batum'dan kovmaz mı?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Böyle bir ihtimal karşısında cevap vermek...

Hüseyin Avni Bey (Erzurum): Kabul ettim bendeniz... Ruslar ileri gideceklerdir, bizi de Batum'da...

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Batum'u işgal edeceğiz değil; fiilen Ardahan'ı ve Artvin'i işgal edeceğiz diyoruz. Esasen fazla olarak liman hakkında da diyoruz ki, eşitlik olacak...

Şimdi bu öyle bir meseledir ki, hadiseler icap ... Etmezse işgal olunabilir. Fakat bir taraftan Fransızlar, İngilizler Batum'a cephane ve silah getiriyorlar. Belki de işgal olunur. Bunlar sonra düşünülecek şeylerdir. Bugün temin etmek istediğimiz, fiilen mühim bir kısmını, üçte ikisini işgal etmek, bir kısmını muallakta bırakmak; yani plebisite bırakmak. *(Uygun, uygun sesleri.)*

Rüstem Bey (Oltı): Mademki Ardahan'ı kendi arzularıyla bırakıyorlar, kan dökülmeksizin hemen işgal etmek doğrudur. Geriye kalanlar sonra düşünülür.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Fakat mesele ya barışla veya harple hallolunur. Fiilen buralarını işgal edeceğiz. Batum şehri ve arazisi hakkında da bir plebisit kabul ediniz. Bir şart daha vardır; onlar da bize diyorlar ki, Artvin'i de vereceğiz. Fakat siz de Batum üzerindeki hukukunuzdan kayıtsız şartsız vazgeçiniz. Bu, incelemeye değer bir keyfiyettir. O halde barış yapmazsak Gürcülere diyebiliriz ki, barış yapamadık, fakat bizim maksadımız şimdilik buralarını işgal etmektedir. Sizinle de çarpışmak istemiyoruz. Kuvvetinizi çekiniz, biz buraları işgal edeceğiz. Eğer bunu kabul ederlerse, barış imza edilmese dahi, yine işgal ederiz. Biz bu işi yaparız ve yine Gürcülere taarruz etmiş olmalıyız.[1] Fakat Gürcülere ya barışı imza ediniz veya haberleşmeye ...

Suad Bey (Kastamonu): Mesele aydınlandı. [...] Böyle mukadderatımızı en ziyade alakadar eden bir meselede ayak üzerinde derhal bir karar vermek münasip olmasa gerektir. Son ve nihai kararı Meclis vermek için yarın sabah müzakere edilmesini kabul edelim...

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Dün gece saat üçte yüksek heyetinizi toplanmaya davet zaruretini hissettik. Yalnız ona imkân tasavvur edemediğimizden, bugüne kaldı. Dolayısıyla...

Suad Bey (Kastamonu): Dün gece davet edilmiş olsaydık...

1 Zabıtta "olmalıyız". Doğrusu "olmayız" olmalı. (Y.N.)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Saat üçte bu kaçınılmaz ihtiyaç hasıl olmuştur. Bir taraftan haberleşiyorduk, bir taraftan da...

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, bu müzakereyi kolaylaştırabilmek için bendeniz diyorum ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti bugünkü şartlara göre Misakı Milli'ye muhalif bir barışa imza koyamaz. Bunda sakıncalar vardır. Çünkü böyle ufak bir mesele için değil, bağımsızlığımızı temin ve müdafaa için Londra'ya giden delegelerimizin elindeki düstur da Misakı Milli'dir. Bundan vazgeçemeyiz dedik. Onlar da bütün cihana karşı bunu müdafaa edeceklerdir. Dolayısıyla, diğer taraftan Gürcülerle barış yapmak isterken bundan fedakârlık yapmak olmaz. Sonra o düstur, zaafa uğrar. Şimdi bizim, Gürcü Sefareti vasıtasıyla Gürcüstan hükümetine tebliğ ettiğimiz sözlü bir nota, ki bugünden ... Ardahan livasını ve Artvin kazasını ihtiva eder. Buraları bize iade ve teslim edecekler. Diğer taraftan Batum limanı ve şehri için ahalisinin reyine müracaatla vaziyeti tespit olunacaktır. Genel oya müracaat zamanını dahi onlara bırakıyorum. Yani orada da Misakı Milli'nin emrettiği kaydı ifade ediyoruz. Şimdi bu esas dairesinde ve Misakı Milli'nin emrettiği bir barış yapmak isterlerse ona imza koyabiliriz. Fakat Batum kayıtsız şartsız terk olunacaktır kaydını ihtiva eden bir barışa imza koyamayız.

O halde barış yapılmadan dahi bugün ne temin etmek istiyoruz? Ardahan livasını –Artvin de dahil– orayı fiilen işgal etmek istiyoruz ve Batum'u da plebisite bırakıyoruz. Dolayısıyla, biz Gürcülere diyebiliriz ki, biz mutlaka burasını işgal etmek istiyoruz ve aslında sizi mağlup etmek istemiyoruz. Siz çekiliniz, yalnız bu işgal muamelesini biz himaye etmek istiyoruz. Çünkü şimdi daha barış yapmamışızdır. Askeri bir tedbir olmak üzere bu bölgelerde askeri bir yığınak yapmak istiyoruz. Bizim ordumuzu sokalım, orayı gelelim işgal edelim; bu da olmaz. Fakat asıl bu vaziyeti devam ettirmek lazımdır. Eğer barış olmadığı halde dahi buna razı oldukları surette ... istediği yerde istihdam etsin. Biz bu muameleleri yaparız, hayır derlerse kayıtsız şartsız el çekmesi ... dair imza veren ... Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'nin ve Doğu ordusunun planı; demek ki, bir barış vardır. Misakı Milli'deki kayıtları muhafaza etmek şartıyla ... Aksi barışa imza koyamayız ve muharebe istemediğimizi kendilerine söyleriz ve oraları işgal ederiz. Emniyette bulunabilmesi için askeri bir tedbir almak mecburiyetindeyiz ve bunu yapmak bizim için lazımdır, faydalıdır. İşleri idare etmek üzere Heyeti Vekile'yi serbest bırakırız. Bittabi barış yapılırsa yine buraya gelecek. Harp yapılırsa belki de bugünden karar vermek lazımdır ve harp yapılacak olursa dediğim daireyi geçmez... Çarpışma olmayabilir ve zannederim ki, çıkmaları imkânı yoktur. Tatbike başladığımız takdirde onlar ısrar ederlerse bir harbe yol açabilir. Biz yalnız bir şeyi bekliyoruz. Gürcüstan Sefareti'nden gelen –ki telgrafhanededir– cevabı bekliyoruz ... O muameleyi temin ve tatbik edecek, askeri bir harekettir...

Hacı Mustafa Efendi (Ankara): Şimdi biz barışçı yolla Ardahan ve Artvin'i işgal edersek; yani iki tarafın rızasıyla; onlar da razı oldu. Biz de işgal ettik. Sonra Rus heyeti Gürcüstan'a galebe ediverecek olsa ve bize de oradan sınırınıza çekiliniz derlerse, biz o vakit ne gibi bir vaziyet alırız?

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Arz edeyim: Bu, vaki bir misaldir. Malumu âliniz, biz Kars'ı işgal ettik, Gümrü'yü işgal ettik ve daha birçok yerleri işgal ettik. Ermenistan komünize olmuştur ve komünist bir Ermeni hükümeti vardır. Yani Elviyei Selâse'ye dahil olan yerlerden çekiliniz demediler; yalnız Gümrü'yü tahliye ediniz dediler ... Kars'ın doğusundan, kuzeyinden çekilmesini bize teklif ettiler. Biz bu teklife riayet etmedik ve etmediğimizden dolayı da onlar bizimle muharebe etmediler ve edemediler. Bugün sözlü bir notamız vardır. Buna evet veya hayır cevabı gelecektir. Münasebeti keserek ... Bir fayda beklemek lazım gelir. Ondan sonra alacağımız vaziyeti üç dört gün sonra arz ederiz. Ya beş gün beklemek –ordumuzun takviyesine lazımdır– veya beş gün beklemek ... Bize karşılık verecek kuvvetler diğer daha birçok kuvvetler tarafından angaje idiler. Bir şey daha arz edeyim ki, tabii yüce Meclis bu işlerle alakadardır. Bence sakınca vardır; hareket durmaz ve ihtimal ki, bu gece karar verilir de askeri harekât yarın başlayabilir. *(Müzakere kâfi sesleri.)*

SİLİFKE MUTASARRIFLIĞI
MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ HEYETİ MERKEZİYE RİYASETİ'NE*

(23 ŞUBAT 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Adet 6/394
Telgraf

Ankara
23.2.337 [1921]

Silifke Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziye Riyaseti'ne

C. 16 Şubat 1337 [1921] ve 1979/100 numaralı tele.

Müdafaai Hukuk heyetleri hakkındaki 27/28 Temmuz 336 [1920] tarih ve 443 numaralı Heyeti Vekile kararı hükümlerine ve alakadar vekâletlerce bu konuda vuku bulan tebligata göre muamele yapılması icap eder. Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7348'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Fotokopisiyle birlikte aktaran: Mehmet Çifteoğlu, "1921 Yılında Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Yapılanması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 1998, sayı 16, s.29. Eski yazı belgeler Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

İKTİSAT VEKİLİ MAHMUT CELÂL BEYEFENDİ'NİN GEÇİCİ VEKİLLİĞİ HAKKINDA*

(24 ŞUBAT 1921)

Hüseyin Avni B. (Erzurum): Efendim, ilk defa nazarı dikkatimi bir husus çekmiştir. Malumu âlileridir ki, teşkilat hükümette vekilleri seçerken, bir vekilin yokluğu esnasında da o vekilin vazifesini yapabilmek üzere bir vekil vekili seçiyorduk. Asil geldiği zaman vekil düşmüş olur. Bizim İktisat Vekili'miz Yusuf Kemal Beyefendi buraya teşrif ettiler. Benim nazarımca vazifeyi üstlenmemiş olsa bile, mademki burada hazır bulunmuştur, eski vekilin düşmüş olması[1] *lazım gelir idi. Sonra Yusuf Kemal Beyefendi buraya gelmekle beraber bütün bütün de istifa etti ve yüce Meclis de kendilerini Adliye Vekâleti Celilesine seçtiler. Bendeniz bu esnada Celâl Beyefendi'nin vazife yapmalarını şahsım itibariyle zayıf bir vekil olarak görüyorum.*

İktisat Vekâleti Vekili Mahmut Celâl B.: Bendenizi Meclis seçmiştir. Bittabi hakkı âliniz vardır. Meclis verdiği itimadı geri almadığından dolayı vekilin vekili olarak vazife yapıyorum. Kanuni merasim yapılır. Belki daha fazla çalışkan, daha gayretli ve arzunuza uygun bir zatı seçersiniz. Bu, bendenizin kusurum değildir. Yalnız bir kusurum varsa, gece ve gündüz, yerime başkaları tayin edilmediğinden dolayı çalışmaklığımdır.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Bu hususta bir kusur ve gecikme varsa doğrudan doğruya bendenize aittir. Bu meselenin bütçenin incelenmesi esnasında söz konusu edilmesi doğru değildir. Bendenizin de henüz yeni bir aday göstermeye muvaffak olamayışım, cümlenizin malumu olduğu üzere, şu günlerde mühim işlerle meşgul olmaklığımdır ve pek çok eminim ki, yeni göstereceğim adaylar arasında Celâl Beyefendi'nin de ismi bulunacaktır. Beyefendi hakkında genel kurulun itimadını tasavvur ettiğimden, acele etmedim. Bununla beraber, beş dakika sonra bu mesele hallolunabilir. Bütçe ile alakası yoktur.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.8, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1945, s.415.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 24 Şubat 1921 günü öğleden sonra saat 4'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 156. toplantı 3. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

1 Aslı, "yenazil olması". (Y.N.)

AMERİKALI GAZETECİ STREİT İLE MÜLAKAT*

(26 ŞUBAT 1921)

Amerikalı Gazeteci Streit İle Mülakat

1. Hükümetinizin Londra Konferansı hakkında görüşü nedir?

a) Delegelerinizin Londra Konferansı'na iştirakleri; 1) İtilaf hükümetlerinin yalnız delege heyetinizin Türkiya'yı temsile salahiyettar olduklarını tasdike, 2) İtilaf hükümetlerinin Sevr Antlaşması'nı tamamıyla terk ederek yeni bir barış imzalamasına, veyahut 3) Başka bir şarta mı bağlıdır?

b) Arazi, askeri, iktisadi, Boğazlar vb. meselelerde barış şartlarınız kati olarak nelerden ibarettir?

c) Sizce İstanbul delege heyetinin mevkii neden ibarettir?

d) Londra Konferansı'nın barışı tesise muvaffak olacağına ümitvar mısınız?

1. a) Çok zayıf da olsa hiçbir barış ihtimalini kaçırmamak istediğimizi milletimiz kadar düşmanlarımız da dahil herkese göstermek amacıyla temsilcilerimizi Londra Konferansı'na göndermiş bulunuyoruz. Erzurum ve Sivas kongrelerinde tespit olunan ve bir nüshası ilişikte size sunulacak olan Misakı Milli'mizde yer alan meşru taleplerimizi bir kere daha Konferans'ta izah edeceğiz. Düşmanlarımız, İtilaf devletlerinin dört yıl süre ile uğrunda savaştıklarını ilan ettikleri prensipleri bir kere daha ihlal ederek ve Mütareke'den önce bize yaptıkları vaatleri nazara almayarak haklı ve mütevazı olan şartlarımızı dikkate almazlarsa, akmaya devam edecek kanın ve keza Doğu'da harbin devamının dünyada meydana getireceği vahim buhranın sorumlusu olacaklardır.

b) Barış şartlarımız Misakı Milli'mizde yer almıştır.

c) İstanbul delegasyonu, kendi generalleri vasıtasıyla bu şehre emir verdikleri için İtilaf devletlerinin bütün arzularını kabul ettirebilecekleri ve ayrıca millet tarafından seçilmiş herhangi bir meclise dayanmayan sözde bir hükümet tarafından gönderilmiştir.

Dolayısıyla bu delegasyonun Türk milleti adına konuşma salahiyeti yoktur. Sultan tarafından gönderilen bu heyetin reisi olan Tevfik Paşa'nın bu gerçeği anlayacağını ve bu durumda sözün sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti temsilcilerine ait bulunduğunu kabul edeceğini ümit ederim.

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, c.1, Belge No: 45, s.262-276. Fransızca belge Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Public Ledger (Philadelphia) muhabiri Clarence K. Streit'in sorularını içeren ve *Atatürk'ün Milli Dış Politikası...*, s.257-261'de yer alan eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Okumayı kolaylaştırmak için, sorular, cevapların önüne alınmıştır. (Y.N.)

d) Londra Konferansı'ndan barışın çıkması en samimi temennimdir. Bu konferansın yapılması için teşebbüse geçenler şayet niyetlerinde samimi iseler, o takdirde barış kesindir.

2. Londra Konferansı muvaffakiyetsizlikle neticelendiği takdirde İtalya yahut Fransa ile ayrı bir barış yapmanız ihtimali var mıdır?

2. Misakı Milli'mizde mevcut taleplerimizin meşruiyetini tanımak suretiyle bizim hayat hakkımıza riayet etmeye arzulu olduklarını ilan edecek bütün ülkeler, tabiatıyla Fransa ve İtalya da dahil olmak üzere bizimle akabinde barış yapabileceklerdir.

3. Sovyet Rusya ile münasebetleriniz ne şekildedir?

a) Rusya ile bir ittifakname imzalamış mısınız? Bu takdirde ittifak şartları nelerden ibarettir?

b) Rusya ile istişare etmeksizin Boğazlar meselesini halledeceğinizi ümit eder misiniz?

c) Rusya-İngiltere ticaret mukavelenamesinin Rusya ile aranızdaki münasebetlere ne derece dahli ve tesiri olacaktır?

d) Türkiya'da Bolşeviklik, yani komünistlik, enternasyonalistlik vb. hakkında vaziyetiniz nedir?

3. Sovyet Rusya ile olan münasebetlerimiz; emellerimiz, haklarımız ve menfaatlarımız arasındaki karşılıklı anlayışa dayanmakta ve en samimi hislerden ilham almaktadır.

a) Yusuf Kemal Bey riyasetinde fevkalade bir Türk heyeti kısa süre önce Moskova'ya varmıştır. Heyet, Rus hükümeti ile Asya meseleleri ve Kafkas meseleleri gibi bütün Doğu meselelerini incelemekle ve büyük dünya meseleleri karşısında iki millet arasında tespit edilecek müstakbel hareket hattını tanzim etmekle vazifelidir.

b) Misakı Milli'mizin Boğazlar meselesine ait maddesi Sovyet Rusya tarafından tanınmış ve iki hükümet delegeleri tarafından geçen yaz parafe edilen antlaşmanın 6. maddesini teşkil etmiştir.

c) Çiçerin Yoldaş tarafından hükümetimize gönderilmiş bulunan ve bir sureti ilişikte size sunulacak olan son nota bu meseleye kâfi bir cevap teşkil etmektedir. Bu nota, esasen bu ayın 14'ünde Anadolu Ajansı tarafından da yayımlanmıştır.

Diğer taraftan, Rus-Britanya Antlaşması, İngilizler tarafından yayımlanan şekline bürünmüş olsa dahi, bu hadise milli mefkûremizin tahakkuku yolunda göstereceğimiz kuvvet ve kudreti hiçbir şekilde ihlal edemeyecektir.

d) Türkiye'de komünizm yoktur. Bütün cihan bizi milliyetçi olarak bilir ve milletimizin bağımsızlığını, haklarını ve menfaatlarını müdafaa eden kimseler olarak öyleyiz de.

Şayet enternasyonalizm demekle bütün milletlerin bağımsızlık ve hukukuna saygıyı kastediyorsanız, o zaman evet, biz enternasyonalistiz de.

Diğer taraftan biz dinimize de bağlıyız. Milli ve dini ruha aykırı olan komünizmin bizde nasıl bir tatbikat sahası bulabileceğini de anlamam.

Böyle bir ihtimal ancak Türk milletine karşı girişilen bir suikastın gerçekleşmesi halinde husule gelebilir.

4. Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı vaziyetiniz nedir?

a) Hangi esas üzerine Birleşik Devletler ile münasebetleri iade arzusundasınız?

b) Münasebetleri iade vukuu takdirinde Halide Hanım'ın Washington sefireniz olacağı haberi samimi midir?

c) Memleketinizin imar ve bayındırlığı hususunda gayri resmi Amerikalı fen müşavirleri arzu eder misiniz?

d) Anadolu'da bulunan Amerikan mektepleri ve yardım işleri hakkında vaziyetiniz nedir?

4. Amerika'nın dostluğundan faydalanmayı kuvvetle arzu etmekteyiz. Amerikan milleti ile hiçbir zaman kendimizi harp halinde saymadık ve şimdiye kadar Amerikan milletinin bizimle hâlâ normal diplomatik münasebetler kurmamış olmasına hayret ediyoruz.

a) Bize gelince; biz, diğer devletler karşısındaki siyasi vaziyetimizden bağımsız olarak Amerika Birleşik Devletleri ile Misakı Milli esası dahilinde diplomatik münasebetlerin tekrar kurulmasına hazırız. Bu hususu zaten sizin hükümetinize duyumsattık.

Bütün insanlık ve milletimiz faydasına olarak tabii kaynaklarımızın faaliyete geçirilmesi hususunda Amerikan yardımının bizim için çok kıymetli olacağını takdir etmekteyim.

b) Sefirlik gibi yüksek mevkileri üstlenen erkekler kadar muktedir kadınlara biz de Türkiye'de sahibiz. Halide Hanım bu kadınlar arasındadır ve bu vazifeyi mükemmel bir şekilde yerine getireceği şüphesizdir. Ancak böyle bir tayine teşebbüs hali bizim için henüz ortaya çıkmamıştır.

c) İktisadi kalkınmamızı kolaylaştırmaya yönelik her türlü yardım takdirle kabul edilecektir. Amerika Birleşik Devletleri'nin vatanımızın herhangi bir kısmı üzerinde hiçbir zaman toprak emelleri beslememiş olması hasebiyle Amerikan teknisyenlerinin katkısı bizi daha ziyade memnun edecektir.

d) Din ve ırk ayrımı yapmadan insani ıstırapları hafifleten bütün hayır müesselerine karşı yakın ve uzaktan hiçbir siyasi maksat takip etmedikleri müddetçe kapılarımız açıktır.

5. Türkiya'daki Gayrimüslim unsurlar meselesi hakkında hükümetiniz ne gibi bir hal sureti teklif eder?

5. Bu meselenin cevabı Misakı Milli'miz içinde mevcuttur.

6. Muharebe devam ettiği müddetçe hükümetinizin Anadolu'daki Rumlara ve Ermenilere karşı aldığınız vaziyet nedir?

6. Müslim ve Gayrimüslim Türk vatandaşları arasında hiçbir ayrım yapmıyoruz. Böylece Rumların ve Ermenilerin düşmanla birlikte vatana hıyanette bulunmadıkları müddetçe endişe edecekleri bir husus yoktur.

7. Harbi Umumi esnasında yapıldığı mütemadiyen ağızlarda dolaşan Ermeni katliam ve tehciri hakkında hükümetinizin resmi görüşü nedir?

7. Düşmanca ithamda bulunanların sürdürdükleri büyük mübalağalar dışında Ermenilerin tehciri meselesi aslında şundan ibarettir:

Rus ordusu 1915'te bize karşı büyük taarruzunu başlattığı bir sırada o zaman Çarlığın hizmetinde bulunan Taşnak Ermeni komitesi, askeri birliklerimizin gerisinde bulunan Ermeni ahalisini isyan ettirmişti. Düşmanın sayı ve malzeme üstünlüğü karşısında çekilmeye mecbur kaldığımız için kendimizi daima iki ateş arasında kalmış gibi görüyorduk. İkmal ve yaralı konvoylarımız acımasız şekilde katlediliyor, gerimizdeki köprüler ve yollar tahrip ediliyor ve Türk köylerinde terör hüküm sürdürülüyordu.

Bu cinayetleri işleyen ve saflarına eli silah tutabilen bütün Ermenileri katan çeteler, silah, cephane ve iaşe ikmallerini, bazı büyük devletlerin daha barış zamanından beri kendilerine kapitülasyonların bahşettiği dokunulmazlıklardan istifade ederek ve bu maksada yönelik olarak büyük stoklar husule getirmeye muvaffak oldukları Ermeni köylerinden yapıyorlardı.

İngiltere'nin barış zamanında ve harp sahasından uzak olarak İrlanda'ya reva gördüğü muameleye hemen hemen kayıtsız bir şekilde bakan dünya kamuoyu, Ermeni ahalinin tehciri hususunda almaya mecbur kaldığımız karar için bize karşı haklı bir ithamda bulunamaz.

Bize karşı yapılmış olan iftiraların aksine, tehcir edilmiş olanlar hayattadır ve bunlardan çoğu, şayet İtilaf devletleri bizi tekrar harp etmeye zorlamasa idi, evlerine dönmüş olurlardı.

8. Ermeniler ve Rumlar tarafından Türklere karşı vukuu rivayet edilen katliam hakkında ne gibi malumat verebilirsiniz?

8. Gerek Umumi Harp sırasında gerek Mütareke'den sonra Ermeniler ve Rumlar tarafından Müslüman ahaliye yapılan zulümler üzerinde durmak uzun bir hikâye olur.

Brest-Litovsk Antlaşması'nın yapılmasını müteakip Rusların Doğu vilayetlerimizi tahliyeye başladıkları sırada Ermeni çetelerinin yapmış oldukları katliam ve tahribat kâfi derecede herkesin malumudur.

Sivas'ta benle görüşmüş olan, daha sonra bu bölgeleri ziyaret eden ve buralarda Ermeni çetelerinin davranışları hususunda tafsilatlı gözlemlerde bulunarak daha sonra kendisine bu konuda anlatmış olduğum şeylerin doğru olduğunu bana yazmış bulunan Amerikan Generali Harbord, Amerikan kamuoyunun kendisinden faydalı malumat temin edebileceği bir şahidimizdir. Taşnaklar daha sonra da Kars ve Oltu bölgelerinde Alexandropol Antlaşması'nın[1] yapılmasına kadar cinayetlerine devam etmişlerdir.

Yunanlılara gelince, İzmir'in işgali sırasında öyle cinayetler işlemişlerdir ki, Yunanistan'ın müttefiki İtilaf devletleri tarafından teşkil edilmiş bulunan "İtilaf Devletleri Tahkikat Komisyonu" üyeleri bile, 1919 sonbaharında bu vilayeti baştan başa kat ettikten sonra hazırladıkları raporda, Yunan makamları aleyhinde son derece ağır eleştirilerde bulunmuşlardır.

Yunanlıların işgal ettiği bölgede her yaş ve cinsiyetten on binlerce Türk katledilmiş, bütün büyükbaş hayvanlar Yunanistan'a götürülmüş ve bölgeden yüzlerce bedbaht göçmen bölgemize itilerek bir çaresizliğe düşürülmüştür.

9. İslam birliği, Türklük birliği ve Turan birliği hakkında hareket çizginiz nedir?

1 Gümrü Antlaşması. (Y.N.)

9. Bütün Müslümanların Türk hâkimiyeti altında birleşmesi anlamına geldiği müddetçe Panislamizm ve üzerinde Türk ırkı yaşayan bütün ülkelerin Anadolu Türklerinin hâkimiyeti altında birleşmesi anlamına geldiği müddetçe de Panturanizm, İngiltere emperyalistlerinin, kendi milletlerinin bize karşı daimi bir Haçlı seferine sürüklenmelerini temin etmek maksadı ile uydurmuş oldukları "korkuluk"lardır.

Thames Nehri'nin kıyılarından bize gülünç ithamlar savuranların yapmış oldukları ve her gün biraz daha yaptıkları gibi dünyanın yarısını veya dörtte birini fethetmeye bizim herhangi bir surette ne niyetimiz ne de arzumuz vardır. Misakı Milli'miz bu konuda esasen kâfi derecede açıklık arz etmektedir.

Biz, bilakis, sadece milletlerin kendi mukadderatlarını bizzat tayin etmeleri prensibinin Müslümanlar dahil bütün milletlere samimi bir şekilde tatbik edilmesi halinde insanlığın harbin felaketlerinden kurtarılabileceğine inanıyoruz.

10. Bilhassa cihat, şeriat, din ve hükümetin ayrılması gibi dini meselelerde takip edeceğiniz hareket çizgisi nedir?

10. Sanırım her millet gibi her fert vicdan hürriyetinden tam olarak istifade etmelidir.

Bu prensip, "bir milletin şayet Müslümansa bağımsızlığa hakkı yoktur" şeklinde düşünen düşmanlarımız tarafından maalesef çiğnenmiştir.

Halen, Suriye'de, Irak'ta ve Anadolu'da cereyan eden hadiseler ileri sürdüğüm bu hususun en güzel bir delilidir.

Bizim dinimiz İslamiyettir. İslamiyet, dogmatik kısmı dışında nazara alınırsa, en geniş anlamıyla hoşgörü temeline dayanan "sosyo-politik" bir sistemden başka bir şey değildir ve "ferdiyetçilik" ile "komünizm" arasında orta bir yol teşkil etmektedir.

11. Diğer İslam hükümetleriyle olan münasebetleriniz ve onlara karşı hareket çizginiz nedir?

11. Biz tabiatıyla bütün Müslüman devletlerle son derece dostane münasebetler içindeyiz. Afganistan Emiri'nin vaki daveti üzerine Afgan ordusunun modernleştirme çalışmalarını yapan Türk subaylarına katılmak üzere yakında mühim bir Türk askeri heyeti de Kâbil'e gidecektir. Yukarıda da belirttiğim gibi, kendi kaderini tayin hakkının bütün Müslüman milletlere tanınmasını görmek benim en büyük arzumdur.

12. Gürcistan ile bilhassa Batum meselesi hakkında münasebetleriniz nedir?

12. Gürcistan ile olan münasebetlerimiz iyidir.

Ardahan ve Artvin meseleleri gibi Batum meselesinin de uzlaşma yolu ile Batum ahalisinin arzularına, bizim meşru haklarımıza, keza Kafkas milletlerinin menfaatlarına uygun, barışçı bir hal çaresine ulaşmasını arzu etmekteyim.

13. Sovyet Ermenistanı ile münasebetleriniz nedir?
a) Wilson Ermenistan sınırları hakkındaki fikriniz nedir?

13. Ermenistan birkaç günden beri tekrar Taşnakların eline düşmüştür. Alexandrapol Antlaşması'nı samimiyetle tatbik mevkiine koyacak her Ermeni hükümeti dostluğumuza güvenebilir.

Milyonlarca Türkü binlerce Ermeninin hâkimiyetine terk etmeye kalkışan Wilson projesi sadece gülünçtür.

14. Cemiyeti Akvam hakkında fikriniz nedir?

14. Halen Cemiyeti Akvam sanırım İngiltere'nin elinde kullandığı diğer bir vasıtadır.

15. Düyunu Umumiyei Osmaniye'ye karşı hareket çizginiz nedir?

15. Osmanlı devlet borçlarına karşı aldığımız vaziyet, Misakı Milli'mizde açıklanmıştır.

16. Musul gazyağı kaynaklarına karşı siyasetiniz ne olacaktır?

16. Bir milletin, ülkesinin tabii kaynaklarını kullanmak için köle haline konulması keyfiyetinin sadece asrın zihniyetine değil, ayrıca en basit insanlık prensiplerine de aykırı olduğu aşikârdır. Esasen Misakı Milli sınırlarımız içinde bulunan Musul petrol zenginlikleri, sanırım hiçbir şekilde bir tekele ve istismara bırakılmaksızın bölge halkının ve bütün insanlığın ortak yararı uğrunda serbestçe işletilmelidir.

17. Türkiya'nın gelecek için bilhassa hükümet şekli, saltanat ve hilafetin mevkii, maarif, kadınların durumu, nakliye vasıtaları ve tabii kaynakların geliştirilmesi hakkında ümit ve tasavvurlarınız nelerden ibarettir?

17. Türkiye'nin halihazır ve müstakbel rejimi "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" esasına dayanmaktadır ve dayanacaktır.

Türk milletinin mevcudiyeti ve kudreti, sultanlık ve hilafetin gerçek dayanağıdır.

Biz milli eğitimin gelişmesi konusunda şimdiden büyük bir gayret sarfına başlamış bulunuyoruz. Barışa kavuşur kavuşmaz bu konuya yeni bir hız vereceğiz. Aynı şekilde kadınların eğitimine de büyük ehemmiyet atfediyoruz.

Bizi zincire vuran kapitülasyonları bertaraf ettikten sonra barışa kavuşur kavuşmaz iktisadi kalkınmamız için hararetle çalışacağız. Bütün gelişmiş ülkelerin sermayelerinin ve mütahassıslarının katkısını süratle talep edeceğiz.

18. İzzet Paşa heyeti hakkında bir beyanatınız var mıdır?

18. İzzet Paşa Heyeti çok iyi niyetlerle, fakat dahili olduğu kadar harici vaziyet hususunda da cehalet içerisinde Anadolu seyahatine girişmiştir ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi sınırlarını aştıktan sonra gerçeği anlamıştır. Bu heyetin üyeleri memleketin ve milletin menfaatlarına hizmet niyetiyle gelmiş bulunduklarından, kamunun iyiliğini ve vicdanlarının emrettiği vazifeyi, millete katılmak suretiyle yerine getirmişlerdir. Bununla beraber, kendileri fiillerinde ve hareketlerinde serbesttirler. Yani isterlerse burada kalabilirler veyahut isterlerse herhangi bir özel iş için İstanbul'da kalırlar. Aslında bu heyetin bizim yapmakta olduğumuz gerçek çalışmayla hiçbir alakası yoktur.

19. Amerika kamuoyuna tebliği arzusunda bulunduğunuz diğer noktalar var ise, tebellüğ edip arza memnuniyetle hazırım.

19. Türk milletinin Amerikalılara karşı hissiyatını ve samimi eğilimlerini yakinen hissettiğim gibi, her temas ettiğim Amerikalıya şimdiye kadar izah etmiştim. Bunlardan birisi de salahiyet sahibi olduğunu beyan eden General Harbord idi. Bütün bu

izahlarıma çok olumlu karşılıkların geleceğini zannederdim. Halbuki siyaset sahasında milletlerin insani ve samimi eğilimlerinden ziyade siyaset adamlarının hesaplara dayalı teşebbüslerini görmek mukaddermiş. Bundan dolayı milletimin üzüntülerini nazarı dikkate alarak onun namına, milletimin beklediği insaniyet eserlerini görmedikçe fazla söz söylemeye cesaret edemem.

26 Şubat 1921

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

TEVFİK PAŞA'NIN LONDRA KONFERANSI'NDA TÜRKİYE NAMINA SÖZ SÖYLEMEK HAKKININ ANADOLU DELEGELERİNE AİT OLDUĞUNA DAİR BEYANATI HAKKINDA*

(26 ŞUBAT 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, Sırrı Bey imzasıyla evvelki gün Londra'dan bir telgraf gelmişti. Yüksek huzurunuzda okunmuştu. Bittabi o gayri resmi bir telgraftı. Şimdi Riyaset makamına doğrudan doğruya başdelegeniz Bekir Sami Bey'den gelen bir telgrafname vardır ki, bunun da muhteviyatı tamamıyla Sırrı Bey'in verdiği malumatı teyit etmektedir. Efendim, 23 Şubat'ta "Sen Ceymis"[1] Sarayı'nda konferansa iştirak ettiklerini söylüyor. Tevfik Paşa kısa birkaç sözden sonra, sözün milleti temsil eden heyete ait olduğunu söylediğini[2] ve müzakerenin devamı müddetince susmayı tercih ettiğini yazıyor ve bu celsede "memleketin bağımsızlık ve mevcudiyetine ait esaslar tarafımızdan müdafaa edildi. Loitcorç[3] bu esasların tatbikatındaki görüşümüzün izahını arzu etti. Müzakerenin gelecek celseye terki talep olundu" diyor. Loitcorç gelecek celsede de İstanbul heyeti ile toplanma arzusunu gösterdi. Fakat konuşma hakkının milleti temsil eden heyetimize ait olduğu tekrar edildi. *(Alkışlar.)* Bu, Riyaset makamına gelmiş bir telgrafnamedir. Yüksek heyetinizi haberdar ediyorum ve bittabi Hariciye Vekâleti'mizde gelmiş şifreler olduğundan haberdarım efendim. *(Alkışlar.)* İhtimal orada daha başka tafsilat vardır. Genel olarak konferansın iyi bir halde cereyan ettiğini anlıyorum.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.8, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1945, s.450.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 26 Şubat 1921 günü öğleden sonra saat 3.25'te açılan ve riyasetini İkinci Reisi Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 157. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

1 Saint James. (Y.N.)

2 Tevfik Paşa, Konferans'ta İstanbul hükümetinin görüşlerini açıklayan bir muhtırayı okuduktan sonra, "Ankara Millet Meclisi'nin seçerek işbu Meclis namına söz söylemeye salahiyet verdiği delegeler Konferans'ça davet edilmiş olduğu cihetle, tekliflerini Konferans'a bildirmeleri maksadıyla sözü bunlara terk ettiğini" beyan eder. Londra Konferansı hakkında Hariciye Vekili Bekir Sami Bey heyeti tarafından hükümete sunulan rapor için bkz. *Atatürk'ün Milli Dış Politikası*, c.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.293-315. Tevfik Paşa'nın konuşması için ayrıca bkz. Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekeleri Tarihi*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1948, s.137. (Y.N.)

3 Lloyd George. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ İKİNCİ TOPLANTI YILINI AÇIŞ KONUŞMASI*

(1 MART 1921)

Reis Mustafa Kemal Paşa Hazretleri: Efendiler; Türkiye Büyük Millet Meclisi bugün ikinci toplantı senesine giriyor. *(Allah muvaffakiyet ihsan etsin sesleri.)* Geçirdiğimiz bu bir sene zarfında yüce Meclis'çe ve bütün milletçe yapılan fedakârane mesaiyi büyük bir takdis ve hürmet ile yâd eylerim. *(Alkışlar.)*

Milli faaliyetimizin bugüne kadar doğurduğu mesut neticelerden bahsederken milli senemizin –bu seneyi milli vasfıyla yâd etmekte müstesna bir zevk duyabiliriz– ihtiva ettiği harici ve dahili vakaları özetle hatırlatmak isterim. Malumunuzdur ki, İtilaf devletleri 16 Mart'ta payitahtımızı feci surette işgal ederek hükümetimizi felce uğrattılar. *(Allah kahretsin sesleri.)* Hilafet ve saltanat makamını ellerinde oyuncak kıldılar. Bir suikast darbesiyle milletimizi zayıf ve hayat hakkını müdafaadan âciz bir hale koyduklarını zannettiler ve imhakâr arzularının tahakkukuna artık hiçbir mani kalmadığı zehabına düştüler. Halbuki, Mütareke'nin imzasından beri düşmanlar tarafından yapılan feci, anlaşmayı bozucu ve imhakârane tecavüzler karşısında kâfi derecede ikaz edilmiş olan milletimiz, bu son darbeyi hazmedemedi. Derhal mukadderatının hakiki sahibi olduğunu, hâkimiyetinin ehli bulunduğunu cihana ispat için metin ve vakur tavrını takındı. *(Yaşasın sesleri.)*

Seçimler icrasına davet edilen milletimiz hemen vekillerini seçerek vazife başına gönderdi. Memleketin mukadderatını, vekillerinden teşekkül eden yüce Meclis'inizin emin ellerine verdi. Yüce Meclis'iniz dahi toplanmasının birinci 23 Nisan 1336 [1920] günü milletimizin dahili ve harici tam bağımsızlık dahilinde mukadderatını bizzat üstlenmeye ve idareye başladığını bütün cihana ilan eyledi. *(Alkışlar.)* Meclis'inizi vücuda getiren değerli üyelerin her biri uzak yerlerden bin türlü mihnet ve meşakkatlere katlanarak Ankara'ya geldiler. İstanbul'da tecavüze uğrayan Meclisi Mebusan üyelerinden dahi bir kısmı düşman tehditleri ve takibatı altında Anadolu'ya geçtiler. Bu suretle Büyük Millet Meclisi'nin bütün değerli üyeleri o karanlık ve karışık günlerde milletin talep eylediği ulvi vazifenin yerine getirilmesine büyük bir azim ve metanetle koştular. Bugün bütün bu muhterem arkadaşlarımı tekrar tebrik ve yüceltmeye vesile ve fırsat bulduğumdan dolayı pek bahtiyarım. *(Alkışlar.)* Mec-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.9, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1954, s.2-7. Ayrıca bkz. *Vakit*, 10 Mart 1921, sayı 1168; *İleri*, 10 Mart 1921, sayı 1119. *Vakit* ve *İleri*'deki eski yazı metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart 1921 günü öğleden sonra saat 3'te açılan ve riyasetini kendisinin yaptığı 1. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

lis'imizin ne kadar müşkül şartlar altında ve ne büyük fedakârlıklarla vazife yapmaya başladığını ve devam eylediğini takdir edebilmek için toplanma tarihinde ve müteakip günlerdeki dahili vaziyetimizi hatırlamak kâfi gelir.

Efendiler, hatırlarınızdadır ki, İtilaf devletlerinin himayesi ve İstanbul'un bazı mahfillerinin teşvikiyle millet fertlerini yekdiğerine kırdırmak üzere hareket eden Anzavur, Biga havalisinde faaliyete başladı. Aynı teşviklerin tesiriyle Düzce, Hendek, Adapazarı, Bolu ve Gerede havalisi Hilafet Ordusu namı altında faaliyet icra eden hainlerin tesiri altına girdi. Din ve millet ve memleketin kurtuluşu gayesine yönelik olan milli teşebbüslerimizi güya şeriat lisanıyla aşağılayan fetvalar çıkarıyorlardı. Bu iblisane ve hainane tahrikler ve teşebbüsler neticesinde Meclis'inizin burada ilk toplandığı gün asiler Ankara'nın sekiz saat mesafesine gelmiş bulunuyordu. Büyük Millet Meclisi'nin büyük ve metin tavrı ve uzak görüşlü tedbirleri sayesinde teskin edilen bu isyan hareketini Yozgad, Zile ve Akdağmâdeni ve Sivas havalisi isyanları ve bunları da Konya, Karaman, Ilgın kıyamları takip etti.

Süleyman Sırrı B. (Yozgad): Paşa Hazretleri rica ederim. İsyan Yozgad'ın değildir. Çapanoğulları'nındır.

Reis [Mustafa Kemal] Paşa (Devamla): Memleketimizin diğer bazı yerlerinde de milli hükümetimize itaatsizlik eserleri görüldü ve daha sonra Demirci Mehmet Efe ve Ethem ile kardeşlerinin hıyanetlerine şahit olduk. İşte efendiler, yüce Meclis'iniz ve onun hükümeti, düşmanların ve hainlerin tertip ve teşvikiyle meydana getirilen bu irticaları ve asayişsizlikleri bastırmaya muvaffak oldu. *(Elhamdülillah sesleri.)* Nispeten pek az tahribat ve telefatla bu keşmekeşi bertaraf etti. Küçük düşürülmüş ve aldatılmış olan ahaliyi uyararak ve aydınlatarak halkın cahil tabakasını da halin hakikatinden haberdar eyledi. Bu noktada bilhassa Anadolu değerli ulemasının hakiki fetvalarla yaptıkları uyarmaları müteşekkirane yâd etmeyi kendime bir vazife bilirim *(alkışlar)* ve bu suretle bütün milletin mukaddes milli maksat etrafında bir vücut ve birleşmiş bir kitle halinde toplanmasına muvaffakiyet elverdi.[1]

Efendiler, hatırlatmak isterim ki, azim ve imanımızı sarsmak için dahilde ortaya çıkarılan esef verici vakalar henüz cereyan ederken düşmanlarımız hariçten de zalimane baskı ve teşviklerinde bir an bile durmuyorlardı. Batıda Yunanlılar ve güneyde Fransızlarla onların silahlandırdığı ve aleyhimize musallat ettiği Ermeniler ve doğuda Ermenistan Ermenileri memleketimizin istila olunan kısımlarında ve işgal edilen sınır ve cepheler civarındaki İslam ahaliye türlü mezalim ve kıtal icra ediyorlardı. Yunanlılar, birçok kuvvetlerimizin dahili isyanlarla meşgul olduğu ve zaten henüz muntazam milli ordumuzun teşekkül edemediği bir sırada mahalli kuvvetler ile müdafaa edilen batı cephelerimize tecavüz ettiler. Bu muharebelerin maddi neticeleri esef verici olmakla beraber, milleti daha kuvvetli bir müdafaa imanı ile cesaretlendirmeye vesile olduğu için faydalı sayılmalıdır. Hakikaten Mütareke'yi müteakip düşmanlarımız tarafından silahları alınarak, mevcutları azaltılarak eritilen orduları

1 *Vakit* ve *İleri* gazetelerinde yer alan "ve bu suretle bütün milletin mukaddes milli maksat etrafında bir vücut ve birleşmiş bir kitle halinde toplanmasına muvaffakiyet elverdi" sözcükleri *TBMM Zabıt Ceridesi*'nde yoktur. (Y.N.)

az zamanda adeta yeniden teşkil ettik, yeniledik, donattık ve giydirdik. Bugün her cephede muzafferane harp eden ve vatan müdafaasının ne demek olduğunu tamamen idrak etmiş ordularımız vardır. *(Alkışlar.)* Bu ordular sayesinde doğuda Ermenistan muzafferiyetini kazandık ve batıda Yunanlıları mağlup ettik. *(Alkışlar.)* Doğu ordumuzun tesirli vaziyeti bizi milli esaslarımızın mühim noktalarından bulunan Kars, Ardahan ve Artvin'i geri almaya muvaffak etti. *(Alkışlar.)* Ordularımız memleketi müdafaa ve memleketin tam bağımsızlığını muhafaza kudretini göstermeye ve ispata hazır bulunuyorlar. *(Yaşasın sesleri.)* İnşallah pek uzak olmayan bir gelecekte hayat ve kati bağımsızlığımızı temin edecek olan kahraman ordularımızın kumandanlarıyla subaylarına ve efradına ve büyük bir şan ve şerefle milli müdafaaya fiilen iştirak eden ahaliye ve bilhassa vatanlarının müdafaasında müstesna kahramanlıklar gösteren Gaziantep ahalisine ve genellikle halkın başında resmi vazifelerini vatanperverane ve fedakârane yapmakta bulunan hükümet memurlarına bütün milletin ve yüksek heyetinizin hissiyatına tercüman olarak minettarlık arz eylemeyi vecibe sayarım. *(Alkışlar.)*

Efendiler; Türkiye Büyük Millet Meclisi milletin mukadderatını bilfiil üstlendiği gün bulduğu idare makinesinin mazinin istibdat fikirleri ve esasları üzerine kurulmuş çürük bir makine olduğunu izaha lüzum görmem. Yüce Meclis'iniz ve hükümetiniz işte böyle bir makinenin iyileştirilmesine çalışmakta bulunmuştur ve koyduğu ve peyderpey tamamlayacağı esaslar ile genel idareyi nispeten emniyet verici bir hale sokmaya muvaffak olmaktadır. Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun muhteviyatı tatbik edildiği ve yeni İdarei Vilayat Kanunu'yla tamamlandığı takdirde memleketin dahilen muhtaç olduğu gelişme vasıtalarının tamamen hazırlanmış olacağına kaniim.

Efendiler, mücadelenin ehemmiyetini idrak eden milletimiz devamlı çalışmasıyla büyük bir mali çaba göstermiş, memleketin bütün mali ihtiyacını tatmin edici kuvvetli ümitler bahşeylemiştir. Mali işlerde memleketimizce pek mühim bir meselenin halline az çok denk bir bütçe tanzimine muvaffakiyet hasıl olmuştur. Memleketimizde iktisadi işlerin mahiyet ve ehemmiyeti belki de tanınmamış olduğu halde, yüce Meclis'iniz memleketin gelir kaynaklarına sahip olmak için esaslar koymuştur. Mütareke'yi müteakip yabancılar gelir kaynaklarımıza tamamen el koymak tedbirlerine derhal girişiler. İstanbul'daki hâkim vaziyetlerinden istifade ederek, madenler aramak için gerekli ruhsatnamelerin verilmesini yasaklattılar. Biz memleketin bütün servet kaynaklarına sahip olarak ihracat ve ithalat arasında denge teminine ve hasılatın mahreçlere ulaştırılmasının temini için yolların iyileştirilmesine, mümkün vasıtaların hazırlanmasına giriştik. Maarif, genel sağlık, nüfus ve bayındırlık bakımından pek göze görünür neticeler henüz elde edilemedi. Ancak bu hususlarda bariz fiili semereler toplanması için zemin ve zaman ve vasıtalar ve çok paraya da ihtiyaç olduğu tasdik olunmalıdır. Bununla beraber, memleket ve milletin azami ihtiyaçları temin edilmek çareleri araştırılmakta ve incelenmekte, yakın gelecekte memnuniyet verici netice vücuda getirebilecek zeminin hazırlanmasıyla iştigal olunmaktadır. Yüce Meclis'in tesis eylediği İstiklâl Mahkemeleri sayesinde seri ve adilane surette birçok fenalıklara nihayet verilmiştir. Bugün memleket medeni kanunlar ve çeşitli derecelerdeki mahkemelerle asayişi temine muktedir bir hale getirilmiştir.

Efendiler; Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir seneden beri büyük bir muvaffakiyetle takip ve tatbik ettiği dahili ve harici siyaseti fiili eserleriyle tamamen aydınlanmıştır. Efendiler; siyasetimizde belli olan prensiplere bugüne kadar sadık kaldığımız gibi bundan sonra da milletin gelişmesini, bağımsızlığın dokunulmazlığını temin edecek olan bu siyasetimize sadakatimizin muhafazası tabiidir. Dahili siyasetimizde şiarımız olan halkçılık, yani milleti bizzat kendi mukadderatına hâkim kılmak esası, Teşkilatı Esasiye Kanunu'muzla tespit edilmiştir. Bu kanunu ve bu kanunu tamamlayan[1] kanunları bir an evvel çıkararak iyi tatbike çalışacağız.

Harici siyasetimizde millet menfaatlarının gerektirdiği esasları ihtiva eden tamamen bağımsız ve serbest bir siyaset takip edilmektedir. *(Alkışlar.)* Meclis'imiz ve Meclis'imizin hükümeti kavgacı ve maceraperest olmaktan uzaktır. Bilakis barış ve selameti tercih eder. Bilhassa insani, medeni mefkûrelerin meydana çıkmasına fevkalade taraftardır. İşte bu esaslar dairesinde gerek Doğu ve gerek Batı âlemleriyle daima iyi münasebetler ve dostluk bağları ararlar. Doğu'da Azerbaycan, Kuzey Kafkas ve Efganistan hükümetleriyle samimi ve vicdani münasebetler tesis ettiğimiz gibi, Irak ve Suriye İslam ahalisiyle de fevkalade samimi bağlar vücuda getirdik. Bizce kıymettar olan bu bağları muhafaza etmekteyiz.

İran hükümetiyle de münasebetlerimiz vardır. Bunu teyit, emellerimiz arasındadır. Ermenistan ve Gürcistan ile mevcut münasebebetlerimizin yakında istikrarlı ve milli menfaatlarımıza uygun bir surete kavuşacağını ümit ederiz.

Rus Bolşevik Cumhuriyeti'yle mevcut münasebetlerimiz iyi cereyan ve devam etmektedir. Ve bu münasebetleri şu anda Moskova'da bulunan delege heyetimizin dahil bulunduğu Konferans'ta daha ciddi esaslara dayandırarak takviyeye çalışmaktayız. Bu mesaimizin tamamen milletin arzusuna uygun hale getirileceğine şüphe yoktur.

Batı âlemine gelince: İtilaf devletlerinden bazılarıyla zaman zaman yarıresmi temaslar yapılmış ve daima memleket ve milletimizin menfaatlarını temin etmek şartıyla dünya barış ve sükûnuna hizmet etmek çaresi artmıştır. İngiliz siyasi ricali bizim barışsever maksadımızı daima bilmezlikten gelmişlerdir. Ancak milletimizin bir senelik mücahedesi neticesinde mevcudiyet ve bağımsızlığını müdafaa etmek hususundaki azim ve kararının sarsılmaz olduğu fiilen sabit olduktan sonra, ancak milletimiz İstanbul'da padişahın huzuruyla toplanılarak saltanat şûrasında ayağa kalkmak suretiyle alınan karara dayanarak İstanbul hükümetinin kabul ettiği Sevr Antlaşması altındaki idam kararının imhakârane mahiyetini idrak ettiğini ve buna Türkiye'de tatbik mahalli olamayacağını azimkârane mücahedeleriyle maddeten ispata muvaffak olduktan sonra nihayet İtilaf siyasi ricali bizimle görüşmeye lüzum hissetmişlerdir. *(Alkışlar.)*

Geçen senenin bugünlerinde barışa dair gelen haberler, herkese ümitsizlik veriyordu; her tarafta düşmanların maddi ve manevi hücumlarına maruzduk; herkes bizim aleyhimizde idi. Bugün bütün dünya davamızın kutsiyetini anlamış bulunuyor. İnsaniyet ve medeniyet âlemi bize her taraftan günden güne artan bir yakınlık gösteriyor. Geçen senenin bugünlerini derin bir endişe ve ıstırap içinde idrak eden milletimiz, bu senenin aynı günlerinde azim ve metanetin eserlerini görmekle iftihar edebilir. *(Alkışlar.)* Geçen senenin bize getireceği en büyük felaket ve musibet Sevr Antlaşması idi.

1 Aslı "bu kanuna müteferri olan". (Y.N.)

Efendiler; düşmanların bütün bir senelik gayretlerine rağmen neticede bugün Sevr Antlaşması muhteviyatı fiilen ve hükmen yoktur. *(Şiddetli ve sürekli alkışlar.)*

Neticesinden ümitvar olmak istediğim Londra Konferansı insaniyet cihanının müstahak olduğu barış ve selameti bir bekleme halinde bıraksa dahi bugün anlaşılmıştır ki, Sevr Antlaşması hükümleri Türkiye'ye cebren tatbik olunamaz. *(Şiddetli alkışlar.)*

Efendiler; mağlup sıfatıyla 1918 mütarekenamelerini imzalamış olan milletler arasında bu neticeye ancak Türkiye takip ettiği siyasetinin uzak görüşlülüğü ve silahlarının kuvveti sayesinde nail olmuştur.

Efendiler; İtilaf devletleri bizi bağımsız bir devlet halinde yaşamaya kabiliyeti olmayan bir millet kabul ediyor *(çok yanlış sesleri)* ve bu yanlış kabul bahanesiyle memleketimizi parçalamak ve milletimizi esaret altına almak istiyorlardı. Onları bu anlayışta aldatan saik, milletimizin kendi kendisini idareye muktedir olamaması zehabıdır. Halbuki milletimiz ilk seneden beri her türlü yardım ve yol göstericilikten ve asırlardan beri[1] idare şeklinden yoksun olarak milletlerin başına gelebilecek olan felaketlerin en büyüğüne maruz bulunduğu halde, en medeni, en insani ve bütün hürriyet şartlarına riayetkâr bir tarzda kendini idare etmektedir. *(Alkışlar.)* Düşmanlarımız istila ettikleri memleketlerimizde her tür müdafaa vasıtalarından tecrit edilmiş olan millettaşlarımıza karşı bugüne kadar fasılasız tahrip, yağma, katil, tehcir gibi zulümleri işlemekte devam ettikleri halde, Büyük Millet Meclisi'nin hükümet havzasına dahil bulunan bütün Gayrimüslim unsurlar, kanunlarımızın ve silahlarımızın himayesi altında emniyet ve asayişe mazhar olarak yaşamaktadır. *(İslamiyet ve insaniyetimizin şiarıdır sesleri.)*

Efendiler, bu beyanatıma ilaveten yüce Meclis'inizin bir senelik mesaisini de büyük bir takdir ile özetlemek isterim. Yüce Meclis'in toplanmasının başlangıcı olan 23 Nisan 1336 [1920] tarihinden dünkü güne, 28 Şubat'a kadar 311 gün geçmiştir. Bu günler zarfında yüce Meclis'iniz 159 gün toplantı yapmıştır. Bu toplantılar 51'i gizli ve 356'sı aleni olmak üzere 407 celseyi ihtiva eder. Yüce Meclis'iniz bu meşguliyetler ile şimdiye kadar genel kurulca 104 kanun kabul etmiştir. Ve bundan başka 149 kanun teklifini müzakere ettikten sonra reddetmiştir; demek ki 252 kanunla iştigal etmiştir. Bundan başka icap eden 67 kanun teklifini Heyeti Vekile'ye vermiştir. 6 kanunun müzakeresi ertelenmiştir. 55 kanun yeni seneye devredilmiştir. Demek oluyor ki, toplam 381 kanunla yüce Meclis'iniz iştigal etmiştir. Yüce Meclis'inizin çıkardığı kanunlar arasında Hıyaneti Vataniye Kanunu, İcra Vekilleri İntihabı Kanunu,[2] Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun, İstanbul'un İşgalinden Sonra İstanbul Hükümetince Münakit Muahedat Vesairenin Lağvı Kanunu,[3] Nisabı Ekseriyet Kanunu,[4] İstiklâl Mehakimi Teşkili Kanunu,[5] Meni Müskirat Kanunu,[6] köylünün saadet ve refahıyla

1 Bu paragrafın bir sureti, 12 Mart 1921 tarihli Meclis oturumunun zabıtlarında, Papa 15. Benova'ya gönderilen cevabi telgrafa ekli olarak yer almaktadır. Bu surette, burada "alışmış olduğu" sözcükleri bulunmaktadır. Bkz. elinizdeki ciltte s.95. (Y.N.)

2 İcra Vekilleri Seçimi Kanunu. (Y.N.)

3 İstanbul'un İşgalinden Sonra İstanbul Hükümetince Yapılmış Antlaşmalar Vesairenin Lağvı Kanunu. (Y.N.)

4 "Nisabı Müzakere Kanunu" (Müzakere Yetersayısı Kanunu) olmalı. (Y.N.)

5 İstiklâl Mahkemeleri Teşkili Kanunu. (Y.N.)

6 Alkollü İçkilerin Yasaklanması Kanunu. (Y.N.)

alakalı olmak üzere Baltalık Kanunu, Cephe Zammı Kanunu, yine milletin sıhhat ve hayatıyla alakalı olması itibariyle Frenginin Meni Sirayeti Kanunu,[1] milletin ve yüksek heyetinizin mahiyetini, şeklini ve salahiyetini tayin etmek itibariyle Teşkilatı Esasiye[2] ve mali kudret ve iktidarımızı göstermiş olmak itibariyle bütçe kanunları zikre değerdir. Encümenlerdeki mesaiye gelince:

Efendiler; muhtelif meselelere ait olmak üzere kanunlar da dahil olduğu halde encümenlere 703 parça iş havale olunmuştur. Bunlardan 422'si encümenlerden çıkmıştır, 281'i yeni seneye devredilmiştir. Bundan başka yüksek heyetiniz alakadar olduğu meseleleri takip etmiş olması itibariyle ehemmiyetli olarak ayrıca 111 önerge verilmiş ve bunlar Heyeti Vekile'ye havale olunmuştur. Bundan başka yine icra işlerini takipteki teyakkuz ve uyanıklığını göstermiş olması itibariyle fevkalade ehemmiyete sahiptir. 122 önerge ile Heyeti Vekile'den açıklama istemiş ve soru sormuştur.

Arkadaşlar; yüksek heyetinizin bu Meclis dairesine ait olan bu mesaisinden başka doğrudan doğruya değerli arkadaşlarınızdan birçokları yüce Meclis'iniz namına devlet hizmetlerine de fiilen iştirak etmek suretiyle vatani vazife yapmışlardır. Bu arada arkadaşlarımızdan bir kısmı sefaretlere tayin olunmuşlardır; bir kısmı Doğu'da ve Batı'da delege heyeti halinde en mühim siyasi meseleler ile iştigal etmekte bulunmuşlardır ve yine arkadaşlarımızdan birçokları orduların, kolorduların, müfrezelerin, kıtaların başında olarak düşmanlarla çarpışmışlardır ve çarpışıyorlar ve yine güzide arkadaşlarımızdan bir kısmı nefer olarak cephelere gitmiş, askeri kıtaların içinde düşmanlarla muharebe etmiştir. Arkadaşlarımızdan bir kısmı da İstiklâl Mahkemelerinde adliye işleri ile iştigal etmiştir. Yine bir kısım arkadaşlarımız memleket dahilinde mühim vakaların soruşturulmasının icrasına memur edilmiştir. Çoğu arkadaşlarımız milletin uyarılması ve aydınlatılması için külfetli seyahatlere katlanmışlardır. Çok defalar ordu cephelerini tergip[3] ve teşvik için dolaşmışlardır. Doktor olan arkadaşlarımız muharebe meydanlarında yaralanan askerlerimizin derhal tedavisine koşmuşlardır. Üyelikle memurluğun bir arada olması kanuni izin dahilinde bulunduğu zamanlarda da, birçok arkadaşlarımız valiliklerde, mutasarrıflıklarda, kaymakamlıklarda ve başka adli ve mülki memuriyetlerde bulunmak suretiyle devlet hizmetlerine iştirak eylemişlerdir.

Efendiler, yüce Meclis'iniz bu fevkalade mesai ile meşgul olurken, icrai vazifelere vekil ettiğiniz İcra Heyeti vekilleriniz de muharebe meydanlarındaki kumandanlık karargâhları gibi geceli gündüzlü mesaisiyle sivrilmiştir. Vekâletlerin ve bütün mesai arkadaşlarımızın vazifelerini tam bir intizam ile yürütmelerinden dolayı kendilerine teşekkür ederiz. *(İştirak ederiz sesleri.)*

Bu buhranlı mesai senesinin mükâfatını görmekle mesut olan Meclis'iniz, ilk gününü idrak ettiği ikinci mesai senesinde de aynı faaliyetle çalışarak inşallah nihai muvaffakiyeti elde edecektir. *(İnşallah sesleri.)* Cenabı Hak'tan cümlemize muvaffakiyet dua ederken, beka ve bağımsızlık hakkımızı kurtarmak gibi yüce ve kutsi mücahede uğrunda şahadete erişen kardaşlarımızın mübarek ruhlarına da fatihalar ithaf eylerim. *(Fatiha okundu.)*

1 Frenginin Yayılmasının Önlenmesi Kanunu. (Y.N.)
2 Anayasa. (Y.N.)
3 Tergip: Arzu ettirme, istek verme, isteklendirme, moral verme. (Y.N.)

Yüce Meclis ikinci mesai senesine on ikisi Malta'da tutuklu, altmış sekizi İstanbul Meclisi Mebusanı'ndan iltihak eden ve iki yüz yetmişi de Büyük Millet Meclisi'ne üye olarak seçilen, ki, toplam 350 muhterem üye ile başlıyor. Malta'daki mağdur ve muhterem arkadaşlarımızı da yakında aramızda görmemizi temenni ederim. *(İnşallah sesleri.)*

Efendiler, milletimizin fevkalade kabiliyetleri vardır, bu kabiliyetlerin gelişmesi ve verimli tecellileri şüphesiz parlak neticelere kavuşacaktır. Ancak tarihin bazı korkunç kayıtlarını büyük bir teyakkuz ile hatırlatmayı faydalı buluyorum. Arkadaşlar, bir millette bilhassa bir milletin idaresinin başında bulunan idarecilerinde şahsi ihtiraslar ve münakaşalar, milli ve vatani vazifenin gerektirdiği yüksek hissiyata galebe derecesini bulduğu memleketlerde dağılma ve yıkılma kaçınılmazdır. Milletimizin hakiki temsilcileri olan bütün arkadaşların bu gibi noksanlardan daima arınmış kalacaklarına asla şüphe edilemez. Yüksek heyetin karşılıklı dostluk ve dayanışma hissinin, müvekkilleriniz olan bütün milleti de daima aynı feyiz ile kapsayacağı ve onlara sirayet edeceği tabiidir.

Muhterem arkadaşlarım, bütün bir millet, ölümle göz göze baktığımız Mütareke günlerinden başlayarak bugüne kadar kat ettiğimiz mesafeleri, atlattığımız sayısız müşkülatı bir defa daha beraber hatırlayalım. Ne vakit başladığı bilinmeyen zamanlardan beri bağımsızlık şerefi ile yaşayan milletimiz en feci bir yok oluş ile nihayet ölüyor gibi görünmüş iken, esaret kaydına karşı evladını kıyama davet eden ecdat sesi kalplerimiz içinde yükseldi ve bizi son kurtuluş mücahedesine davet etti. *(Alkışlar.)* Artık karamsarlık ve ümitsizlik günleri çok arkada kaldı. Memlekete kurtuluş ve hakikat yolunu işaret etmiş ve bütün milleti kendi bağımsızlık bayrağı altında toplamış olan yüce Meclis'iniz ikinci mesai senesine dahil olurken, ben, ufkumuzda yükselmeye başlayan ışıkların bu kadar felaket görmüş olan bedbaht vatanımızda hayırlı bir sabah olmasına dua ediyorum. *(Sürekli alkışlar.)*

Tunalı Hilmi B. (Bolu): Paşa, Paşa senin tebrik ettiğin millet namına ben de seni, senin ululuğunu tebrik ediyorum. (Alkışlar.)

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendim, yarım saat teneffüsten sonra tekrar toplanmak üzere celseyi tatil ediyorum.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
REİSİ SANİ SEÇİMİ HAKKINDA*
(1 MART 1921)

Reis [Mustafa Kemal] Paşa: Efendim, celseyi açıyorum, müzakere gündemimizde Riyaset Divanı seçimi vardır. Bunun için yoklama yapacağız efendim. Müzakere yetersayısının mevcut olup olmadığını anlamak istiyoruz.

Dr. Suat B. (Kastamonu): Yoklamaya hacet yok. Çoğunluk vardır.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Evvela yoklama yapacağız, ondan sonra Riyaset Divanı seçimine başlayacağız. *(Yoklama icra edildi.)*

Efendiler, müzakere yetersayısı mevcuttur. Şimdi reisi sani seçilecektir, oylarınızı kullanın. *(Yalnız bir isim mi sesleri.)*

Dr. Suat B. (Kastamonu): Paşa Hazretleri, Nizamname'nin altıncı maddesi gereği reis vekilleri bir kâğıda yazılır.

Operatör Emin B. (Bursa): Ayrı ayrı yapmak daha doğrudur.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Şimdi yalnız reisi sani seçiyoruz. Sonra reis vekillerine geldiğimiz zaman gösterdiğiniz kanun maddesini tatbik edeceğiz. *(Oylar toplandı.)*

Behçet B. (Kângırı), Ruşen B. (Gümüşane), Mazlum Baba Efendi (Denizli), kurayla tasnife memur oldular.

[...]

Reis [Mustafa Kemal] Paşa: Efendiler, oyların tasnifi neticesi böyle zuhur etmiştir: 82 oy Celâlettin Arif Bey, 80 oy Adnan Bey kazanmışlardır. Yalnız bir oy pusulasına iki isim yazılmıştır; hem Celâlettin Bey ve hem Adnan Bey, bunun için seçimde bir sakatlık olmuştur. Bu dahi olmasa 171 kişi oya iştirak etmiştir. Buna göre çoğunluk yeter sayısı 86'dır. O halde her iki zatın kazanmış oldukları oy noksandır. Tensip ederseniz seçimi yarına bırakalım.

Efendim, yarın öğleden sonra saat üçte toplanmak üzere celseyi tatil ediyorum. Kabul buyurduğunuz gibi Abdülgafur Efendi Hazretleri'nin duasına âminhan olalım... *(Müteakiben Abdülgafur Efendi tarafından dua edilmiştir.)*

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.9, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1954, s.7, 14.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart 1921 günü öğleden sonra saat 5'te açılan ve riyasetini kendisinin yaptığı 1. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA İSTİKLÂL MARŞI'NIN MECLİS KÜRSÜSÜNDEN OKUNMASI HAKKINDA*

(1 MART 1921)

Reis [Mustafa Kemal] Paşa: Efendim, iki önerge vardır; arkadaşlardan Basri Bey'in, Hamdullah Suphi Beyefendi'nin, İstiklâl Marşı'nın kürsüden okunmasına dair teklifleri var.

Muhiddin Baha B. (Bursa): Hangi istiklâl marşı? Basri Bey söylerler mi?

Besim Atalay B. (Kütahya): Daha kabul edilmedi efendim, bir encümen teşekkül edecekti.

Hasan Basri B. (Karesi): Maarif Vekâleti'nce yedi tanesi seçilmiş, bunlardan herhangi birisi okunsun.

Reis [Mustafa Kemal] Paşa: Maarif Vekâleti'nce seçilmiş olanlardan birisinin okunması tensip ediliyor.

Muhiddin Baha B. (Bursa): Hamdullah Suphi B., Basri B. hangisini isterlerse okusunlar.

Reis [Mustafa Kemal] Paşa: Efendim, Basri Bey'in bu teklifini kabul buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın... Kabul olunmuştur efendim.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Hamdullah Suphi Beyefendi, buyurun.

[...]

Hamdullah Suphi B. (Antalya): Arkadaşlar, hatırlarsınız Maarif Vekâleti son mücadelemizin ruhunu terennüm edecek bir marş için şairlerimize müracaat etmiştir. Birçok şiirler geldi. Arada yedi tanesi en fazla vasıflara sahip olarak görülmüş ve ayrılmıştır.

Salih Efendi (Erzurum): İsimleri nedir?

Hamdullah Suphi B.: Ayrıca arz edilecektir. Yalnız vekâlet, yapmış olduğu ince-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.9, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1954, s.12-14.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 1 Mart 1921 günü öğleden sonra saat 5'te açılan ve riyasetini kendisinin yaptığı 1. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

lemelerde fevkalade kuvvetli bir şiir aramak lüzumunu hissettiği için, ben şahsen Memet Akif Beyefendi'ye müracaat ettim ve kendilerinin de bir şiir yazmalarını rica ettim. Kendileri çok asil bir endişe ile tereddüt gösterdiler. Bilirsiniz ki, bu şiirler için bir ikramiye vaat edilmiştir; halbuki bunu kendi isimlerine yaklaştırmak arzusunda bulunmadıklarını ve bundan çekindiklerini belirttiler. Ben şahsen müracaat ettim. Lazım gelen tedbirleri alırız ve icap eden ilanı yaparız dedim. Bu şartla büyük dini şairimiz bize fevkalade nefis bir şiir gönderdiler. Diğer altı şiirle beraber incelemenize arz edeceğiz.

Seçim size aittir. Arkadaşlar, oyumu hissettiriyorum. Beğenmek, takdir etmek hususunda hürriyet sahibiyim. Seçimimi yapmışım, fakat sizin seçiminiz benim seçimimi tutmayabilir. Arkadaşlar, bu size aittir efendim.

İstiklâl Marşı

1

Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak; (Şiddetli alkışlar.)
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

2

Çatma; kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl,
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl...
Hakkıdır, hakka tapan, milletimin istiklâl. (Alkışlar.)

3

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım,
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim; bendimi çiğner aşarım;
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

4

Garbın âfakını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
"Medeniyet!" dediğin tek dişi kalmış canavar?

5

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın.
Siper et gövdeni, dursun bu hayasızca akın.
Doğacaktır sana vadettiği günler hakkın..
Kim bilir belki yarın.. belki yarından da yakın. (Alkışlar.)

6

Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı..
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehid oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı. *(Alkışlar.)*

7

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda? *(Alkışlar.)*
Şüheda, fışkıracak, toprağı sıksan şüheda!
Canı, cananı, bütün varımı alsın da hüda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda. *(İnşallah sesleri.)*

8

Ruhumun senden, ilâhi şudur ancak emeli,
Değmesin mabedimin göğsüne namahrem eli.
Bu ezanlar –ki şahadetleri dinin temeli–
Ebedi yurdumun üstünde benim inlemeli.

9

O zaman vecdile bin secde eder –varsa– taşım,
Her cerihamdan, ilâhi boşanıb kanlı yaşım,
Fışkırır ruhu mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım. *(Alkışlar)*

10

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır; hakka tapan milletimin istiklâl.

(Sürekli alkışlar.)

LONDRA'DA BEKİR SAMİ BEY'E*

(1 MART 1921)

İstanbul'daki İngiliz Genel Karargâhı'ndan, D.M.I. Londra'ya

Çekilişi 2/3/1921 1320
Alınışı 2/3/1921 1550

Açıklanamaz.
Gizli. Çok acele.
Telgraf hattını açık bulundurun.
I.E. 357 şifre 2.3.21
Black Jumbo. Mustafa Kemal'den Bekir Sami'ye, 1 Mart.

Başlıyor. 26 Şubat tarihli telgrafınız 28'inde alındı. Heyetin aydınlatılmasını istediğiniz noktaların, programımızın temelini teşkil eden Misakı Milli'mizin maddelerine ilaveten, siz burada iken yapılan müzakereler ve fikir teatisi esnasında açıkça izah edildiğine inanıyorum. Gene de, telgrafınızda işaret edilen önemli noktalar hakkındaki görüşlerimi aşağıda birer birer açıklamak istiyorum:

1. İktisadi ve mali meselelere dair prensiplerin kısmen değiştirilmesi imkânsızdır.

2. Kürdistan birliği gibi bir mesele yoktur.

3. Ermenistan ve Gürcistan hudutlarını tayin eden meseleler bu hükümetlerin her biriyle halledilmiştir. O meseleleri Londra Konferansı'na götürmeye lüzum yoktur.

4. Harp esirlerinin mübadelesi, Misakı Milli'mize uygun bir sulh yapıldıktan sonra neticelendirilebilir.

5. Bize yapılan Sevr Antlaşması'nı kabul etme teklifi, inceleme bile yapılmaksızın, derhal, kati olarak reddedilmelidir.

6. Trakya ve İzmir'deki ahalinin çoğunluğu meselesinin incelenmesi teklifini prensipte tasvip etmeniz kanaatimizce uygun değildir ve böyle bir faaliyette ısrar lü-

* FO (Foreign Office-İngiliz Dışişleri Bakanlığı Arşivleri), 371/6466'dan aktaran: *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)*, c.3, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1979, s.201-203. Ayrıca bkz. FO, 6466/E 2919 ve FO, 6470/E 6129'dan aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, c.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.129. *İngiliz Belgelerinde Atatürk*'teki İngilizce metin, Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

zumsuzdur. Gene de, evvelki şifreli mesajımda belirttiğim üzere, ancak Yunan kıtaları ve Yunan devlet idarecileri ve Yunan'a ait her şey, Türkiye'ye teslim edilmek zorunda olan bu bölgelerden bertaraf edildikten (? çekildikten) sonra bu incelemenin yapılabileceği, olmazsa olmaz şart olarak ileri sürülmelidir.

7. Yunanlılarla müzakere esnasında, (Konferans'ta böyle bir şey denmemiş olabilir) ne Trakya ne de İzmir üzerinde hiçbir hakları yoktur ama, ülkemizde kalmakta ısrar etmeleri halinde onları bir ordu ile er ya da geç defedeceğimize de (Konferans'ı) ikna etmelisiniz.

8. Bizim (güney) sınırımız taslağın prensibine uygun olarak çizilmelidir. Bu sınırın kuzeyinde ya da Kilikya'da kendi topraklarımızda tek bir Fransız jandarmasının bulundurulmasını kabul edemeyiz. Kabinenin size yaptığı beyanat ile Sivas'ta Picot tarafından ve Ankara'da De Caix tarafından yapılan beyanatlar arasında herhangi bir fark göremiyorum. Fransızların, böyle şeytani teklifle bir anlaşmaya zemin hazırlama amacı bir tek, Kilikya'da Fransızlar'a karşı bu sırada elde edebileceğimiz askeri zafere kapılarımızı kapatmamıza hizmet edecektir.

9. Devlet borçlarımızı, sadece siz buradayken müzakere ettiğimiz suretle tanıyoruz; fakat dış borç kuruluşlarını tanımak gibi bir zaruret olmadığından, mali kontrol komisyonu kurabilecek bu kuruluşlara imtiyaz ve salahiyet teslim etmeyi kabul edemeyiz.

10. Araştırma sonuçlanana kadar, İzmir ve Trakya'da geçici bir milletlerarası idare kurulmasına ya da milletlerarası askeri kontrol uygulamasına ilişkin görüşlerinizde katiyen haklı değilsiniz. Altıncı paragrafımda açıkladığım görüş, tarafınızdan bir prensip olarak benimsenmelidir. Mevcut veya tayini düşünülen araştırma heyetine görevlilerimizin de katılacağının doğruluğunu tesbit etmek, hedefimizi tehlikeden masun kılma konusunda hiçbir suretle yeterli değildir.

11. İtilaf devletleri ile Türkiye arasında yeniden karara varılması gereken barış şartları tarif edilmedikçe, müzakerelere konu başlığı teşkil edemez.

12. Barış şartlarının mali ve iktisadi hükümleri, arazilerle ilgili hükümlerle karşılaştırıldığında fevkalade büyük önem taşımaktadır.

Londra Konferansı'ndaki olayların bize sunduğu fırsatlardan yararlanma meselesi olarak mütalaa edebilirsiniz, ama aynı zamanda İngiltere'nin haysiyetine çok itimat ederek, aldatılmamaya da kesinlikle dikkat etmelisiniz, çünkü biz, barışı emniyet altına almak için İngilizlere bazı sözde imtiyazlar bahşetmek arzunuzu tasvip etmiyoruz. Eğer aynı zamanda, sözde de olsa İngiltere'ye verilen imtiyazları önceden dikkate almayı ihmal ederseniz, bu, milli davamızın ruhu olan bağımsızlığımızı mahvetmeye kâfi gelecektir.

Zatıâlilerinin heyetine bahşedilen yetkiler Misakı Milli sınırları ile tahditlidir. Azami (muallâk 2 grup), siz burada iken belirtildiği gibi, evvelce bize danıştığınız tarif edilmiş ve mahdut noktalara şamildir.[1]

1 Salâhi R. Sonyel, yukardaki belgeyle ilgili şu açıklamayı yapıyor:

"Bekir Sami, Türklerin konferans üzerinde en iyi izlenimi yarattıklarına ve İngiliz kamuoyunun Türklerden yana dönmeye başladığına inanıyordu. 26 Şubat'ta Ankara'ya gönderdiği kapalı telyazısında, Briand ile Sforza'nın, konferansta durumun Türklerden yana olduğunu kendisine söylediklerini; bu arada, İzmir ve Trakya'daki durumu soruşturacak, uluslararası bir komisyon kurulmasını kabullendiğini bildiriyor; Winston Churchill ve Lord Derby gibi İngiliz devlet adamlarının, Palmerston'un Türkiye'ye karşı uyguladığı dostluk siyasetine doğru yöneldiklerini; Sevr Antlaşması'nın ancak adını sürdürmek, ama içeriğini Türk emellerine göre değiştirmek konusunda İngiltere'nin rızasını sağlamaya çalışmakla, bu ülkeyle sağlam ve sürekli bir anlaşmaya varılabileceğini, dolayısıyla Türkiye'ye mutluluk ve ilerleme getirecek bir barış evresinin sağlanmış olacağını bildiriyordu.

"Buna 29 Şubat'ta karşılık veren Mustafa Kemal, barış ilkeleri, Türklerin ulusal emellerini saptayarak kesin güvence altına alırsa, antlaşmanın adının pek önemli olmayacağını; ancak söz konusu bölgeler önceden Yunanlılarca boşaltılırsa, uluslararası soruşturma komisyonunun kabul edileceğini; 1 Mart'ta gönderdiği kapalı telyazısında ise, iktisadi ve mali sorunlarda Türk ilkelerinin değiştirilemeyeceğini; İngiltere'nin onurunu incitmemek amacıyla titizlik gösteren Bekir Sami'nin, bu konularda İngiltere'ce aldatılmamaya büyük dikkat göstermesini; barışı sağlamak için İngiltere'ye ismen bile bazı ödünler verilmesini Ankara'nın onaylamadığını bildiriyor; Bekir Sami'yi şöyle uyarıyordu:"

Bkz. Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, aynı yerde. (Y.N.)

YOZGAD'DA GİRESUN MÜFREZESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(2 MART 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
Telgraf
Makine başında.
6/403

Ankara
* 2.3.337 [1921]

Yozgad'da Giresun Müfrezesi Kumandanlığı'na

Yolculuk esnasında müfrezeniz efradından bazılarının münasebetsiz ahvale kalkıştıklarından bahisle şikâyet edilmektedir. Buna katiyen ihtimal vermiyorum. Hakikaten vuku bulmuş ise çok üzüleceğim. Makine başında cevap veriniz ve size vereceğim emri bekleyerek oradan hareket etmeyiniz.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7280'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜTÜN MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MERKEZİYELERİNE*

(2 MART 1921)

Bütün Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine

Vatanın bağımsızlığı ve kurtarılması gayesi etrafında toplanmış olan Türkiya Büyük Millet Meclisi ikinci toplanma senesini Doğu'da ve Batı'da tesirli bir vaziyette olarak idrak eylemiş ve Mart'ın birinci günü vuku bulan ikinci toplantısında bu neticenin husulünü temine fiilen hizmet etmiş bulunan ordu kumandanlarıyla bütün erkân, ümera, zabitan ve efradın[1] ve her sınıftan büyük ve küçük bütün hükümet memurlarıyla muhterem ahalinin göstermiş olduğu hamiyet ve fedakârlık eserlerini bir hürmet ve takdir lisanı ile yâd etmiş ve hatırlamış ve bu mukaddes mücahedede şehit olan kardeşlerimizin mübarek ruhlarına fatiha ithaf olunmuştur. Yüce Meclis'in kararına göre bütün kıtalara ve mülki, adli, askeri vesaire makamlara ve muhterem ahali ile mücadelenin başında vatanın müdafaası vazifesini bizzat üstlenen Müdafaai Hukuk cemiyetlerine şükran beyan eyler ve ikinci milli senenin vatanın kurtuluşunun emin olması için ordu ile beraber her sınıftan bütün ahali ve memurların aynı fedakârlık hissi ile dolu olarak vatani vazifelerine devam etmelerini temenni eyler ve işbu tebliğin bütün alakadarlara iletilmesini rica ederim. İnşallah yüce Meclis pek uzak olmayan bir zamanda bütün memleketin kurtuluşunu kutlamak ve müjdelemekle mesut olacaktır.

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Mustafa Kemal

* *Açık Söz*, 13 Mart 1921. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.370, 371.

1 Erkân: Üst düzey devlet yöneticileri. Ümera: Üst rütbeli subaylar. Zabitan: Subaylar. Efrat: Erler. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

REİSİ SANİ VE REİS VEKİLLERİ SEÇİMİ ÜYELERİN ŞUBELERE AYRILMASI İDARE MEMURLARI VE KÂTİPLERİN SEÇİMİ HAKKINDA*

(2 MART 1921)

Birinci Celse

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendim; Reisi Sani seçimi icra edilecektir. Lütfen oylarınızı kullanınız. *(İsimler cetveli okunarak oylar toplandı, kura ile Hacim Muhittin, Yahya Galip ve Operatör Emin Beyler tasnife memur edildiler.)*

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendiler, oylar tasnif edilinceye kadar teneffüs.

İkinci Celse

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Celse açıldı. Reisi Sani seçiminde oya iştirak eden arkadaşların adedi 174'tür. Buna göre mutlak çoğunluk 88'dir. Adnan Beyefendi 111 oy ile Reisi Saniliğe seçilmiştir. *(Allah muvaffakiyet ihsan eylesin sesleri.)*

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Şimdi Reis Vekilleri seçilecek. Her iki Reis Vekili'nin seçimi bir kâğıt üzerinde icra edilebilir. İsimler hizasında Birinci Reis Vekili, İkinci Reis Vekili diye belirtilsin efendim. *(İsimler okunarak oylar toplandı.)*

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Oy vermeyen var mı efendim? *(Verildi efendim sesleri.)*

Naim Efendi (İçel), Rüstem B. (Oltu), İhsan B. (Cebelibereket) kurayla oyların tasnifine memur edildiler.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendim, oylar tasnif edilinceye kadar şubelerin seçimine başlayalım. *(Kura çekilerek değerli üyeler şubelere ayrıldılar.)*

[...][1]

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.9, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1954, s.17-20.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 2 Mart 1921 günü öğleden sonra saat 3'te açılan, riyasetini kendisinin yaptığı 2. toplantı 1., 2., 3. ve 4. celselerinde yapmıştır. (Y.N.)

1 Zabıtta burada beş şubeye ayrılan üyelerin isimleri yer almaktadır. (Y.N.)

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Yarın öğleden sonra şubeler toplanır ve encümenleri seçerler.

[...]

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: İdare memurlarıyla kâtiplerin seçimini yarına erteleyelim.

Müfit Efendi (Kırşehir): Arkadaşlar vaktimiz olursa bugün yapabiliriz.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendim, Dahili Nizamname icabınca idare memurlarını ayrıca seçmek, kâtipleri de ayrıca seçmek lazım gelir. İşi taksim etmek için ayrı ayrı kâğıtlara yazmak ve ayrı sepetlere koyarak ona göre tasnif edilmek lazımdır. Hepsi birden yapılsa belki noksan olur. *(Uygun sesleri.)*

Efendim, Reis Vekillerinin seçiminde oya iştirak eden üyelerin adedi 166'dır. Buna göre mutlak çoğunluk 84'tür. Bu oylardan Gümüşane Mebusu Hasan Fehmi Bey 103 oy ile Birinci Reis Vekilliği'ne ve 93 oy ile de Abdullah Azmi Efendi Hazretleri İkinci Reis Vekilliği'ne seçilmiştir. *(Allah muvaffak etsin sesleri.)* On dakika istirahattan sonra idare memurlarıyla kâtiplerin seçimlerine başlayacağız. Celseyi tatil ediyorum.

Üçüncü Celse

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Celseyi açıyorum. İdare memurları ve kâtipler seçimine başlıyoruz. Ayrı ayrı kâğıtlara yazılacak. İdare memurlarına ait oylar soldaki, kâtiplere ait oylar sağdaki sepete atılacaktır. *(Oylar toplandı.)*

İdare memurlarına ait oyların tasnifine kurayla Sami B. (İçel), Tufan B. (Hakkâri), Celâl B. (Genç) ve kâtiplere ait oyların tasnifine İhsan B. (Çebelibereket), Behcet B. (Kângırı), Haydar B. (Van) memur edildiler.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Oylar tasnif edilinceye kadar teneffüs.

Dördüncü Celse

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendim celseyi açıyorum. İdare memurları seçiminde 156 üye oya iştirak etmiştir. Buna göre mutlak çoğunluk 79'dur. 93 oy ile Hacı Bekir Efendi (Konya), 91 oy ile Emir Paşa (Sivas), 86 oy ile Rasim B. (Sivas) çoğunluk kazanmışlar ve seçilmişlerdir. *(Allah muvaffak etsin sesleri.)*

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendim kâtiplerin seçimi henüz son bulmadı, daha bir saat kadar da devam edeceği anlaşılıyor. Tensip buyurursanız bundan sonraki toplantımıza bırakalım. Şimdi efendim, yarın şubeler toplanacaklar ve encümenleri seçeceklerdir. Neticesini tabii Riyaset makamına bildirirler. Genel kurul Cumartesi günü öğleden sonra saat ikide toplanmak üzere celseyi kapatıyorum efendim.

ANADOLU'NUN BARIŞ MESELESİNDEKİ VAZİYETİ HAKKINDA (MART 1921)

Anadolu her halde barışseverdir. Dolayısıyla muharebeden çıkmak, bu tabii olmayan hal yerine tabii hali iade etmek ve senelerden beri bağımsızlığının temini ve hürriyetinin müdafaası için çarpışan memleketin üstünden bu ağır mücadele yükünü kaldırıp, onun yerine faal ve barışçı çalışmayı sakince tesis edebilmek için iyi niyet ve samimiyetle vaki olacak herhangi bir teşebbüsü büyük bir memnuniyet ve barışsever bir samimiyet hissiyle karşılarız. Bundan dolayıdır ki, Londra Konferansı'na iştirak etmek üzere barış heyeti gönderilmesi Büyük Millet Meclisi'nce pek uygun görülmüştür. Büyük Millet Meclisi hükümetini Londra Konferansı'na davet etmek maksadının ne olduğunu Konferans'ta cereyan edecek müzakereler ve Konferans'ın hakiki eğilimi gösterecektir. Anadolu'nun maksadı, her ne olursa olsun Misakı Milli'deki prensipleri elde etmektir ve bu gayelerinin her halde elde edileceğine Anadolu yine kuvvetle emindir.

* *Akşam*, 3 Mart 1921'den aktaran: *Vakit*, 4 Mart 1921, sayı 1162, s.3; *İkdam*, 4 Mart 1921, No: 8613, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.82; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, c.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.432. *Vakit* ve *İkdam*'daki eski yazılar Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.
Vakit gazetesinde, yukardaki konuşmayla ilgili olarak, "Barış görüşmeleri ve Londra'da Anadolu heyetinin faaliyeti hakkında Mustafa Kemal Paşa geçenlerde mühim beyanatta bulunmuştur. Mustafa Kemal Paşa'nın, Anadolu'nun barış meselesindeki vaziyetine dair *Akşam* yazarına beyanatı" açıklaması yapılıyor. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
RİYASET DİVANI KÂTİPLERİ SEÇİMİ HAKKINDA*
(5 MART 1921)

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendim, kâtipler seçimlerinde tasnif olunan oylarda 159 oy görülüyor. Malumu âlileri celse açıldığı zaman çoğunluğumuz vardı. Çoğunluk 161 olduğuna göre mutlak çoğunluk 81'dir. Bu 81'e karşı 128 oyla Haydar B., 93 oyla Feyyaz Âli B., 92 oyla Atıf B., 82 oyla Ragıb B. çoğunluk kazanmış bulunuyorlar. Diğer iki arkadaşı yeniden seçmek lazım geliyor. Diğer iki arkadaşı seçmek için yüksek oyunuza müracaat etmezden evvel, müsaade buyurursanız yoklama yapalım ki, çoğunluğu anlayalım, oyları toplayalım efendim.

Muhiddin Baha B. (Bursa): Paşa Hazretleri, müsaade buyurursanız efendim, yoklama bu suretle uzamış oluyor. İmzaları sepetlere atalım, daha kolay olur efendim.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Yalnız müsaade buyurursanız bir şey hatırlatayım. Dün bu seçime başlarken çoğunluk vardı, fakat iki arkadaşımız oyunu hiçbir suretle işaret buyurmamıştır. Oya iştirak etmeyip çekimser kalanlar, burada iki arkadaşın yaptığı gibi beyaz kâğıt vermesin, arkadaşlarımız dikkat buyursunlar, mutlaka bir işaret koysunlar. Şimdi iki arkadaşımız hiç çoğunluk kazanmamıştır. Arzu buyurursanız yoklamadan vazgeçelim.

Bir mebus b.: Zaten çoğunluk vardır efendim, yoklamaya lüzum yok.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Yalnız bir şartla yoklamadan vazgeçebiliriz. Mutlaka arkadaşlarımız oylarını göstersinler, beyaz kâğıt koymasınlar. Daha iki arkadaş seçeceğiz.

Müfid Efendi (Kırşehir): Evvelki seçilenlerin isimlerini bir daha lütuf buyurur musunuz?

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Haydar B. (Kütahya), Fayyaz Âli B. (Yozgad), Atıf B. (Kayseri), Ragıb B. (Kütahya)...

Oylar toplandı, kura neticesinde Halil İbrahim Efendi (İzmit), Besim Atalay B. (Kütahya), Salâhaddin B. (Mersin) oyların tasnifine memur edildiler.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.9, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1954, s.22, 23.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 5 Mart 1921 günü öğleden sonra saat 2.30'da açılan ve riyasetini kendisinin yaptığı 3. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

GAZİANTEP GAZİLERİNİ TALTİF İÇİN BAZI HEDİYELER ALINMASI HAKKINDA*

(5 MART 1921)

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendim, Maraş'tan bir telgraf var. Gaziantep'te pek çok fedakârlıklarda ve muharebelerde bulunan kıymetli gazilerin bazıları kıymetli organlarını kaybetmişler, orada hastanede bulunuyorlarmış. Onları yüce Meclis'iniz namına taltif etmek için bazı hediyelerin alınmasını teklif ediyorlar. Onun için yüksek oyunuza arz ediyorum. *(Uygun sesleri.)*

[...]

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendim, bu telgraf münasebetiyle vuku bulan beyanat birkaç noktada özetlenebilecektir. Bir defa esas itibariyle, yüksek heyetiniz kahraman Gazi Ayıntab ahalisine bu tezahüratı ve buna ilaveten teşekkürlerini tebliğ etmek üzere Riyaset Divanı'nı mecbur tutuyorlar.

İkinci olarak esas itibariyle, hastahanede bulunan ve bazı kıymetli organlarını kaybetmiş bulunanlara yüksek heyetiniz namına münasip bazı hediyelerin takdimi meselesi var. Müsaade buyurursanız bunları sıra ile oya koyayım. Evvela yüksek heyetiniz namına bir teşekkürname yazılmasını oya koyayım. Tensip buyuranlar lütfen ellerini kaldırsın. Tensip olunmuştur efendim.

Bu hediye takdimi meselesine dair ufak bir izahta bulunayım efendim. Geçenlerde zaten yüksek heyetiniz Batı Cephesi için bir miktar meblağın tespitini tensip buyurmuştu. Zannediyorum ki, o para henüz tamamıyla sarf edilmemiştir. Münasip görülürse o paranın bir kısmını buraya verelim. Şayet kâfi gelmezse o vakit yine yüksek heyetinize müracaat olunur. *(Uygun sesleri.)* O halde meseleyi bu suretle neticeye bağlamayı tensip buyurursanız lütfen ellerinizi kaldırınız. Tensip olundu efendim. Bir şey daha arz edeyim. Tabii bu hediyelerin buradan arkadaşlardan bir kısmı ile oraya gönderilmesi uzun olur, müşkül olur. Zaten daha evvel arkadaşlardan bazılarını oraya göndermiştik. Tensip buyurursanız, bu hediyeleri yine o arkadaşlarımız vasıtasıyla dağıttıralım. *(Daha iyi olur sesleri.)* Efendim, oyların tasnifi neticesine kadar teneffüs.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.9-10, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1954, s.23, 25.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 5 Mart 1921 günü öğleden sonra saat 2.30'da açılan ve riyasetini kendisinin yaptığı 3. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

GİRESUN MÜDAFAAİ HUKUK REİSİ OSMAN AĞA'YA*

(6 MART 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet 2/202
Şifre

Ankara
6.3.337 [1921]

Giresun Müdafaai Hukuk Reisi Osman Ağa'ya

C. 28.2.37 [1921] ve 4.3.37 [1921] tarihli iki telgrafa:[1]
Orada muhafaza altına alındığı bildirilen İngiliz bandıralı motora el konulmasından vazgeçilmesi İcra Vekilleri Heyeti'nin 5 Mart 337 [1921] tarihli kararı gereğidir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belgeler Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Giresun Müdafaai Hukuk Reisi Osman Ağa tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen 4 Mart 1921 tarihli telgraf şudur:

"Mühim ve aceledir.

Giresun, 4.3.337 [1921]

Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne.

1. 28.2.37 [1921] şifreye cevaptır. Motorun Vona Limanı'nda muhafazası müşkül olduğundan, Ordu Mutasarrıfı ile müzakere edilerek Giresun'da muhafaza altına alındı ve ambarları mühürlenmeyerek mürettebatına "misafir" muamelesi yapılmaktadır.

2. Motorun toplam hacmi bir tabur efradı nakle kâfidir.

3. Halihazırda nakliye vasıtalarına fevkalade ihtiyaç olduğu için alayın naklinde 'Lvllankmk' üzere motorun Giresun'da terk edilmesi için devletlilerinin rıza ve emirlerini bilhassa istirham ile ihtiramlar takdim eder, muhterem ellerinizden öperim Paşa Hazretleri.

Müdafaai Milliye Reisi Osman"

Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 7-2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. (Y.N.)

3. FIRKA KUMANDANLIĞI'NA*

(7 MART 1921)

3. Fırka Kumandanlığı'na

Dün akşam Sabri Bey'in silah yüklü motorların hareketine mahalli hükümetçe müsaade edilmediği takdirde Tuapse'yi terk etmesi için çekilen telgrafnameden maksat, kendisine Tuapse memuruna karşı bir silah vermektir. Dolayısıyla adı geçen işbu telgrafnameyi o yönde tehdit makamında kullanması ve bu sayede silahları sevke muvaffak olması istenilmektedir. Yoksa maksat, kendisinin makamını terk etmesi değildir.

590/7.3.1337 [1921]
Tuapse

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.316, 317. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Eski yazı belgede imza yoktur. Ancak kaynakta yer alan belgenin çevrimyazısının sonunda parantez içinde "Mustafa Kemal Paşa'nın el yazısı ile" kaydı ve sayfa altındaki dipnotta "TBMM Reisi Mustafa Kemal'in silah yüklü motorların hareketi konusunda Tuapse Türk Konsolosu Sabri Bey'e vermiş oldukları 7 Mart 1921 tarihli talimat" açıklaması yer almaktadır. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
RİYASET DİVANI KÂTİPLERİ SEÇİMİ HAKKINDA*
(7 MART 1921)

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendim, geçen gün kâtip seçimi kati neticeye bağlanamadı. Yapılmış olan seçimler neticesinde en çok oy olan arkadaşlar, Ziya Hurşit Bey, Kâzım Hüsnü Bey, Mahmut Sait Bey'dir. Yeniden seçim icrası lazımdır ve iki kişi seçilecektir.

Neşet B. (Kângırı): Bunlar arasından mı efendim?

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Bunlar, içlerinde fazla oy kazananlardır. Genel olarak seçim yapılacak.

Neşet B. [Kângırı]: Âcizane maksadım şu ki, herkes yekdiğerini tanıyamıyor.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendim, malumu âliniz, geçen defa seçimlere başlamadan evvel yoklama yapmadık; oylar aynı zamanda yoklama yerine geçecekti. Neticede yeterli çoğunluk mevcut olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla, tekrar yapacağız.

[...]

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: İsmi okunmayan var mı efendim? *(Yok sesleri.) (Oyların tasnifi için kura çekildi.)* Celâl B. (Saruhan) (mevcut), Muhittin Baha B. (Bursa) (mevcut), Hakkı Behiç B. (Denizli) (mevcut) kurayla oyların tasnifine memur edildiler.

[...]

İkinci Celse

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Celseyi açıyorum. Müzakere yeter sayısına dair önerge hakkında toplanan oylarda 72 ret, 79 kabul vardır. Toplamı 151 ediyor. Halbuki celseyi 170 zat mevcut iken açmıştık. Dolayısıyla 151 kâfi değildir. Dolayısıyla bu oylar yok hükmünde olacaktır. Yeniden oy toplamak lazımdır.

Kâtip seçimine gelince: 80 oy Zira Hurşit Bey, 64 oy Sami Bey, 48 oy Kâzım Hüsnü Bey almıştır. 86 mutlak çoğunluğa karşı hiçbir arkadaş kazanamamıştır. En

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.9, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1954, s.30, 42, 43.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 7 Mart 1921 günü yapılan 4. toplantı 1., 2. ve 3. celselerinde yapmıştır. (Y.N.)

çok oy alanlar 80 oy almıştır. Ziya Hurşit Bey, Sami Bey 64 oy almıştır. Kâzım Hüsnü Bey 48 oy almıştır. 48 oy Sait Bey. Dolayısıyla bu dört zat arasında yeniden seçim yapmak lazımdır.

[...]

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Müzakeremize devam etmek için çoğunluğun, müzakere yetersayısının mevcut olup olmadığını anlamak mecburiyetindeyim. *(Yoklama icra edildi.)*

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Çoğunluğumuz mevcuttur. Efendim, Mersin, Adana mebusları ve diğer arkadaşları tarafından bir önerge vardır. Harici vaziyet hakkında Hariciye Vekili'nin izahat vermesini ve delege heyetimizin mesai neticesi hakkında malumat verilmesini talep ediyorlar. Tensip buyurulursa Cumartesi gününe kadar müsaade buyurunuz. *(Uygun sesleri.)* Kâtiplerin seçimine tekrar başlamak icap ediyor. Seçim demin ismini okuduğumuz dört zat arasında olacaktır. İsterseniz yine bir daha okuyayım. Ziya Hurşit Bey, Sami Bey, Kâzım Hüsnü Bey, Sait Bey.

[...]

Üçüncü Celse

Reis [Dr. Adnan Beyefendi]: Efendim, oyların tasnifi neticesinde Ziya Hurşit B. (Lâzistan) 92 oy ve Sait B. (Muş) 69 oy ile çoğunluk kazandılar. Dolayısıyla, meseleye son verilmiştir.

(Allah mübarek etsin sesleri.)

GEYVE YOLUYLA KOCAELİ KUMANDANI HALİD BEYEFENDİ'YE*

(12 MART 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet
Şifre
Aceledir.

Ankara
12.3.337 [1921]

Geyve Yoluyla Kocaeli Kumandanı Halid Beyefendi'ye

C. 10.3.37 [1921] şifreye:

Giresun Alayı isyan sahasına en yakın kıta olduğundan, Osman Ağa kumandasında hemen harekete geçirilmişti. Adı geçen, şu anda Şarkî Karahisar'a ulaşmıştır. Söz konusu havaliye bundan başka mühim kuvvetler de hareket ettirilmiştir. Hadise birkaç gün zarfında bertaraf edilemediği takdirde diğer kuvvetler tamamen geldiğinde söz konusu alay mümkün olan süratle emrinize iade ve sevk edilecektir. Adı geçen, kıtasıyla beraber daha evvelce hareket ettirilmemiş olsaydı arzunuzun tatmini mümkün olabilecekti efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 6719'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(12 MART 1921)

Zata mahsustur.

Ankara
12 Mart 37 [1921]

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

Londra'da bulunan Delege Heyeti Reisi Bekir Sami Beyefendi'den gelen 11.3.37 [1921] tarihli şifreyi aşağıda aynen arz ediyorum.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Suret

Londra, 11 Mart 1921

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Yunanistan'ın müzakereler esnasında kuvvetini müttefiklerine karşı göstermek için bilhassa Eskişehir üzerine büyük bir taarruz hazırlamakta oldukları sağlam olarak istihbar edilmektedir. Malumat için arz eylerim.

Bekir Sami

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Arşiv No: 4-4478, Klasör 667, Dosya 75, Fihrist 66'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, ATASE Yayınları, Ankara, Kasım 1991, sayı 92, s.1-2. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ROMA'DA PAPA 15. BENOVA'YA CEVAP*

(12 MART 1921)

Tercüme sureti: *Roma*
2105

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Papa Hazretleri namına mümkün olduğu kadar süratle Kafkasya, Küçük Asya, Anadolu Hıristiyanlarının hayat, mal ve eşyalarının emniyet altına alınması hakkında gerekli emirlerin verilmesini sahip bulundukları asil ve insaniyetkâr hissiyata güvenerek rica ve niyaz eylemek şerefiyle iftihar ediyorum. İnsaniyetin uğradığı bunca meşakkat ve eziyetlerden sonra şefkat ve merhamet sesinin her tarafta hükümran olması temenni edilir, Efendim.

Kardinal Gaspari

Cevap:

Ankara
12.3.1337 [1921]

Roma'da Papa 15. Benova[1] Hazretleri'ne

Kardinal Gaspari Cenapları, haşmetpenahilerinin namına olarak Anadolu, Kafkasya ve Küçük Asya Hıristiyanları lehinde özel temennilerini âcizane tarafıma tebliğ eyledi. Irk ve mezhep ayırmaksızın bütün memleketimiz sakinlerinin emniyet ve refahını temin mecburiyeti, insaniyetkârane hissiyatımızın ve dini mübini İslamın bize emrettiği bir vecibedir. Dolayısıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin nüfuz ve hâkimiyetinin kapsadığı bölgelerin tamamındaki Hıristiyanların tam bir sükûn içinde olmaları için evvel ve ahir her türlü tedbirler alınmıştır. Sınırlarımız dahilinde

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.9-10, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1954, s.91.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu cevabı, Büyük Millet Meclisi'nin 12 Mart 1921 günü öğleden sonra saat 4.45'te açılan ve riyasetini Doktor Adnan Beyefendi'nin yaptığı 6. toplantı 2. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

1 Benoit. (Y.N.)

herhangi bir yabancı ordusu kıtal ve haraplık getirmediği yerlerde cari olan barış ve emniyet bu beyanatımızın reddedilemez bir delilidir. Diğer taraftan bu konudaki siyasetimizin değişmez olduğunu bir kat daha göstermek için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışının başlangıcı olan 24 Nisan sene 1336 [1920] tarihinde Meclis genel kurulunda söylemiş olduğum tafsilatlı nutuk ile Meclis'in ikinci toplanma senesine başlama münasebetiyle 1 Mart sene 1921 tarihinde yine aynı Meclis genel kurulunda söylediğim nutuktan aşağıdaki kısımları nazarı dikkati haşmetanelerine iblağ eylerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Nutuk Sureti

"Anadolu'da oturan Ermenilerin ve Rumların hükümet emirlerine ve milli emellere muhalefetleri vuku bulmadıkça her türlü tecavüzden korunmuş ve tamamen mesut ve müreffeh bir hayata mazhariyetleri öteden beri kabul edilmiş bir esas idi. Kilikya ve havalisinde ve doğu sınırımız haricindeki resmi ve gayri resmi Ermeni kuvvetlerinin dindaş ve ırktaşlarımıza karşı vuku bulan cinayetkârane tecavüzleri karşısında dahi memleketimizde yaşayan sakin Hıristiyanların[1] her türlü taarruzdan korunmalarını temin eylemeyi pek mühim bir medeni vazife kabul eyledik ve Anadolu'nun harici âlem ile temasının kesik olduğu bu günlerde yüksek vatani menfaatları hedefleyen tedbirler arasında Hıristiyan[2] ahalinin selametini muhafaza lüzumunu bütün makamlara bildirdik."[3]

İkinci Toplantı Senesi Münasebetiyle Söylenen Nutuk

"Efendiler! İtilaf devletleri bizi bağımsız bir devlet halinde yaşamaya kabiliyeti olmayan bir millet kabul ediyor ve bu yanlış kabul bahanesiyle memleketimizi parçalamak ve milletimizi esaret altına almak istiyorlardı. Onları bu anlayışta aldatan saik, milletimizin kendi kendisini idareye muktedir olamaması zehabıdır. Halbuki milletimiz bir seneden beri her türlü yardım ve yol göstericilikten ve asırlardan beri alışmış olduğu[4] idare şeklinden yoksun olarak millet-lerin başına gelebilecek olan felaketlerin en büyüğüne maruz bulunduğu halde, en medeni ve en insani ve bütün hürriyet şartlarına riayetkâr bir tarzda kendini idare etmektedir. Düşmanlarımız istila ettikleri memleketlerimizde her tür müdafaa vasıtalarından tecrit edilmiş olan millettaşlarımıza karşı bugüne kadar fa-

1 24 Nisan 1920 tarihli Meclis zabıtlarında "Ermenilerin". Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.8, s.68. (Y.N.)
2 24 Nisan 1920 tarihli Meclis zabıtlarında "Ermeni". Bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.8, s.68. (Y.N.)
3 Konuşmanın tamamı için bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.8, Kaynak Yayınları, İstanbul, Mayıs 2002, s.31-71. (Y.N.)
4 1 Mart 1921 tarihli Meclis zabıtlarında "alışmış olduğu" sözcükleri yok. Bkz. elinizdeki ciltte s.71. (Y.N.)

sılasız tahrip, yağma, katil, tehcir gibi zulümleri işlemekte devam ettikleri halde, Büyük Millet Meclisi'nin hükümet havzasına dahil bulunan bütün Gayrimüslim unsurlar, kanunlarımızın ve silahlarımızın himayesi altında emniyet ve asayişe mazhar olarak yaşamaktadır."[1]

1 Konuşmanın tamamı için bkz. elinizdeki ciltte s.67-73. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA MOSKOVA SEFİRİ KEBİRİ ALİ FUAD PAŞA'YA*

(13 MART 1921)

Aceledir.

659
13.3.37 [1921]
Moskova

1) Doğu Cephesi Kumandanlığı'na
2) 3. Fırka Kumandanlığı Vasıtasıyla
Moskova Sefiri Kebiri[1] Ali Fuad Paşa Hazretleri'ne

Madde 1. 12 kişiden meydana gelen Pontus Rum heyetinin Batum'dan hareketle Moskova'ya, geçen 14 Kânunusani'de [14 Ocak'ta] ulaşmış ve Lenin ile görüşmüş bulundukları haber alınmıştır. Bu konuda araştırma icrası ve aslı olduğu takdirde Batı emperyalistlerinin adi bir aleti olan bu cemiyet üyelerinin Lenin tarafından kabul edilmiş olmasının sırf Rus-Türk dostluğunu ihlal maksadıyla yapılmış bir düşman teşebbüsünün muvaffakiyetle neticelenmiş olmasını ifade ettiğini Rus ricaline izah ve bizlerin pek çok teşviklere rağmen daima bu tür hareketlerden kaçınmış olmamıza karşılık Rusların aynı suretle hareket etmemelerinin burada kırgınlığa sebep olduğunun lazım gelenlere anlatılması.

Madde 2. Evvelce de rica edilmiş olduğu üzere bir mensucat fabrikası tesis eylemek arzusunda olduğumuz, buna lazım makinelerin Rusya'dan satın alma veya mübadele suretiyle tedariki rica olunur. Volga boyunca çok sayıda bulunan bu gibi fabrikalardan birinin onu işleten Tatar ustalarından birkaç tanesi ile Anadolu'ya nakli pek uygun olur, Efendim.

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.326-327. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belgede imza bulunmuyor. Ancak kaynakta, belgenin çevrimyazısının sonunda parantez içinde "Mustafa Kemal Paşa'nın el yazısı ile" kaydı yer alıyor. (Y.N.)

1 Sefiri kebir: Büyükelçi. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
SEFERBERLİK VE CEPHE ZAMMI KANUNU HAKKINDA*
(14 MART 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim! Bu cephe zammı hakkındaki kanun maddesinin yorumlarından bahsedilmekte olduğu için, bir iki görüş arz etmek istiyorum. Üçüncü maddenin dahilinde deniliyor ki, "Düşman veya silahlı eşkıya karşısında harp hattına dahil olduğu veya harp hattına ihtiyatı olarak bulundukları zaman cepheye ait kıtalar sayılır." Harp hattının ne demek olduğunu bütün arkadaşlar bilir. Dolayısıyla bir defa gözümüzü ve hayalimizi memleketi müdafaa etmekte olan harp hatlarımıza atfedelim. Batıda harp hatlarımız vardır. Karadeniz'den başlar Akdeniz'e kadar devam eder. Doğrudan doğruya düşmana karşı silahını yöneltmiş olan avcı hatlarından başlayınız, asker olanlar teferruatı pekiyi bilirler, onların dayanaklarından –ki birer takımdan ibarettir– sonra ihtiyatlar: Taburlardan, alaylardan itibaren bunlar o harp hattının ihtiyatlarını teşkil eder. Bittabi Karadeniz'den Akdeniz'e kadar uzayan bu uzun cephenin her tarafına yetişebilecek olan ihtiyatlar daha merkezi ve daha geride bulunur.

Harp hattımızın boyunu takip edelim. Mersin-Tarsus-Adana-Ayıntab... Böyle Güney cephesi gider. Ta Musul karşısına kadar... Ve oradan da doğuya yönelir. Demek ki, memleketimizin bütün sınırları bugün için harp hatlarından ibarettir.

Dolayısıyla bu harp hatlarını idare eden büyük küçük karargâhlar, ait oldukları cepheyi idare edecek kadar usulen geride bulunur. Bu itibarla bütün bu hatları idare eden genel karargâhın da, tabiidir ki, herhangi bir harp hattına yapışık olarak bulunması lazım gelmez ve doğru değildir. Onun da geneli idare edebilecek kadar merkezi bir vaziyette bulunması lazımdır. Şimdi bu harp hattının ihtiyatlarını nazarı itibara alınız. İcabında yetiştirilmesi lazım gelecek genel ihtiyatlar nerede bulunur? Sivas'ta bulunur. Ankara'da bulunur, memleketin merkezinde bulunur; o halde cepheye ait kıtalar denildiği zaman, bütün bu harp hatlarında dahil olan kıtalar ile icabında hareket edecek olan kıtalardır. Buna göre cepheye ait kıtalar ve cepheye ait karargâhlar bittabi neferden, takımdan, ta ordu genel karargâhına kadar gelir ki, o da Erkânıharbiyei Umumiye Dairesi'dir. Erkânıharbiyei Umumiye Dairesi, barış zamanında iştigal eden bir daire hükmünde değildir. Daima seyyar olmaya mahkûm bir genel ka-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.9, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1954, s.119, 120.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 14 Mart 1921 günü öğleden sonra saat 4.20'de açılan ve riyasetini Reisi Sani Vekili Dr. Adnan Beyefendi'nin yaptığı 7. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

rargâh mahiyetindedir. Yine o madde okunacak olursa, harp hattına dahil olmayanlar kimlerdir? Karargâhlar kimlerdir? Teşkilatlar kimlerdir? Buna dair kâfi açıklık vardır. Bakınız, geri hizmetlere memur kıtalar bunların kadrolarına ithal edilir veya bir cephe ve kolordu ihtiyatı olarak amirlerine verilir. Mesela doğrudan doğruya Ankara'nın mahalli inzibatı için bir kumandanlık teşkil edilmiştir: Ankara Kumandanlığı. Bunun vazifesi burada çalışmaktır ve cepheye gitmekten uzaktır. Dolayısıyla bunları ayırmak kolaydır. Bu esasa göre genel karargâhtan başlayarak ta süngüsünü düşmana çevirmiş olan efrada kadar cephe zammı vermek lazımdır. Arkadaşlarımızdan birisi buyurdular ki, bu kanunu Erkânıharbiyei Umumiye Reisi İsmet Paşa yapmıştır; kendileri Erkânıharbiyei Umumiye'nin bundan istisna edilmesi taraftarıdır. Bundan benim de malumatım vardır. Hakikaten İsmet Paşa genel karargâhın bundan istisna edilmesi taraftarı idi. Hatta ordu karargâhlarının, hatta kolordu karargâhlarının, hatta fırka karargâhlarının bundan istisna edilmesi taraftarı idi. Gaye, bizim burada yorumlamak istediğimiz gibi, bu cepheye aittir, bu cepheye ait değildir tarzında olursa doğru bir görüş değildir. İsmet Paşa'nın ve İsmet Paşa ile bu noktada hemfikir olan arkadaşların düşündüğü şey, bugün memleketin, milletin paraya ihtiyacı vardır. Bu parayı nereden kesmek mümkünse oradan kesmek lazımdır. Dolayısıyla genel karargâhı teşkil eden subaylara cephe zammı vermezsek onlar zarar görmeyecekler gibi anlaşılıyor tarzında görüşler ve fikirler nazarı dikkate alınırsa, hakikaten bu karargâhlar için cephe zammı vermemek uygundur. Fakat, bu muharip kıtadır veya muharip olmayan kıtadır noktasından tutarsanız, bütün dünyaya karşı ilan ettiğimiz harbi devam ettiren bir genel karargâha muharip değilsin demek, bütün ordumuzun muharip olmadığını kabul etmek demektir ki, bunu bendeniz kendi şahsıma katiyen reddederim. Cephe zammını vermemeli. Fakat, bizim Erkânıharbiyei Umumiye Karargâhı muhariptir.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
MALTA'DA TUTUKLU BULUNANLARIN TAHSİSATI HAKKINDA*
(17 MART 1921)

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Malta'da tutuklu bulunan bazı arkadaşlarımızın yüce Meclis'inize yazdıkları mektuplar var. Gizli celseden istifade ederek okuyorum.

(Mektuplar okunmaya başlandı.)

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Efendiler, bu zevat, Malta zindanından mektup yazan arkadaşlardır ve onların hissiyatını, zannediyorum ki, biraz hürmetle dinlemek lazımdır. Halbuki kahvehanede gazete okur gibi oluyoruz. Bu, doğru bir şey değildir.

(Okumaya devam olundu.)

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Buna dair bir şey söylemek isteyen var mı?..

Ahmet Muhtar Bey (Hariciye Vekili) (İstanbul): Efendim, okunan bu pek yürek yakıcı mektuplardan birincisinde yüksek heyetinizden kendileri hakkında kurtuluş sebebi olacak bir teşebbüsün Hariciye Vekâleti marifetiyle icrasını rica ediyorlar. Bundan daha tabii bir talep olamaz. Zaten bunların orada geçirdikleri hayattan büyük elem ile mütehassis olan arkadaşlarımız gibi hükümet heyeti de üzgündür. Biz konferans[1] *nezdinde gayet tesirli teşebbüslerde bulunulmasını delege heyetimiz riyasetine bildirmiş olduğumuz gibi, bundan birkaç ay evvel, daha Azerbaycan Bolşevik olmazdan evvel, orada bulunan seksen kadar İngiliz subayının zanlı ve tutuklu kardeşlerimize karşılık bize verilmesi ve teslimi hususunda anlaşma teşebbüslerinde bulunulmuştu. Fakat ne yazık ki, o vakit uzlaşma sağlanamadı. Geçen gün Batum'un milli ordu kıtaları tarafından işgal olunduğunun ertesi günü Doğu Cephesi Kumandanlığı'na Hariciye Vekâleti'nden yazdığım bir telgrafnamede Batum'da bulunan bütün Fransız ve İngilizlerin rehine olmak üzere tutuklanmasını yazmıştım.*

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Bunların tesellilerine vesile olmak üzere bir cevap yazalım. *(Hay hay sesleri.)*

Rifat Bey (Kayseri): Paşa Hazretleri, nakdi yardımda bulunuluyor mu?

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Genel olarak mebus arkadaşlarımıza veriyoruz, Efendim.

[...]

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.2, 3.
1 Londra Konferansı kastediliyor. (Y.N.)

Refik Şevket Bey (Saruhan): Paşa Hazretleri; demin şikâyetlerine şahit olduğumuz zevatın isimlerinin okunmasını rica ederim. Meclis'imiz itimat meclisi olmak münasebetiyle bu bir itimatsızlık kokusu verir. En mühim milli meselelerin burada görüşüldüğü bir sırada bunların gizlenmesi doğru değildir.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Arkadaşlarımız vardır, demiştim efendim. Mesela Edirne Mebusu Faik, sonra Şeref Bey, diğer asker arkadaşlar var. Hepsi müştereken yazmışlardır.

Tunalı Hilmi Bey (Bolu): Müsaade ederseniz bir şey arz edeyim. Cevap herkes namına olmalı. Daha başka türlü mütehassis olunur. Başka türlü tesir eder.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Gönderilen meblağları aldıklarına dair mektuplar vardır efendim. Mesela benim tahsisatımı şuraya buraya verirsiniz diye yazıyorlar.

ERZURUM MÜFREZESİ'NİN HİZMETLERİ HAKKINDA*

(20 MART 1921)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet

Ankara
20.3.337 [1921]

Bağımsızlık muharebelerine iştirak etmek üzere Cafer Bey'in kumandasında olarak Batı Anadolu'ya gelen Erzurum Müfrezesi'nin Sivas, Yozgat ve Düzce havalisindeki dahili muharebelerde yaptıkları hizmetler ve bilhassa bu harekât esnasında gösterdikleri hizmet ve sadakati takdiren işbu şifre verildi.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Hasene Ilgaz, "Kurtuluş Savaşına Ait Bazı Belgeler", Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi Arşivi, Yazma Eserler, Y/643. Eski yazı belge Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

BÜTÜN VİLAYETLERE VE MUTASARRIFLIKLARA*

(21 MART 1921)

Bütün Vilayetlere ve Mutasarrıflıklara

Ankara, 21 Mart 337 [1921][1]

1. Bağımsızlık mücahedemizin tarihi ve şekillenmiş bir timsali olan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk cemiyetlerinin memleket ve millet menfaatlarına yönelik vatanperverane hizmetlerini verimli bir tarzda yapmalarını temin için Riyaset makamıyla irtibat ve münasebetlerini daha muntazam ve emin bir halde bulundurmak lazım geldiğinden, orada Heyeti Merkeziye'yi teşkil eden zevatın reisleri tarafından isim ve şöhretlerinin bildirilmesine yol göstermelerini rica ederim.

2. Teşkilatı Esasiye Kanunu icabınca bütün livalar bağımsızdır.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 23 Mart 1921; *Anadolu'da Yeni Gün*, 23 Mart 1921, No: 184, s.2; *Açık Söz*, 24 Mart 1921, No: 141, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.373. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Tarih, *Açık Söz*'den alınmıştır. (Y.N.)

KONYA, ADANA, DİYARBEKİR, VAN VALİLERİNE BOLU, ANTALYA, KAYSERİ MUTASARRIFLARINA KAYMAKAM FUAT BEYEFENDİ'YE

(22 MART 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 2/229
Şifre
Zata mahsus

Ankara
22.3.337 [1921]

Konya Valisi Galib Paşa Hazretleri'ne,
Pozantı'da Adana Valisi Hilmi, Diyarbekir Valisi Mazhar,
Van Valisi Kadri, Bolu Mutasarrıfı Halil, Antalya Mutasarrıfı Aşir,
Kayseri Mutasarrıfı Bayram Fehmi Beyefendilere
Kaymakam Fuat Beyefendi'ye

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti teşkilatının hoşgörüsü yüzünden memleket dahilinde muhtelif[1] zihniyetteki zevat tarafından meydana getirilen olumlu veya olumsuz cereyanların memleket dahilinde fikir karışıklığına sebep olduğu görülmektedir. Milletin kamuoyunu sağlam mecrada tutabilecek milletin içinde bir teşkilatın muhafazası lüzumu tahakkuk ediyor. Bundan dolayı Müdafaai Hukuk Cemiyeti merkezlerinin vatanperver ve azimkâr, namus ve hamiyet erbabından ve halkın hürmet ve itimadına mazhar zevattan seçilmeleri ve bu merkezler vasıtasıyla halkı muntazaman aydınlatmak elzem sayıldı. Büyük Millet Meclisi üyelerinin seçilmelerinde söz konusu merkezlere de seçim hakkı verilmiş olduğuna göre, Meclis aynı zamanda Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin kongresi olmak salahiyetine de sahip olduğundan, Meclis'in açılışının başında Cemiyet teşkilatı Riyaset makamına bağlı bırakılmış idi.[2] Meclis'in Riyaset Divanı, Cemiyet'in Heyeti Temsi-

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Mehmet Çifteoğlu, "1921 Yılında Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Yapılanması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Mayıs 1998, sayı 16, s.30. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Aynı şifrenin "Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne" çekilen örneği için bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.936-937.

1 *İstiklâl Harbimiz*'de yer alan "muhtelif" sözcüğü *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*'ndeki eski yazı belgede yok. (Y.N.)

2 "Meclis'in açılışının başında Cemiyet teşkilatı Riyaset makamına bağlı bırakılmış idi" sözcükleri *İstiklâl Harbimiz*'de yok. (Y.N.)

liye'si makamı yerine geçmiş bulunuyor. Heyeti Vekile'nin 21/22.3.37 [1921] gecesi verdiği karar üzerine Müdafaai Hukuk Teşkilatı'nın canlandırılmasına ve iyileştirilmesine başlamak üzere 22.3.37 [1921] tarihinde yapılan tamim nazarı dikkatinizi çekecektir. Bölgeniz dahilindeki teşkilatın siyasi emellere ve şahsi menfaatlara alet olmaması ve zararlı cereyanlara mani olacak fazilet erbabından teşekkül etmesi için icap eden yol göstermenin ve nezaretin esirgenmemesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

GÜNEY CEPHESİ KUMANDANI'NA*

(24 MART 1921)[1]

Dumlupınar'da bugün öğleden sonraki durumu pek karışık buluyorum. Albay Fahrettin'in bugün öğleye kadar Karahisar'dan ilerde olduğuna göre, cephe durumunun idaresini emniyet verici görmüyorum. Sizin, yarın sabah gelişecek olan harekâtı idare edebilecek kadar cepheye yaklaşmanız sağlanmış mıdır? 41. Tümen'in ilk kademesinin bu gece cepheye yetiştirilmesini önemli görüyorum. Öğleden sonra bilgilerinizi ve beni özel olarak aydınlatacak düşüncelerinizi rica ederim.

* Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, No: 1/4282, Klasör 573, Dosya H-13, Fihrist 3/15'ten yukarıdaki şekliyle ve özetleyerek aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 3 ncü Kısım*, ATASE Yayınları, Ankara, 1994, s.323.
Belge, kaynakta, "Diğer taraftan Güney Cephesi'nde hızla gelişmekte olan durum üzerine Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal, Güney Cephesi Komutanı'na şu telgrafı göndermişti (özet):" açıklamasıyla yer almaktadır. (Y.N.)

1 Kaynakta belgenin tarihi yer almamaktadır. Ancak belgenin içeriğinden, 25 Mart 1921 günü yapılacak olan harekâttan bir gün önce yazıldığı anlaşılmaktadır. Bkz. *aynı eser*, s.323, 324. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(25 MART 1921)

Ankara
25.3.1337 [1921]
(26'da alınmıştır.)

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

1. Erzurum mebuslarından Hüseyin Avni Bey bayraktar olmak üzere Celâleddin Arif Bey Meclis'te çirkin ve arsızca bir muhalefet vaziyeti almışlardır. Buna rağmen Hüseyin Avni Bey bugün müracaat ederek bir makaleden dolayı ikinci defa tutuklanan ve cephe divanı harbine sevk olunan Mithat Bey'in himayesi hakkında zatı devletinize yazmamı rica etti. Vali Mithat Bey hakkında yapılan muamelenin kanunsuz olduğunu söyledi.

2. Celâleddin Arif Bey ve arkadaşlarının irtica mahiyetinde olan muhalefetleri Erzurum'da bir zümreye dayanmakta olduğunu tahmin ediyorum. Ve bunu pek mühim görüyorum. Mithat Bey ..... meselelerle alakası tabiidir. Kanunsuz olduğu iddia olunan muamelenin münasip surette düzeltilmesiyle beraber, meselenin ciddi bir araştırma ve incelemeye tutulmasını memleketin selameti namına rica ederim.

3. Celâleddin Arif Bey'e sorulması icap eden Müdafaai Milliye Vekâleti'nden havale edilen yazınız üzerine adı geçene vuku bulan resmi soruya henüz cevap alamadım.

4. Mithat Bey hakkındaki yüksek cevaplarının Hüseyin Avni Bey'e gösterilebilecek tarzda yazılmasını münasip görüyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.938.

ORDU MUTASARRIFLIĞI'NA*

(27 MART 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet 6/427
Telgraf

Ankara
27.3.337 [1921]

Ordu Mutasarrıflığı'na

C. 22 Mart 337 [1921] tele:

Tam bağımsızlığımızın teminine yönelik mesut milli gayeye ulaşılması için liva ahalisinin malen ve bedenen her türlü fedakârlığa hazır bulunduğuna dair kati teminatı ihtiva eden ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi ile müştereken çekilen telgrafnamelerinde gösterilen vatanperverane hissiyat memnuniyet sebebi görülmüş ve milletimizin umumiyetle gösterdiği fedakârlık eserleri sayesinde kati neticenin pek yakın bir gelecekte elde edileceği eltafı ilahiyeden ümit edilmiştir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 25'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Fotokopisiyle birlikte aktaran: "1921 Yılında Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Yapılanması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1998, sayı 20, s.13. Eski yazı belgeler Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İSMET PAŞA'YA*

(27 MART 1921)

Şifre

27.3.37 [1921]
Saat 11.30

İsmet Paşa Hazretleri'ne

1. 11. Piyade ve 3. Süvari fırkaları nerelerden hangi saatlerde Uzunçam istikametine hareket etmişlerdir?

2. Hamidiye ileri mevziinde ne kadar piyade ve ne kadar top vardır?

3. Asli mevzide 11. Fırka'dan boşalan sol kanat diğer bir kuvvetle işgal olunmuş mudur?

4. Gündüzbey'den düşmanı püskürtmeye memur olan kuvvet ne kadar idi ve düşman nereye kadar püskürtülmüştür?

5. En son vaziyetin bildirilmesini rica ederim.

M. Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 10, Göz 1, Dosya 2-61'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1965, sayı 53, Vesika No: 1222. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İSMET PAŞA'YA*

(28 MART 1921)[1]

Tel

28.3.
Saat 4 sonra

İsmet Paşa Hazretleri'ne

Cephedeki en son vaziyetin ve hissettiklerinizin lütfen ve hemen bildirilmesini rica ederim.

Mustafa Kemal

İnönü'nde Müfit Efendi'ye
28'de

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 10, Göz 1, Dosya 2-61'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1965, sayı 53, Vesika No: 1225. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Eski yazı belgede tarihin yılı bulunmamaktadır. Ancak *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki fihristte 28 Mart 1921 tarihiyle yer almaktadır. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET BEYEFENDİ'YE*

(28/29 MART 1921)

896/25

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Beyefendi'ye

Tel

Büyük Millet Meclisi Muhafız Taburu'nu dahi yarın öğlene kadar cepheye yetiştirilecek olan diğer kuvvetlerle beraber emrinize girmek üzere şimdi gece saat 12'de hareket ettiriyoruz. Bu taburun subayları ve efradı güzide ve harp kıymeti pek iyidir. Mevcudu 900 tüfek ve 6 makineli tüfektir ki, en kuvvetli bir alaya denktir. Her halde en mühim bir anda işinize yarayacağını ümit ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

İnönü'nde Ragıp Beyefendi'ye
28/29.3.37 [1921]

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 10, Göz 1, Dosya 2-61'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1965, sayı 53, Vesika No: 1224. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
İTALYA'DA BULUNAN SATIN ALMA HEYETİ HAKKINDA*
(31 MART 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Yüce Meclis'iniz kati bir karar vermemiştir. Bu mebus arkadaşlara tebliğ ile mükellef olan, Riyaset makamıdır. Bu tebliği yapmamıştır. Çünkü yüce Meclis'iniz bunların çağrılması için bir karar vermedi.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Heyeti Vekile'nin, bir yabancı memleketindeki memurların tertibatını izah eder mahiyette beyanatta bulunmasına bendeniz olur vermiyorum efendim.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.9, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1954, s.288.
Şimendifer İdaresi'nden iki uzman ile Meclis'ten iki mebus satın alımlarda bulunmak üzere İtalya'ya gönderilmiştir. Nafıa Vekili Ömer Lûtfi Bey, bu heyetin Antalya'dan geri çevrilmeleri ya da yollarına devam etmeleri hakkında karar alınması için Ocak ayında Meclis'e bir tezkere verir. Ancak bu tezkerenin konuşulduğu 31 Mart 1921 günü, heyetin artık İtalya'ya gitmiş bulunduğunu, vazifelerini bitirdikten sonra dönmelerinin uygun olacağını bildirir. Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine yukarıdaki konuşmayı yapar.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 31 Mart 1921 günü öğleden sonra saat 2.50'de açılan ve riyasetini Reisi Sani Doktor Adnan Beyefendi'nin yaptığı 14. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

SİVAS VALİSİ CEMÂL BEYEFENDİ'YE*

(31 MART 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet 2/245
Şifre
Aceledir.

Ankara
31.3.337 [1921]

Sivas Valisi Cemâl Beyefendi'ye

C. 29.3.337 [1921] şifreye:

Genel af ancak Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla olur. Bu kararı Meclis'e teklif edebilmek için isyan ve tecavüz vukuunun ve neticede zararın hükümetçe tazmini için ne yapıldığını ve genel af talep edenlerin müracaatlarının mahiyetini bilmek lazımdır. Bastırılmadan evvel affın acz ve miskinlik eseri olarak anlaşılması da varittir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: IV-15-a, D: 62, F: 2'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANI VE ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ İSMET PAŞA'YA*

(1 NİSAN 1921)

Ankara, 1.4.1921

İnönü Muharebe Meydanında Metristepe'de Batı Cephesi Kumandanı ve Erkânıharbiyei Umumiye Reisi İsmet Paşa'ya

Bütün dünya tarihinde sizin İnönü Meydan Muharebelerinde üstlendiğiniz vazife kadar ağır bir vazife üstlenmiş kumandanlar enderdir. Milletimizin bağımsızlığı ve hayatı, dahiyane idareniz altında şerefle vazifelerini gören kumanda ve silah arkadaşlarınızın kalp ve hamiyetine büyük emniyetle dayanıyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil milletin makûs talihini de yendiniz. İstila altındaki bedbaht topraklarımızla beraber bütün vatan bugün en ücra yerlerine kadar zaferinizi tebrik ediyor. Düşmanın istila hırsı azim ve hamiyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurdahaş oldu.

Namınızı tarihin iftihar kitabına kaydeden ve bütün milleti hakkınızda ebedi minnet ve şükrana sevk eden büyük gaza ve zaferinizi tebrik ederken, üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleri ile dolu bir şeref meydanı seyrettirdiği ka-

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.105-106; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.580-581; *Yeni Gün*, 2 Nisan 1921, Numara: 193, s.1; *İkdam*, 5 Nisan 1921, Numara: 8643, s.1; *Vakit*, 5 Nisan 1921, sayı 1194; *İleri*, 5 Nisan 1921, sayı 1145. Ayrıca bkz. Suat Tahsin, *Türkiye Cümhuriyeti Devleti ve Halıkı Gazi Mustafa Kemal*, Akşam Matbaası, İstanbul, 1933, s.277-278; İsmet Görgülü, *Ana Hatlarıyla Türk İstiklâl Harbi*, Kastaş A.Ş. Yayınları, İstanbul, 1985, s.92. Eski yazı metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Belge, *Nutuk*'ta şu açıklamayla yer almaktadır: "Efendiler, düşman çekilirken Batı Cehesi Kumandanı'yla 1 Nisan günü cereyan eden haberleşmeler, o günün hislerini tespit eden belgelerdir. O hisleri canlandırmak için müsaade buyurursanız o günkü haberleşmelerden bazı telgrafları aynen okuyacağım." Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki telgrafı, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın şu telgrafına cevaben çekilmiştir:

"Metristepe'den, 1.4.1921

"Saat 6.30 sonra'da Metristepe'den gördüğüm vaziyet: Gündüzbey kuzeyinde, sabahtan beri sebat eden ve artçı olması muhtemel bulunan bir düşman müfrezesi, sağ kanat grubunun taarruzuyla gayri muntazam çekiliyor. Yakından takip ediliyor. Hamidiye istikametinde temas ve faaliyet yok, Bozöyük yanıyor. Düşman, binlerce maktulleriyle doldurduğu muharebe meydanını silahlarımıza terk etmiştir.

Batı Cephesi Kumandanı
İsmet"

Bkz. *Nutuk*, aynı yerde. (Y.N.)

dar milletimiz ve kendiniz için yükselmenin şaşaası ile dolu bir gelecek ufka da nazır ve hâkim olduğunu söylemek isterim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal[1]

1 Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafına, Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa şu cevabı vermiştir:

"Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

"Zulüm ve istibdat dünyasının en zalimane hücumlarına karşı, yalnız ve şaşkın kalan milletimizin maddi ve manevi bütün kabiliyet ve kuvvetlerini ruhundaki ateşle toplayan ve harekete getiren Büyük Millet Meclisi'nin Reisi Mustafa Kemal Paşa!

"Kahraman askerlerimiz, subaylarımız ve askerlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan fırka ve kolordu kumandanları namına takdirlerinize ve tebriklerinize büyük bir iftihar ile şükran arz ederim.

Batı Cephesi Kumandanı
İsmet"

Bkz. *Nutuk*, aynı yerde. (Y.N.)

MEHMED EMİN YURDAKUL BEYEFENDİ'YE*

(1 NİSAN 1921)

İnebolu'da Milli Şairimiz Mehmet Emin Beyefendi'ye

Türk milliyetperverliğinin ilahi müjdecileri olan şiirleriniz bugünkü mücahedemizin kahramanlık ruhuna doğan ilk ufuk olmuştur. Teşrifinizden duyduğum memnuniyeti beyan ile sizi milletimizin ve milliyetimizin mübarek babası olarak selamlarım.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Ankara'da Şükrü Efendi'ye
1 Nisan 37 [1921]

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 10, Göz 1, Dosya 2-61'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1965, sayı 53, Vesika No: 1234. Ayrıca bkz. Fethi Tevet, "Millî Şairimiz Mehmed Emin Yurdakul", *Kopuz*, 15 Eylül 1939, sayı 6, s.215; *Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları*, Derleyen: Utkan Kocatürk, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971, s.15. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İSMET PAŞA'YA*

(2 NİSAN 1921)

İnönü mevzii önünde büyük zayiata uğratılarak püskürtülen düşmanın büsbütün perişan edilmesi imkânı varsa Afyon mıntıkası şimdilik tamamen ihmal edilerek halen Batı Cephesi emrindeki bütün kıtalar bu maksadın elde edilmesine tahsis edilebilir.

* Harp Tarihi Arşivi, Dolap 10, Göz 2, Klasör 4478, Dosya 81.a'dan aktaran: Saim Demirel, "Milli Mücadelede Mangal Dağı Olayı", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1990, s.15.
Metne, kaynakta, "Atatürk 2 Nisan 1921'de İsmet Paşa'dan kuvvetlerin kullanılmasıyla ilgili fikirlerini açıklamasını istiyor:" açıklamasıyla yer verilmiş. (Y.N.)

KUMANDAN, VALİ VE MUTASARRIFLARA*

(4 NİSAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet 6/442
Telgraf

Ankara
4.4.337 [1921]

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'ni teşkil eden zevatın reisleri tarafından isim ve şöhretlerinin bildirilmesi hakkındaki 22.3.37 [1921] tarihli ve 6/424 numaralı telgrafname[1] cevabının süratle verilmesini ve şayet orada heyeti merkeziye teşekkül etmiş değil veyahut dağılmış ise, yeniden seçimler icrası uzun zamana muhtaç bulunduğu takdirde, şimdilik geçici bir heyet teşkiliyle isimlerinin bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Tülây Duran, "Müdafaai Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ocak 1988, sayı 35, s.11. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Sözü edilen telgrafname, *Açık Söz*'de 21 Mart 1921 tarihli olarak yayımlanmış. Bkz. elinizdeki ciltte s.103. (Y.N.)

ELAZİZ VALİ VEKİLİ ABDÜLKADİR BEYEFENDİ'YE*

(5 NİSAN 1921)

Şifre

5 Nisan 1921

Elaziz Vali Vekili Abdülkadir Beyefendi'ye

Müdafaai Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti'ni oluşturan şahısların başkanları tarafından isim ve şöhretlerinin bildirilmesi hakkındaki 22.3.1921 tarih ve 6/424 numaralı telgrafa Dersim'den henüz cevap gelmemiştir.

Dersim merkezinde Müdafaai Hukuk Cemiyeti Merkez Heyeti bugün mevcut değilse, aşiretler üzerinde gerçekten etkili ve aşiret reis ve eşraftan namuslu ve denenmiş şahıslardan bir merkez heyeti seçilip kurulmasına özel olarak öncü olmanızı rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Mehmet Çifteoğlu, "1921 Yılında Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Yapılanması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Haziran 1998, sayı 17, s.11-12. Belge kaynakta yukarıdaki şekliyle yer almaktadır. (Y.N.)

KASTAMONU VALİLİĞİ'NE*

(5/6 NİSAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesi'nden yüksek vilayet makamına gelen 5/6.4.37 [1921] tarihli yüksek telgrafname suretidir:

Telgrafnameniz genel kurulda okundu. Vatanın kurtuluşuna yönelik milli mesai hakkında gösterilen heyecan ve yüksek alakadan dolayı teşekkür olunur, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Kastamonu*, 9 Nisan 1921, No: 2395, s.1. Ayrıca bkz. Mustafa Eski, *Kastamonu Basınında Milli Mücadelenin Yankıları*, Ankara, 1995, s.24. *Kastamonu*'daki eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

DERSİM MUTASARRIFLIĞI'NA*

(9 NİSAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet 6/454
Telgraf

Ankara
9.4.337 [1921]

Dersim Mutasarrıflığı'na

C. 4 Nisan 337 [1921] tele:
Heyeti Merkeziye Reisi'nin isim ve şöhretinin açıkça belirtilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 35'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Fotokopisiyle birlikte aktaran: Mehmet Çifteoğlu, "1921 Yılında Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Yapılanması", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Haziran 1998, sayı 17, s.12. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DERSAADET'TE NAMIK KEMAL ZADE ALİ EKREM BEY'E*

(10 NİSAN 1921)

İstihbarat Subayı Vasıtasıyla
Dersaadet'te Namık Kemal Zade Ali Ekrem Bey'e

Anadolu'nun ruhu, bütün mukavemet feyzini tarihteki atalarından almıştır. Bize bu mukaddes feyzi veren ecdat ruhları arasında mükerrem[1] babanızın pek büyük mevkii vardır. Yaralı vatanın kurtuluşu ve bağımsızlığı için ölmek yolunda bugünkü nesle fedakârlığı öğreten büyük Kemal hakkında tazimatı tekrara vesile olan telgrafnamenize özel teşekkür arz eylerim, Efendim.

10 Nisan 337 [1921]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Fethî Tevetoğlu, "Milliyetçi Atatürk", *Türk Kültürü*, Kasım 1965, sayı 37, s.57.
Belge, kaynakta, "İkinci İnönü Zaferi üzerine Namık Kemal'in oğlu Ali Ekrem Bolayır'ın tebrik telgrafına Atatürk'ün gönderdiği şu tarihi cevap..." açıklamasıyla yer almaktadır. (Y.N.)

1 Mükerrem: Muhterem, aziz, sayın, saygıdeğer. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(11 NİSAN 1921)

Numara: 2/265

Ankara
11.4.37 [1921]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

27.3.37 [1921] tarihli şifreli telgrafnamelerini aldım.

Esas itibariyle pek kuvvetli ve isabetli olan devletlilerinin görüşleriyle hemfikirim. Heyeti Vekile'ce de nazarı dikkate alınmasını temine çalışacağım. Yalnız Gürcistan ve Batum'un işgali, Moskova'daki Konferans neticesinin ancak 16 Mart'ta tayinini temin ettiği görüşü buraca galiptir. Her halde, Doğu siyaseti takip hususunda devletlilerinin hareket tarzı milli menfaatlarımıza tamamen uygundur, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Kâzım Karabekir, *Paşaların Hesaplaşması*, Emre Yayınları, İstanbul, 1992, s.210, 211; *Kâzım Karabekir, Nutuk ve Karabekir'den Cevaplar*, c.3, Hazırlayan: Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 1997, s.939, 940. Ayrıca bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.941, 942. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ELAZİZ VİLAYETİ'NE*

(11 NİSAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdiriyeti — 11.4.337 [1921]
Adet 6/462
Telgraf

Elaziz Vilayeti'ne

C. 2.4.37 [1921] ve 431 numaralı telgraf cevabıdır:

Merkez vilayet, Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi Reisi kim olduğunun açıkça bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 40'ta bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Fotokopisiyle birlikte aktaran: Tülây Duran, "Müdafaai Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ocak 1988, sayı 35, s.14. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.π

AMASYA MUTASARRIFLIĞI'NA*

(11 NİSAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet 2/268

Ankara
11.4.337 [1921]

Amasya Mutasarrıflığı'na

C. 28.3.37 [1921] tarih ve 1 numaralı yazıya:

Müdafaai Hukuk Cemiyeti Amasya Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne Erzurum'dan gönderilen beyannamenin şu sıralarda devlet arasında yerleşmiş olan iyi münasebetlere kötü tesir edeceğinden dolayı yayımlanmasına ve ilanına lüzum olmadığını beyan ve bu konuda gösterilen teyakkuz eserlerine teşekkür ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 38'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Fotokopisiyle birlikte aktaran: Tülây Duran, "Müdafaai Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Aralık 1987, sayı 34, s.29. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

OSMANLI HİLÂLİ AHMER CEMİYETİ MURAHHASLIĞI'NA*

(11 NİSAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet 6/464

Ankara
11.4.337 [1921]

Osmanlı Hilâli Ahmer Cemiyeti Murahhaslığı'na

Bu defa Yunanlılar tarafından istila ve İkinci İnönü Meydan Muharebesi neticesinde terke mecbur edilmiş arazi dahilinde felaketzede ahalimizin yardıma muhtaç olanlarına dağıtılmak üzere Rusya Federatif Şûralar Cumhuriyeti Ankara Salahiyettar Mümessilliği tarafından üç bin altın ruble iane verilmiştir.[1] Belirtilen meblağın makbuz karşılığında alınmasıyla o doğrultuda mahalline iyi bir şekilde sarfıyla Riyaset'e malumat verilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Seçil Akgün-Murat Uluğtekin, "Hilâl-i Ahmer ve Kurtuluş Savaşı", *Askerî Tarih Bülteni*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ağustos 1995, sayı 39, s.121, 122, 127. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Mustafa Kemal Paşa, Hilali Ahmer'e yapılan bağış dolayısıyla Rus Temsilcisi Mdivani'ye yazdığı 12 Nisan 1921 tarihli teşekkürnamede bağış miktarını "otuz bin altın ruble" olarak belirtmiştir. (Bkz. elinizdeki ciltte s.130.) *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 3 ncü Kısım*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1994, s.514'te de bağış miktarı "30 000 altın ruble" olarak yer almaktadır. (Y.N.)

YUNAN ZULÜMLERİ HAKKINDA İNSANLIK VE MEDENİYET ÂLEMİNE BEYANNAME*

(12 NİSAN 1921)

İzmir'in işgali gününden beri imhakâr bir sel halinde ayak bastığı bütün memleket kısımlarını yakıp yıkan ve İslam ahali hakkında türlü zulümler işleyen Yunan ordusu bütün insan haklarını ve harp anlaşmalarını ayaklar altına alarak harp hattı üzerinde yakalanan esirlerimizin süngü ile gözlerini oymak, muharip olmayan kadın erkek İslam ahaliyi katliam eylemek, söz konusu ahaliye ait mal, eşya ve hayvanları yağma ile ricatlarında beraber götürmek, İslam kadınlarının namuslarına tecavüz eylemek, büyük küçük pek çok köy ve kasabalarımızı ve çiftlikleri tahrip etmek ve yakmak, bu meyanda İslam mabetlerini ve Türkler için pek muhterem bir tarihi yadigâr olan Söğüt'teki Ertuğrul Gazi Türbesi'ni dinamitle berhava eylemek gibi cinayet ve faciaları tatbik ve icrada asla kusur etmemiştir.

Günümüz insanlığı için ebedi bir leke mahiyetinde bulunan ve Türkün müdafaa imanına müstesna bir mukavemet kudreti ilave eyleyen bu melanet silsilesinin şimdiye kadar belgelere dayanarak tespit edilebilen neticeleri ilişikteki bir numaralı ekte gösterilmiştir. Facialara maruz olarak şu anda düşmandan kurtarılmış olan vatan kısımlarının bu tecavüzler yüzünden arz eylediği en son manzara o kadar elimdir ki, ilk İzmir facialarını inceleyen milletlerarası heyet tarafından vukuuna şahit olunan hadiseler bunun yanında ehemmiyetsiz kalır. Türkiya Büyük Millet Meclisi namına işbu faciaları bütün insanlığın ibret nazarına ve bilgisine arz eder ve bedbaht vatan kısımlarımıza ve namus ve bağımsızlığını müdafaa gibi mukaddes bir vazifeyi yerine getirmekte olan milletimize reva görülen bu zulümleri medeniyetin gözleri önünde büyük bir şiddetle[1] protesto eylerim. 12 Nisan 337 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 13 Nisan 1921, No: 158, s.1. *Açık Söz*, 14 Nisan 1921, No: 159, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.376-378. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu, *Açık Söz*'deki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.
Belge, *Hâkimiyeti Milliye*'de şu açıklamayla yer almaktadır: "Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Yunanlıların harp vesilesiyle işlemiş oldukları melanet silsilesini medeniyet nazarında büyük bir şiddetle protesto ediyor." (Y.N.)

1 "Büyük bir şiddetle" sözcüklerinin aslı olan "kemal-i şiddetle" sözcükleri yerine, *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "teessürle" (üzüntüyle). (Y.N.)

Beyannamenin Eki

Yunan vahşet ve hunharlığının ne kadar nefret uyandırıcı bir dereceye vardığını gösteren facialar:[1]

1. Mahalli kumandanlığının 6-28 Mart 37 [1921] tarihli raporundan: Düşman Kandra civarında Hoca köyünü işgalle ahaliye işkence yapmıştır.

2. Mahalli kumandanlığının 6-29 Mart 37 [1921] tarihli raporundan: Düşman Kaymana nahiyesinde birçok köyleri yakmıştır. Akçay köyünü yakarak Feyziye köyünün ahalisini ve hayvanlarını sürüp götürmüştür.

3. Cephe Kumandanlığı'nın 30 Mart 337 [1921] tarihli raporundan: Nazilli'de 24.3.337 [1921] günü tutuklamalara başlamış, meydanda erkek kalmamış ve ahalinin büyük kısmı dağlara sığınmıştır. Söke Mutasarrıflığı'nın 27 Mart 337 [1921] tarihli telgrafnamesinde "Yunanlıların[2] Nazilli'deki tekmil İslam erkeklerini toplamakta ve ele geçenleri mahv ve itlaf eylemekte oldukları" yazılı olup yukarıdaki rapor muhteviyatı bu haberde teyit eyliyor.

4. Mahalli kumandanlığının 31 Mart 337 [1921] tarihli raporundan: İzmit bölgesinde asker kıyafetiyle Rum ve Ermeniden meydana gelen düşman, ahali fertlerinin mallarını soyarak arabalarla geriye taşımışlardır.

5. Cephe Kumandanlığı'nın 31 Mart 337 [1921] tarihli raporundan: Düşman Söyüt[3] ve Bozhöyük'ü yakmaktadır.

6. Mahalli kumandanlığının 1 Nisan 337 [1921] tarihli raporundan: Düşman Afyonkarahisarı'nda ahaliye pek çok zulüm ve işkence yapmakta ve kadınların namuslarına taarruz etmektedir.

7. Mahalli kumandanlığının 4 Nisan 337 [1921] tarihli raporundan: Dün akşama doğru Afyonkarahisarı istikametinde ricat eden düşman Sülümanlı[4] ve Karaarslan istikametinde geçtiği yerlerdeki bütün çiftlikleri[5] yakmıştır.

8. Mahalli kumandanlığının 4 Nisan 337 [1921] tarihli raporundan: Düşman İzmit bölgesinden firar ederken civar köyleri tamamen yakmaktadır.

9. Cephe Kumandanlığı'nın 4 Nisan 337 [1921] tarihli raporundan: Söğüt ile Bilecik arasındaki İslam köyleri ve camileri tamamen yakılmış ve Bilecik kasabası da yakılmıştır. Düşman Söğüt'ten çekilirken Ertuğrul Gazi Hazretleri'nin türbesini bomba ile tahrip eylediği anlaşılmıştır.

10. Cephe Kumandanlığı'nın 5 Nisan 37 [1921] tarihli raporundan: Yunanlılar süvarimizin tesir ve takibi haricinde geçtikleri çoğu köyleri yakıp yağma etmekte ve

1 *Hâkimiyeti Milliye*'deki bu cümle *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*'te yok. (Y.N.)
2 *Hâkimiyeti Milliye*'deki "Nazilli'de 24.3.337 günü tutuklamalara başlamış, meydanda erkek kalmamış ve ahalinin büyük kısmı dağlara sığınmıştır. Söke Mutasarrıflığı'nın 27 Mart 337 tarihli telgrafnamesinde 'Yunanlıların" sözcükleri *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*'te yok. (Y.N.)
3 "Söğüt" olmalı. (Y.N.)
4 *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "Sülünlü". (Y.N.)
5 *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "bütün büyük çiftlikleri". (Y.N.)

genç ihtiyar bütün köylüleri feci bir surette şehit etmektedir. 4 Nisan'da Yenişehir ovasında on kadar köyü yakmakta idi.

11. Mahalli kumandanlığının 5 Nisan 337 [1921] tarihli raporundan: Düşman Karahisar'daki dükkânları yağma etmektedir. Ve çekildiği köylerin bütün eşya ve mevaşisini[1] sürüp götürmektedir.

12. Mahalli kumandanlığının 5 Nisan 37 [1921] tarihli raporundan: Düşman Afyonkarahisar bölgesinde Mecidiye köyü ve civardaki bütün çiftlikleri yağma etmiş ve bütün nakliye vasıtalarını beraber götürmüştür.

13. Mahalli kumandanlığının 5 Nisan 37 [1921] tarihli raporundan: İzmit bölgesinde düşman geçtiği köylerin büyük kısmını yakmıştır.

14. Bahriye dairesinin 2 Nisan 37 [1921] tarihli tezkeresinden: Kefken adası civarında bir Yunan torpidosu tarafından vuku bulan taarruzla kayıklar imha edilmiştir.

15. Dahiliye Vekâleti'nin 2 Nisan tarihli tezkeresinden:

a) Düşman Bilecik, Küplü taraflarında İslam ahaliye zulümlerin ve kötülüklerin azami derecesini yapmaktadır.

b) Bir düşman müfrezesi Küplü köyünden cebren iki yüz lira almıştır.

c) Bilecik civarındaki İslam ahali Yunan zulmünden kurtulmak için dağlara firar etmiştir.

d) Bilecik'te Yunanlılar birçok gençleri katlederek ve kadınları depolara hapsederek türlü kötülükler ve zulümler icra eylemişlerdir.

h) Bilecik'in büyük kısmının yakıldığı.

ı) Yenişehir'de düşman mahallin müftüsünü şehit etmiştir.

16. Mahallinde tesis olunan merkezi hükümetin yazısına atfen Dahiliye Vekâleti'nin 6 Nisan 37 [1921] tarihli tezkeresinden: Bilecik kasabasının hemen tamamı ve bütün çarşı Yunanlılar tarafından yakılmıştır. Ahali ekmeksiz ve tuzsuz kalmıştır.

17. Dahiliye Vekâleti'nin 23 Mart 37 [1921] tarihli tezkeresinden: Marmara bölgesinde Dudullu[2] batısındaki üç yüz neferlik Yunan müfrezesi Orhangazi'yi işgal ile İslam gençlerini katle başlamışlardır.

Bursa ve havalisindeki mahalli eşraf esir edilerek İzmir'e sevk olunmaktadır. Çilingir,[3] Büyüler,[4] Yeniköy ve Ortaköy İslam ahalisi katliama maruz kalarak dağılmışlardır.

18. Mahalli kumandanlığının yazısına göre İnönü muharebe meydanının sağ kanadında Gündüz Bey'de düşmana esir olan on üç nefer Yunanlılar tarafından gözleri oyulmak ve şakaklarından süngülenmek suretiyle şehit edilmişlerdir.

1 Mevaşi: Koyun, keçi, öküz, inek gibi hayvanlar. (Y.N.)
2 *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "Durullu". (Y.N.)
3 *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "Çelinger". (Y.N.)
4 *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*'te "Piyolar". (Y.N.)

HİLÂLİ AHMER'E BAĞIŞLANAN OTUZ BİN ALTIN RUBLE DOLAYISIYLA RUS TEMSİLCİSİ MDİVANİ'YE TEŞEKKÜR*

(12 NİSAN 1921)

Temsilci Efendi;

Zaferimizin kurtardığı vatan kısımlarında Yunan katliamlarından kurtulabilenlere verilmek üzere Hilâli Ahmer'e[1] bağışlanan otuz bin altın rubleden[2] dolayı özel teşekkürlerimi takdim ederim.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 13 Nisan 1921, No: 158, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.379, 380. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu teşekkürnamesi, Sovyetler Birliği Dışişleri Komiserliği Türkiye Temsilcisi Mdivani'nin 9 Nisan 1921 tarihli şu mektubuna cevaben yazılmıştır:

"Sayın Başkan;

"Başında, zatıâlinizin bulunduğu soylu Türk halkının öztopraklarını ele geçirmek ve onu boyunduruk altına almak için, emperyalistlerin yeni çabalarına bir kez daha başarı ile karşı koyduğunu görmekle mutluluk duyuyorum.

"Ne var ki, yenilgiye uğrayarak topraklarınızdan çekilmek zorunda kalan Yunan ordusunun, amacına erişmek umudunun kesin olarak kırıldığını görmenin öfkesiyle, boşalttığı yerleri yakıp yıkmakta, halkı derin bir ıstırap ve yoksulluğa itmekte olduğunu da üzülerek görmekteyim.

"Bu, emperyalistlerin yalnız yıkıp yakmaktan başka bir şey bilmediklerini, açgözlülüklerini doyurma amaçlarını bir kez daha ispatlamaktadır. Batı kapitalizminin ve emperyalizminin soygunundan kurtulmak için kendisi de pek çok eziyetlere katlanmış olan Rusya'nın emekçi halkı Türk halkının milli varlığını savunma uğrunda verdiği soylu savaşı büyük bir sempati ile izlemekte ve onun acılarını, olanakları ölçüsünde hafifletmeye hazır bulunmaktadır. Bununla ilgili olarak, Sayın Başkan, Sovyetler Birliği hükümeti ve Sovyet emekçileri adına, sizden, düşmanların çekilmeden önce yakıp yıktıkları bölgeler halkının ihtiyaçlarını hafifletmek amacıyla, (30 bin altın ruble) tutarındaki küçük hediyemizi kabul buyurmanızı rica ederim.

"Sovyetler Birliği emekçilerinin bu mütevazı hediyelerinin Türk halkının yırtıcı emperyalistlerle, Sovyet Rusya kardeş emekçi halkı arasındaki farkı anlamalarına yardımı dokunacağı umudundayım.

"Sözlerimi bitirirken, Türk halkının bağımsızlık için yapmakta olduğu savaşı bir an önce ve tam bir zaferle sona erdirmenizi diler, derin saygılarımın kabulünü istirham ederim, Sayın Başkan.

Sovyetler Birliği
Dışişleri Komiserliği Temsilcisi
Mdivani"

* Bkz. Ali Kemal Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, Kitaş Yayınları, İstanbul, Kasım 1969, s.289-290. (Y.N.)

1 Kızılay. (Y.N.)

2 Bir altın ruble 600 kuruş, 30 000 altın ruble 180 000 Osmanlı lirası. 1921 yılı Ankara hükümeti bütçesi 79 160 000 Osmanlı lirasıdır. (Y.N.)

Açgözlü emperyalistlerle Rum vahşetinin en müthiş felakete sevk ettiği bu bedbahtlara karşı Sovyet Rusya'sının bu âlicenabane ve insaniyetkârane hareketi bütün milletimiz tarafından tamamen takdir edilecektir. Ana toprağını müdafaa eden milletimizin idare ettiği bu harbe gösterdiğiniz alakadan dolayı bilhassa pek bahtiyarım. Yunanlıların ricatları esnasında verdikleri hasarlar ve yaptıkları facialar insanlık vicdanını isyan ettirecek bir mahiyettedir. Yunanlıların son taarruzları esnasında ve nihayetinde işledikleri cinayetlerin tabi olduğunuz hükümetinize tebliği ve en geniş ölçekte yayımlanmasını temin ederseniz minnettarınız olurum.

Ordumuzun bütün düşmanlara çalacağı yakın ve tam muzafferiyetimiz için temennilerinizi uğur sayarak üstün hürmetlerimin kabulünü rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

EFGAN HEYETİ REİSİ SULTAN AHMET HAN'A*

(12 NİSAN 1921)

Efgan Heyeti Reisi Sultan Ahmet Han Hazretleri'ne

Memleketimize geliş ve teşrifinizi ve İslam ordusu tarafından düşmanlarımıza karşı kazanılan büyük muzafferiyetten doğan memnuniyet ve tebriklerinizi bize ulaştıran telgrafnamenizi aldık.

Kahraman askerlerimizin, zulüm ve melanet kuvveti olan Yunanlılara karşı kazandığı muvaffakiyet ne kadar haz sebebimiz olmuşsa, dini mübini İslamın en kuvvetli bir dostluk bağıyla kendisine bağladığı Efganistan'ın selam ve muhabbetini bize getiren ve iki kardeş memleket arasında doğrudan doğruya münasebet tesis etmek mesudiyet imkânını hasıl eden yüksek heyetinizi vatan toprağında kabul etmek o kadar iftihar ve memnuniyet sebebimiz olmuştur. Batı ve Güney cepheleri kumandanları İsmet ve Refet Paşalara tebriklerinizi derhal tebliğ ettik.

Cenabı Hak'tan tazarru ve niyaz ederiz ki, yüksek heyetinizin memleketimize ayak basması ve iki dost ve kardeş memleketi yekdiğerine bağlamaya vasıta olması, memleketlerimizin geleceği için daimi bir hayır ve saadet sebebi olsun.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 13 Nisan 1921, Numara: 158, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.379. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(12 NİSAN 1921)

934
12.4.37 [1921]
Doğu Rus
2

Harp raporudur.

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na

Madde 1. Kızılordu Kumandanlığı ile konuşmalarınızın neticelerine ve bilhassa silahlar meselesi ile silah ve cephane dolu olarak Rusya'da durdurulmuş olan motorun hareket ettirilmesi meselesine ait cevaplarının süratle bildirilmesi.

Madde 2. Yusuf Kemal Bey 19 Mart'ta Moskova'dan çektiği bir telgrafnamede yakında Kafkasya'ya doğru hareket edeceğini bildirmiş idi. Adı geçenin şu anda bulunduğu mahallin araştırılarak bildirilmesini rica eylerim efendim.[1]

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-1923*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.330-331. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belge, kaynakta, "TBMM Reisi Mustafa Kemal'in, Delege Yusuf Kemal Bey ile ayrıca silah ve cephane yüklü bir motorun Türkiye'ye doğru Rusya'dan hareketleri konusunda Doğu Cephesi Kumandanlığı'na göndermiş oldukları 12 Nisan 1921 tarihli talimat" açıklamasıyla yer almaktadır: (Y.N.)

1 Eski yazı belgede "Mustafa Kemal" imzası bulunmamakta, ancak kaynaktaki çevrimyazının sonunda "Mustafa Kemal Paşa'nın el yazısı ile" notu yer almaktadır. (Y.N.)

GÜNEY CEPHESİ KUMANDANI REFET PAŞA'YA*

(12 NİSAN 1921)

Şifre
Aceledir

Güney Cephesi Kumandanı Refet Paşa Hazretleri'ne

Dumlupınar'da kazandığınız meydan muharebesinin tebrik vecibesini açık telgrafla eda ettim. Fakat kıymetli muvaffakiyetlerinizden ilham almış olan hislerimi ifade için açık telgrafta zikrettiklerimden başka aşağıdaki hususları da ilave etmeyi zaruri sayıyorum.

Bütün cephelerimize karşı başlayan ilk muharebeler esnasında kıymetli kumanda kabiliyetiniz, Güney Cephesi karşısındaki düşman ordusunu aldatarak Konya istikametinde tesirsiz ve kıymetsiz bir dağınıklığa zorladı. İnönü Muharebesi'nin cereyanı esnasında Güney Cephesi karşısında da bir düşman ordusu olduğu halde, kumandanız altındaki kıtaları kuzeye yetiştirdiniz. İnönü muzafferiyetini tamamlamak ve taçlandırmak için bizzat kuzeye koştunuz. Ve kıymetli süvarilerinizle Yenişehir Ovası'nda düşman fırkalarına kati darbeyi vurarak düşmanın ricatını hezimete dönüştürdünüz. Daha sonra yorgun kıtaların başına geçip güneyde ricat eden düşman ordusunu da takibe yetişerek düşmanı muharebeye zorladınız. Ve nihayet bu son hareketinizin neticelendirdiği Dumlupınar Meydan Muharebesi'ni de kazandınız. Bütün bu harekâtınızı burada derin bir alaka ile takip eden arkadaşlarınızın da hislerine tercüman olarak en samimi tebriklerimi bir kere de iki arkadaşın dostluğu arasında cereyan eden ve resmiyetin üstünde bulunan bir hüviyetle arz eder ve alnınızdan öperim, Efendim.

Kapadım 12.4.37 [1921]
Aslına uygundur.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 10, Göz 2, Dosya 81/A'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Aralık 1965, sayı 54, Vesika No: 1255. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

12. KOLORDU KUMANDANI FAHREDDİN BEY'E*

(12 NİSAN 1921)

12.4.37 [1921]

12. Kolordu Kumandanı Fahreddin Bey'e

Yorulmak bilmeyen bir azim ile tarih ve bize parlak misaller ilave eyleyen uzun ve yorucu yürüyüşler ile düşmanı fasılasız takip ederek muharebe meydanına yetişen 12. Kolordu kıtalarının düşmanın kati hezimetiyle neticelenen Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde pek büyük bir şeref hissesi olduğunu büyük bir şükran ile yâd eder ve zatıâlileriyle kumandanız altındaki kahraman kıtaları tebrik ederim, Efendim.

12.4.37 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, Arşiv No: 5/2068, Klasör 803, Dosya 53, Fihrist 43'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, ATASE Yayınları, Mayıs 1992, sayı 94, s.94-95. Ayrıca bkz. Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası*, İnsel Yayınları, İstanbul, 1970, s.294. *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

GÜNEY CEPHESİ KUMANDANI REFET PAŞA'YA*

(12/13 NİSAN 1921)

Güney Cephesi Kumandanı Refet Paşa Hazretleri'ne

İnönü Meydan Muharebesi'nde silahlarımızın kazandığı parlak zaferi Dumlupınar Meydan Muharebesi'nde üstün irade ve idarenizin temin ettiği ikinci ve parlak zafer tamamladı. Cinayet ve hıyanetinin ilk cezalarını çekmeye başlayan Yunanistan'a karşı Anadolu'nun eski gaza ufukları üstünde zafer kartalımız ateşten iki kanat açtı. Ecdat topraklarında iki uzun seneden beri müfsit, aldatıcı bir mütareke ile silahlarından tecrit ve ölüme mahkûm edilmiş milletimiz aleyhine aralıksız bir yangın ve kıtal siyaseti takip eden, en mamur memleketlerimizi harabeye çeviren düşmanın başıboş bırakılmış haydut sürüleri yüzlerini döndürdüler. Ordumuz gökgürültülerini andıran pür velvele ve heybetle tarih sahnesine yeniden çıktı. Başkalarının zaferinden doğmuş ve başkalarının zaferiyle büyümüş[1] tufeyli düşmanı, ana topraklarımızdan büsbütün atacak muzafferane yürüyüşünüzün yollarına gözlerim dikilmiş, size ve üstadane sevk ve idareniz altında ecdat ruhunu mağrur eden bir kahramanlıkla çarpışan bütün kumanda ve silah arkadaşlarınıza mesut ve iftihar eden tebriklerimizi gönderiyorum. 12/13.4.37 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 13 Nisan 1921, Numara: 158, s.1; *İkdam*, 17 Nisan 1921, Numara: 8655; *Peyam-Sabah*, 17 Nisan 1921, Numara: 852; *Vakit*, 17 Nisan 1921, sayı 1206. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.380. *İkdam*, *Peyam-Sabah* ve *Vakit*'teki eski yazı metinler Ahmet Hezarfen; *Hâkimiyeti Milliye*'deki ise Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 *Vakit*'te "Başkalarının zaferinden doğmuş ve başkalarının zaferiyle büyümüş" sözcükleri yok. (Y.N.)

BURDUR MUTASARRIFLIĞI VASITASIYLA ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ HEYETİ MERKEZİYESİ'NE*

(14 NİSAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/468

Ankara
14.4.337 [1921]

Burdur Mutasarrıflığı Vasıtasıyla
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'ne

C. 25.3.37 [1921] tele:

Liva Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi Reisi'nin isim ve şöhretinin açık olarak bildirilmesi.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 15763'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Fotokopisiyle birlikte aktaran: Tülây Duran, "Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Şubat 1988, sayı 36, s.17. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DERSAADET'TE MÜŞİR FUAT VE FERİK RIZA PAŞALARA VE ESKİ ÂYAN REİSİ RİFAT BEYEFENDİLERE*

(16 NİSAN 1921)

Dersaadet'te Müşir Fuat ve Ferik Rıza Paşalar ve
Eski Âyan Reisi Rifat Beyefendi Hazretleri'ne

16 Nisan 337 [1921]

Hayat hakkı yok edilmek istenilen milletimizin müdafaa ve bağımsızlık yolunda gösterdiği kahramanlıklar pek çok mahfillerden tebrik edildi. Yüksek tebriklerini, halen yabancı baskısı altında bulunan payitahtımızdan yazılmış olmak itibariyle bunlar arasında en kıymetlilerden sayıyorum. Teşekkürler arz eder ve Allah'ın yardımının devamlı olarak, milli azmin coşkun timsali olan ordumuzun yanında olması hususunda dualarınızı rica eylerim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 18 Nisan 1921, No: 162, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.381. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

ESKİŞEHİR'DE BAYAN BERTHE-GEORGE GAULİS'E*

(17 NİSAN 1921)

Tel

Ankara, 17 Nisan 1921

Nazik telgrafınız ve ordularımızın kazandığı son zafer dolayısıyla gönderdiğiniz tebrikleriniz için hararetle teşekkür ederim. Ülkemizde kalışınızı biraz daha uzatacağınızı ve Ahmet Muhtar Bey'in de rica ettiği gibi Ankara'ya kadar geleceğinizi umarım. Derin saygılarımı kabul buyurunuz Madam.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi)- MÜT. K. 63/2'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s.113. Fransızca metin Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

MARDİN ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MERKEZİYESİ RİYASETİ'NE*

(19 NİSAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Aded 6/481
Telgraf

Ankara
19.4.337 [1921]

Mardin Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne

C. 16.4.37 [1921] tele.

Gizli bildirimlerde bulunmak icap ettiği takdirde, mahalli hükümetin şifre anahtarlarından istifade edilir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 11430'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Fotokopisiyle birlikte aktaran: Tülây Duran, "Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Şubat 1988, sayı 36, s.18. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

HÂKİMİYETİ MİLLİYE İLE MÜLAKAT*

(22 NİSAN 1921)[1]

Bugün Nisan'ın yirmi üçü. Devletin mukadderatına Türk milleti namına bilfiil el koymuş olan Büyük Millet Meclisi, geçen sene bugün ilk celsesini yaptı. İstanbul işgalinden ve İstanbul Milli Meclisi'nin kapatılmasından sonra, Mustafa Kemal Paşa'nın davet ettiği mebuslar Ankara'da geçen sene bugün toplandılar. Ve ne İngiliz tehdidi ne Ferit Paşa ihaneti olmadan, milletvekilleri devlet ve vatan hakkında ilk kararlarını vicdan ve mantıklarının bütün selamet ve hürriyetiyle burada geçen sene bugün teyit ettiler. Bunun için 23 Nisan'ın milli hareket tarihinde çok büyük bir kıymeti vardır. Ve düşmanların canına kastettikleri muazzez vatanı kurtuluş ve selamet yoluna koyan, sınırlardan gelen hıyanet istilalarını kahramanca durduran, dahildeki irtica ve isyan ateşlerini bastıran milli kuvvetin ilk resmi şekil aldığı gün, geçen sene bugündür.

Bugünü Türk milletine hazırlayan, bugünü [...][2] tarihe en kıymetli bir hatıra olarak geçiren, geçen felaketli seneler içinden bize böyle mesut bir ferah günü çıkaran en büyük şahıs, Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri oldu. Bu münasebetle kendilerini ziyaret ederek geçen 23 Nisan'a, geçen 23 Nisan'ın toplanmasına ve faaliyetine ait gayet kıymetli hatıralar ve hisler, istimzaç[3] için müsaadelerini istirham ettik. Paşa Hazretleri'mizin yanında Büyük Millet Meclisi üyelerinden yedi mebus vardı. Arkadaşlarıyla vekili oldukları memleketlerin imarı ve ilerlemesi için konuşuyorlardı. Memleket endişesi, memleketi düşünüp onu mesut etmek düşüncesiyle geçen ne güzel bir cuma tatili... Bu sohbet iki saat kadar sürdü. Sonra mebuslar Paşa'ya veda ederek ayrıldılar. Dedim ki:

- Paşa Hazretleri, yarın Nisan'ın yirmi üçü... Büyük Millet Meclisi'ni geçen sene bugün açmıştınız. Bu tarihin çok büyük kıymeti var; ve bu tarih, milli mazimizin en kıymetli bir hatırası olacak; bu münasebetle bazı sualler sormama müsaade buyurulur mu?

- Ne sormak istiyorsunuz?

- Geçen 23 Nisan, Meclis'in ilk açılış gününe ait hatıralarınızı ve hislerinizi sormak istiyorum; Paşa Hazretleri, bu hatıralar ve hisler milli tarihimiz için çok kıymetlidir.

- Peki izah edeyim.

* *Hâkimiyeti Milliye*, 24 Nisan 1921, Numara: 167, s.1. Mülakatın geniş bir özeti için bkz. *Vakit*, 5 Mayıs 1921, sayı 1224. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri III*, Toplayan: Nimet Unan, Türk İnkilâp Tarihi Enstitüsü Yayımları, Ankara, 1954, s.22-28. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, Emir Eş ve Kemal Şenoğlu, *Vakit*'teki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Mülakatın 22 Nisan 1921 tarihinde yapıldığı anlaşılıyor. (Y.N.)

2 Bir sözcük okunamadı. (Y.N.)

3 İstimzaç: Birinin mizacını yoklama, ne düşündüğünü öğrenmeye çalışma. (Y.N.)

Mustafa Kemal Paşa koltuğuna gömüldü, birkaç dakika düşündü, sigarasından pencereye doğru giden helezoni dumanları bir müddet gözleriyle sakinane takip etti ve hatıralarını ağır ağır şöyle anlattı:

- 16 Mart feci vakası üzerine artık İstanbul'a büsbütün kement vurulmuş, millet ve memleket başsız kalmıştı. Onun bağımsızlığını düşünmek ve kurtarmak için Ankara'da milli bir meclis toplamak lazım geldi. Bu kanaat üzerine lazım gelen çarelere giriştik. Böylece geçen Nisan ortalarında millet vekilleri Ankara'da toplanmaya başladı. Ancak, memleket geniş ve nakliye vasıtaları sınırlıydı. Bunun için vekillerin ulaşması daima gecikiyor ve bu gecikme bana azap veriyordu.

Bu azap içinde bütün mesai arkadaşlarım ile gece ve gündüz dinlemeden çalışarak vaziyete ait çareleri düşünüp tatbik ile meşgul oluyordum. Milletin saflığı ve temizliği ve bağımsızlığı için beslediği aşk ve imanı yakından bildiğim için, bence bazı taraflarda alametler gösteren sapkınlık hastalığına karşı, bütün millet ve memleketi koruyacak tedbirler alınabildiği takdirde vaziyetteki vahametin bertaraf edileceğine şüphe yoktu. O esnada dahilde halkın fikirlerini zehirlemek ve hariçte dünya kamuoyunu bulandırmak maksadıyla çalışanların kullandıkları vasıtalardan birisi de doğrudan doğruya benim şahsiyetim idi; memleketimizdeki milli heyecanı, hak ve bağımsızlığı müdafaa uğrunda gösterdiği hayati kabiliyeti inkâr için bu kimseler, bütün hücumlarını bana yöneltiyorlardı. Gerek millete ve gerek İstanbul'daki hükümete resmen diyorlardı ki: "Mustafa Kemal'i tanımayınız; Mustafa Kemal'e emniyet ve itimat etmeyiniz. İtilaf devletlerinin Türkiya'ya karşı gösterdiği şiddet, onun yüzündendir." Onlar böyle söylüyorlar ve ben bertaraf edildiğim takdirde, millet ve memleketin hariçten her türlü dostluğu ve iyiliği göreceğini ileri sürüyorlar, kamuoyunu bu suretle aldatmaya çalışıyorlardı. Ben bu teşebbüste ne kadar zehirli, fakat mahirane bir kasıt olduğunu bütün açıklığıyla görüyordum. Ancak milletimin üstüne konan baskı ve esaret yükünün benim yüzümden ileri geldiğini düşünebileceklerin mevcudiyetini zaman zaman düşündükçe kalbimin pek derin üzüntülerle çarptığını hissediyordum. Hem kendimi bu üzüntüden kurtarmak, hem de böyle düşünebilecekleri vehimden kurtarmak için, o güne kadar meydana getirilen tarihi vaziyetin ve bu vaziyetin o günden sonraki safhalarına ait mesuliyeti diğer bir arkadaşa bırakarak kûşei nisyan[1] ve inzivaya çekilmenin uygun olacağını düşündüm; ve bu fikrimi, o zamanlar temasımda bulunan mesai arkadaşlarımın hepsine açık ve kati bir lisanla bildirdim. Fakat arkadaşlarım, böyle bir hareketin düşman niyetlerini ve arzusunu artırmaktan başka semere vermeyeceği iddiasında bulundular.

Dahili isyan ateşi Ankara kapılarına kadar yaklaşmakta idi. Vaziyetin vahameti, mesuliyetin azameti, dehşete düşürücü bir mahiyette idi. Bu vaziyet karşısında şöyle düşündüm: Ortaya çıkan vaziyetten –her ne fikre dayanırsa dayansın– çekilmek iki suretle yorumlanabilirdi. Birincisi, tutulan işte ümitsizliğe düşmüş olmak; ikincisi, tutulan işin mesuliyetinin ağırlığına tahammül edememek. Hakikaten bu gibi yanlış zehaplar hem mukaddes maksadı zarara uğratabilir, hem de bu maksat etrafında toplanan kuvvetleri dağıtırdı. Dolayısıyla arkadaşlarımın samimiyetine, milletimin azim ve imanına ve düşmanlarımızı er geç aczi itirafa mecbur edeceği hakkındaki kati ka-

1 Kûşei nisyan: Terk etme, unutma köşesi. (Y.N.)

naatime ve Allah'ın yardımına dayanarak eskisi gibi sonuna kadar milli mücahedemizin şahsıma yüklediği namus ve vicdan vazifesini yerine getirmekte devama karar verdim. Ve artık genel harekâtın kanuni bir şekilde yürütülmesine başlamak gününün daha ziyade ertelenmeye de müsaadesi kalmadığından, 336 [1920] senesi Nisan'ının 23. günü Meclis'in açılması münasip görüldü.

İşte 23 Nisan Cuma günü, öğleden sonra takriben saat ikide Meclis binasının kapısından girerken, günlerden ve gecelerden beri bütün mevcudiyetimi işgal eden bu fikirlere ve hislere boğulmuş bulunuyordum. İçeriye girip Meclis salonunu dolduran milletvekillerinin emniyetli ve itimatlı bakışlarla bana dönmüş olduklarını gördüğüm zaman teşebbüslerimizin milletin emellerine tamamen uygunluğunu bir kere daha idrak ettim. Ve artık benimle fikir ve emelde müşterek milletin fikir ve emelini tamamen temsil eden bu kadar arkadaşla beraber çalışacağımdan dolayı büyük bir bahtiyarlık hisseyledim.

Mustafa Kemal Paşa, şerefli mazisinin milli kurtuluş hazırlayan bu hatıralarını tekrar düşünmüş olmaktan mütehassis gibi idi. Anadolu mukavemeti bu son şekline gelinceye kadar millet kahramanının geçirdiği bazen azaplı ve kederli, bazen neşeli ve sevinçli günleri ruhumda hissettim. Baştan başa ebedi bir tarih teşkil eden bu hatıraları saran yüksek vatan heyecanını, bugün kendilerinden dinlerken ruhumdan kopan derin üzüntü ve hisleri güç sakladım. Sonra tekrar sordum:

- Paşa Hazretleri, Türk milletinin bütün âleme gösterdiği bu necip ve asil mukavemet fikri zatı devletlerinin hatırına başta nasıl geldi? Mukavemete ait ilk düşüncelerinizi sormama müsaade buyurulur mu?

- Hürriyet ve bağımsızlık benim karakterimdir. Ben milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli miraslarından olan bağımsızlık aşkı ile yaratılmış bir adamım. Çocukluğumdan bugüne kadar ailevi, özel ve resmi hayatımın her safhasına yakından vâkıf olanlarca bu aşkım malumdur. Bence bir millette şerefin, haysiyetin, namusun ve insanlığın vücut ve beka bulabilmesi, mutlak o milletin hürriyet ve bağımsızlığına sahip olmasıyla kaimdir. Ben şahsen bu saydığım vasıflara çok ehemmiyet veririm ve bu vasıfların kendimde mevcudiyetini iddia edebilmek için milletimin de aynı vasıfları taşımasını esas şart bilirim. Ben yaşayabilmek için mutlaka bağımsız bir milletin evladı kalmalıyım. Bu sebeple milli bağımsızlık bence bir hayat meselesidir. Millet ve memleketin menfaatları icap ettirdiği takdirde insanlığı teşkil eden milletlerden her biriyle medeniyet gereklerinden olan dostluk ve siyaset münasebetlerini büyük bir hassasiyetle takdir ederim. Ancak benim milletimi esir etmek isteyen herhangi bir milletin de bu arzusundan vazgeçinceye kadar amansız düşmanıyım. Mesela: Harbi Umumi yerküre üzerinde infilak ettiği zaman, coğrafi vaziyet, tarihi vakalar ve siyasi dengenin zorlamaları karşısında tarafsızlığı muhafazaya imkân olmaması yüzünden Almanların bulunduğu zümreye dahil olduk; Almanlarla dost olduk. Almanlar memleketimize, ordumuza ve hükümetimize kadar girdiler: Bunların hepsini hoş gördük; fakat Almanlardan bazıları haysiyet ve bağımsızlığımızı ihlal eden vaziyet ve tavır almaya başladıkları dakikada en evvel ve hemen, hiçbir kayıt ve şarta bakmaksızın ruhen ve hatta fiilen isyan ettim. Bu isyanım yüzünden idi ki, Harbi

Umumi'nin cereyanı içinde bir seneye yakın bir zaman bu hareketimin taraftarı olmayanlarla muhalif ve düşman vaziyette kaldım. Daha sonra vaziyet icabı tekrar Suriye'de kabul ettiğim kumanda, harbin son günlerine tesadüf etti. Harbin devam ettirilmesine taraftar olmadığım gibi, harbin her fırsattan istifade ederek sona erdirilmesi lüzumuna da kani bulunuyordum ve bu kanaatimi özel ve resmi beyandan geri kalmamıştım. Harbin neticesinin bizim için elemli olacağını tahmin ediyordum. Fakat İngilizlerin, Fransızların, İtalyanların[1] bizim için elemli olabilecek olan bu neticeyi, memleketimizi parçalamak ve milletimizi rezil ederek ve aşağılayarak vahşi hayvanlar sürüsü haline sokmaya çalışacak kadar ileri götüreceklerini düşünemiyordum. Her halde mağlup olursak cezasız ve zararsız bırakılmayacağımıza şüphe etmiyordum. Fakat insaniyet, medeniyet ve adalet düsturlarının savunucusu olmakla tanınan bu milletlerin[2] hükümet adamları, ne zihniyet ve yaratılışta olurlarsa olsunlar, her halde Türkiya'nın ve Türkiya halkının tarihini, haysiyet ve mevcudiyetini, bağımsızlığını[3] yıkmak gibi boş bir teşebbüse girişmeyeceklerini zannediyordum. Mütareke münasebetiyle Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı olarak bulunduğum Adana'dan ayrılıp İstanbul'a geldiğim zaman Mütarekename'nin tatbikatıyla ve onu takip edecek barışın şartlarıyla alakalı fikirlerimde etken ve etkili olan fikir ve kanaatler böyle idi. İstanbul'da İngiliz, Fransız ve İtalyan siyasi ve askeri ricalinden bazılarıyla vuku bulan münasebetlerimde ve görüşmelerimde de daima samimiyetle bu fikirleri söylüyor ve diyordum ki: "Harbe girmek ve harbe girdikten sonra Müttefikler zümresine dahil olmak bizim için zaruri idi. Çünkü tarafsız bırakmazdınız. Çar Rusyası sizin tarafta idi. Mağlubiyetin tabii olan icapları elbette söz konusu olur. Fakat milleti bağımsızlığından mahrum ederek imha etmek, hiçbir vakit bu icaplardan sayılamaz." Bütün bu temaslar, bende hayret ve şaşkınlık ile bir hakikati geliştiriyordu. Dinlediğim samimiyetsiz sözlerde gizlenen bu hakikat, düşmanların bizi mutlaka imhaya karar vermiş olmaları idi. İtilaf memurlarının, subaylarının, askerlerinin İstanbul'da en büyük müesseselerden ve mahfillerden sokaklara kadar, her yerdeki tavır ve hareketleri, tecavüzleri, tahrikleri dahi keşfettiğim bu hakikati teyit eden birer delil oluyordu. Bu hakikate, herkesin gözü önünde cereyan eden bu tecavüzlere ve tahriklere karşı koca İstanbul içinde padişahından, hükümet ricalinden, kumandanlarından, subaylarından en son neferine kadar bir buçuk milyon can, toplu, tüfenkli, zırhlı, kırılması müşkül ve kalın zincirlerle sımsıkı bağlandıklarını anlamaksızın, şaşkınlık ve tevekkül içinde duruyordu. Ben de bu zincirle kuşatılmış ve kendime hemdert aramakla meşgul idim. O şaşkınlık ve tevekkül içindeki kütleler içinde zaman zaman müteşebbis görünen insanlar fark ediyordum. Bunlar fenalığı genel olarak hissediyorlar ve ona çare bulmak istiyorlardı. Fakat dayanak noktalarını yine İstanbul surlarının içindeki kütlede aradıklarını görüyordum. Sayısız programlar ve bu programların etrafında esaret zincirine vurulmuş olduklarının farkında bulunmayan yine o insanlar, zümreler, fırkalar, cemiyetler, gruplar... Bütün bu teşekküllerin istikameti benim ruhumdaki tecelli ile tamamen tezat teşkil ediyordu. Çünkü bu teşekküllerin hiçbirinde söz konusu olan davanın hakiki mahiyetini idrak etmiş olmak isabetini göremiyor-

1 "İngilizlerin, Fransızların, İtalyanların" sözcükleri *Vakit*'te yok. (Y.N.)
2 *Hâkimiyeti Milliye*'deki "bu milletlerin" sözcükleri yerine, *Vakit*'te "milletlerin". (Y.N.)
3 "Bağımsızlığını" sözcüğünün aslı olan "istiklâlini" sözcüğü yerine, *Vakit*'te "istikbalini" (geleceğini). (Y.N.)

dum. En aydın sayılan insanların manda tutkunluğu ile adeta milletin bağımsızlık ruhunu yıkmak için gafilane bir çalışma ve devamlı çaba içinde çırpındıklarını hayretle görüyordum. Ben artık şu noktaları gayet açık değerlendirebiliyordum: Düşmanlar bağımsızlığımızı imhaya karar vermişlerdir; bu hakikati millet henüz tamamıyla keşfetmemiştir. Çünkü İstanbul karanlık sisler içinde boğulmuştur. Oradaki zekâlar, oradaki vicdanlar bir taraftan doğrudan doğruya düşmanın baskısı, diğer taraftan dolaylı olarak düşmanın aldatmasıyla bunalmış ve bunaltılmış bir halde idi. Hiçbir kudret bu muhit içinde, hakiki vaziyete göre doğru hedef göstermeye muvaffak olamaz ve hedefe milleti sevk için kuvvetli bir dayanak zemini bulamazdı. Her halde hareket noktası İstanbul'un haricinde idi. Bu noktayı bulmak ve orada bütün milleti hakiki hedefe sevk etmek lazım geliyordu. Bunun üzerinde günlerce düşündüm, sınırlı bazı arkadaşlarımla fikir alışverişinde bulundum. Onlar da benimle hemfikir oldu. Ben evvela herhangi bir suretle Anadolu'ya geçmek ve orada milletin fikirlerini ve hissiyatını bir defa daha yoklamak ve memleketin kaynaklarını takip etmek istiyordum. İstanbul'dan ayrılmam bir mesele idi. Bunun hal suretini düşündüğüm bir sırada, Anadolu'da salahiyeti oldukça geniş ordu müfettişliğini kabul edip etmeyeceğim yoklandı. Tereddütsüz kabul ettim ve Anadolu'ya bu şartlar altında geçtiğim takdirde fazla hiçbir inceleme ve araştırmaya lüzum kalmaksızın düşüncelerimin en müsait bir tatbikat sahası bulabileceğine emin idim. Hemen hareket günü idi ki, İzmir'i haydutçasına işgal etmek suretiyle millete büyük bir suikast misali vermiş oldular. Artık sarsılmaz bir surette kararımı vermiştim: Anadolu'ya gideceğim; derhal bütün salahiyet ve vasıtalarımla milleti halin hakikatinden haberdar edeceğim ve milli bağımsızlığımıza vurulmak istenen darbeye karşı mukavemet ve müdafaa vasıtalarını hazırlamaya çalışacağım. Erkânıharbiyei Umumiye'de vicdanlarına emin olduğum reislere maksadımı anlattım ve icraatımın zorluğa uğratılmaması için mümkün olan yardımlarını rica ettim. Vapura binmeden evvel Babıâli'ye uğradığım zaman Yunanlıların bu tecavüzünü gaflet içinde haber alan Vekiller Heyeti toplantı halinde bulunuyordu. Benim gelişimden haberdar oldukları zaman müzakerelerini tatil ederek bir kısmı yanıma geldi:

"Ne yapalım?" dediler.

"Kahramanlık gösteriniz!" dedim.

"Bunu burada nasıl yapabiliriz?" dediler, yine:

"Burada yapabildiğiniz kadarını yaptıktan sonra devam edebilmek için benim yanıma gelirsiniz" cevabını vererek ayrıldım.

Samsun'a ayak bastıktan sonra derhal memleket ve milleti yokladım; gördüm ki, memleketin ve milletin eğilimleri, bağımsızlık müdafaasında tereddüt edenleri utandıracak mevkide bırakabilecek yüce bir mahiyettedir. Hakikaten iki seneden beri bütün dünyanın şahit olduğu vakalar ve hadiseler düşüncelerimde isabet ve milletin azim ve imanında hakiki sağlamlık olduğunu ispat etti. Bundan dolayı cidden iftihar etmekteyim.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri beyanatlarına burada son verdiler. Yeniden gelen birçok zatlar vardı. Müsaadelerini istirham ederek ayrıldım.

BÜTÜN KAZA, NAHİYE VE MAHALLELERİN İDARE HEYETLERİNE 23 NİSAN BAYRAM TEBRİKİ*

(23 NİSAN 1921)

Kurtuluş ve bağımsızlık davası ile kıyam eden tekmil Anadolu'nun bu mukaddes davayı temsil ve müdafaa için vücuda getirdiği Türkiya Büyük Millet Meclisi 336 [1920] senesi Nisan'ın yirmi üçüncü günü açılmıştı. Yeni ve ulvi bir tarihe başlangıç olan bu yüce günü milletin hatırasında ebediyen yaşatmak üzere Meclis'imiz bugün 23 Nisan tarihinin milli bayram sayılmasını özel bir kanun ile kabul etmiştir. Bu mukaddes tarihi vücuda getiren milli mücahedelerin en canlı ve fedakâr etkeni bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk heyetlerini büyük bir samimiyet ve hararetle tebrik eder ve bu tebriklerin bütün kaza, nahiye ve mahallelerin idare heyetlerine de bildirilmesini rica eylerim, Efendim.

23 Nisan 337 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Merzifon, Havza, Ladik, Köprü, Gümüşhacıköy Müdafaai Hukuk Heyetine

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Âlisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin şereflendiren telgrafı yukarıda yazılıdır.

İcap eden emrin tebliği temenni olunur, Efendim.

Amasya Müdafaai Hukuk
Heyeti Merkeziye Reisi

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Hüseyin Menç, *Millî Mücadele Yıllarında Amasya Portreler-Belgeler*, Ankara, 1992, s.224-225. Aynı telgrafın "Kastamonu Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi'ne" gönderilen örneği için bkz. *Kastamonu*, 30 Nisan 1921, No: 2398, s.1. Ayrıca bkz. *Açık Söz*, 25 Nisan 1921'den aktaran: *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.381. *Millî Mücadele Yıllarında Amasya*'daki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Kastamonu*'daki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

İNEBOLU MEVKİ KUMANDANLIĞI'NA*

(23 NİSAN 1921)

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Sayı: 2/291
Şifre-Tel

Ankara, 23.4.1337 [1921]

İnebolu Mevki Kumandanlığı'na

İstanbul'dan İnebolu'ya gelmiş olan Hasan İzzet Paşa Hazretleri'nin Ankara'ya hareket edip etmediğinin, hareket etmiş ise gününün bildirilmesini rica ederim.

Mustafa Kemal

* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Özel Arşivi (Kurtuluş Savaşı) AA/812-826'dan aktaran: E. Zekâi Ökte, "Anadolu Harekatına Kimler Nasıl ve Ne Zaman Katıldılar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Kasım-Aralık-Ocak 1973-1974, sayı 74-75-76, s.32.

URFA MUTASARRIFLIĞI'NA*

(24 NİSAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet 6/487
Telgraf

Ankara
24.4.337 [1921]

Urfa Mutasarrıflığı'na

C.16.4.37 [1921] tele.

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi Reisi'nin kim olduğunun açık olarak bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 15831'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Fotokopisiyle birlikte aktaran: Tülây Duran. "Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Şubat 1988, sayı 36, s.21. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

KONYA VALİSİ GALİP PAŞA'YA*

(25 NİSAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 25.4.337 [1921]
Adet 6/496
Telgraf

Konya Valisi Galip Paşa Hazretleri'ne

C.23.4.37 [1921] şifreye:

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Konya Heyeti Merkeziyesi'ni teşkil eden zevatın isim ve şöhretlerini havi olarak gönderildiği bildirilen yüksek yazı ve telgrafnameleri gelmediğinden, tekrar bildirilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 15844'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Fotokopisiyle birlikte aktaran: Tülây Duran, "Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Şubat 1988, sayı 36, s.21. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ŞEHZADE FARUK EFENDİ'YE*

(27 NİSAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi
İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti
Kalemi Mahsus
6/497
Telgraf
Makine başında.

Ankara
27.4.37 [1921]

Şehzadeyi Necabetpenah[1] Ömer Faruk Efendi Hazretleri'ne

Telgrafnamei necabetpenahilerini büyük bir memnuniyetle aldık. Zatı fahimanelerinin[2] Anadolu'yu teşrif buyurmaları, esef verici tarihi emsallerin yol göstermesiyle sabit olduğu üzere yüksek saltanat erkânı arasında bazı yanlış anlamalara mahal verebileceği gibi, tam birlik halinde bulunan milli kamuoyunu yeniden karışıklığa düşürmek suretiyle de fevkalade sakıncalar doğuracağı muhakkak olduğundan, vatan ve milletin bütün yüksek saltanat hanedanı erkânının hizmetlerinden istifade edecekleri zamanın gelmesini bekleyerek şimdilik İstanbul'da ikametlerini uzatmaları sahip oldukları vatani hamiyet gereğinden görüldüğü ihtiramla arz olunur, Efendim.

M. Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 9119'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Türk Tarih Kurumu, Tevfik Bıyıklıoğlu Arşivi, Dosya 62; G. Jaeschke, "Auf dem Wege zur Türkischen Republik", *Die Welt des Islams*, 1958 N S. vol, V, Nr. 3-4, s.217'den aktaran *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.382. Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, Tevfik Bıyıklıoğlu Arşivi'ndeki ise Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

1 Necabetpenah: Asil. (Y.N.)

2 Fahimane: Fahim olana yakışacak surette. Fahim: Fahametli, çok kuvvetli, itibar ve nüfuz sahibi olan. (Y.N.)

KONYA VALİSİ GALİB PAŞA'YA*

(27 NİSAN 1921)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Valii Âlimiz Galib Paşa Hazretleri'ne telgrafı:

Telgrafınız genel kurulda okundu. Vatanın kurtarılmasına yönelen milli mesai hakkında gösterilen heyecan ve alakadan dolayı teşekkür olunur, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Öğüd*, 27 Nisan 1921, sayı 643, s.1. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

ISPARTA MUTASARRIFLIĞI'NA*

(28 NİSAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet
Telgraf

Ankara
28.4.337 [1921]

Isparta Mutasarrıflığı'na

C.12.4.37 [1921] tele:
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi Reisi ve üyeleri hakkındaki telgrafname gelmediğinden tekrarını rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Geldi, lüzum kalmadı.

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 61'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Fotokopisiyle birlikte aktaran: Tülây Duran, "Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Yeniden Güçlendirilmesi ve Düzenlenmesi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Şubat 1988, sayı 36, s.23. Eski yazı belgeler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

KUVAYİ MİLLİYE'NİN TEŞKİLİNİN YILDÖNÜMÜ MÜNASEBETİYLE NUTUK*

(NİSAN 1921)[1]

Patris'ten: Kuvayi Milliye'nin teşkilinin yıldönümü[2] *münasebetiyle Mustafa Kemal, Milli Meclis binası balkonundan bir nutuk söylemiş ve bu nutkunda son harp vakaları ile ahvalin tamamıyla değiştiğini ve Türk'ün artık İzmir ve Trakya için müzakereler dinlemeyeceğini söylemiştir.*

Mustafa Kemal ondan sonra demiştir ki:

"Eğer Yunanlılar hakikaten barış arzu ediyorlarsa İzmir ve Trakya'dan gitmelidirler. Biz bunu şimdiye kadar hakkımıza ve adalete güvenerek talep ediyorduk. Bundan sonra galibiyet hakkıyla talep edeceğiz."

* *Vakit*, 30 Nisan 1921, sayı 1219. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.29. *Vakit*'teki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Vakit*, İstanbul'da yayımlanan Rum gazetesi *Patris*'ten aldığı konuşmanın hangi tarihte yapıldığını belirtmemiş. Kuvayi Milliye'nin kuruluş tarihi de bulunmuyor. Konuşma, Meclis'in açılışıyla ya da İkinci İnönü zaferiyle (1 Nisan 1921) ilgili olabilir. (Y.N.)

2 Kuvayi Milliye'nin kuruluş tarihi ve dolayısıyla yıldönümü yoktur. Konuşma Meclis'in açılış yıldönümü münasebetiyle yapılmış olmalıdır. (Y.N.)

AZERBAYCAN ŞÛRA HÜKÜMETİ RİYASETİ'NE*

(2 MAYIS 1921)

Tel

Ankara
2.5.37 [1921]

Türkiye'nin bağımsızlığının temini için giriştiği mukaddes mücadelenin yıldönümü hasebiyle vaki olan tebriklerinizden ve bu hususta gösterdiğiniz samimi arzudan dolayı teşekkürler takdim ederim. Dünyanın ... kendilerine esir yapmak isteyen emperyalist ve kapitalist dünyasının öncüleri ... memleketimize saldıran kuvvetlere vurulan darbelerin öz kardeş bir milletin de yardımıyla sağlam bir surette gelişeceğini arz eder ve Azerbaycan'ın hür amele ve köylülerine mesut bir gelecek temenni ederim.[1]

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi)- Sovyet Rusya, K. 28, Türk-Azerbaycan münasebatı, 30/A.4'ten aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.I, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.403.

1 Kaynakta, belgenin başlığı ve imzası belirtilmemiş. Ancak kitabın kendi başlığında "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'dan Azerbaycan Şûra Hükümeti Riyasetine" açıklaması yapılmış. (Y.N.)

KARAHİSARI SAHİB MUTASARRIFLIĞI'NA*

(5 MAYIS 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/511
Tahrirat

Ankara
5.5.337 [1921]

Karahisarı Sahib[1] Mutasarrıflığı'na

24 Nisan 337 [1921] tarih ve 185 numaralı yazıya cevaptır:[2]
Anadolu ve Rumeli Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Karahisar Heyeti Merkeziyesi'nin bu-

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 15856'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Afyonkarahisar. (Y.N.)

2 "Karahisarı Sahip Belediye Reisi Mehmet" imzalı ve 24 Nisan 1921 tarihli belge şudur:

"İlk defa Reis: Müftü Hüseyin Efendi İkinci defa Reis: Dehşeti Zade Nebil Efendi (Halen Büyük Millet Meclisi Üyesi) Üçüncü defa Reis: Esbak Muhasebeci Reşit Bey (Halen Merkezi Hükümet Reisi Muhasebei Umumiye Müdürü)		Başından beri riyaseti işgal eden zevat
Müftü Hüseyin Efendi Divanı Harpçe tevkif edilmiştir		Ahali tarafından seçilen heyeti merkeziye üyeleri
Nakibül Eşraf Ömer Efendi		
Belediye Reisi Mehmet Said Efendi		
Gevilzade Hacı Hafız Efendi		
Turugzade Yusuf Bey	(Yunanlılar tarafından esir götürülmüştür)	
Dehşeti Zade Nebil Efendi	(Halen Büyük Millet Meclisi Üyesidir)	
Ziraat Bank Müdürü İbrahim Efendi	(Memur olduğu için devam etmemiştir)	
Darülmuallimin Müdiri Fakir Efendi	(")	
İdadi Müdürü Haydar Efendi	(")	
Gümüşzade Bekir Sıtkı Efendi		
Belediye azası Saraçzade Halil Ağa		
Dava Vekili Şileli Hilmi Efendi	(Halen Büyük Millet Meclisi Üyesidir)	
İzzet Akkar zade Hoca Şükrü Efendi	(")	

gün faaliyet halinde bulunan üyelerinin kimlerden ibaret olduğunun ve riyaset vazifesinin kim tarafından yapılmakta bulunduğunun açık olarak bildirilmesini rica ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Belediye Azası Terzi Hacı Yusuf Zade Kamil Efendi	(Seçim ahalinin oyu üzerinedir)		Heyeti Merkeziye'ce seçilen ve iştirak ettirilen zevat
Belediye Azası Varız Zade Ömer Efendi	(")	Vefat etti	
Belediye Azası Dehşeti Zade Hamı Efendi			
Ethem Zade Mehmet Bey			
Taşkapılı Zade Ali Bey			
Kabaağaçlı Zade Nabi Efendi	(Yunanlılarla firar etmiştir)		
Hacı Arif Zade Niyazi Efendi			

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin Karahisarı Sahib Heyeti Merkeziyesi'ni teşkil eden zevatın isimlerinin arz olunduğu listedir. 24 Nisan 1337

Karahisarı Sahib
Belediye Reisi
Mehmet"

Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 15855'te bulunan belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. (Y.N.)

ERZURUM'DA ADLİYE VEKİLİ YUSUF KEMAL BEYEFENDİ'YE*

(7 MAYIS 1921)

Harp Raporu

Numarası: 3182

Erzurum'da Adliye Vekili Yusuf Kemal Beyefendi'ye

Yapmakta olduğunuz güzide vatanperverane hizmetlerini takdir ve zatı devletlerini tebrik ederim. Buraca devletlilerinin mühim mesailerinden bir an evvel istifade edilmek üzere süratle dönmenizi rica ederim.

7 Mayıs 1337 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası, İstanbul, 1967, s.244-245.

A | III - 2
D | 15
F | 59 - 5

تورکیا بیوك ملت مجلسنده

آناطولی وروم ایلی

مدافعهٔ حقوق غروبی

مادهٔ اساسیه ونظامنامهٔ داخلی

۱۳۳۷
۱۳۳۹

آنقره : تورکیا بیوك ملت مجلسی مطبعه‌سی

Türkiya Büyük Millet Meclisi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu Maddei Esasiye ve Nizamnamei Dahili, Türkiya Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, 1337/1339 (1921/1923)).

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAAİ HUKUK GRUBU PROGRAM VE TÜZÜĞÜ*

(10 MAYIS 1921)

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu[1]

Esas Maddeler

Türkiya Büyük Millet Meclisi'nde teşekkül etmiş Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu'nun temel ilkeleri, mevcut mücadelenin başlangıcından beri Erzurum

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 69-5'te bulunan *Türkiya Büyük Millet Meclisi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu Maddei Esasiye ve Nizamnamei Dahili* (Türkiya Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, 1337/1339 [1921/1923]) başlıklı eserin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Aynı eserin Latin harfleriyle yapılan basımı için bkz. *Türkiye Büyük Millet Meclisinin 25 nci Yıl Dönümünü Anış*, 23 Nisan 1945 (TBMM Kütüphanesi, Yer: 80-1030, Yıl: 1920, Clt.: D.1, Kop.: k.3, Dem.: 99-7200). Eski yazı matbu metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belgenin bazı sayfaları ve çevrimyazısı için ayrıca bkz. Faik Reşit Unat, "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Devresinde Anadolu'nun Rumeli Müdafaai Hukuk Grubunun Kuruluşuna ve Çalışmalarına Ait Bazı Vesikalar", *Tarih Vesikaları*, c.III, sayı 13, Ağustos 1944, s.1-15.
Mustafa Kemal Atatürk, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu ve onun program ve tüzüğü hakkında *Nutuk*'ta şu açıklamayı yapmaktadır:

> "... Nihayet, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu unvanıyla bir grup teşkiline karar verdim. Bu grup için yaptığım programın başına bir esas madde koydum. Bu maddenin ruhu, iki noktadan ibaretti: Birinci nokta; grup, Misakı Milli esasları dairesinde memleketin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını temin edecek barışı elde etmek için, milletin bütün maddi ve manevi kuvvetlerini icap eden hedeflere yöneltecek ve kullanacak ve memleketin resmi ve özel bütün teşkilat ve tesislerini bu esas maksadın hizmetinde kılmaya çalışacaktır.
>
> "İkinci nokta; grup, devlet ve milletin teşkilatını, Teşkilatı Esasiye Kanunu dairesinde şimdiden peyderpey tespite ve hazırlamaya çalışacaktır.
>
> "Efendiler, bütün hizipleri ve Meclis'in çoğu üyesini davet ederek bu iki esas üzerinde birleşmelerini temin ettim. Bu işaret ettiğim esas maddeye ve bundan sonra grubun dahili nizamnamesine ait olan maddeler, 10 Mayıs 1921 günü vuku bulan toplantıda kabul olundu. Grup genel kurulunun seçimiyle, grubun bizzat riyasetini de üstlenmiştim.
>
> "Efendiler, memleket dahilinde Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti mevcut olduğu gibi, onun, Meclis'te aynı unvan altında bir de siyasi grubu teşekkül etmiş oldu. İstanbul Meclisi Mebusanı'nın yapmaktan kaçındığı iş, ancak onların dağılmasından 14 ay sonra Ankara'da yapılmış oldu. Bu grup, Birinci Büyük Millet Meclisi'nin bütün devamı müddetince, hükümetin vazife yapmasına hizmet edebilmiştir. Fakat, grup nizamnamesi esas maddesinin ihtiva ettiği ikinci noktayı manidar bulanlar oldu. Bu gibiler, mahsusatlarını ifşa etmemekle beraber, bu noktanın ihtiva ettiği mana ve maksadın hasıl olmaması için derhal faaliyete geçmekte gecikmediler."
>
> Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.116-117. Ayrıca bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.595-596. (Y.N.)

1 İşbu esas maddeler ve dahili nizamname grup genel kurulunun 10 Mayıs 337 [1921] günü vuku bulan birinci toplantısında kabul olunmuştur. (Dipnot belgeye aittir.)

ve Sivas Kongrelerinde tespit ve son İstanbul Meclisi Mebusanı ile Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul ve teyit olunup milletin emellerinin özü olan Misakı Milli esasları dairesinde memleketin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını temin edecek barışı elde etmektir.

Grup, bu mukaddes gayenin elde edilmesi için milletin bütün maddi ve manevi kuvvetlerini icap eden hedeflere yöneltecek ve kullanacak ve memleketin resmi ve özel bütün teşkilat ve tesislerini bu esas maksadın hizmetinde kılmaya çalışacaktır.

Grup, bu milli gayenin elde edilmesine çalışmakla beraber devlet ve milletin teşkilatını, Teşkilatı Esasiye Kanunu dairesinde şimdiden peyderpey tespite ve hazırlamaya çalışacaktır.

Dahili Nizamname

Madde 1. Grup, faaliyetini aşağıdaki maddelere uygun olarak tanzim eder.

Madde 2. Grubun bir reisi, iki reis vekili ve on iki üyeden meydana gelen bir heyeti idaresi olup, genel kurulunca gizli oy ile seçilir.

Madde 3. Heyeti İdare, grubun müzakere edeceği meselelerin gündemini tanzim, grup üyeleri tarafından vaki olacak teklifleri tertip ederek gündeme almak ve grubu toplantıya davet ve müzakereleri idare ve zabıtnameyi tanzim ve diğer idari muameleleri yapmak ile mükelleftir.

Grubun kitabet, sandık eminliği ve idare memurluğu gibi hizmetleri ve vazifeleri Heyeti İdare'ce içlerinden tayin olunacak zevata verilir.

Madde 4. Heyeti İdare, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Teşkilatı'nın da –genel kongrenin toplanmasına kadar– merkezi idaresidir.

Madde 5. Grubun zaruri masraflarına karşılık olmak üzere grup üyelerinin her birinden aylık iki lira alınır.

Madde 6. Grup namına icra olunacak masraflar, Heyeti İdare kararıyla yapılır.

Madde 7. Grubun kayıtlı üyelerinin yarısından bir fazlası mevcut bulunmadıkça müzakereye başlanamaz ve karar alınamaz. Üçte iki çoğunluk kaydına bağlı olmayan meselelerde mevcudun mutlak çoğunluğuyla karar verilir.

Madde 8. Meclis reisleri seçimi ve Grup Dahili Nizamnamesi'nin değiştirilmesi ve işbu nizamnameye yeni maddeler ilavesi oyların üçte iki çoğunluğu ile kararlaştırılır.

Madde 9. Grupta müzakere edilerek gerekli çoğunluk ile kararlaştırılan meselelerde azınlık çoğunluğun kararına tabi olmak mecburiyetindedir.

Madde 10. Bir maddenin isim okunarak oya konulması on beş zat tarafından talep olunmadıkça veyahut bu yolda vaki olan münferit teklif genel kurulca karar altına alınmadıkça açık oy ile karar alınır.

Madde 11. Gruba dahil olmak isteyen üyelerin müracaatı Heyeti İdare'nin yol göstermesi ve değerlendirmesiyle genel kurula sevk olunur ve alınacak karara göre muamele yapılır.

Madde 12. Kötü ahvalinden şikâyet olunan üyeler hakkında genel kurulca karar alınır.

Madde 13. Grup kararlarına aykırı hareketleri sabit olan üyeler genel kurul kararıyla derhal gruptan ihraç olunur.

Madde 14. Grup genel kurulunun en az on beş günde bir defa toplanması zaruridir. Bundan başka Heyeti İdare'ce görülen lüzum üzerine de grup toplantıya davet olunur.

Madde 15. Heyeti İdare'de müzakere üyelerin yarısından bir fazlasıyla icra olunur ve mutlak çoğunluk ile kararlar alınır. Oyların eşitliği vukuunda müzakereleri idare eden reisin bulunduğu taraf tercih olunur.

Madde 16. İdare heyeti seçimi altı ayda yenilenir. Aynı zevatın tekrar seçilmesi uygundur.[1]

1 *Tarih Vesikaları*'ndaki çevrimyazının sonunda "Reis M. Kemal" imzası bulunuyor. (Y.N.)

ASKERİ VAZİYET HAKKINDA *HÂKİMİYETİ MİLLİYE*'YE BEYANAT*

(11 MAYIS 1921)

Ankara: 11- Son olarak cepheleri teftişten Ankara'ya dönen Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, askeri vaziyet hakkında görüşlerini soran Hâkimiyeti Milliye yazarına aşağıdaki beyanatta bulunmuştur:

Yunanlılar bir müddetten beri yeni bir taarruzda bulunacaklarından bahsediyorlar. Evvelce iki kere talihlerini tecrübe eden Yunanlılar talihlerini bir kere daha tecrübe edecekler mi etmeyecekler mi bilmem. Fakat biz o suretle hazırız. Milli ordunun hazırlıkları mükemmel, manevi kuvveti yüksek ve azmi her zamankinden kuvvetlidir.

* *Açık Söz*, 12 Mayıs 1921, Numara: 183, s.1; *İkdam*, 16 Mayıs 1921, Numara: 8683. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak-Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.83. *Açık Söz*'deki eski yazı metin Kemal Şenoğlu, *İkdam*'daki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA

HARİCİYE VEKİLİ BEKİR SAMİ BEY'İN FRANSIZLARLA YAPTIĞI ANLAŞMA HAKKINDA*

(12 MAYIS 1921)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Muhterem efendiler; Meclis'inizin millete karşı yapılmasını, icrasını taahhüt ettiği hükümler öteden beri ilan ettiğimiz, hepimizce malum bir esasta toplanmıştır. O esası bir daha tekrar etmek isterim: Milli sınırımız dahilinde memleketin bütünlüğünü ve milletin tam bağımsızlığını temin etmek. Bizim millete karşı üstlendiğimiz vazife bunu temin edecektir. Dolayısıyla Meclis'in ve hükümetin takip ettiği siyaset bu maksadı elde etmeye yöneliktir. Heyetimiz hedefe yürürken daima memleketin milletin kuvvetine dayanarak yürümüştür. Dolayısıyla denilebilir ki, bizim takip ettiğimiz siyaset, aslında, bağımsız bir siyasettir. Yalnız kendi maksadımızı elde etmeye yönelik ve kendi kuvvetimize dayanmış bulunan bir siyasettir. Fakat mücahedelerimizin başlangıcından bugüne kadar bu siyasetlerimize eğilimli ve karşı birtakım manzaralar karşısında kaldık.

Hepinizce malumdur ki, Doğu âlemi bizim bu siyasetimize eğilimli ve bunun bir neticesi olmak üzere de Ruslarla da birtakım ahitnameler yaptık. En son zamanda ve hepinizce malum olduğu gibi bir de ittifakname yaptık. Dolayısıyla denilebilir ki, siyasetimiz bağımsız olmakla beraber, Doğu siyasetine eğilimli bir siyasettir. Fakat buna karşılık Batı'ya karşı anlaşma kapılarını kapatmış değiliz. Esaslarımızı temin etmek şartıyla Batı'nın göstereceği samimi eğilimlere tam bir ciddiyet ve tam bir samimiyetle hazır ve amade bulunuyoruz. Bu görüşümüzü birçok vesilelerle bütün dünyaya ilan etmiş bulunuyoruz. Fakat Doğu'ya Batı'ya karşı ve bütün dünyaya karşı mevcudiyetimizi elde ettikten sonra, genel olarak Doğu'ya ve Batı'ya eğilimli bir siyaset takip edildiğine dair, zannediyorum ki, şimdiden kati bir söz söylemek ne mümkün ve ne de doğrudur. Efendiler, bu son günlere kadar Batı'nın bizim hakkımızdaki imha siyasetinden, Sevr Antlaşması'nı ilan etmiş olduğu idam kararnamesi hükmünü icradan vazgeçmiş olacağına işaret edecek bizce kati bir emare mevcut değildir. Batı'nın bize samimi bir gözle baktığına henüz inanamamaktayız. Dolayısıyla Batı'yla ciddi bir surette anlaşmak gününün geldiğine kani değilim ve buna göre bugüne kadar takip ettiğimiz siyasette devam etmeye, bunu değiştirebilecek sebeplerin [...][1] yeniden karar vermiş bulunuyoruz. Bununla beraber, Batı'ya karşı onların eğilimlerini artıracak teşebbüslerden de geri durmamak lüzumuna kani bulunuyoruz. Bu

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.72-73, 76-77.

1 Kaynakta, burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "zuhuruna kadar bu karar dairesinde hareket etmeye" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

maruzatımla Meclis'inizin kanaat ve siyaseti bu yolda olduğuna inanarak, itimat ederek, aynı siyaseti takip etmekte olan [...][1] ve kendi görüşümü, Meclis Riyaseti'nde bulunmak itibariyle, arz etmek [...][2]

Şimdi Londra'ya gitmiş olan delege heyetimizin Londra'daki konferans neticesinden aldıkları mana ve Fransızlarla İtalyanlarla yapmış oldukları anlaşmalar nazarı dikkate alınırsa bu anlaşmaları yapan arkadaşlarımızla Heyeti Vekile arasında görüş ayrılığı ortaya çıkıyor. Hakikaten Fransızlarla yapılmış olan anlaşma muhteviyatı daha yapıldığı zaman telgrafla şifre ile bildirilmiş idi. Yüksek heyetiniz reddetti ve hükümet de bunun üzerine reddolunduğunu delege heyetine bildirmişti. Delege heyetimizin buraya varışından sonra sözlü bazı izahat ve malumat verdiler. Buna rağmen yine yüksek heyetinizin reddetmekteki sebepleri kuvvetten düşürecek başka bir sebep görülmedi ve reddetmekte Heyeti Vekile de, Meclis de müttefik kaldı ve demin arz ettiğim noktalardan dolayı Umuru Hariciye Vekili Beyefendi ile Heyeti Vekile arasında görüş ayrılığı görüldü ve kendileri bu sebepten dolayı Umuru Hariciye Vekâleti'nden istifa buyurdular. Bununla beraber, kendilerinden yine geniş istifadeler temin edeceğinizden istifanamesini Riyaset makamına takdim ediyorum. Şimdi okunacak. Netice olarak vuku bulan teklifleri yine o zaman bütün takaza ediyor.[3] Birer suretleri aldı. Bu suretle bittabi okunmuştur. Bu teklifin bir nebzesi dahi Sevr Antlaşması'nı esas olarak bize kabul ettirmeye yöneliktir. Bütünüyle bakmaya değer dahi görülmekte. Yüksek heyetinizin vereceği karar, tabii kati karar olur. Fransızlarla yapılmış olan anlaşmaya yeniden bir karşı teklif hazırlandı. Onu, Paşa Hazretleri şimdi yüksek heyetinize arz edecektir. İtalyanlarla yapılmış olan anlaşma metni dahi Fransızlar ile [...][4] ihtiva etmektedir. Bu yön Heyeti Vekile'ce tasvip edilmiştir. Yalnız onun icrası barıştan sonra olacağı için İtalyanlara hemen cevap vermeye lüzum görülmemiştir. Fakat Fransızlara hemen verilmek lazım gelmiştir. Bununla beraber, doğrudan doğruya bendenize ve gerekse Heyeti İcraiye Riyaseti'ne ve Hariciye Vekâleti'ne müracaatları vardır. Onlar yapılmış olan anlaşmaların imkânsız olduğunu, olacağını anlamışlar; onlar dahi bunların değiştirilmesini kabul ettiklerini bize bildirmektedirler. Ümit ederim ki, Heyeti Vekile'nin yeni hazırladığı proje ile ... Efendim Hariciye Vekili'mizin bu suretle istifa etmesi üzerine yeni vekil seçilmesini rica edeceğim. Fevkalade meselelerin ehemmiyetinden dolayı doğrudan doğruya Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretleri teklifleri vesaireyi doğrudan doğruya kendi imzaları ile yapmaktadır. Yeni vekilin seçilmesini rica edeceğim.

Bir şey daha rica edeceğim, Bekir Sami Beyefendi'den Avrupa'da mühim istifadeler temin edileceğinden ve Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretleri ile de görüştük. Dolayısıyla kendilerine vatani bir vazife vermek tasavvur edilmektedir. Tasvip buyurulursa izinli sayılmasını arz edeceğim. Çok faydalı hizmetler yapacağını ümit ediyorum. Yüksek malumları kendileri Londra'da, Paris'te, İtalya'da pek mühim işlere

1 Kaynakta, burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "Hükûmetimizin noktai nazarını" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

2 Kaynakta, burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "lüzumunu hissetmiş bulunuyorum" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

3 Takaza etmek: Azarlamak, serzenişte bulunmak, başa kakmak. (Y.N.)

4 Kaynakta, burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "yapılmak istenen itilafnamedeki ahkâmı aynen" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

mazhar olmuşlardır. Dolayısıyla Avrupalılar, İtilaf devletleri bize eğilim göstermektedirler. O eğilimlerini artırmak için Avrupa'ya gidecektir. *(Hariciye Vekili Bey'in istifanamesi okundu.)*

[...]

Refik Şevket Bey (Saruhan): [...] Karşı teklifler acaba Heyeti Vekile tarafından telgrafla mı gidecek, yoksa bir heyet vasıtasıyla mı gidecek? Bekir Sami Bey, salahiyetim haricine çıktım, diyor. Bu karşı tekliflerdir. İlk anlaşma gibi değildir. Gönderilecek zat Bekir Sami Bey gibi vatani bir zaruret diye verilen talimatta şahsi kanaati üzerine, talimat hilafına çıkacak ise, talimatname vermeye mahal yoktur. Sonra bendenize kalırsa bu karşı teklifler mevcudiyet gösterdiği halde imzalanan Sevr Antlaşması hakkında bir fikraya sahip değildir. Mesela Fransızlara karşı Sevr Antlaşması'nın ... Bundan sonra bu kadar menfaatlar temin ettik, şöyle yaptık böyle yaptık. Bu anlaşmadan sonra Sevr Antlaşması yoktur, diye bir kayıt ilave edersek bir fayda olmaz mı? Acaba Fransızlar yarın bu karşı tekliflerimizi aynen kabul ettikten sonra bize diyemezler mi ki, Sevr Antlaşması'nda şu maddeler vardı. Bendeniz diyorum ki, efendim karşı teklifi mademki verdik; üzerinde müzakere edilen ve Fransızlara Sevr Antlaşması hakkındaki kararımızı kati surette anlatmak için bu noktayı tasdik ettirmeyi teklif edebiliriz.

Bendeniz özetleyeyim. Eğer bir heyet vasıtasıyla gidecekse o heyet talimatname haricine çıkmasın ve rica ederim o zat talimatnamenin üstüne de çıkmasın, sorsun. Ondan sonra Sevr Antlaşması'nın kabul olunmadığına dair bir kayıt ilave ettirsin. Sonra efendim bura, müzakerelerde kati kabul değil, malumat beyanı kabilinden kabul olunsun. Yoksa Heyeti Vekile daha sonra... Efendim ben size bunları söylemiştim diyerek itirazlarımızı zapt etmiş olmayalım.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Beyefendi'nin sorduğu meseleyi izah edeyim. Bendeniz bu meselede Heyeti Vekile ile beraber müzakerede bulundum. İtimat edilir özel bir memurla buradan doğrudan doğruya Adana'ya gönderilmiştir. Siz de memurunuzu gönderiniz. Fransızlar bunu aynen kabul ettikleri takdirde tasdik için bir memur talep edecekler. Şayet bunun üzerine değişiklik yapmak lazım gelirse aynen bildirecektir. Aynı bir delege heyeti veya bir delege tarzında gitmeyecektir.

İkinci noktayı arz edeyim. Fransızlara bu anlaşma yapıldıktan sonra Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek tekrar uğraşacaklarını ve İngilizler birlikte ve ittifakla Sevr Antlaşması üzerinde uğraşmaktadırlar.[1] Fransızlarla İtalyanlar bu anlaşmaları yapmakla Sevr Antlaşması'nın bahşettiği şeyden vazgeçmiş değildirler. Bu, Sevr Antlaşması yerine geçecek bir mesele değildir. Kendi tarafımızdan Sevr Antlaşması'nı kabul etmiyor ve bunun için diyoruz ki, yapacağımız kati barışa esas olmak üzere bu anlaşmayı yapıyoruz. Yarın kendileriyle kati barış antlaşmasına gelince, o bizim için onun esas şartları ... talep edilmektedir. Bunu yalnız ima etmek isteriz. Zira zannediyoruz ki, Sevr Antlaşması'ndan vazgeçtik, bu anlaşma kâfidir dedirtemeyiz veyahut Fransızlar böyle bir olura mazhar olamayacaklarını bildikleri için, zannediyorum, ifade etmişlerdir. Sevr Antlaşması meselesinde müttefiklerimizden ayrılamayız de-

1 Cümle düşüklüğü zabıttan kaynaklanıyor. (Y.N.)

mişlerdir. Biz de üzerine varmıyoruz. Takip olunan görüş hattın kuzeyindeki araziyi, bölgeleri Fransızların işgalinden kurtarmak ve buna karşılık ister istemez birtakım siyasi teşebbüslerde bulunmak ve yine iktisadi teşebbüslerde bulunmalarına yine de bizim menfaatlarımız ve kanunlarımız dairesinde müsaade ...

[...]

Abdullah Efendi (Isparta): Hariciye Vekâleti'nde Muhtar Bey bulunuyor idi. Fransızlarla yapılan şey burada okundu. Burada reddedildi. Hükümet karşı tekliflerde bulundu. Karşı teklifleri Meclis kabul etti. Buna cevap geldi mi, geldi ise ne cevap alındı?

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Cevap vereyim. Yüce Meclis'iniz reddetti. Sureti burada aynen okundu. Delege heyeti reisi buyurdular ki, ben mesuliyeti üzerime alarak yaptığım barış anlaşmasında nazarı itibara aldım, memleket ve millete fayda tasavvur ettim, imza ettim inancındadırlar. O gün bu şartlar dahilinde uygun görüp mesuliyeti üzerine aldılar. Bekir Sami Beyefendi, ben reddolunduğuna dair talimatname aldım, dememişlerdir.

TRABZON MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ RİYASETİ'NE*

(12 MAYIS 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/537
Telgraf

Ankara
12.5.337 [1921]

Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti Riyaseti'ne

C.19.4.37 [1921]

Görüşleriniz pek isabetlidir; hayat ve bağımsızlığımızı çiğnemek isteyen hunhar düşmanlarımızla çarpışırken her tür dahili bozgunculuk ve ayrılıkçılıktan kaçınmak en basit bir vatani vazifedir.[1] Bu düşünce ile Meclis'te vücut bulan birlik ve dayanışmanın temini için cemiyetimize dayanmak üzere Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu teşkil edilmiştir.

Grup nizamname ve programının yayımlanması ve bütün heyeti merkeziyelere tebliği kararlaştırılmıştır. Cenabı Hakk'ın adaletine, davamızın kutsiyetine, milletimizin hamiyet ve fedakârlığına tam itimadım sarsılmazdır, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 11356'da olan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Bu konuda, Ali Fuat Cebesoy, 10 Mayıs 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı telgraf hakkında şunları kaydetmektedir:

> "Enver Paşa ile olan özel konuşmalarımızı ve Vrangel ordusunun istihdamı hakkında yapılan Rus tekliflerini Ankara'ya bildirmiştim. Bir müddet sonra Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın imzasıyla 10 Mayıs 1921 tarih ve 672 numaralı şifreli bir telgraf aldım. Bu telgrafta Trabzon'da bulunan Halil Paşa'nın hareket tarzının Halk Şûralar Fırkası'nın teşkil ve teftişi ile alakalı görüldüğünü Erkânıharp Binbaşısı Naim Cevat Bey'in de izinsiz olarak memleket haricinde dolaştığı ve bu kere Amasra'da karaya çıktığı bir sırada üzerinde Halk Şûralar Fırkası'na ait birçok program ve beyannameler bulunması üzerine Ankara'ya çağrıldığı, keyfiyetin İcra Vekilleri Heyeti tarafından incelenerek Halil Paşa'nın sınır haricine çıkarılmasına ve Erkânıharp Binbaşısı Naim Cevat Bey'in de tutuklanmasına karar verildiği bildiriliyordu.
>
> "Bundan bir müddet sonra alınan şifreli diğer bir telgrafta ise Vrangel enkazının tamamıyla silahlarından tecrit edilmiş olduğu ve artık bunlarla bir müşterek hareketin söz konusu olamayacağı haber veriliyordu."
>
> Ali Fuat Cebesoy, *Moskova Hatıraları*, Vatan Neşriyatı, İstanbul, 1955, s.187. (Y.N.)

MÜDAFAAİ HUKUK NİZAMNAMESİ'NİN UYGULANMASI HAKKINDA*

(13 MAYIS 1921)

Suret

Liva Heyeti Merkeziyesi'ne bağlı kaza heyeti idareleri Müdafaai Hukuk Nizamnamesi'nin o konudaki özel maddesine uygun olarak şimdiye kadar teşkil edilmiş bulunacağı vatanperverane mesainizden beklenmekte ise de, teşekkül eden işbu kaza heyeti idarelerinin reis ve üyelerinin isimlerinin heyeti merkeziyelerce tespit olunmasını ve özel defterine kaydedilmesini ve kaza teşkilatı muamelelerinin bitiminde buraya malumat verilmesini de ilaveten rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

Andırın Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne

Numara 890

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesinden şerefsadr olan 13 Mayıs 337 [1921] tarih ve 6/529 numaralı telgrafname sureti yukarıya alınmış olmakla [...][1] defterinin gönderilme sureti ve gereğinin ehemmiyetle yapılması için tamimen tebliğ olunur. 24 Mayıs 337 [1921]

* Aslı Yusuf Nejat Yaycıoğlu Arşivi'nde bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. (Y.N.)

1 Bir sözcük okunamadı. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA 1921 SENESİ BÜTÇESİ VE MALİ VAZİYET HAKKINDA* (14 MAYIS 1921)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): 1337 [1921] senesi bütçesi daha evvel yüce Meclis'inize arz edilmişti. Büyük bir münakaşaya sebep oldu. Hakikaten yapılmış olan bütçenin karşılığı yok. 15 milyon açık, hakikaten düşünmeye değer bir keyfiyet. Yüksek heyetinizin müzakerelerinin ve değerlendirmelerinin neticesinden ortaya çıkmıştı ki, bütçe, hükümetinizin kaynaklarına dayanacak bir bütçesi olsun. Bütçede birinci derecede ehemmiyet atfedilecek nokta mutlaka... Heyeti Vekile bu haklı olan görüşleri kabul etti ve bir daha incelemek üzere bütçeyi yüksek heyetinizden geri almaya teşebbüs etti. Yüksek heyetiniz de uygun buldu. Üçüncü defa bütçe Heyeti Vekile'de incelendi ve bu incelemede ben de hazır bulunduğum için bir iki noktayı yüksek heyetinize arz etmek istiyorum.

Söz konusu olan, arz ettiğim gibi, mevcut kaynaklarımızın bize temin edeceği para ile maksatlarımızı temin edebilmektir. Bunun için, demin Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretleri'nin birçok saydıkları görüşler Heyeti Vekile'de nazarı dikkate alındı. Bütün bunların incelenmesinden sonra Heyeti Vekile'nin bulabildiği yegâne çare, bütünüyle bütçeyi 1336 [1920] bütçesine döndürüyor. Bu takdirce Maliye Vekâleti'nce takdim edilip Muvazenei Maliye Encümeni'nce de tasdik edilen kanuni tasarıların kabulü takdirinde denk bir bütçeye sahip oluyoruz. Bu bütçenin hazırlanışında bazı arkadaşlarımızın teklif ettiği, genel teşkilatımızda bazı memurlarımızı açıkta bırakacak teşkilat yapmayı sakıncalı gördük. Her vekâlet geçen seneki kadrosu gereğince düzenlemelerini yaptı. Yoksa daha esaslı bir surette birçok memurları ve birçok kalemleri azaltmak söz konusu olmamıştır. Bunun bugün söz konusu olmayışı, sakıncalı kabul edildiğindendir. Belki zaman ve şartlar müsait oldukça bunlara geçilecektir. Bütçeyi denkleştirebilmek için memleketin her tarafında birçok değişiklikleri biz şimdi uygun görmedik.

Bütçe meselesi hakkında Heyeti Vekile'den başka yüksek heyetiniz içinde ihtisas erbabından bulunan arkadaşlarımızla da fikir alışverişinde bulunduk. Görüşlerinden edindiğim kanaati yüksek heyetinize arz ediyorum. Bütçede esaslı değişiklikler yapmak müşküldür. Bendenizde hasıl olan kanaat budur. Dolayısıyla değerli arkadaşlardan bir şey istirham ediyorum. Bütçenin Meclis'ten çıkması uzamıştır. Henüz bütünü hakkındaki görüşler ortaya konmamıştır. Teferruatı üzerinde görüşülerek hükümetin bütçesi tasdik edilecektir. Bunda gecikmemeliyiz. Eğer uygun olarak karşı tedbirler

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.84.

bulunamamış ise, bulunmuş olan tedbirleri kabul etmek doğru değildir. Başka bir çare varsa onu düşünelim ve bulalım. Heyeti Vekile'nin bulamadığı tedbirler varsa onu bulalım. Fakat yok ise, bundan başka yapılacak bir çare yok ise, beyhude vakit geçirmeyelim. Bunun üzerinde hassaten nazarı dikkatinizi çekerim.

ANKARA DARÜLMUALLİMATI RESİM MUALLİMİ TAHSİN BEYEFENDİ'YE*

(14 MAYIS 1921)

Ankara
14.5.337 [1921]

Ankara Darülmuallimatı[1] Resim Muallimi Tahsin Beyefendi'ye

İkinci İnönü Muharebesi'nden duyduğunuz hisleri ifade eden ve sanatkârane liyakatinizin timsali bulunan levhayı kabul ettim; teşekkürler ederim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* *Görüşler*, Önkânun 38-Sonkânun 39 (Aralık 1938-Ocak 1939), c.2, sayı 13-14, s.9.
Belgeye, kaynakta, "İkinci İnönü zaferini takip eden günlerde ben Atatürk'e bir tablo takdim etmiştim. Bu, fonu İnönü olan bir tablo idi. Bir yaralı tarafından taşınan daha ağır bir yaralıyı gösteriyordu. Aradan birkaç gün geçmeden aslı Türk Tarih Kurumu'nda (TTK) saklı şu teşekkür mektubunu aldım:" açıklamasıyla birlikte yer verilmiş. Atatürk'ün Bütün Eserleri'nce TTK'de yapılan araştırmada belge bulunamadı. (Y.N.)

1 Darülmuallimat: Kız öğretmen okulu. (Y.N.)

MOSKOVA SEFARETİ MÜŞAVİRLERİNDEN BÜYÜK MİLLET MECLİSİ MENTEŞE MEBUSU TEVFİK RÜŞTÜ BEYEFENDİ'YE MOSKOVA SEFİRİ KEBİRİ ALİ FUAD PAŞA'YA*

(16 MAYIS 1921)

Moskova Sefareti Müşavirlerinden Büyük Millet Meclisi Menteşe Mebusu
Tevfik Rüştü Beyefendi'ye
Moskova Sefiri Kebiri Fuad Paşa'ya

Komünizm cereyanının memleketimizdeki revaç derecesi hakkında Rus mahfilleriyle yaptığınız temaslardan ve bu esas dahilinde hazırladığınız rapordan bahseden mektubunuzu aldık. Memleketimizin bugünkü vaziyeti ve mevcut şartlar, bu teşebbüslerinizi uygun gördürmeyecek bir manzara arz etmektedir. Memleketimiz, bugünkü cidale başladığımız günlerde düşündüğümüz "milliyet ve memleketin bağımsızlığı" prensibini, her türlü ihtilâf-ânemiz[1] maddi ve manevi bir şekilde kendisine şiar edinmiş ve geçen sene zarfında Rusların eğilimlerini ve azami yardımlarını temin için müsamaha edilen komünizmi temsil eden her türlü teşkilat tamamen ortadan kalkmıştır. "Türkiye Komünist Fırkası" ile "Halk İştirâkiyyûn Fırkası", şu anda tamamen fesholmuş ve memlekette komünizm mesleğini destekleyen ve temsil eden resmi, özel hiçbir teşkilat kalmamıştır. Halkın geniş bir surette devlet idaresine iştirakine memur olan Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun kapsamı dahilinde vücuda getirilecek esaslar ve teşkilat, genel idaremizin ruhunu teşkil edecektir. Sovyet Rusya, davamızın muvaffakiyeti için hükümet ve [...][2] bize de yardım eden bir hükümet olduktan başka, [...][3] Rusları Doğu manzumesinde bizim devamlı dostlarımız olarak görmeyi temenni ederiz.[4]

Ancak, güzide Rusların da anlamış ve takdir etmiş olduklarını dahili ve milli prensiplerimize her türlü aykırılıklardan ve teşebbüslerden korunmuş olarak, [...][5]

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 9106'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk/ Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, Ankara, 1998, s.647-648. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Emir Eş tarafından okunmuştur.

1 *Atatürk/ Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*'de belgeye sadeleştirilerek yer verilmiş. Bu sözcüğün karşılığı olan yerde hatalı olarak "bulaşıklıktan" sözcüğü kullanılmış. (Y.N.)

2 Okunamadı. (Y.N.)

3 Okunamadı. (Y.N.)

4 Cümle, *Atatürk/ Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*'de "Sovyet Rusya, davamızın başarısı için en büyük içtenlik ve temiz düşüncelerle ödünç olarak yardım eden bir hükümet olduktan başka genellikle Rusları Doğu dünyasında bizim sürekli dostlarımız olarak görmeyi kuvvetle dileriz" şeklinde. (Y.N.)

5 Okunamadı. (Y.N.)

sadakate mecburuz.[1] Kısacası harici hususlarımızda, Ruslarla kurulu ve belgelerle teyit edilmiş olan esaslar vasıtasına en kuvvetli bir dost olarak muameleler icra edeceğiz.[2]

Ruslarla, gelecekteki münasebetlerimizde, bu esaslar dahilinde hareket edilmesini rica ederim. Mektubunuz üzerine hiçbir muamele yapılmamış ve saklanmıştır efendim.[3]

Moskova Sefiri Kebiri[4] Ali Fuad Paşa Hazretleri'ne

Tevfik Rüştü Beyefendi tarafından Ankara'ya gönderilen mektuplar üzerine kendisine yazılan hususların sureti, malumat için ekte takdim kılınmıştır. Bu sureti aynen ihtiva eden ilişikteki zarf içerisinde kendisine tebliğ buyurulmasını rica ederim, Efendim.

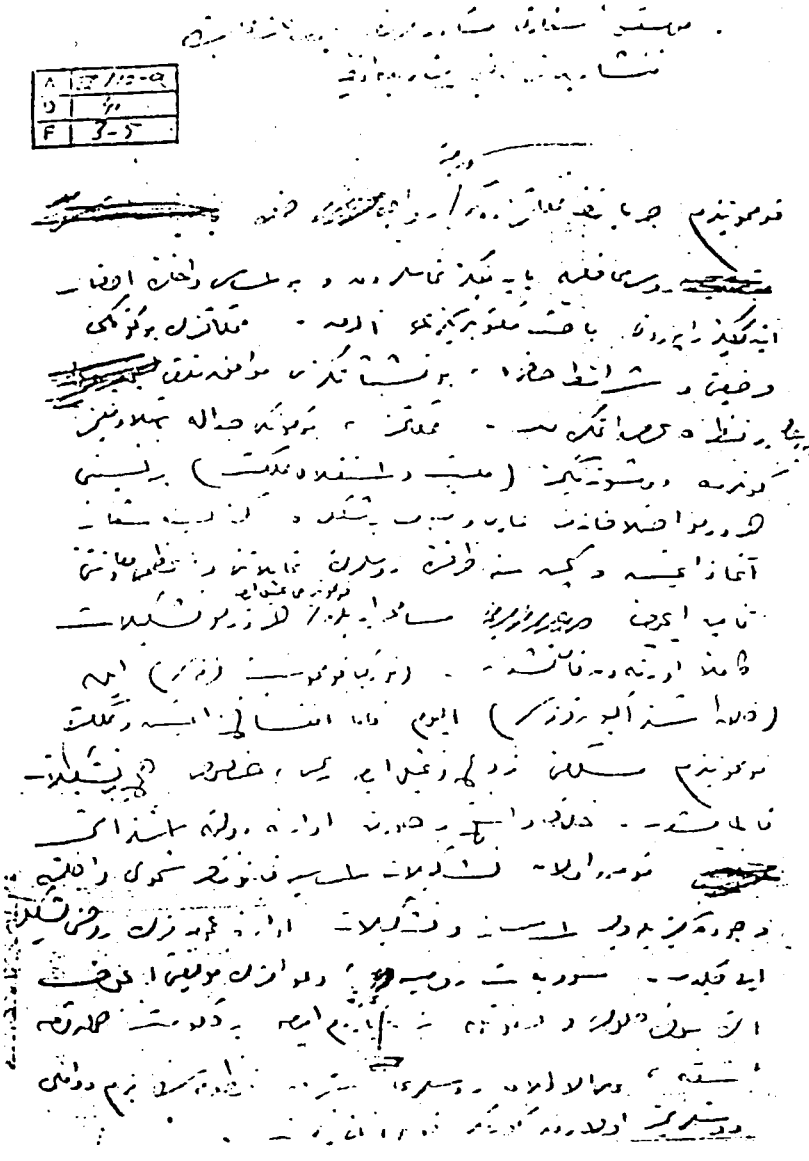
16 Mayıs 337 [1921]

1 Cümle, *Atatürk/ Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*'de "Ancak bugün, Rusların da anlamış ve takdir etmiş oldukları üzere, iç ve milli ilkelerimiz her türlü bulaşıklık ve karışıklıktan korunmuş olarak, sımsıkı ve düşmeden bağlanmak zorundayız" şeklinde. (Y.N.)

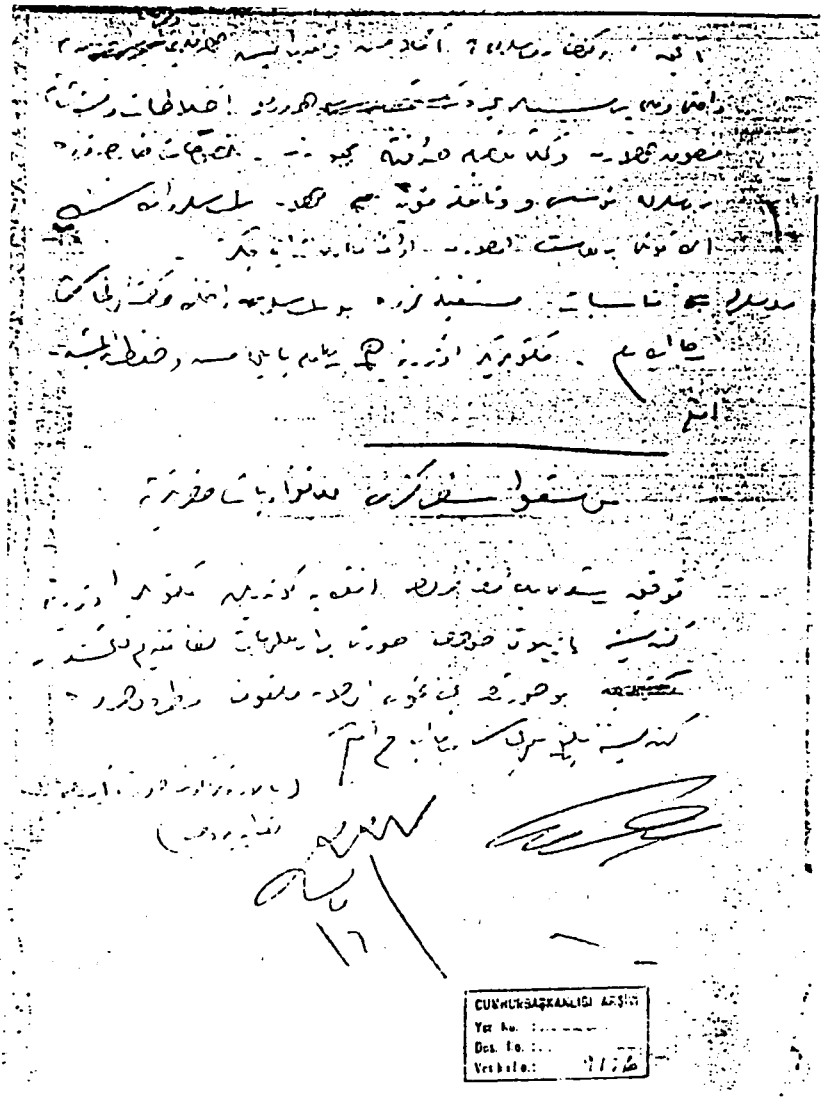
2 Cümle, *Atatürk/ Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*'de "Dış işlerimizde, Ruslarla kurulu ve belgelerle belirli olan ilkeler içinde en güçlü bir dost olarak işlemlerde bulunacağız" şeklinde. (Y.N.)

3 *Atatürk Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle* adlı kitap, belgenin buradan sonraki kısmına yer vermemiş. (Y.N.)

4 Sefiri kebir: Büyükelçi. (Y.N.)

"Moskova Sefareti Müşavirlerinden ..." başlıklı belgenin ilk sayfası.

"Moskova Sefareti Müşavirlerinden ..." başlıklı belgenin ikinci sayfası.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA HEYETİ VEKİLE'NİN İSTİFASI HAKKINDA*

(16 MAYIS 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, Heyeti Vekile Reisi ve diğer arkadaşları burada cereyan eden münakaşa neticesinde Riyaset makamına istifasını vermişlerdir. Dolayısıyla yeni Heyeti Vekile, yüksek tarafınızdan seçilinceye kadar vekâleten vazifelerini yapacaklardır.

Reis [Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Efendiler, söz alan daha beş on arkadaşımız var. (Mesele bitmiştir sesleri.) Tensip buyurursanız üç dakika teneffüs edelim. (Teneffüs zamanı değil sesleri.) Efendim söz söyleyen arkadaşlar genel olarak Heyeti Vekile'ye itimatsızlıktan dolayı bu meselenin ortaya çıkmadığını beyan ediyorlar. Fevzi Paşa Hazretleri'nin riyaseti altında bulunan Heyeti Vekile'nin tamamına itimat, itimatsızlık meselesi söz konusu değildir. Bu şekilde yüksek heyetinizin yüksek oyuna arz edeceğim.

Refik B. (Konya): Efendim, esasen bu şekil istifayı kabul etmeyiz, efendim.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Reis Beyefendi, Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'nin Meclis huzurunda söylemiş olduğu söz belki istifa kabul edilmez. Yüksek heyete arz ediyorum ki, vekillerin her biri ayrı ayrı geldiler. Riyaset makamına karşı istifalarını verdiler. Mesele bu kadar. Yenileri seçilinceye kadar vekâleten işleri idare edecektir. Dolayısıyla devam etmekte bulunan müzakereyi yeni Heyeti Vekile'nin hazır bulunmasına mı bırakacaksınız? Yoksa kendiliğinizden mi devam edeceksiniz? Sizin oyunuza kalmıştır.

Reis [Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Yarın toplanmak üzere müzakereyi tatil ediyorum.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.10, Hazırlayan: TBMM Zabıt Kalemi Müdürlüğü, 2. Basım, Ankara, 1958, s.306.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 16 Mayıs 1921 günü öğleden sonra saat 5'te açılan ve riyasetini Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi'nin yaptığı 34. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(17 MAYIS 1921)

Ankara
17.5.1337 [1921]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

7/8.5.1337 [1921] ve yekdiğerine ek olan şifreli telgrafnamei devletleri cevabıdır.

Devletlilerinin yazısı ve Moskova Sefiri Ali Fuat Paşa Hazretleri ile diğer kaynaklardan gelen malumatlardan Enver Paşa ve arkadaşlarının mesailerinin maksadı tamamıyla meydana çıkmıştır. Adı geçenin mesai arkadaşlarından olup birer suret ve bahane ile memleket dahiline girmeye çalışanlar sınır haricine çıkarılmakta bulunduğu gibi, aynı maksatla teşkilat yapmak üzere gönderdiği Erkânıharp Binbaşısı Naim Cevat Bey dahi tutuklanmış ve bu konuda önleyici tedbirler alınmaktadır. Bununla beraber, tarafı devletinizden o bölgelerde tedbir alınmasını rica ederim, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, Menteş Matbaası, İstanbul, 1967, s.126.

AMASYA MEBUSU BEKİR SAMİ BEYEFENDİ'YE*

(19 MAYIS 1921)

19.5.1921

Amasya Mebusu Bekir Sami Beyefendi'ye

Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinin şimdiye kadar muhtelif vesile ve vasıtalarla bütün âleme ilan edilmiş olan prensipleri malumu âliniz olup, bu prensiplerin esas hatları şu kısa cümle ile ifade edilebilir: "Malum olan milli sınırımız dahilinde memleketimizin bütünlüğünü ve milletin tam bağımsızlığını temin etmek." Delege heyeti riyaseti vazifesiyle vuku bulan son seyahat ve temaslarınızın sizde hasıl ettiği tesirlere ve intibalara göre İtilaf hükümetlerinin konulmuş prensiplerimizi ihlal etmeksizin memleketimizle anlaşmaya eğilimli oldukları kanaatinde bulunduğunuz anlaşılıyor. Türkiye Büyük Millet Meclisi, İtilaf devletlerinin bu eğilimlerine işaret edecek ciddi ve samimi eserleri ve neticeleri henüz görememektedir. Bu konudaki tahminlerinizin tahakkukuna imkân verecek bir zemin bulmanız mümkün olduğu takdirde bu neticenin Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümeti tarafından memnuniyetle kabul edilebileceğini temin eylerim, Efendim.

Mustafa Kemal

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.113; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.590-591.
Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*'ta belgeye şu açıklamayla yer vermektedir:

> "... Bekir Sami Bey, delege heyeti riyaseti vazifesiyle, Avrupa'daki seyahati esnasında yaptığı muhtelif temasların kendisinde hasıl ettiği intibalara göre İtilaf devletleriyle prensiplerimiz dahilinde anlaşmak imkânı bulunduğu kanaatinde ısrar ediyordu. Ve kendisinin bu anlaşmaları temine yardımcı olabileceğini belirtiyordu. Bunun üzerine kendisine şu özel mektubu yazdım:"

Bkz. *Nutuk*, aynı yerde. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(22 MAYIS 1921)

Ankara
22.5.1337 [1921]

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na

Erkânıharbiye Kaymakamı Seyfi Bey'in Trabzon'a tayin olunduğunu istihbar ettim. Enver Paşa ve arkadaşlarının son teşebbüsleri dolayısıyla, gerek adı geçen Seyfi Bey'in Trabzon'da bulunması ve gerekse bütün yüksek insani vasıflarına rağmen Cephe Erkânıharbiye Reisi Miralay Kâzım Bey'in mevcut vazifesinde devamını sakıncalı görmekteyim. Seyfi Bey'in kayıtsız şartsız vasıta olacağına şüphem yoktur, Efendim.

Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, Menteş Matbaası, İstanbul, 1967, s.136.

MERKEZ ORDUSU KUMANDANI NURETTİN PAŞA'YA*

(22 MAYIS 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 2/374
Şifre

Ankara
22.5.337 [1921]

Merkez Ordusu Kumandanı Nurettin Paşa Hazretleri'ne

C. Genel müfettişlik hakkındaki devletlilerinin teklifleri ve görüşleri Heyeti Vekile'de söz konusu edildi. Bu konudaki kanun tasarısı henüz Meclis'ten çıkmadığından, şimdilik bir karar alınamamıştır, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 6671'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ BÜTÜN LİVALAR HEYETİ MERKEZİYELERİNE*

(23 MAYIS 1921)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Başkitabet Evrakı Varidat Kalemi
Adet 6/586
Telgraf
Ankara Heyeti Merkeziyesi'ne Tezkere

Ankara
23.5.337 [1921]

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
Bütün Livalar Heyeti Merkeziyelerine

1. Türkiya Büyük Millet Meclisi'nde "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu" unvanını taşıyan bir grup teşkil edilmiştir. Bu grubun asli ilkelerini tespit eden esas maddeleri şudur:

Esas Maddeler

Türkiya Büyük Millet Meclisi'nde teşekkül etmiş Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu'nun temel ilkeleri, mevcut mücadelenin başlangıcından beri Erzurum ve Sivas Kongrelerinde tespit ve son İstanbul Meclisi Mebusanı ile Büyük Millet Meclisi tarafından da kabul ve teyit olunup milletin emellerinin özü olan Misakı Milli esasları dairesinde memleketin bütünlüğünü ve milletin bağımsızlığını temin edecek barışı elde etmektir.

Grup, bu mukaddes gayenin elde edilmesi için milletin bütün maddi ve manevi kuvvetlerini icap eden hedeflere yöneltecek ve kullanacak ve memleketin resmi ve özel bütün teşkilat ve tesislerini bu esas maksadın hizmetinde kılmaya çalışacaktır.

Grup, bu milli gayenin elde edilmesine çalışmakla beraber, devlet ve milletin teşkilatını, Teşkilatı Esasiye Kanunu dairesinde şimdiden peyderpey tespite ve hazırlamaya çalışacaktır.

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 11355'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Ayrıca bkz. Hüsamettin Ünsal, "Devlet Adamı Atatürk'ün Kurduğu Yeni Türk Devleti'nin Temelinde Fazilet Vardır", *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 1984*, ATASE Yayınları, s.117-123. Belgenin Adana Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin Heyeti Merkeziyesi'ne gönderilen 28 Mayıs 337 [1921] tarihli örneği için bkz. *Yeni Adana*, 5 Haziran 1337. Eski yazı belge ve metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

2. Grup dahili nizamnamesi icabınca grup heyeti idaresi genel kongrenin toplanmasına kadar aynı zamanda bütün Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin de merkezi idaresi vazifesini yapacaktır.

3. Grup genel kurulunca gizli oy ile seçilen reislerle heyeti idare üyelerinin isimleri aşağıdadır:

Reis: Mustafa Kemal Paşa
Reis Vekili: Şeref Bey (Edirne)
Reis Vekili: Şevket Bey (Sinop)
Üye: Emin Bey (Canik)
Üye: Mustafa Esat Bey (İzmir)
Üye: Mustafa Necati Bey (Saruhan)
Üye: Kılınç Ali Bey (Ayıntap)
Üye: Vehbi Bey (Karesi)
Üye: Zekâî Bey (Adana)
Üye: Avni Bey (Saruhan)
Üye: Muhiddin Baha Bey (Bursa)
Üye: Mazhar Bey (Üsküdar)
Üye: Osman Nuri Bey (Bursa)
Üye: Rifat Bey (Kayseri)
Üye: Hamdi Bey (Trabzon)

4. Heyeti Vekile'nin 27/28 Temmuz 1336 [1920] tarihli ve 1/59 numaralı kararı üzerine mahalli üst seviyedeki mülki memurların riyasetleri altında bulundurulmasını icap ettiren sebepler ortadan kalktığından, heyeti merkeziyeler ve heyeti idareler, cemiyetin Sivas Kongresi'nin tespit ettiği nizamnamesi icabınca seçilmiş reislerin riyasetleri altında milli vazifeyi yapmaya devam eyleyeceklerdir. Bu hususta icra vekilleri heyetince de icap edenlere tebligat yapılmıştır. Heyeti merkeziye ve heyeti idarelerde noksan bulunan riyaset mahallerine ve üyeliklere münasip zevat seçilmelidir.

5. Müdafaai Hukuk heyeti merkeziyeleri grup heyeti idaresiyle irtibat ve münasebette doğruca Ankara'daki Müdafaai Hukuk Grubu'nun da reisi bulunan Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi ile haberleşeceklerdir. Kazalar heyeti idareleri livalar heyeti merkeziyeleri ile ve nahiyeler heyeti idareleri, kazalar heyeti idareleri ile haberleşeceklerdir. Zaruret olmadıkça bu silsileye riayet lazımdır.

6. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin kendi mücahedesinin çocuğu bulunan milli hükümet teşkilatına ve hükümetin icraatına, hükümet nüfuzunu tamamen muhafaza etmek ve korumak maksadıyla, müdahaleden sakınılmalıdır. Cemiyetin hükümeti takviye ve milleti aydınlatmak ve uyarmak suretiyle yapacağı hizmetler hakkında nizamnamede belirtilen hususlardan başka halin icabına göre vuku bulacak tebligat ve talimat dairesinde hareket olunacaktır.

7. Cemiyet'in kuvveti başlıca bir noktadadır. O da, fazilettir. Dolayısıyla her türlü hareketlerde şiarımızın fazilet olması lüzumunu hususi ehemmiyet ile hatırlatırım.

8. Nizamnamemiz icabınca her Müslüman ferdin üye bulunduğu cemiyetimizin fazilet ve karşılıklı kardeşlik ve bağımsızlık sevgisi esaslarına dayalı teşkilatının bütün milletin dayanışmasını teminen daha mükemmel ve muntazam bir hale getirilmesi ve heyeti merkeziyelerce kaza heyeti idarelerinin ve kaza heyeti idarelerince de nahiye heyeti idarelerinin bir an evvel teşkilatının tamamlanması ve bu heyetleri teşkil eden reis ve üye isimlerinin özel defterlerine tespiti lazımdır.

9. İşbu tebligat tamimen Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti bütün livalar heyeti merkeziyelerine yazılmış ve Heyeti Vekile'ye de takdim edilmiştir.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

Heyeti Vekile Riyaseti'ne

Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti heyeti merkeziyelerine yazılan tamim sureti ekte takdim kılınmıştır. İcap edenlere gereken tebligatın yapılması, dördüncü madde icabınca Dahiliye Vekâleti'nden icap edenlere yazdırılması rica olunur, Efendim.

M. Kemal

SAMSUN'DA YURDA DÖNEN SİYASİ TUTUKLULARA*

(24 MAYIS 1921)

Ankara, 24.5.1337 [1921]

Samsun'da Eski Nafıa Vekili Ali Münip, Eski Edirne Valisi Zekeriya,
Sorumlu Kâtip Ferit, Üniversite Prof. Ziya Gökalp,
Polis Genel Md. Siyasi Kısım Şefi Hadi, Eski Ankara Mebusu Atıf Beyefendilere

Vatana dönüşünüzü büyük bir memnuniyetle karşılar, değerli hizmetlerinizle millete faydalı olmanızı temenni ederim.

Mustafa Kemal

* E. Zekâi Ökte, "Anadolu Harekâtına Kimler Nasıl ve Ne Zaman Katıldılar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1973, sayı 72, s.35.
Belge, kaynakta yukarıdaki şekliyle yer almaktadır. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR'E*

(MAYIS 1921)[1]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

Enver Paşa'nın 14 Mayıs 1337'de [1921'de] Fuat Paşa'ya Rusya dahilinde seyahat edeceğim dedikten sonra, hareketinin maksat ve istikameti meçhul bir seyahate çıktığı bildirilmektedir. Bu zatın karşınıza gelmesi veyahut nam ve kıyafet değiştirerek Anadolu'ya girmeye teşebbüsü hatıra gelmektedir.

Devletlilerinin bölgesinde tesirli tedbirler alınması uygun olur, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, Menteş Matbaası, İstanbul, 1967, s.136.

1 Tarih konusunda, sonraki sayfada yer alan "Trabzon Valisi Naci Beyefendi'ye" başlıklı belgeye ve altındaki açıklamaya bakınız. (Y.N.)

TRABZON VALİSİ NACİ BEYEFENDİYE*

(MAYIS 1921)1

Hususi
Mahmud 27/5
Aceledir.
Adet 2/386
Çıkış yeri: Ankara
Numara: 10937

Trabzon Valisi Naci Beyefendi'ye

Gayet aceledir ve bizzat açılacaktır.

Enver Paşa'nın nam ve kıyafet değiştirerek sahillerin bir noktasından Anadolu'ya gelmeye teşebbüs edeceği hakkında bazı istihbarat vardır. Tesirli tedbirler alınarak böyle bir vaziyete temas halinde derhal kendisinin tutuklanmasıyla bildirilmesi. /25

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Doç. Dr. Mesut Çapa, Veysel Usta, *Milli Mücadelede Trabzon Vilayetiyle Yazışmalar*, Trabzon Valiliği Yayınları, Trabzon, 1995, s.67. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Belgenin üzerinde açık bir tarih bulunmuyor. "Mahmud 27/5" kaydı Trabzon'a ulaştığı ve deşifre edildiği; sonundaki "25" kaydı ise gönderildiği tarih olmalı. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA

(MAYIS 1921)

Zata mahsustur.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne;

Düşmanın Mayıs 29 ile 31'i arasında genel taarruza geçeceği hakkında alınan haberler teyit eder ve şu bir iki gün zarfında bir taarruzu gelişirse zatı devletlerinizin cepheden ayrılmış bulunmalarını tehlikeli görüyorum. Ankara'ya seyahat, devletlerinin muhakemesine göre ayın 31'i geçtiği günlerde yapılmasını rica ederim. Batı Cephesi'nin Paşa[1] ihtiyacının temini için takibat yapılıyor. 70 000 lira kadar bir para tedarik edilmiş olduğunu Maliye Vekili bugün ifade ediyordu. Bu paranın ve daha tedarik edilebilecek ne varsa tamamının emrü devletlerine gönderilmesine çalışıyorlar. Teşrifi devletlerinde bu hususları da birlikte takip eder ve neticelendiririz, Efendim.

B.M.M. Reisi
M. Kemal

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arş. No: 4/4479-651, No: 12, Dos. No: 155, Göz No: 1, Kls. No: 692. Fihrist No: 25'ten aktaran: Esat Arslan, "1921 Yılının Kurtuluş Savaşı İçindeki Yeri ve Önemi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Ensitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1988, s.128.
Yukarıdaki belgenin, tezin aynı sayfasında yer alan, "Kasamda bin beş yüz lira vardır. Ve günlük masraflarım yirmi bin liradır..." şeklindeki Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa tarafından gönderilen telgrafın cevabı olduğu belirtilmektedir. (Y.N.)

1 Tezde, yanlışlıkla "para" yerine "paşa" yazılmış. (Y.N.)

DAHİLİYE VEKİLİ ATA BEYEFENDİ'YE*

(29 MAYIS 1921)

Ankara
29.5.337 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Aded 6/590
Mahrem tezkere.

Dahiliye Vekili Ata Beyefendi'ye

Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nce elde edilen özel malumatı ihtiva eden 26 Mayıs 337 [1921] tarihli raporun birinci, ikinci ve üçüncü maddeleri aynen aşağıya alınmıştır. Vaki olan istihbarat hakkında icap edenlerin nazarı dikkatlerinin çekilmesiyle lüzumlu tedbirlerin alınmasını rica ederim.

"1. İngilizler, Zeynel Abidin'in adamlarından birini Bilecik yoluyla Anadolu'ya geçirmeye muvaffak oldular. Bu adam Konya'da tahriklerde bulunacaktır.

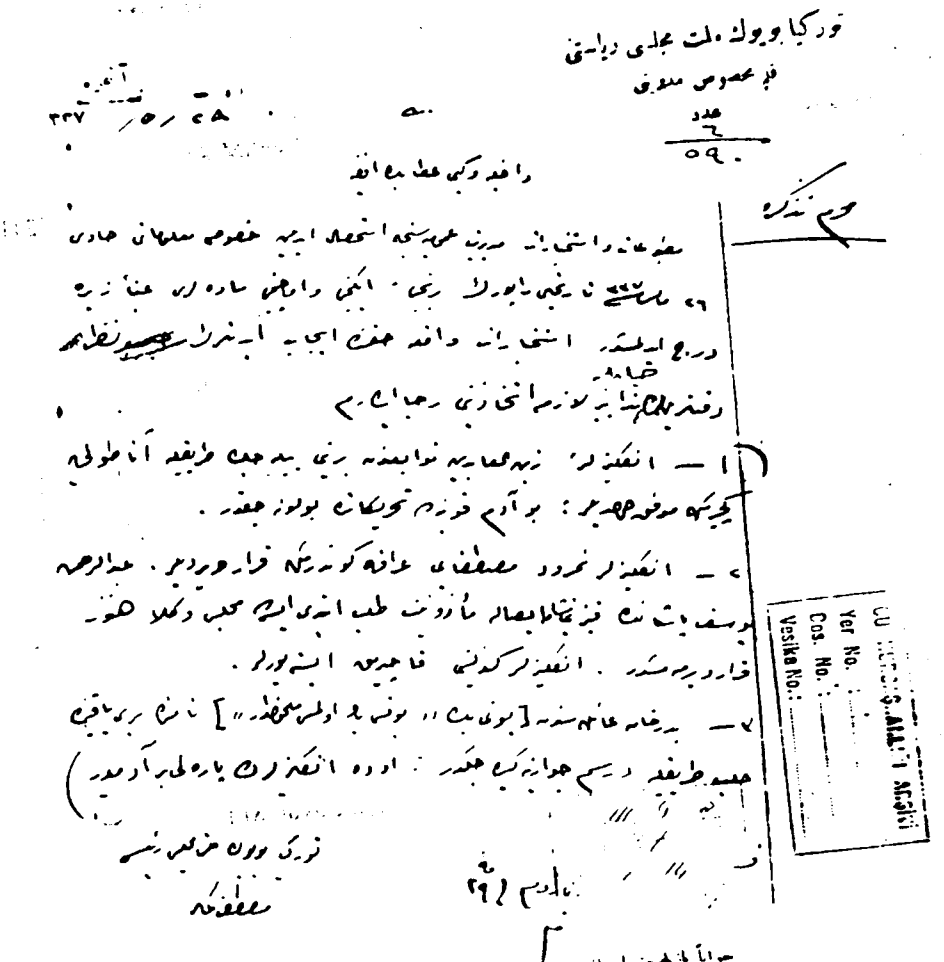
"2. İngilizler Nemrut Mustafa'yı Irak'a göndermeye karar verdiler. Abdurrahman Yusuf Paşa'nın kızını Şam'a ulaştırmaya izin talep etti ise de Meclisi Vükela henüz karar vermemiştir. İngilizler kendisini kaçırmak istiyorlar.

"3. Bedirhan ailesinden Yuni Bey (Yunus Bey olması muhtemeldir)[1] namında biri yakında Halep yoluyla Dersim civarına gidecektir. O da İngilizlerin paralı bir adamıdır."

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunan belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Notun Mustafa Kemal Paşa'ya ait olduğu anlaşılıyor. (Y.N.)

"Dahiliye Vekili Ata Beyefendi'ye" başlıklı belge.

ESKİ GÜNEYBATI KAFKAS HÜKÜMETİ REİSİ CİHANGİRZADE İBRAHİM BEY'E*

(29 MAYIS 1921)

Ankara
29.5.337 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/592
Telgraf

Trabzon:
Eski Güneybatı Kafkas Hükümeti Reisi
Cihangirzade İbrahim Bey'e

C. 23.5.37 [1921] telc:

12 arkadaşınızla beraber kurtuluşa nail olmanız dolayısıyla, gösterilen hissiyata teşekkür ederim.

Vatanın kurtarılmasına yönelik mücadelelerimizde, sizin gibi hamiyetlilerin bütün hayat ve mevcudiyetleri ile hizmete amade bulundukları hakkındaki vatanperverane teminatları, takdire layıktır.

Bütün millet efradı, birleşmiş bir kütle halinde çalıştıkça, pek yakın bir gelecekte, meşru milli emellerimizin coşkunluklarla bezeneceği Allah'ın lütfundan ümit edilmekte ve beklenmektedir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu, "Cihângîroğlu İbrâhim Aydın (1874-1948)'daki Millî-Mücâdele'de Kars ve Atatürk ile İlgili Belgeler", *Belleten*, c.48, Ocak-Nisan 1984, sayı 189-190, s.145.

MÜDAFAAİ MİLLİYE VE DAHİLİYE VEKÂLETLERİNE*

(1 HAZİRAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 2/404
Gizli
Tezkere

Ankara
1.6.337 [1921]

Müdafaai Milliye ve Dahiliye Vekâletlerine

Türkiya Büyük Millet Meclisi üyelerinden Erzurum Mebusu Celalettin Arif Bey'den alınan 29.5.37 [1921] tarihli şifre telgrafnamede Rodos Valisi Malsaba ile icra ettiği görüşmede Adalı Müslümanlardan iş icabı Anadolu sahillerinde bulunanlardan askere alındığı ve bu arada Kaş Kaymakamı'nın Antalya'dan aldığı emir üzerine Meis Adası'nın Müslüman ahalisini Osmanlı kabul edilerek silah altına almakta olduğu ve bu hususta yaptıkları müracaat da semeresiz kaldığı, 25 Mayıs 37 [1921] tarihinden itibaren Meislilerin sahile yanaşmaları yasaklandığı ve bu hareket tarzının ticareti sekteye uğratacağı gibi, başka surette iaşesi imkânı olmayan ada halkının zarurete uğrayacağının nazarı dikkatten uzak tutulmayarak gereken emirlerin verilmesi adı geçen vali tarafından ehemmiyetle rica edilmekte olduğu bildirilmiş olduğundan, bu konuda izahat verilmesini rica ederim.[1]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Cengiz Kürşat, "Meis Adası Sorunu Dünya Barışı İçin Terk Edilen Vatan Toprağı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1997, sayı 8, s.74. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Meis Adası ile ilgili Mustafa Kemal Paşa'nın 25 Haziran 1921 tarihli telgrafı için bkz. elinizdeki ciltte s.209. (Y.N.)

YUSUF KEMAL BEYEFENDİ'YE*

(3 HAZİRAN 1921)[1]

Ailenizi İnebolu'da bekleyerek beraber gelme hususundaki arzunuza riayetkâr olmak çok isterdik. Fakat hariciye işlerinin son günlerde kazandığı ehemmiyet ve Fevzi Paşa Hazretleri'nin üç vazife ile iştigale zamanlarının müsait olmaması ve bilhassa Fransızlar tarafından İnebolu yoluyla gönderilen Franklin Bouyon[2] ile müzakerelerde bulunulduğu sırada zatı devletlerinin burada hazır bulunmaları lüzumu, dönüşünüzün çabuklaştırılmasını gerektiriyor. Mümkün olursa Franklin Bouyon'dan evvel veyahut onunla beraber Ankara'yı teşrifinizi rica ederim. Devletlilerinin aileleri için her türlü kolaylıkların icrası hakkında emirler verilecektir, Efendim.

* Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası, İstanbul, 1967, s.246-247.
Belge, kaynakta, "İnebolu'da İstanbul'dan gelecek benimle beraber Ankara'ya gidecek eşimi bekliyordum. Makine başında şu telgraf emirlerini aldım. [...] Mustafa Kemal Paşa'dan da şu emir geldi:" açıklamasıyla yer almaktadır. (Y.N.)

1 Yusuf Kemal Bey'in aynı gün makine başında aldığı diğer telgraf "3 Haziran 1921" tarihlidir. Bkz. bir sonraki belge. (Y.N.)

2 Franklin Bouillon. (Y.N.)

YUSUF KEMAL BEYEFENDİ'YE*

(3 HAZİRAN 1921)

Yusuf Kemal Beyefendi'ye

Misafirlerle beraber teşrifinizi arzu ederim. Teşekkür ederim.

3 Haziran 1337 [1921]

Mustafa Kemal

* Yusuf Kemal Tengirşenk, *Vatan Hizmetinde*, Bahar Matbaası, İstanbul, 1967, s.247.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(4 HAZİRAN 1921)

4.6.37 [1921]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Hazretleri'ne

Gayet acelcdir.
Devletlileri tarafından açılacaktır.

26.5.37 [1921] tarih ve 661 numaralı şifreye.

Tamamını dört dörtlük kaide saydığım yüksek görüşlerinizin ayrıntıları hakkında görüşümü aşağıda arz ederim.

1. Miralay Kâzım Bey'e tavsiye buyurulduğu şekilde bir vazife verilmek üzere adı geçenin Ankara'ya hareket ettirilmesi münasiptir.

Seyfi Bey'in yerine Trabzon ve Lâzistan Havalisi Kumandanlığı'na buraca da münasip bir zat aranmaktadır. Bunu Fevzi ve İsmet Paşalarla düşündük.

2. Devletlilerinin mıntıkasındaki mülki değişiklikler ve mülki tayinler hakkında Dahiliye Vekili ile görüştüm. Valilerin azil ve tayini hakkında zatıâlilerine malumat verilmemesi bir dalgınlıkla unutmak eserinden ibarettir. Dahiliye Vekâleti bu konudaki arzunuzu nazarı dikkatte tutacaktır.

3. Enver hakkında açık neşriyata karar verdik. İcabında neşredeceğiz. Enver'in şimdiki yokluğu, ihtimal ki, bahis buyurulduğu üzere mıntıkanız sol kanadında faaliyete başlamak maksadına dayanmaktadır. Bununla beraber, Enver'in temsil ettiği cereyana karşı icabında pek açık icraatta bulunmak kararındayız. Hükümetin pek mühim olan Doğu Cephesi meselesinde zatıâlinize her zaman ve her türlü yardıma hazır olduğuna emin olunuz.

4. Enver'in yaveri Şükrü Bey'in doğuya hareketi hakkında benim şahsen bir malumat ve alakam olmamıştır.

5. Devletlilerinin mıntıkasındaki mülki teşkilatın düşürülmesi Heyeti Vekile'ce tanzim olunan ve Meclis'e verilen kanunun tasdikine bağlıdır. Bu esas üzerine Dahiliye Vekâleti çalışıyor.

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, Menteş Matbaası, İstanbul, 1967, s.140, 141.

6. Bolşeviklik aleyhinde merkezden aleni neşriyatta bulunmamızın siyasi sakınca doğurabileceğini zannediyoruz. Bununla beraber, bunun için Yusuf Kemal Bey'in dönmesini bekliyoruz. Adı geçenin fikrini aldıktan sonra bir karar vereceğiz.

Ek: Dördüncü madde hakkında İsmet Paşa aşağıdaki gibi yazıyor: Geçen sene muntazam ve emin olmayan kuvvetlerle dahili harekâtı idareye mecburiyet sıralarında burada birçok yerde olduğu gibi, Eyüp Sabri Bey ve arkadaşları tarafından Şükrü Bey'in de Lâzistan ve havalisinde emin bir kuvvet teşkili için İsmet Paşa'ya teklif edilmiş ve onun tarafından da kabul olunarak zaten ertelenemez olan seyahatine müsaade olunmuştur. Şükrü Bey Trabzon'a gider gitmez zatı devletlerine vuku bulan ikaz üzerine hemen yüksek emirlerine verilmiş ve artık kendisi ile hiçbir vakit haberleşme ve münasebette bulunulmamıştır, Efendim.

4.6.37 [1921] saat 3 evvel'de Erkânıharbiyei Umumiye Karargâh Telgrafhanesi'ne verilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

SİLVAN'DA ABDULLAH BEY ZADE SADIK BEY'E*

(5 HAZİRAN 1921)

Ankara
5.6.337 [1921]

Silvan'da Abdullah Bey zade Sadık Bey'e

Diyarbekir'den yazılan 25 Nisan 1337 [1921] tarihli mektubunuzu aldım. Hususi hissiyatlarına teşekkür ederim. Talebinizin yerine getirilmesi için alakadar makamların nazarı dikkati çekilecektir. O havalideki güzide ve vatanperverane hizmetlere devamınızı rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Kara-Amid* dergisi, Atatürk Yılında Diyarbakır sayısı, 1981, s.64. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ANKARA BELEDİYESİ RİYASETİ'NE*

(7 HAZİRAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Başkitabeti
Evrak ve Tahrirat Kalemi
Adet 751

Ankara
7.6.337 [1921]

Ankara Belediyesi Riyaseti Âliyesine

Vatanın bağımsızlığı için kıyam eden Anadolu'nun tuttuğu mukaddes kurtuluş yolunda idrak eylediği üçüncü bayram münasebetiyle en samimi tebriklerimi takdim eder ve milli mesaide muvaffakiyet temenni eyleyerek işbu tebrikimin herkese ulaştırılmasını rica ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Naşit Hakkı Uluğ, *Hemşehrimiz Atatürk*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973, s.392. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Haziran 1921, Numara 207. Eski yazı belge ve metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE*

(9 HAZİRAN 1921)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus
No: 6/629

Ankara, 9.6.1337 [1921]

Dahiliye Vekâleti'ne

İstanbul'dan Gülnihal Vapuru ile İnebolu'ya gelecek olan Dr. Ferit Rasim Bey'in Ankara'ya gelmesine müsaade edilmesini rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Özel Arşivi (Kurtuluş Savaşı), AA/812-826'dan aktaran: E. Zekâi Ökte, "Anadolu Harekâtına Kimler Nasıl ve Ne Zaman Katıldılar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Kasım-Aralık-Ocak 1973-74, sayı 74-76, s.32.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(10 HAZİRAN 1921)

Ankara
10.6.1337 [1921]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

Moskova Sefiri Kebiri[1] Ali Fuat Paşa Hazretleri'nden 7.6.1337 [1921] tarihinde gelen tafsilatlı raporda şimdiye kadar emperyalist ve kapitalist hükümetlere düşman olan Bolşeviklerin söz konusu siyaseti değiştirdikleri ve hassaten İngilizlerle anlaşarak Kafkasya tarafında bize hücum eylemeleri muhtemel bulunduğu bakımından Doğu Ordumuzun her ihtimale karşı fevkalade müteyakkız ve hazır bulunması lüzumu ehemmiyetle bildirilmektedir.

İcabının icrasını ve bu konuda gelecek devletlilerinin görüşleriyle elde edilecek malumatın bildirilmesini rica ederim.

Bu raporun bir aynının zatı devletlerine takdimini Erkânıharbiye'ye bildirdim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.972-973.
1 Moskova Büyükelçisi. (Y.N.)

AFGAN SEFARETHANESİ'NDE BAYRAK ÇEKME TÖRENİNDE NUTUK*

(10 HAZİRAN 1921)

Afganistan Sefarethanesi'nde müttefik ve kardaş bağımsız Afgan hükümeti sancağının ilk çekilmesi münasebetiyle bir çay ziyafeti verilmiş, özel merasim yapılmıştır.

Saat 5.30 sıralarında Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'yle Heyeti Vekile üyesi ve eski Maliye Vekili Ferit Beyefendi Sefarethane'ye geldiler. Sefarethane'de Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi, Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendi, Rus Sefaret Müsteşarı, Ankara Valisi İhsan Paşa, Ankara Kumandanı Bey de hazır bulunuyorlardı.

Çay sofrası Türk, Afgan ve Rus Sovyet bayrakları ve çiçeklerle süslenmişti. Çay ziyafeti esnasında askeri bir bando tarafından lâtif havalar çalınmaktaydı.

Afgan Sefiri Sultan Ahmet Han Hazretleri, Farisi lisanıyla bir nutuk irad eylemişler ve Mustafa Kemal Paşa Hazretleri karşılık vermişlerdir.

Sefir Hazretleri, bugün, bağımsızlık timsaliniz olan sancak çekilmesi münasebetiyle davetinizde bulunarak bize şerefli bir gün bahşettiklerinden dolayı zatıâlinize Büyük Millet Meclisi Hükümeti namına teşekkür ederim.

Türkiya ile Afganistan arasında, bütün İslam âlemi için olduğu gibi esasen kuvvetli bağlar mevcuttu. Afganlılar olduğu gibi Türkiya'da da bütün milletin kalbi bu kardeşlik bağlarıyla çarpıyordu. Birtakım engelleyici sebeplerin araya girmesi bu bağların maddi bir şekle sokulmasına mani olmuş, iki devlet arasında son zamanlara kadar resmi münasebet tesisi kolay olamamıştı. Övünmeye değer ki, Anadolu'nun bağımsızlık mücahedesi esnasında bu arzuya ulaşmak kolay olmuştur. Yüksek heyetinizin teşrifleri de hepimiz için iftihar sebebi oldu.

Türkiya ile Afganistan el ele vererek dostça mesaiye girişmesi siyaset âleminde mühim bir denge temin edecek kadar ehemmiyet ve kudrete sahiptir. Bu mesainin fiili eserleri şüphesiz ileride görülecek ve İslam âlemi için saadet sebebi olacaktır. Asırlardan beri Türkiya İslamiyet için yalnızca mücahede ediyordu, bundan sonra yanında Afganistan gibi bir arkadaşla beraber çalışacaktır.

İslam âleminin istediği şey bağımsızlığından ibarettir. Yoksa İslam âleminin bir araya gelerek başkalarını mahv gibi bir görüşü yoktur. Her İslam hükümetinin Afganistan gibi bağımsız ve hür olduğunu görmekle iftihar edeceğiz. Doğu âleminde baskı altında olan insanlar için Türkiya, Afganistan ve Rusya Şûralar Cumhuriyeti itti-

* *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Haziran 1921, Numara 207, s.1. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, 2. Basım, Kaynak Yayınları, Şubat 1997, s.133-134. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

fakı pek güzel tasvir buyurduğunuz gibi memnuniyet vericidir. İnşallah bu ittifak daha feyizli olacaktır. Zatıâlilerinin burada her fiil ve hareketinizle bu gayede kararlı olduğunuz memnuniyetlerle görülmektedir.

Afganistan devletinin bağımsızlık timsali olarak bugün çekilecek bayrak, burada Afganistan ve Türkiya dostluğu için dalgalanacaktır. İlk sancağın zatıâlileri zamanında çekilmesi yalnız Afganistan için değil, Türkiya için de tebrike değer bir hadise teşkil eder. Bayrağın çekilmesi şerefinin bana bahşedildiğinden dolayı ayrıca teşekkür ederim. Afganistan'la Türkiya arasındaki bağların daha ziyade sağlamlaştırılması ümidiyle yakında Afganistan'a bir sefaret heyeti gidecektir. Ve bu heyet de orada aynı maksat ve samimiyeti ortaya koyacaktır.

DİYARBEKİR'DE ŞEYH AHMED-ÜŞ ŞERÎF-ÜS SÜNUSİ'YE*

(12 HAZİRAN 1921)

Diyarbekir'de Şeyh Ahmed-üş Şerîf-üs Sünusi Hazretleri'ne

İdrakiyle müşerref olduğumuz mübarek Ramazan Bayramı'nın tebrikini ve bu vesile ile memleket ve milletin saadet ve kurtuluşu hakkında cömert dualarını ihtiva eden yüksek telgrafnameleri bayramdan sonra toplanması kararlaştırılmış olan Meclis genel kuruluna arz edilecektir. Şu suretle gösterilen yüce hissiyata teşekkürler arz ve bilmukabele tebrikler takdim eder ve İslamın kurtuluşu gayesine yönelik olan mevcut mücahedenin muvaffakiyeti için dualarınızı niyaz eylerim, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 14 Haziran 1921, Numara 209. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.384. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

FRANKLIN BOUILLON İLE YAPILAN GÖRÜŞMELER HAKKINDA*
(13 HAZİRAN 1921)

Eski Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeni bir Türkiye devleti vücuda gelmiştir. Bunu tanımak lazımdır. Bu yeni Türkiye, her bağımsız millet gibi hukukunu tanıtacaktır. Sevr Antlaşması, Türk milleti için o kadar uğursuz bir idam kararnamesidir ki, onun bir dost ağzından çıkmamasını talep ederiz. Bu konuşmamız esnasında dahi Sevr Antlaşması'nı telaffuz etmek istemem. Sevr Antlaşması'nı, beyninden çıkarmayan milletlerle, itimat esasına dayalı muamelelere girişemeyiz. Bizim nazarımızda böyle bir antlaşma yoktur. Londra'ya giden delege heyetimiz reisi bundan bahsetmemiş ise, verdiğimiz talimat ve salahiyet dairesinde hareket etmemiş demektir. Hata işlemiştir. Bu hata yüzünden, Avrupa ve bilhassa Fransa kamuoyunda aksi tesirler hasıl olduğu görülüyor. Bekir Sami Bey'in gittiği yoldan hareket edersek, biz de aynı şekilde hata etmiş oluruz. Avrupa'nın Misakı Milli'den haberdar olmamasına imkân yoktur. Avrupa, Misakı Milli tabirini öğrenmemiş olabilir. Fakat, senelerden beri kan döktüğümüzü gören Avrupa ve bütün dünya, şu kanlı mücadelelerin neden ileri geldiğini elbette düşünmektedirler. Misakı Milli ve milli hareket hakkında İstanbul'un haberdar olmadığına dair beyanat, doğru değildir. İstanbul halkı, bütün Türk milleti gibi, milli harekete vâkıf ve onun taraftarıdır. Vâkıf olmayan ve aleyhtar görünen zevat ve adamları, sayılı ve milletçe malumdur.

[...]

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.135-138; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.621-625.
Atatürk yukarıdaki konuşması hakkında *Nutuk*'ta şöyle diyor:
"Fransa hükümeti, eski nazırlardan Müsyü Franklen Buyyon'u, evvela gayri resmi olarak, Ankara'ya göndermişti. 9 Haziran 1921 tarihinde Ankara'ya varan Müsyü Franklen Buyyon ile Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ve Fevzi Paşa Hazretleri'nin huzurlarıyla bizzat iki hafta kadar müzakerelerde bulundum.

Birbirimizi tanımakla geçen özel bir mülakattan sonra, 13 Haziran 1921 Pazartesi günü Ankara İstasyonu'ndaki özel dairemde yaptığımız ilk toplantıda, müzakerelerimize bir hareket noktası tayini lüzumundan bahsederek fikir alışverişine başladık. Ben, bizim için hareket noktasının, Misakı Milli muhteviyatı olduğu esasını koydum.

"Müsyü Franklen Buyyon, prensipler üzerinde münakaşa etmenin müşkülatını ifade ederek, Sevr Antlaşması'nın bir emrivaki olarak mevcut olduğunu söyledikten sonra, Londra'da Bekir Sami Bey'le Müsyü Briyan'ın yaptıkları anlaşmayı esas kabul etmek ve bu anlaşma muhteviyatının Misakı Milli'ye muhalif olan noktaları üzerinde münakaşada bulunmak münasip olacağı görüşünü ortaya koydu. Bu teklifin de haklı olduğunu teyiden, Londra'ya giden delegelerimizin Misakı Milli'den bahsetmediklerini ve Misakı Milli'nin ve milli hareketin, değil Avrupa'da, henüz İstanbul'da bile takdir edilmemiş olduğunu zikretti. Ben, verdiğim cevaplarda dedim ki:"
Bkz. *Nutuk*, aynı yerde. (Y.N.)

Tam bağımsızlık; bizim bugün üstlendiğimiz vazifenin asli ruhudur. Bu vazife, bütün millete ve tarihe karşı üstlenilmiştir. Bu vazifeyi üstlenirken, tatbik kabiliyeti hakkında, şüphe yok ki, çok düşündük. Fakat neticede hasıl ettiğimiz kanaat ve iman, bunda muvaffak olabileceğimize dairdir. Biz, böyle işe başlamış adamlarız. Bizden evvelkilerin işledikleri hatalar yüzünden, milletimiz, lafzen mevcut zannolunan bağımsızlığında bağlanmış bulunuyordu. Şimdiye kadar Türkiye'yi, medeniyet cihanında kusurlu gösteren neler tasavvur edilmiş ise, hep bu hatadan ve hep bu hataya tabi olmaktan ileri gelmektedir. Bu hataya tabi olmanın neticesi, mutlaka, memleket ve milletin bütün haysiyetinden ve bütün hayat kabiliyetinden sıyrılmasını ve uzaklaşmasını icap ettirebilir. Biz, yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Bir hataya tabi olmak yüzünden bu vasıflardan mahrum kalmaya tahammül edemeyiz. Âlim, cahil, istisnasız tekmil millet fertlerimiz, belki ihtiva ettiği müşkülatı tamamen idrak etmeksizin, bugün yalnız bir nokta etrafında toplanmış ve fakat sonuna kadar kanını akıtmaya karar vermiştir. O nokta, tam bağımsızlığımızın temini ve devamıdır.

Tam bağımsızlık denildiği zaman, bittabi siyasi, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel vb. her hususta tam bağımsızlık ve tam serbesti demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, millet ve memleketin, hakiki manasıyla bütün bağımsızlığından mahrumiyeti demektir.

Biz, bunu temin ve elde etmeden barışa ve sükûna mazhar olacağımız kanaatinde değiliz. Şeklen, usulen barış yapabiliriz. Anlaşma yapabiliriz. Fakat tam bağımsızlığımızı temin etmeyecek olan bu gibi barışlar ve anlaşmalarla milletimiz hiçbir vakit hayatına ve sükûnete mazhar olmayacaktır. Belki, maddi mücadelesini terk ederek haraplığa sürüklenmeye müsaade etmiş olacaktır. Eğer milletimiz buna razı olsaydı, bunu kabul eğiliminde bulunsaydı, iki seneden beri mücadele etmeye hiç de lüzum yoktu. Daha Mütareke'nin ertesinde sükûna geçmek mümkün olabilirdi.

ADANA MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ
HEYETİ MERKEZİYESİ RİYASETİ'NE*

(15 HAZİRAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/654
Tahrirat

Ankara
15.6.337 [1921]

Pozantı:
Adana Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne

5 Haziran 337 [1921] tarih ve 7 numaralı yazı cevabıdır:

Pozantı'da yayımlanmakta olan "Yeni Adana" gazetesi için matbuat bütçesinin asgari hadde indirilmesi hasebiyle şu anda vaki olan yardımdan fazlasını yapmaya maddeten imkân bulunmadığı Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nden cevaben bildirilmiştir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7346'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(15 HAZİRAN 1921)

Özeldir.

Ankara
15.6.1337 [1921]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

C. 14.6.1337 [1921] şifreye.

Enver Paşa'nın vuku bulacak daveti kabul ile Anadolu'ya gelmesi şüphelidir. Adı geçenin şu anda Berlin'de bulunduğu, belirtilen mahalle giden Moskova Sefareti Ataşemiliteri'nin yazısına atfen Ali Fuat Paşa Hazretleri tarafından bildirilmiştir.

Yüksek teklifleri üzere mevki ve faaliyetinden daima haberdar olmamızın temini Ali Fuat Paşa Hazretleri'ne yazılmıştır.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, Menteş Matbaası, İstanbul, 1967, s.150.

ERZURUM MEBUSU NECATİ BEYEFENDİ'YE*

(25 HAZİRAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Başkitabeti
Evrak ve Tahrirat Kalemi
Gizli
S-10

Ankara
25.6.337 [1921]

Erzurum Mebusu Necati Beyefendi'ye

Albayrak gazetesindeki neşriyatınız hakkında 27.4.37 [1921] tarih ve beş numaralı tezkereye verilen cevapta, icra ile meşgul bir makamdan –Doğu Cephesi Kumandanlığı'ndan– bir mebusa soru sorulamayacağı ve makalenin yazıldığı zamandan altı ay geçtiğinden, zaman aşamına tabi bulunduğu ifade buyuruluyor. Halbuki Doğu Cephesi Kumandanlığı'ndan zatıâlilerine soru yöneltilmesi keyfiyeti vaki değildir. Kumandanlık bu meseleyi Riyaset'e bildirmiş ve Riyaset makamı da varit gördüğü bu soruyu, cevabını almak üzere zatıâlilerine yöneltmiştir. Makale 20 Kânunuevvel'de [20 Aralık'ta] yazılmış ve Kumandanlığın müracaatı 19 Nisan'da vuku bulmuş olduğundan, aradan altı aylık bir müddet geçmiş değildir. Bununla beraber, zaman aşımı meselesinin incelenmesi lüzum görülüp de keyfiyetin mahkemeye arzı icap ederse mahkemece kabul olacağından, 27.4.37 [1921] tarih ve 5 numaralı tezkere ile de talep olunduğu üzere söz konusu makalenin yazılma sebep ve maksadının ve ordu hakkında böyle ağır bir lisan kullanılmasına saik olan maksadın Riyaset makamına hitaben ve cevaben bildirilmesini tekrar rica ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu 28, Belge 183'teki eski yazı belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.384-385.

ELAZİZ MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MERKEZİYESİ RİYASETİ'NE*

(25 HAZİRAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 2/458
Telgraf

Ankara
25.6.337 [1921]

Elaziz Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne

C. 20.6.37 [1921] tele.
Gizli yazıların vilayet veya jandarma şifresiyle yazılması.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7344'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ANTALYA MUTASARRIFLIĞI VASITASIYLA ERZURUM MEBUSU CELALETTİN ARİF BEYEFENDİ'YE*

(25 HAZİRAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 2/472
Şifre

Ankara
25.6.337 [1921]

Antalya Mutasarrıflığı Vasıtasıyla
Erzurum Mebusu Celalettin Arif Beyefendi'ye

C. 29.5.37 [1921] şifreye:

Meis Adası'nın aidiyet ciheti hakkında icra kılınan incelemelerde, Balkan Harbi'ni müteakip Londra'da yapılan antlaşmada Yunan işgali altındaki adaların mukadderatının tayini hususu büyük devletlere havale edilmiş ve belirtilen devletler daha sonra Babıâli'ye tebliğ ettikleri ortak bir notada[1] bahsolunan adalardan İmroz, Bozca ve Meis adası müstesna olmak üzere kalanlarının Yunanistan'a terkine karar verildiği bildirilmiş olduğundan, Babıâli'nin bu üç adanın Osmanlı hâkimiyetinde bırakılması hakkındaki beyanat ve senet akdi sayarak diğerleri hakkındaki kararı protesto ettiği ve Harbi Umumi'yi müteakip İstanbul hükümeti tarafından imza edilen 122. maddesinde diğer bazı adalarla birlikte Meis Adası'nın da İtalya'ya terk edildiğini kapsayan Sevr Antlaşması ise ne İstanbul hükümeti tarafından tasdik edilmiş ve ne de Büyük Millet Meclisi hükümeti tanımamış olduğundan, adı geçen adanın Türkiya memleketleri kısımlarında olması tabii bulunduğunu ve bu ada ahalisinin askeri hizmete alınmasına İtalya memurlarının itiraz hakkı varit olamayacağı anlaşılmıştır, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Dr. Cengiz Kürşat, "Meis Adası Sorunu Dünya Barışı İçin Terkedilen Vatan Toprağı", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Eylül 1997, sayı 8, s.75-76. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Eski yazı belgede "müşterekül mesail bir notada" şeklinde. (Y.N.)

SOVYET ELÇİSİ NATSARENUS'UN GÜVEN MEKTUBU ÜZERİNE*

(27 HAZİRAN 1921)

Sefir Cenapları!

Türk milleti ve şahsım hakkında sarf buyurduğunuz dostane sözler dolayısıyla müteşekkirim. Sizi ve sizin şahsınızda dost Rusya'yı selamlamakla mesudum. Mevcut mücadelelerin yıkıcı ve dehşetli bir şekil alması, istilacı devletlerin meşru müdafaa ile yetinen milletleri kendi yurtlarında esarete düşürmek istemeleri ve müştereken vaki zulüm ve baskıları neticesidir. Bu istilacı kuvvetlere karşı kendi hayat haklarını ve bağımsızlıklarını korumak için çarpışan milletlerin ittifakı pek tabiidir. Bu ittifakın bugün olduğu gibi yarın da fetih fikirlerine karşı daimi bir zaman olmak üzere kalıcı olması temenni edilmektedir. Hayat haklarını ve bağımsızlıkları tehdide uğramış olan milletlerimiz meşru müdafaa halinde halen devam eden mücadeleye dahil olmuşlardır. Bu kıyam ve mücadeleyi doğuran sebepler bir taraftan milletimizin büyük bir memnuniyetle gözlemlediği dostluğu vücuda getirmiştir. Türk ve Rus milletlerinin zulüm ve tecavüze karşı mücadele ile teşkil ettikleri misal, bütün mazlum milletler için şüphesiz bir ikaz sebebi olmuştur. Rus milletinin çarlık devrinin kanlı mirası olan antlaşmaları ret ve inkâr ederek milletlerin kendi kendilerini idare etmek hakkını tanıması ve sömürge yerine hür devletler koyması ve cebir ve şiddete dayalı eski antlaşmalara karşılık eşit millet hakkı üzerine serbestçe yapılmış antlaşmalar kabul etmesi milletimizce son derece takdir edilen esaslardır. Bu esasların tatbikatı geliştikçe Rus Sovyet hükümetinin kıymet ve ehemmiyeti artan bir surette takdir olunacaktır.

Milletimiz de Osmanlı İmparatorluğu'ndan kendisine intikal ettirilmek istenilen tam bağımsızlığını ihlal eden bütün antlaşmaların kayıtlarını feshetmiş ve kaldırmış ve tam hâkimiyetini teyit eden bugünkü siyasi esaslarını tayin ve tespit etmiştir. Ve her milletin kendi kendini idare etmek hakkını özel bir şiar olarak tanımış ve bunun icaplarına fevkalade sadakatle riayet etmiştir.

Rus milletinin çarlığa ait zihniyetten feragat etmesiyle Türkiya'nın Osmanlı İmparatorluğu devrine ait bağımsızlığı ihlal eden kayıtları kırmak cesaretini göstermesi arasındaki ahenk ve uyum Türk-Rus milletleri arasında kurulan ve gelişen bugün-

* *Hâkimiyeti Milliye*, 28 Haziran 1921, Numara 221; Sosyo-Politik Tarih Rusya Devlet Arşivi (RGASPİ), Fond: 544, Liste: 3, Dosya: 115, Yaprak: 53-55. Ayrıca bkz. Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Arşivi, f.132, op.4, p.66, d.65, l.13-15'ten aktaran: *Mejdunarodnaya Jizn* dergisi, sayı 11, 1963, s.149-150. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, 2. Basım, Kaynak Yayınları, Şubat 1997, s.135-137. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, Rusça belge ise Mehmet Perinçek tarafından okunmuştur.

kü dostluğu vücuda getirmiştir. Rus Çarlığı'nın ve asilzadegânın istila fikri üzerine kurulmuş olan eğilimlerinden tamamıyla soyutlanmış olan 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması, aynı zamanda milli prensipleri dahilinde mücadele eden, tam bağımsızlığını temin etmek isteyen Türk milletini hakiki simasıyla dost Rus milletine tanıtacak bir belgedir.

Her iki milleti yekdiğerine yeni mefkûreleriyle tanıtan ve böyle olduğu için samimi bir dostluğa zemin olan bu antlaşmanın kıymeti bizce pek büyüktür. Türk ve Rus milletlerinin bugüne kadar uğradıkları müşkülatı hatırlıyorum. Bu müşkülatı muvaffakiyetle bertaraf etmek için sarf ettikleri fedakârlık derecesini de takdir ederim. Bundan sonra da maruz kalınması muhtemel müşkülatı tahmin ediyorum. Bu engelleri de evvelkiler gibi milletimizin azim ve imanındaki sağlamlıkla aşmaya muvaffak olacağımıza itimadım katidir.

Osmanlı İmparatorluğu'na yüklenmiş olan kayıtlar –ki asırlar arasında memleketimizin derece derece çöküşüne sebep olmuştu– son zamanda hakkımızda bir idam hükmü mahiyetinde olarak Sevr Antlaşması namı altında bize tatbik edilmek istenildi. Bizzat kendi mukadderatına sahip olmamaktan dolayı bu art arda gelen felaketlere uğradığına kani olan ve Sevr Antlaşması'nın da kendisine tatbik edilmek istenilmesinin aynı sebepten doğduğunu idrak ile kıyam eden milletimiz, bugün yalnız kendi hâkimiyetine dayalı bir hükümet kurmuş ve mukadderatına bizzat hâkim olmuştur ve hâkim kalacaktır. Bu idare tarzı memleketimizin ahval ve şartlarına ve milletimizin ihtiyaçlarına ve içtimaiyatına[1] tamamıyla uygundur. Meşru hukukumuzu tamamıyla elde edeceğimize dair tarafınızdan gösterilen kati itimada teşekkür beyan ederim. Memuriyetinizin iki memleket arasında kurulmuş olan dostluğu sağlamlaştırmaya ve takviyeye azami surette vesile olmasını temenni ve bu yolda muvaffakiyet kazanmanız için tarafımızdan lazım gelen her türlü yardımın gösterileceğine emin olmanızı rica ederim.

1 Toplumsal yapı kastediliyor. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA İNGİLİZLERİN GÖRÜŞME İSTEĞİ HAKKINDA*

(27 HAZİRAN 1921)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Ankara): Hatırımda kaldığına göre İngilizlerin kabul ettikleri noktalar bizim Misakı Milli dahilinde olduğundan, diğer hususlar hakkında General Harington ile diğer Amiral ile görüştüm, İngiltere'ye bildirdim, henüz bir haber yok. Hariciye Vekâleti'mizin malumatı bundan ibarettir ve dolayısıyla ben aleni şeyimde bu söylentilerin, yani ismini vermeyerek şimdi göreceksiniz. İstanbul ve Avrupa ajanslarında deveran eden havadislerden Hariciye Vekâleti'nin hiçbir resmi haberi yoktur. Yani size Hariciye Vekili... Haber yoktur. Erkânıharbiye'ye geliyor. Anglo İtalyano denizcilik şirketiyle...

(Telgraf okundu.)

(7880 artım sahra obüs cephanesini İnebolu'ya getirdim vb... okundu.)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Bu adamları kabul ederek kendileriyle görüşmesi buradan Refet Paşa Hazretleri şu telgrafı verdiler.

(Okundu.)

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Anlaşabileceğimizin imkânına itimat bahşediyor. Dolayısıyla kendileriyle görüşmeye hazırız. Yoğun meşguliyetlerimiz bizzat oraya gitmeye manidir. Harington İnebolu'ya gelebilir. Refet Paşa ile görüşürüz. İcap ederse bizzat bu işin halli için... Onun dahi bir çare ve tedbirini bulabiliriz.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Ufak bir cevap verildi galiba. Yusuf Kemal Bey, Refet Paşa'ya cevap yazılmıştır.

[...]

Rıza Nur Bey (Sinop): [...] Yüce Meclis'ten açıklama istedim.

Buradaki İngiliz esirlerinin tamamen verilmesi, bizim oradaki esirlerimizin tamamen verilmesine bağlı, yani oradaki esirlerimiz tamamen bize teslim edilmedikçe, bu İngiliz esirleri verilemez mahiyetinde anladım.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Bu noktayı izah etmek isterim. Şimdiki halde Ağahan'a en son yazacağım telgraf, bu konuda yüce Meclis'iniz bunu kabul ediyor-

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.94-96.

sa bu mesele bütünüyle müzakere edilir... Gerçi yüce Meclis karar vermişti. Fakat Heyeti Vekile iadesi lüzumuna mani olduğu zaman yüce Meclis... Yirmi gün askıya almak lazım geliyordu. Siyasi münasebetlere iyi bir cereyan vermek ümidi vardı. Dolayısıyla... ve bu iade asıl esirlerin neferlerinden ve askerlerinden ibarettir. *(Uygun sesleri.)*

RODOS'TA İZMİR MEBUSU DOKTOR MUSTAFA ŞEVKET BEYEFENDİ'YE*

(27 HAZİRAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 2/469
Şifre

Ankara
27.6.337 [1921]

Marmaris Yoluyla Rodos'ta
İzmir Mebusu Doktor Mustafa Şevket Beyefendi'ye

C. 20/21.6.37 [1921] şifreye:
Sadi Bey'le refakatindeki zatın buraya gelmelerine lüzum yoktur, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7819'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

SİLVAN'DA BELDE MÜFTÜSÜ VE MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ REİSİ ABDULLAH EFENDİ VE ARKADAŞLARINA*

(27 HAZİRAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/697
Telgraf

Ankara
27.6.337 [1921]

Silvan'da Belde Müftüsü ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi
Abdullah Efendi Hazretleri'yle Muhterem Arkadaşlarına

C. 20.6.37 [1921] telgrafnamelerine:

Malta'da bulunan bütün tutukluların tahliyesi için teşebbüsler devam etmekte olduğundan, neticeden emin olmanızı rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7340'ta bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

TRABZON, KASTAMONU, ORDU, BOLU, CANİK, SİNOP, LAZİSTAN, ZONGULDAK, GİRESUN ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ HEYETİ MERKEZİYESİ RİYASETİ'NE*

(28 HAZİRAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti — Ankara
Kalemi Mahsus Müdüriyeti — 28.6.37 [1921]
Adet 2/482
Tel
Şifre

Trabzon, Kastamonu, Ordu, Bolu, Canik, Sinop, Lazistan, Zonguldak, Giresun Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne

Hasbelicap sahilden dahile sevk edilen Hıristiyan ahalinin can ve mallarının muhafazası siyasi menfaatlarımız gereğidir. Bu ahalinin her türlü taarruzlardan korunmuş bulundurulmaları ve emlak ve akar sahibi olanların mallarının tehdit edilerek bedelsiz devretmeye veya pek ucuz bedel ile satmaya zorlanmamaları fevkalade lazımdır. Aksi hareket tarzı vatani menfaatlarımız için esef verici elim neticeler doğurabilir. Bütün bölgenizde bu esasın büyük bir ehemmiyetle nazarı dikkatte bulundurulmasını rica ederim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, A: III-3, D: 14, F: 85'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BİTLİS VİLAYETİ'NE*

(28 HAZİRAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi'nde
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu
38/39
Şifre
2/980

28.6.37 [1921]

Bitlis Vilayeti'ne

Vilayetiniz Heyeti Merkeziyesi üyelerinden ve eşraftan Hacı Necmettin Efendizade Şemsettin, eşraftan Turanlızade Şaban, Homaçlızade Ali, Musazade Davut, Kadiri şeyhlerinden Eşref ve arkadaşları imzalarıyla gelen bir telgrafnamede Mebus Sadullah Efendi'nin kendi mensuplarından teşkil ettiği heyetin riyasetine oğlu Mahmut Efendi'yi geçirerek cemiyetin işlerini ve muamelelerini şahsi fikirleri dairesinde gördürdüğü bildirilmektedir.

Vaki olan müracaatın buraca incelenmesi ve neticelendirilmesi için meselenin aydınlanması icap eylediğinden, özel olarak soruşturma icrasıyla elde edilecek neticenin süratle bildirilmesi ehemmiyetle rica olunur.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 15886'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İSTANBUL'DA AHMET İZZET PAŞA'YA*
(29 HAZİRAN 1921)

29 Haziran 1921

İstanbul'da Ahmet İzzet Paşa Hazretleri'ne

Telgrafnamenizi Zonguldak İstihbarat Müdürü vasıtasıyla aldım. Vaziyetinizi, Salih Paşa Hazretleri'yle birlikte vermiş olduğunuz söze muhalif gördüm. Yalnız bir nokta, lehinize tereddüdüme sebep oldu. O da şudur: Vazife üstlenmekle hakikaten millet ve memlekete yönelik büyük bir fenalığın önüne geçmiş olmanız ihtimalidir. Çünkü Ankara'ya teşrifinizden evvel iyi niyetle ve memlekete faydalı olabileceğiniz ümidiyle vazife üstlenmiş olmanızı dayandırdığınız sebeplerin ne kadar zayıf olduğunu ilk mülakatımızda takdir ve itiraf buyurmuştunuz. Telgrafnamenizin muhteviyatı, sizi bu yeni vaziyete sevk eden sebepleri kâfi bir açıklıkla göstermiyor. Tavsiye buyurduğunuz hususlardan millet ve memleketin menfaatlarına ve yaptığımız antlaşmalara, kısacası Misakı Milli'mize uygun olanları esasen nazarı dikkatte tutulmakta ve icaplarına girişilmektedir. Dolayısıyla genel vaziyete ve zatı devletinize telkin edilmiş olan fikirlere nazaran evvelce olduğu gibi bu defa da aldatılmış olmaktan korkuyorum. Bu tahmin ve muhakememizi iptal edecek izahata mazhar ve hadiselerin ona göre olumlu gelişmelerine şahit olursak bahtiyar olacağımızı arz ederim, Efendim.

Mustafa Kemal

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.122; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.603-604. Ayrıca bkz. Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, c.II, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993, s.364-365.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu telgrafı, Büyük Millet Meclisi'nin 6 Mart 1922 tarihli gizli oturumunda da okunmuştur. Bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.3, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.31; *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Eylül 1997, s.247-248. (Y.N.)

TRABZON MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ HEYETİ MERKEZİYESİ REİSİ AHMET BEY'E*

(30 HAZİRAN 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/704
Telgraf

Ankara
30.6.37 [1921]

Trabzon Müdafaayi Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi Reisi Ahmet Bey'e

C. 24.6.37 [1921] tele:

Vatanperverane hissiyat ve izahatınıza teşekkür ederim. Hakiki icapların yaptırılacağından emin olmanızı ve milli vazifenizi şimdiye kadar olduğu gibi yapmaya devamınızı rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7338'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

TRABZON'DA İSKELELER KÂHYASI YAHYA REİS ZADE YAHYA EFENDİ'YE*

(30 HAZİRAN 1921)[1]

Trabzon'da İskeleler Kâhyası Yahya Reis Zade Yahya Efendi'ye

C. 24.6.37 [1921] tele: Vatanperverane hissiyat ve temennilerinize teşekkür ederim. 30.6.37 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Cemal Kutay, *Tarih Sohbetleri*, c.8, Son Telgraf Matbaası, İstanbul, 1968, s.227. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ABD'Lİ İSTİHBARATÇI TEĞMEN ROBERT S. DUNN İLE GÖRÜŞME*

(1 TEMMUZ 1921)

Konu: Anadolu'daki Vaziyet -Monografik Rapor-
Nereden: İstanbul (Milliyetçi Türkiye)
No: 1308

Tarih: 09 Ağustos 1921

(20) Milli
(60) Dahili Siyasetler
(61) Harici Siyasetler

Aşağıdaki sorular Mustafa Kemal Paşa'ya Teğmen Robert S. Dunn (ABD Deniz Kuvvetleri) tarafından soruldu ve cevaplar kendisi tarafından aşağıda belirtildiği gibi verildi:

S: Ankara hükümetinde hangi siyasi partiler var ve görüşleri ve prensipleri hangi bakımlardan birbirine karşıdır?

C: Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde siyasi hizipler mevcut değildir. Meclis'in tamamı, harici ve dahili siyasetini Misakı Milli içinde merkezileştirir. Meclis, Misakı Milli şartlarını emniyet altına almak için bir bütün halinde çalışmaya ant içmiştir. Değişik zamanlarda çok sayıda üyesi olan İstiklâl Grubu, Islahat Grubu, Müdafaai Hukuk gibi gruplar ve benzer diğer hiziplerin Meclis'in çalışmasını kolaylaştırmak için kurulduğu doğrudur. Şimdi ise Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu tüm bu farklı grupların yerini almıştır. İsminden anlaşılacağı gibi bu grup, Anadolu ve Rume-

* Washington National Archives (Ulusal Arşiv Dairesi), MID (Askeri İstihbarat Raporu), 2657-T-1425'ten bir kopya alan Bilkent Üniversitesi Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Koordinatörü Doç. Dr. Esat Arslan'dan temin edilen örnek Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Belge Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından İngilizceden çevrilmiştir.
Konuyla ilgili olarak, Esat Arslan'ın "Amerikan İstihbarat Belgelerine Göre Kurtuluş Savaşı'nın Bunalım Dönemindeki Türk Dış Politikası ve Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey'le Yapılan Görüşmeler" isimli makalesi için bakınız; *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, Ağustos 1998, c.LXII, sayı 234, s.495-532. Ayrıca bkz. Esat Arslan, "Amerikan İstihbarat Belgelerinde Mustafa Kemal: Kişisel Özellikleri ve Bir Görüşme", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1997, c.II, sayı 6-7, s.66-71.
Belgenin baş kısmında Teğmen Robert S. Dunn tarafından Mustafa Kemal Paşa'nın kişisel tanımlaması bulunmaktadır. Burada, görüşmenin tarihine ilişkin "Milli Lider'le tren istasyonundaki 'Kışlık Saray'ında 1 Temmuz 1921'de öğleden sonra saat 04.00'teki buluşmada bir araya gelindi" denilmektedir. (Y.N.)

li Müdafaai Hukuk teşkilatı üzerine inşa edilmiştir. Meclis üyeleri genel bir görüş açısından değerlendirildiğinde iki eğilim gösterir: Liberal ve muhafazakâr. Teşkilatı olan ve çoğunluğu oluşturan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Milliye Cemiyeti, liberaldir.

S: Yakındoğu Yardım Şirketleri ve Amerikan Tütün Şirketlerinin Rum ve Ermeni memurlarının, şimdilerde Karadeniz sahillerinden sınırdışı edilmesinde teferruat ve prensipte hangi makam karar veriyor? Sürgün emirlerinin hakkı ile tatbikinden kim mesul tutulmuştur? Siyasi sebeplerle sürülme emri alanlar aleyhinde hangi müessese delil sahibidir?

C.: Karadeniz sahilindeki Rumlar, –bilhassa Samsun'dakiler– Pontus Devleti adını vermek istedikleri bir Rum hükümeti kurmaya çalışıyorlar. Bu gizli teşkilat Atina'dan ve Atina tarafından yönetiliyor. Bu gizli teşkilat Türkiye'nin mahvına yol açmaya ve İzmir bölgesini işgal etmiş olan Yunan ordusuna yardım etmeye çalışıyor. İnebolu'yu bombardıman etmek suretiyle Yunan hükümeti bu hain insanlara yardım ediyor ve onları cesaretlendiriyor. Yunan hükümeti zaman zaman Samsun'a asker çıkarıyor ve Rumların kendileri ile işbirliği yapmaları için propaganda yapıyor. Hükümet, Rumların bu faaliyetini ve Türkleri öldürmek ve Türk köylerini yakmak gibi yaptıkları mezalimi ispatlayacak kâfi belgeye sahiptir. Bu belgelerin bazıları hâlâ mahkeme önündedir. Komisyon tarafından silahlandırılan Rumlar, Yunan Kızıl Haçı adı altında kendilerini gizleyerek, bugüne kadar Türklere karşı, dağlarda vahşiyane suçlar işlemektedirler. Pontus Komitesi, hainane emellerini güven altına alma çalışmalarında kuvvet kazanmak için Rusya'dan ve Kafkasya'dan binlerce Rum getirmeye gayret etmektedir. Osmanlı tebaası Rumlar kendi oğullarını Yunan ordusuna gönderdiler. İzmir cephesinde karşılaştıklarımız bunlardır. Aldığımız esirler arasında bu tür kişiler var. Türkiye Büyük Millet Meclisi mevcudiyetini korumak için gerekli bütün tedbirleri tereddütsüz almaktadır. Zararlı siyasetler izledikleri tespit edilen Ermeniler cezalandırılmaktadır. Aynısını yapan Türkler de tamamen aynı şekilde cezalandırılmaktadır. Bu bağımsızlık endişesi ile yanlış bir yola sapan Müslümanlara karşı en sert tedbirler alınmaktadır. Fakat Yunanlıların vahşet ve mezalimi uzun süredir devam etmektedir ve hiç kimse zavallı Müslümanları kurtarmayı düşünmemektedir. Rumlar, Müslümanlara karşı bu suçları Avrupalıların ve Amerikalıların gözleri önünde işlemektedir.

S: Hükümet, Anadolu'daki Amerikan yardım ve hayır müesseselerini kabul ettikten, onlardan vergi aldıktan ve Ankara'da bir temsilci bulundurmalarına müsaade ettikten sonra, mevcut basının bu müesseselere ve onlarla alakalı Amerikalılara karşı propagandasına neden müsaade etmektedir?

C: Yasalarımızla uyum halinde bulunması kaydı ile biz ACRNE'nin insani ve yardım amaçlı faaliyetlerini memnuniyetle karşılamaktayız. Fakat esefle söylemeliyim ki, Merzifon ve Kayseri'deki gibi bu müesseselerden bazılarının bu hainane amaçla-

ra vasıta oldukları araştırmalarla ispatlanmıştır. Basın tarafından yapılan şikâyetler, bu gerçeklerin yayımlanmasından fazla bir şey değildir. Unutulmamalıdır ki, bizdeki basın her yerde olduğu gibi serbesttir.

S: Ankara ile Moskova arasındaki siyasi ve askeri münasebetler tam olarak nedir? Mart antlaşmasından beri herhangi bir Rus-Türk antlaşması imzalandı ya da onaylandı mı (tarihleri ile)? Antlaşmanın imzalanmasından beri, her iki hükümetten biri tarafından diğerine yapılmış bir teklif ya da talep olmuş mudur ve bu teklif ve taleplerin mahiyeti nedir (tarihleri ile)?

C: Moskova ile TBMM Hükümeti arasındaki münasebetler 16 Mart 1921 tarihli antlaşma ile tespit edilen prensiplere göredir. Bu münasebetler memnuniyet vericidir.

S: Ankara Hükümeti kapitülasyonların kaldırılmasını istemeyen ABD ile diplomatik bir münasebet kurulmasına müsaade edecek midir?

C: TBMM Hükümeti, Amerika ile münasebete memnuniyetle girmek ister. Ancak milli hükümet, Amerikan Hükümeti'nin Türkiye'yi tam bağımsızlığından mahrum bırakan kapitülasyonların devamı için ısrar etmeyeceğini ümit eder. Kapitülasyonların kaldırılmasını zorunlu kılan tam bağımsızlık, Büyük Millet Meclisi'nin hâkim olan prensibidir.

S: Kilikya'daki barış için Fransa ile mevcut müzakerelerin şimdiki vaziyeti nedir? M. Bouillon, Fransa'dan Ankara'ya ne gibi yeni teklifler getirmiştir ve hangi Türk teklifleri ile dönmüştür?

C: Fransa ile tıpkı diğer bütün ülkeler gibi Misakı Milli'ye uygun bir mutabakata vararak, iki ülke arasındaki savaşı durduracak bir çare aramaya çalıştık.

S: Eğer varsa, İngiliz temsilcilerle Ankara Hükümeti arasında Yunanistan ile barışa ve İzmir ve Doğu Trakya meselesinin halledilmesine yönelik ne gibi müzakereler devam etmektedir? Bu müzakerelere Fransız ve İtalyan temsilciler katılmakta mıdır?

C: Bu konuda henüz bir şey söylenemez.

S.: Yunanistan'la barışın yapılmasında TBMM'nin muhtemelen esas olarak ele alacağı İzmir ve Trakya ile ilgili asgari ve azami şartlar nelerdir?

C: İzmir ve Trakya meseleleriyle ilgili bir anlayış birliğine gelinmesindeki şartlar "Misakı Milli"de açık ve katidir. Şart, hiçbir şart ileri sürmeksizin bu yerlerin Türk hâkimiyetine bırakılmasıdır.

S: Mustafa Sagir'in Türkiye'de aldığı mektuplar ve kendi itirafları dışında onun Mustafa Kemal'e suikastın zeminini hazırlamak için buraya gönderildiğine ilişkin deliller var mıdır?

C: Mustafa Sagir tarafından yapılan itiraflar ve bulunan belgelerin dışında kendisinin Mustafa Kemal Paşa'nın çevresindeki muhafızların kumandanlarından bazılarını etkilemeye çalıştığı ispatlanmıştır. Mustafa Sagir üstelik Mustafa Kemal Paşa'nın emir erini de etkilemeye çalışmıştır.

S: Talât Paşa suikastından hemen önce İngiltere'nin siyasi maksatlar için görüşmeler yapmak üzere Talat Paşa'yı Berlin'den Ankara'ya göndereceğine dair herhangi bir delil var mıdır?

C: İngiltere'nin Talât Paşa ile temasa geçmesi bir gerçektir. Ancak bu temasların, Talât Paşa'nın ülkesine dönme arzusuna yönelik olduğunu gösteren hiçbir belge elimizde bulunmamaktadır.

ALİ FUAT PAŞA'NIN MEKTUBUNA YUSUF KEMAL BEY İÇİN NOT*

(3 TEMMUZ 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdiriyeti
Adet 1/804

Doğu Karargâhı
3.7.337 [1921]

Ankara'da Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Arab ve bilhassa Suriye ihtilalinde Sovyet Hükümeti'nin maddi yardımını temin etmek maksadıyla ve Enver'in aracılığıyla Moskova'ya gelmiş olan eski Havran Mebusu Şekib Arslan Bey'le mülakat ettim. Bazı mühim malumat vermiş olduğundan aşağıda arz eylerim: Çiçerin'le mülakatında şimdi hiçbir Arap memleketini temsil etmediğini ve yalnız Afrika ve Asya'daki Arab milletlerinin ahval ve vaziyetlerini iyi bildiğini ve Suriye'de hâlâ nüfuz sahibi olduğunu, şayet Bolşevikler Türkiya yoluyla maddi yardımda bulunacak olurlar ise Suriye'de emperyalizm ile olan mücadeleyi takviye edebileceğini bildirmiş ve Çiçerin'in de Berlin'den henüz dönmemiş olan Enver'in Moskova'ya varışına kadar maddi yardım hakkında bir şey diyemeyeceğini, yalnız komünistlerin yardımını temin için kendisini onlara tavsiye edeceğini cevaben bildirmesi üzerine, adı geçen, esasen komünistleri pek iyi tanıdığını ve bunların hali hazırda Fransız hükümeti siyasetini değiştirmeye muktedir olmadıklarını ve dolayısıyla bu hususdaki teşebbüsler fayda vermeyeceğini ve İtilaf hükümetlerinin bu aralık Enver'i yeniden sıkı takip etmeleri üzerine Almanya Hariciye Nezareti'nin kendisi vasıtası ile Enver'in bir an evvel Almanya'yı terk edip çıkmasını tebliğ ettiğini ve bu sebepten gizlenmiş olan Enver'in ne vakit Moskova'ya geleceği malum olmadığından ve halbuki kendisinin birkaç güne kadar Almanya'ya dönmek mecburiyetinde bulunduğundan Enver'in Moskova'ya varışında verilecek kararın kendisine tebliğini cevaben bildirmiştir. Şekib Arslan'ın kendi ifadesine göre Enver'in siyasetini beğenmediğini, yalnız Bolşeviklerle işbirliği doğru olamayacağı ve Enver'in kimseyi tanımayıp kendi kendine siyaset yapması sebebiyle Enver'den ayrılmak istiyorsa da on seneden beri işbirliği yaptıklarından sözünü geri alamadığı ve yaşının ilerlemesi faal siyasi hayattan kendisine çekilmesini icap ettirdiğini ve

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Özel Arşivi, Klasör 36, Dosya 109-A/107, Fihrist 9, 9-1, 9-2, 9-3'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler II*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1992, s.38-40. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

merhum Talat'ın siyasetine mutabık kalıp Enver'in tamamıyla buna muhalefet etmekte olduğu anlaşılmıştır. Emir Şekib Arslan'a verdiği cevap aşağıdadır: Misakı Milli'de kabul edilmiş olan siyasetimiz eski siyasete uyan ve muhalif tekmil Arab reislerini Ankara Hükümeti etrafında topladığı malumumuzdur. Kendi hudutları dahilinde bağımsızlıklarını gasp etmek isteyen aynı düşmana karşı aynı zamanda hareketleri Türk ve Arab milletlerini mücahedelerindeki muvaffakiyeti temin edeceğinde şüphe yoktur. Dolayısıyla Türk milletinin mukadderatını üstlenmemiş olan hariçteki bir grubun yol göstermesiyle yavaş yavaş eski Rus siyasetine dönmek istediği hissedilen Sovyet Hükümeti'nin yapacağı yardımın ne gibi gayeleri hedef alacağını sizin takdirinize bırakırım. Şekib Arslan Bey işbu cevabı verdi. Mütalaanıza tamamıyla mutabıkım. Çiçerin'e yaptığım beyanatta az çok bunu teyid ettiğini zannederim. Ankara Hükümeti'nin tekmil Arab millet ve hükümetleri nezdinde kazanmış olduğu ümit o kadar büyüktür ki, yeniden Türkiye idaresine girmeyi bağımsızlıklarına bile tercih ettikleri görülmektedir. Enver'in Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne karşı hissedilen muhalefet hareketi çoğu arkadaşı tarafından itiraza maruz olmaktadır. Cemal Paşa'nın Afgan'da Enver ve arkadaşlarına yazdığı bir mektupta gerek dahili ve gerekse harici siyasette Büyük Millet Meclisi etrafında toplanmak lazım geldiğini ve buna karşı müşkülat çıkarmayı değil hatta hariçteki siyaset hakkında da söz konusu Meclis'in vereceği talimata göre hareket lazım geldiğini açıkça bildirmektedir. Enver Moskova'ya döndüğü zaman da bu konudaki her türlü şüpheli noktaları açıkça görüşecek ve neticesini ayrıca arz edeceğim. Efendim.

İşbu şifre 22 Haziran 921 ve 32/582 numaralı olup Moskova'dan Trabzon'a kurye vasıtasıyla gönderilerek keşide edilmiştir.

Moskova Sefiri Kebiri
Ali Fuad

C. Şifreleri alındı. Cemal Paşa'nın fiilleri memnuniyet verici görülmektedir. Muntazaman aydınlatmanızı rica eder, hasretle gözlerinizden öperim.

Yusuf Kemal Beyefendi'ye

M. Kemal

AHMET İZZET PAŞA'NIN MEKTUBUNA DÜŞÜLEN NOT*

(6 TEMMUZ 1921)

Ankara'da Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Salih Paşa ile birlikte verdiğimiz söz, gelişimizi müteakip memuriyetimizden istifa idi. Onu da yerine getirdik. İlelebet devlet hizmetinden kaçmak ve bilhassa İtilaf devletlerinin Yunanistan'a fiili yardımları İstanbul'un hareket üssü olarak Yunanlılara terk edilmesi ihtimali olan bir kara günde teklif olunan fedakârlıktan kaçınmak bizim elimizden gelmeli ve sizce de tensip edilmeli midir, bilmem? Bilecik ve Ankara'da tanımadığım zevat karşısında vaki olan konuşmayı uzatmayı sakıncalı bulduğumdan teslimiyet gösterir gibi olmuş, hatta dönüşümüzde cidden de vaki olan beyanatımızda vukuatın mesuliyetini tamamen üstümüze almak medeni cesaretini de göstermiş idim. İlk konuşmalarda bulunan zevattan birinin sonra ortaya çıkan ahvali çekingenlikteki hakkımı da ispat etmiştir. Fakat hiçbir vakit hiçbir kimse tarafından aldatıldığımı itiraf etmedim. Beni nezdinize sevk eden uzlaşma fikrinde sabit kaldım. Vekiller Heyeti ile vaki olan müzakereler ve kendilerine verdiğim muhtıra bunu ispat eder. İsnat buyurulan gaflet itirafı şöyle dursun, şimdiki gibi siyasi ahvali kılı kırk yararcasına takdir etmiş olduğumu görmekle nefsime ve fikir ve mülahazalarıma itimadım artmıştır. Bu esnada vazife üstlenmekliğimizden fayda hasıl olup olmadığını zikir, âcizlerine düşmez. Yalnız bunda oraca tasavvur olunan sakınca izah buyurulursa minnettar olurum. Bura hükümetinin hukuki vaziyetine ve alakadar devletler sefirlerinin burada bulunmasına binaen mevkiinin hiçe indirilmesi ne mümkün ve ne de uygundur. Ancak şimdiki kabine büyük çoğunluğu itibariyle bugüne ve geleceğe ait hiçbir şahsi emel arkasında olmayıp vatanın selametine fikir ve niyet hasreylemiştir. Bu maksatla makul ve münasip surette Ankara ricali ile fikir ve mesai birliğinde bulunmayı samimi olarak arzu ve bu samimiyet tarafınızdan iyi karşılık görürse hayırlı hizmetlerde ve yardımlarda bulunabilir. Bu ümitleri reddolunduğu takdirde anlaşmazlıktan doğabilecek yanılgı ve hataların manevi mesuliyetinden kendisini uzak saydığını arz ederim, Efendim.

Ahmet İzzet

Münasip zamanında lüzumlu muamele yapılmak üzere alakalı evrakı arasında saklanması Heyeti Vekile kararı gereğidir. Mustafa Kemal

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.122-123; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.604-605.

GENERAL HARİNGTON'A CEVAP*

(TEMMUZ 1921)

Zonguldak'a göndermiş olduğunuz mektup tercümesini bugün Ankara'ya bildirdiler. Aramızda vaki olacak konuşmanın bir yanlış anlama üzerine müesses olmaması için aşağıdaki husus üzerine dikkatinizi çekmeye mecburum. 13 Haziran tarihinde Binbaşı Hanri ve arkadaşları İnebolu'ya gelerek zatıâlilerinin Binbaşı Hanri tarafından Refet Paşa'ya teklif edilmiş olan esaslar üzerinde benimle görüşmek arzu ettiğini beyan etmişlerdi. Nitekim bu cihetler Binbaşı Hanri tarafından size hitaben yazılıp bir sureti tarafından imzalanmış olarak bize bırakılmış olan mektupta beyan edilmiştir. Aramızda başlayan doğrudan doğruya haberleşmenin başlangıcı bundan ibarettir. Milli taleplerimiz zatıâlilerince malumdur. Milli topraklarımızın düşmanlardan tamamıyla kurtarılması, milli sınırımız dahilinde siyasi, mali, iktisadi, askeri, adli, kültürel tam bağımsızlığımız esası kabul edildiği takdirde müzakerelere girmeye amade olduğumuzu beyan ederim. Binbaşı Hanri tarafından size izah edilen sebeplere binaen müzakerelerin zatıâlilerine fevkalade hüsnü kabul gösterilecek olan İnebolu kasabasında ve karada vaki olması tarafımızdan uygun görülmüştür. Bu görüş noktalarında aramızda fikir mutabakatı olup olmadığını belirtecek cevabınızı bekliyorum. Maksadı âliniz sadece vaziyet hakkında fikir teatisi ise, bunun için arkadaşlarımızdan birini memur edebiliriz.[1]

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.152-153; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.644-645.

1 5 Temmuz 1921'de Zonguldak'a gelen bir İngiliz torpidosu, General Harington'dan Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup getirir. Mektubun tercümesi Ankara'ya bildirilir. Mustafa Kemal Paşa bu mektup için *Nutuk*'ta şöyle der: "Bu mektup muhteviyatına göre General Harington'la temas arayan ve onunla görüşmek arzusunu gösteren ben olduğum anlaşılıyor. Halbuki hakikat, böyle değildi. Onun için General Harington'a şu cevabı verdim:" Bkz. *Nutuk*, aynı yerde. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
ERZURUM KADISI'NIN AZLİYLE İLGİLİ SORU ÖNERGESİ HAKKINDA*

(7 TEMMUZ 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, şimdi münakaşa etmekte olduğunuz mesele Dahili Nizamname'de...

Mustafa B. (Karahisarı Şarki): Söz istiyorum Reis Bey.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Susunuz Mustafa Bey, rica ederim.

Dahili Nizamname icabınca her mebus vekillerden birine soru yöneltir. Halbuki ben zannediyorum ki; Hüseyin Avni Beyefendi Heyeti Vekile'den birine soru yöneltmemiştir. O halde bu söz konusu değildir. Söz konusu olan mesele doğrudan doğruya Hüseyin Avni Bey'in önergesinin metnidir. Hüseyin Avni Bey Heyeti Vekile'den soru soruyor. Heyeti Vekile'nin tamamına birden soru sormak için Dahili Nizamname'de bir madde, bir açıklık var mı?

(Yoktur sesleri.)

Yoksa beyhude yere bu madde ile iştigal etmeyiniz. Doğrudan doğruya Beyefendi'nin teklifini yüksek heyetiniz nazarı dikkate alsın: Beyefendi meslekten yetişmemiş olan ve bazı idari ve siyasi kötü hareketleri görülen bir kadı efendiyi hükümetin tamamı azlettiğinden dolayı, tamamına soru yöneltiyor. Eğer yüksek heyetiniz bu soruyu nazarı dikkate alırsa, Heyeti Vekile Reisi gelir, burada cevap verir, izahat verir. Nazarı dikkate alınması lazım gelen, yüksek oyunuza konulması lazım gelen mesele bundan ibarettir.

Hüseyin Avni B. (Erzurum): Efendim, Paşa Hazretleri tabii reis olmak sıfatıyla soruma cevap vermişlerdir. Önerge kabul edilmiştir. Madde hakkında görüş beyan etmeleri dolayısıyla –tabii reis olarak– cevap veriyorlar.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Hayır cevap vermiyorum, sözlerimi kötüye yormayınız.

Hüseyin Avni B. (Devamla): O halde bendeniz buyurdukları noktalara cevap vereceğim.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Ben sizden soru sormadım ki, cevap vereceksiniz.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.11, TBMM Matbaası, Ankara, 1958, s.167-168.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 7 Temmuz 1921 günü öğleden sonra saat 5'te açılan ve riyasetini İkinci Reis Vekili Faik Beyefendi'nin yaptığı 47. toplantı 2. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

PİÈRRE LOTİ'YE*

(12 TEMMUZ 1921)

Ankara, 12 Temmuz 1921

Aziz Mösyö Pier Loti,

Şimdi aldığım 18 Mayıs 1921 günlü nazik mektubunuza[1] pek duygulanmış olarak sonsuz teşekkür eder ve bütün yurttaşlarım gibi kişiliğinize karşı beslediğim saygı, sevgi ve hayranlık duygularımın içtenliğine ve derinliğine inanmanızı rica ederim.

Rahatsızlığınızı öğrenince pek üzüldüm ve tam iyileşmeniz haberini sabırsızlıka bekliyorum.

Bu fırsattan yararlanarak, tarihimizin en karanlık günlerinde, yenilgi ve iftiranın bizi ebediyen yok edecek gibi göründüğü bir zamanda bize güvenini bir an yitirmemiş ve herkese karşı tek başına bizi savunmaktan çekinmemiş olan dosta beslediğimiz ebedi minnettarlığın teminatını, talihin Türk milletine yeniden gülümsemeye başladığı şu sırada yenilemekten pek mutluluk duymaktayım.

Size acil şifalar dileyerek derin bağlılığıma inanmanızı rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi)- MÜT.'ten aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar*, c. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.126-127. Fransızca metin Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

1 Pièrre Loti'nin Atatürk'e gönderdiği 18.5.1921 günlü mektubu bulunamadı. (Bilâl. N. Şimşir'in notu.)

16 NUMARALI NOT DEFTERİ

(1921)[1]

15 Mayıs 1335 (1919) İzmir'in işgali.
Biz İstanbul'dan 16 Mayıs'ta 1335 [1919]

1. Daylar daylar viran daylar
2. A kızım sana şeker alayım mı?

1. Bilmem ki beni sen ne zaman şâd edeceksin.
Mahşerde mi dil-şâd edecek güldüreceksin.
Ben anlıyorum sen beni berbâd edeceksin.
Böyle üzerek eğlenerek öldüreceksin.

2. Niyetim
2. Atışı.

Efendi! Umma sen, ab-ı hayât bâdeden hisse
anı insana tahsîs ettiler hayvana vermezler.

Harbi Umumi memleketimize bir mağlubiyet tevcih etti.[2]

Düşmanlarımız bunu vesile kabul ederek milletimizi imha etmek istediler. Buna karşı vukua gelen milli galeyana "Ankara" muazzam bir sahne oldu.

Bizi, yaşatmak istemeyenlere karşı yaşamak hakkımızı müdafaa etmek üzere toplanan "Türkiya Büyük Millet Meclisi" Ankara'da toplandı.

Bugün o, Ankara, milli Türkiya'nın, "milli maarifini" kuracak Türkiya Muallimler Kongresi'nin toplantısına da sahne olmak mazhariyetiyle iftihar etmektedir.

Asırların yüklü olduğu derin bir idari ihmalin devlet bünyesinde vücuda getirdiği yaraları tedavi için sarf edilecek gayretlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda göstermemiz lazımdır.

Gerçi, bugün maddi ve manevi kuvvet kaynaklarımızı milli sınırımız dahilindeki memleketlerimizde istilacı bulunan düşmanlara karşı kullanmak mecburiyetindeyiz. Ve bu sebeple memleket irfanı için tahsis edilebilen şey, müstakbel maarifimize dayanak olacak bir temel kurmaya kâfi değildir. Ancak geniş ve kâfi şartlara ve vasıtalara sahip oluncaya kadar geçecek mücadele günlerinde dahi büyük bir dikkat ve iti-

* Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Atatürk Özel Arşivi, Kutu 7, Defter 16'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler III*, ATASE Yayınları, Ankara, 1994, s.75-96. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Defterin 1921 yılına ait olduğu anlaşılıyor. (Y.N.)

2 Not defterindeki bu bölüm, Mustafa Kemal Paşa'nın, 15 Temmuz 1921 Cuma günü saat 14.00'de Ankara'da yapılan Maarif Kongresi'nde yaptığı konuşmanın taslağıdır. Konuşma için bkz. elinizdeki ciltte s.236-237. (Y.N.)

na ile işlenip çizilmiş bir "milli terbiye programı" vücuda getirmeye ve mevcut maarif teşkilatımızı bugünden verimli bir faaliyetle çalıştıracak esasları hazırlamaya mesai hasreylemeliyiz.

Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin, milletimizin gerileme tarihinde en mühim bir etken olduğu kanaatindeyim.

Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafelerinden ve yaratılıştan vasıflarımızla hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden tamamen uzak, milli ve tarihi karakterimizle orantılı bir "Culture"[1] kastediyorum.

Çünkü milli dehamızın gelişmesinin temini ancak böyle bir Culture ile temin olunabilir. Lalettayin bir yabancı Culture'ü şimdiye kadar takip olunan yabancı Culture'lerin yıkıcı neticelerini tekrar ettirebilir.

"Harâseti fikriyye"[2] zeminle orantılıdır. O zemin milletin karakteridir.

Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa, hakkı ve birliği ile çatışan bütün yabancı unsurlarla mücadele lüzumu ve kamuoyunu tüm benliğiyle her karşı fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün ruhi kuvvetine bu vasıfların ve kabiliyetin aşılanması[3] mühimdir.

Daima ve müthiş bir mücadele şeklinde ortaya çıkan kavimler hayatının felsefesi, bağımsız ve mesut kalmak isteyen her millet için bu vasıfları büyük bir şiddetle talep etmektedir.

Teferruatını tamamen ihtisas erbabına bırakmak istediğim bu mesele hakkındaki genel görüş noktalarımı tamamlayarak ifade için yeni neslin teçhiz edileceği manevi vasıflar arasında kuvvetli bir fazilet aşkı ve kuvvetli bir intizam ve inzibat fikrinden de bahsetmek zaruretindeyim.

İşte, efendiler, biz bu kongreden yalnız, çizilmiş eski yollarda alelade yürümenin tarzı hakkında fikir alışverişi yapmayı değil, belki ifade ettiğim şartlara sahip yeni bir sanat ve marifet yolu bulup millete göstermek ve o yolda yeni nesli yürütmek için rehber olmak gibi mukaddes bir hizmet bekliyoruz.

Maarif Vekâleti'nin, halkı tanımış, muhiti ve memleketi takdir etmiş muallim ve mütehassıslardan meydana gelen bir ilim ve irfan kongresini Ankara'da toplamayı düşünmüş olmasını ve bugünkü müşkül şartlara rağmen bu teşebbüsünde muvaffak olmuş bulunmasını büyük bir takdir ile yâd ederim.

Huzurunuzda ve millet huzurunda milli maarifimiz hakkındaki görüşümü ifadeye imkân veren bu vesileden istifade ederek müstakbel kurtuluşumuzun büyük öncüleri olan Türkiye muallime ve muallimleri hakkındaki hürmetkârane hissiyatımı anmak isterim.

Gelecek için hazırlanan vatan evladına, hiçbir zorluk karşısında boyun eğmeyerek büyük bir sabır ve metanetle çalışmalarını ve tahsildeki çocuklarımızın ebeveynine de yavrularının tahsilini tamamlamak için her fedakârlığı yapmaktan çekinmemelerini tavsiye ederim.

Efendiler, büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin ne kadar sebatkâr oldukları tarihen sabittir.

1 Metinde "Culture" (kültür) sözcüğü hep Latin harfleriyle yazılmış. (Y.N.)
2 Fikri kültür. (Y.N.)
3 Aslı "zerki". (Y.N.)

Silahıyla olduğu gibi beyniyle da mücadele mecburiyetinde olan milletimizin birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur.

Milletimizin saf karakterleri kabiliyetler ile doludur. Ancak bu tabii kabiliyeti geliştirebilmek usulleriyle mücehhez millettaşlar lazımdır.

Bu vazife sizlere teveccüh ediyor. Pek mühim ve hayati olan vazifenizde muvaffak olmanızı Cenabı Hak'tan temenni ederim.

Sivrihisar'dan tayyare bedeline verilmek üzere Osmanlı Bankası'na 4 bin lira çeki Eskişehir Mebusu Mehmet Efendi'dedir. Fevzi Paşa'ya verilecektir.

Rusya Sefiri "şimdi"
+"Mister Mort" yarın saat 3 sonra'da riyaset odasında

Saat 4 Maliye Vekili
1. İstikraz cebrî[1]
Ordunun yeni vazifeye geldiğinden bu günü kadar yapılan işler.

Saat 3 sonrada ancak
Saat 5 Rus Sefiri'ne
Bütün "ahalide havan"
–İnebolu'ya gelmiş subayların celbi– Doğudan silah
Doğudan silah-subay-merkep-(süngü-kılınç)-
Samsun'da: Tütünler Amerikalılara satılsın
Trabzon'dan buraya veya geriye seri ve emin nakliyat.

Not:
1. Bolu'da teşkilat
2. Karargâh seyyar hale gelecek. Çadır vesaire.
3. Yapılabilen hazırlıklar.
Erzurum cemiyet
Karabekir Paşa Raif Hoca vasıtası ile
Müştak Bey Mebus
Ali Şir dışındakileri af.[2]
Benim imzamla Meclis namına Nurettin Paşa affetmiş, tekrar cezalandırmış, isnatları yok.

Muhiddin Baha Bey, Efgan için
Saat 11 Ömer Lütfü Bey'in söylediklerinden
Saat 5:6'da
4'te istasyona dan[3]

1 Bundan sonraki sekiz maddenin üzeri çizilmiş. Üzeri çizilenler şunlar: "2. Ankara civarında hızla 300 tevellüdüne kadar efradın celbi. 1884 doğumlu kişilerin askere çağrılması 3. Firariler hakkında tedbirler 4. Ahaliden silah almak 5. Ahaliden iaşe ve elbise 6. Ahaliden nakliye vasıtaları 7. 317'lilerin merkez ordusuna celbi 8. Depolar 9. Gazeteler" (Y.N.)

2 Koçgiri isyancıları kastediliyor. (Y.N.)

3 Eski yazı "dan" sözcüğünün yanına Latin harfleriyle "Done" yazılmış. (Y.N.)

Not:
-İlyas Kaptan'ın evinde Yahya Kaptan'ın iki çocuğu ve kayınvalidesi.
-Hacı Doğan Karakolu yanında Gavri'nin hanesinde İsmet Bey'in yanında beylerin yanında. Yahya Kaptan'ın refikası. Şevket Hanım
-Mösyö Kalomati.

Not:
1. Vekillerin mühim meseleleri Grup Heyeti İdaresi'ne haberdar.
2. Müzakere reislere arkadaşlara
Meclis'e Dahiliye Vekâleti için malumat vereceğim.

Bulgarlarla yarından sonra.

1. Cevad için bir itimatname.

Not:
1. Sınır..
Fethi Bey Bakû'da valilik etmiş Trabzon'dan çıkarmak.
Kâhya meselesi Seyfi.

[...][1]
Mücevherat-ı nebeviye
Filistin hakkında bir söz,
Ziya Bey'le birlikte..
Ben haber vereceğim.

Not:
1. Mümtaz'ın emekli maaşlarının verilmesi.
2. İzmid civarına seyahat vesikası "alelusul"
"Erkânıharbiye'den kumandanlığa"
3. Gani Bey.
4. Mehmed Kaya

1. Pazartesi Meclis'te izahat.
2. Bu gece Heyeti Vekile'de saat 6'da[2]
- Münir Bey'in notları Hayati'de.

1. Mahmud Esad ve Baha Beyler
mülakat gece
"İsviçre'ye"
Mesudiye Telgraf Müdürü
Rüşdü Efendi
"800"dür
"1500".

1 Burada iki satırın üzeri çizilmiş. Şunlar okunuyor: "Grup heyeti idare yazar saat birde toplanacak. Üç sefiri kabul." (Y.N.)
2 Bundan sonraki "Necati Bey grup heyeti idaresini haberdar" sözcükleri çizilmiş. (Y.N.)

1. Jandarmalara yiyecek, içecek, vs.
2. Eşraf İtalyan tabiiyetine.
3. Ahzı askere[1] müdahale.
"Antalya'dan-Kuşadası'na".
Tamirat, inşaat,

"Hürriyet Oteli'nde"
Düyûnu Umumiye'de Ziya Bey

Pazartesi saat 2 sonra'da Hoca Harun Efendi eski mebuslardan "Efganistan'a'

- Mütehassıslar için bir erkânıharp subayı bunların ataşemiliteri ile.

Hilmi Bey'in kitabının muharrer tabı Hüseyin Refet Bey'le
İslam Kongresi. Program beyanname.

1 Askerlik şubesi. (Y.N.)
2 Not defterinin bundan sonraki dört sayfasında yer alan yazıların üzeri çizilmiş. Çizilmiş olan bu satırlara yer verilmedi. (Y.N.)

MAARİF KONGRESİ'Nİ AÇIŞ KONUŞMASI*

(15 TEMMUZ 1921)

Muhterem Hanımlar, Efendiler;

Harbi Umumi memleketimize bir mağlubiyet tevcih etti. Bunu vesile yaparak, düşmanlarımız, milletimizi tamamen imha etmek istediler. Buna karşı vukua gelen milli galeyana, Ankara, muazzam bir sahne oldu. Bizi yaşatmamak isteyenlere karşı yaşamak hakkını müdafaa etmek isteyen Türkiya Büyük Millet Meclisi, Ankara'da toplandı. Bugün, Ankara, milli Türkiya'nın milli maarifini kuracak olan Türkiya Muallimler ve Muallimeler Kongresi'nin toplantısına sahne olmakla da iftihar etmektedir. Asırların yüklü olduğu idare ihmalinin devlette vücuda getirdiği yaraları tedaviye harcanacak gayretlerin en büyüğünü irfan yolunda hazırlamalıdır.

Bugün maddi ve manevi menfaatlarımızı[1] düşmana karşı kullanmaya mecbur bulunuyoruz. Bugün irfan için sarf edeceğimiz kudret müstakbel maarifimize emel kurmaya kâfi değildir. Kâfi vasıtalara sahip oluncaya kadar geçecek mücadelede büyük bir itina ile çizilmiş bir terbiye programı hazırlamaya, mevcut maarif teşkilatımızı verimli bir surette çalıştıran esasları kurmaya mesai sarf etmelidir. Şimdiye kadar takip edilmiş tahsil ve terbiye usullerinin gerileme tarihimizde en mühim bir etken olduğu kanaatindeyim. Milli bir terbiye programından bahsederken, eski devrin bütün hurafelerinden sıyrılmış, doğudan ve batıdan gelen yabancı tesirlerden uzak ve milli karakterimizle orantılı bir kültür[2] kastediyorum. Milli dehamızın gelişmesi ancak böyle bir kültür ile mümkündür. Yabancı kültür, eski usullerin yıkıcı tesirlerini artırır. Yaratacağımız kültür, milli kültür zeminiyle; o zemin ise milletin karakteriyle orantılı olmalıdır. Çocuklarımızı ve gençlerimizi yetiştirirken, birliğimize ve varlığımıza taarruz eden her kuvvete karşı müdafaa kabiliyetiyle donanmış bir nesil yetiş-

* *Hâkimiyeti Milliye*, 17 Temmuz 1921, Numara: 227, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Maarife Ait Direktifleri*, TC Maarif Vekilliği Ana Programa Hazırlıklar, Maarif Matbaası, İstanbul, 1939, s.3-5. Metin, *Hâkimiyeti Milliye*'de "Evvelki gün Maarif Kongresi açıldı" başlığıyla yayımlanmış. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Konuşmanın notları, Atatürk'ün "16 Numaralı Not Defteri"nde bulunmaktadır. *Hâkimiyeti Milliye*'de yayımlanan yukarıdaki metinle konuşmanın notları karşılaştırıldığında, konuşma sırasında bazı değişiklikler yapıldığı ve bazı yerlerinde de *Hâkimiyeti Milliye*'deki dizgi hatalarından vb. kaynaklanan farklılıklar olduğu görülmektedir. "16 Numaralı Not Defteri"ndeki konuşma notları için bkz. elinizdeki ciltte s.231-233. (Y.N.)

1 "... maddi ve manevi kuvvet kaynaklarımızı" olmalı. Bkz. "16 Numaralı Not Defteri", elinizdeki ciltte s.231. (Y.N.)

2 "16 Numaralı Not Defteri"nde Latin harfleriyle "Culture", *Hâkimiyeti Milliye*'de ise eski yazıyla "kültür" şeklinde yazılmış. (Y.N.)

tirmeye muhtaç olduğumuzu unutmayalım. Yeni neslin ruhuna bu vasıfları ve kabiliyeti aşılamak lazımdır. Bağımsız ve mevcut kalmak isteyen milletlerin felsefesi en bariz şekilde bu vasıfları tam bir şiddetle talep etmektedir. Milli gaye hakkındaki genel görüşümü söylerken, yeni neslin donatılacağı vasıflar arasında kuvvetli bir fazilet aşkı ve kuvvetli bir intizam ve inzibat fikrinden de bahsetmek lazımdır.

Biz bu kongreden eskiden beri çizilmiş alelade yollar üzerinde yürümek değil, belki yukarıdan beri vasıflarını ve şartlarını arz ettiğim milli kültür yolunda rehber olmak gibi mukaddes bir vazife bekliyoruz.

Maarif Vekâleti'nin halkı tanımış, çevreyi ve memleketini takdir etmiş sizin gibi muallim ve mütehassıslardan ilim ve irfan kongresini büyük müşkülat arasında toplamasını tam bir takdir ile yâd ediyorum. Bana milli maarif hakkında görüşümü söylemek fırsatını veren bu vesileyle müstakbel kurtuluşumuzun büyük öncüleri bulunan Türkiya muallime ve muallimleri hakkında hürmetkârane hissiyatımı da anmak isterim. Muallimlerin hiçbir müşküle boyun eğmeyerek büyük bir sabır ve metanetle çalışmalarını, çocukların velilerine de yavrularının tahsilini tamamlamak için hiçbir fedakârlıktan çekinmemelerini tavsiye ederim.

Büyük tehlikeler karşısında uyanan milletlerin ne kadar sabır ve sebat derecesi pek yüksektir. Bunu tarih ispat ediyor. Silahla olduğu gibi beyniyle de mücadele eden milletimizin, birincide olduğu gibi ikinci sahada da zafer kazanacağına şüphem yoktur. Milletimizin karakterleri kabiliyetlerle doludur. Bu tabii kabiliyeti geliştirecek usullerle donanmış vatandaşlar lazımdır. Bu vazife bize düşüyor. Milli hükümetimiz tam bir ciddiyetle ve samimiyetle özlediği derecede Türkiya muallimlerinin hayat ve refahını temin edememektedir. Milletimizi yetiştirmek vazifesini üstlenen yüce heyetinizin bugünün vaziyetini nazarı itibara alarak, her müşküle göğüs germekle bu mukaddes yolda gayet metinane yürüyeceğinize şüphem yoktur.

Vazifeniz pek müşkül ve hayatidir. Muzaffer ve muvaffak olmanızı Cenabı Hak'tan temenni ederim.

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(TEMMUZ 1921)[1]

Şimdi hareket etmek üzere bulunan bir trenden yararlanarak yüksek şahsınızla gelip görüşmek istiyorum. Sıkıntı verir miyim? Karşılığınızı makine başında bekliyorum, Salih Bey'i de birlikte alacağım.

* Cihat Akçakayalıoğlu, *Atatürk/ Komutan, İnkılâpçı ve Devlet Adamı Yönleriyle*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.351.

1 Kaynakta yukarıdaki şekliyle aktarılan belgenin tarihi belirtilmiyor. 15 ve 16 Temmuz 1921 günleri anlatılırken, Mustafa Kemal Paşa'nın yukardaki şifresine yer veriliyor. Aynı kaynağa göre, İsmet Paşa'dan "teşrifinize cidden müteşekkir kalırım" cevabı alan Mustafa Kemal Paşa, 17 Temmuz 1921 günü saat 05.00'te Eskişehir'e gelmiş ve burada İsmet Paşa tarafından karşılanmıştır. (Y.N.)

12. GRUP KUMANDANI'NA*

(17 TEMMUZ 1921)

Şimdi İsmet Paşa Hazretleri'nin karargâhına geldim. Mahsus selam ile muhabbetle gözlerinizden öperim. Durum ve birlikleriniz hakkında bilgi vermenizi rica ederim. 11. Tümen ile buluştunuz mu?

* Harp Tarihi Arşivi, No: 5/2068, Dolap 19, Göz 4, Klasör 1158, H 2, Fihrist 2/16'dan aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 4 ncü Kısım Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, TC Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Seri No: 1, Ankara, 1974, s.360. Kaynakta, belgeye "Daha sonra Mustafa Kemal Paşa, güney kanattaki durumu öğrenmek istemiş ve saat 08.25'te 12. Grup Kumandanı'na şu telgrafı çekmişti" açıklamasıyla, "17 Temmuz 1921 Harekâtı" başlıklı bölümde yer verilmiş. (Y.N.)

YUNAN TAARRUZUNA KARŞI HAREKÂTIN SEVK VE İDARESİNDE ANA DÜŞÜNCE*

(17 TEMMUZ 1921)

Yunan ordusunun bütün kuvvetiyle yaptığı bu saldırı karşısında bizim, askeri olan asıl görevimiz, Milli Mücadele'nin başlangıcından beri izlediğimiz görevdir ki, o, her Yunan taarruzu karşısında kaldıkça bu taarruzu direnmek ve uygun hareketlerle durdurmak ve etkisiz hale getirmek ve yeni orduyu meydana getirmek için zaman kazanmaktır. Bu düşman taarruzu karşısında da, bu ana düşünce gözden uzak tutulmamalıdır.

* *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 4 ncü Kısım Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, TC Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Seri No:1, Ankara, 1974, s.360.
Kaynakta, belgeye, "Mustafa Kemal Paşa Batı Cephesi Karargâhı'nda durumu inceleyerek, harekâtın sevk ve idaresindeki ana düşüncesini şöyle ifade etmişti" açıklamasıyla, "17 Temmuz 1921 Harekâtı" başlıklı bölümde yer verilmiş. (Y.N.)

MÜRETTEP KOLORDU KUMANDANLIĞI'NA*

(18 TEMMUZ 1921)

18.7.37 [1921]

Mürettep Kolordu Kumandanlığı'na-Şifre

İsmet Paşa Hazretleri'nin karargâhındayım. Mahsus selam eder gözlerinizi öperim. Batı Cephesi'nde vaziyet manevra safhasına intikal etti. Yeni vaziyetler ve muvaffakiyetler ümit edilmektedir. Mürettep Kolordu'nun tam bir faaliyetle düşman yan ve gerilerinde tesire devam eylemesi pek mühimdir. Kıymettar şahsiyetinizin de kuvvetinin eklenmesiyle Mürettep Kolordu'nun harekâtından büyük neticeler bekliyorum.

18.7.37 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 17, Göz 3, Dosya 16, Klasör 1016'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Haziran 1966, Genelkurmay Basımevi, Ankara, sayı 56, Vesika No:1292. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İSMET PAŞA'YA DİREKTİF*

(18 TEMMUZ 1921)

Orduyu Eskişehir kuzey ve güneyinde topladıktan sonra düşman ordusuyla araya büyük bir mesafe koymak lazımdır ki, ordunun tanzim, tensik ve takviyesi mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya doğusuna kadar çekilmek uygundur. Düşman durmadan takip ederse, hareket üslerinden uzaklaşacak ve yeniden menzil hatları tesisine mecbur olacak; her halde beklemediği birçok müşkülatla karşılaşacak; buna mukabil bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha müsait şartlara sahip olacaktır. Bu hareket tarzımızın en büyük sakıncası Eskişehir gibi mühim mevkilerimizi ve çok araziyi düşmana terk etmekten dolayı kamuoyunda hasıl olabilecek manevi sarsıntıdır. Fakat az zamanda elde edebileceğimiz muvaffakiyetli neticelerle bu sakıncalar kendiliğinden yok olacaktır. Askerliğin icabını tereddütsüz tatbik edelim. Diğer tür sakıncalara mukavemet ederiz.

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.126; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.608-609.
Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*'ta, "...18 Temmuz 1921 günü İsmet Paşa'nın Eskişehir güneybatısında, Karacahisar'da bulunan karargâhına giderek, vaziyeti yakından mütalaa ettikten sonra, İsmet Paşa'ya genel olarak şu direktifi vermiş idim:" dedikten sonra yukardaki metne yer veriyor. (Y.N.)

ESKİŞEHİR İSTASYON KUMANDANI VASITASIYLA İSMET PAŞA'YA*

(18 TEMMUZ 1921)

Eskişehir İstasyon Kumandanı Vasıtasıyla İsmet Paşa Hazretleri'ne

Malıköy 166 Sa. 11 55 18.7.37 [1921]

1. Muharebe Ilgaz Boğazı'nda mıdır, yoksa 8. Fırka cephesinde midir?
2. Kuzey cephesinde vaziyet nedir?

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı, Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 18, Klasör 1068, Dosya 56/42, Fihrist 48-9'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Mart 1973, sayı 67, Belge No:1492. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ARİF BEYEFENDİ'YE*

(18 TEMMUZ 1921)

Arif Beyefendi'ye

Kırka-Lütfiye istikametinin fevkalade mühim olduğunu söylemiştim. Bölgenizin sınırı olan bu yol üzerinde sabaha kadar mutlaka esaslı keşif ve emniyet tertibatı aldığınızın bildirilmesini bekliyorum.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

18.7.37 [1921]
Saat 12.25 evvel.

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 18, Klasör 1068, Dosya 56/42, Fihrist 45-7'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Mart 1973, sayı 67, Belge No: 1493. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(18 TEMMUZ 1921)

Güneyden ve kuzeyden düşmanın bir hareketi var mı? Batıdaki düşman tümenlerinin durumu hakkında bilgi alındı mı? 3. Grup düzen ve tertibini aldı mı? Halit Bey ne yapıyor?

* *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 4 ncü Kısım Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, TC Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Seri No: 1, Ankara, 1974, s.382.
Kaynakta, belgeye, "Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Paşa da saat 15.00'te Batı Cephesi Komutanlığı'ndan şunları sormuştu" açıklamasıyla, "18 Temmuz 1921 Harekâtı" başlıklı bölümde yer verilmiş. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(20 TEMMUZ 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Başkitabeti
Evrak ve Tahrirat Kalemi
Adet 2/515
Zata mahsustur.

Ankara
20.7.337 [1921][1]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

C: 11.7.37 [1921] şifreye.[2]

Hoca Raif Efendi'nin fikirleri ile Teşkilatı Esasiye Kanunu ve Müdafaai Hukuk Grubu hakkındaki devletlilerinin yazısı üzerine arz eylediğim aşağıdaki izahat zatı kumandanileri[3] için kanaat gerekçesi olacağından, bu esas dairesinde icap edenlerin de münasip surette aydınlatılmasını ve kötüye çekmenin de giderilmesini hassaten rica ederim.

1. Bugünkü Büyük Millet Meclisi, Müdafaai Hukuk Teşkilatı'nın esas ilke olarak tespit etmiş olduğu görüş noktaları üzerinde tam bir taassup ve azimle yürümektedir. Müdafaai Hukuk Grubu, bu grubun programını teşkil eyleyen esas maddelerde de izah olunduğu üzere, memleketin tam bir bağımsızlık dairesinde barışa nail olmasını temin gibi kısa ve kati bir gaye ile vücuda gelmiştir. Aynı esas maddelerde, Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun tatbiki yönü de vardır. Teşkilatı Esasiye Kanunu bütün

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 9321'de olan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Telgrafın Kâzım Karabekir Paşa'ya gönderilen örneği için bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.983-986. Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 9321'deki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*'ta, "Kâzım Karabekir Paşa'nın bu telgrafına, 20 Temmuz 1921'de cevap verdim. Biraz uzunca olan bu cevabın bazı hususları aydınlatmaya yarayacak noktalarını zikretmekle yetineceğim" dedikten sonra, yukarıdaki belgeye özetle yer vermektedir. Bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.2, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.119-121; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.2, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.599-601. (Y.N.)

1 Belge, İstiklâl Harbimiz'de 25 Temmuz 1921 tarihlidir. Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıdaki uzun telgrafı, *İstiklâl Harbimiz*'e göre, 25 Temmuz'da çekilmeye başlanmış; 26, 31 Temmuz tarihlerinde devam etmiş ve 1 Ağustos'ta telgrafın son kısmı çekilmiştir. (Y.N.)

2 Kâzım Karabekir Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraf için bkz. Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.980-982. (Y.N.)

3 *İstiklâl Harbimiz*'de "zati kumandanileri". (Y.N.)

idari mevzuatı ve Türkiya Hükümeti'nin hukuki tavrını ihtiva eden tafsilatlı ve tam bir kanun olmayıp, memleketin mülki ve idari teşkilatında zamanın icaplarının gerektirdiği halkçılık esasını ifade eden bir düsturdan ibarettir. Bu kanunda cumhuriyet manasını[1] ifade eden hiçbir şey mevcut olmadığı gibi, Müdafaai Hukuk Grubu'nun esas maksadında da katiyen böyle bir nokta[2] mevcut değildir. Dolayısıyla, Raif Efendi'nin saltanat şeklinin cumhuriyetçiliğin öncesi[3] olduğunun hissedildiği hakkındaki fikri, halis bir vehimden başka bir şey olamaz. Merkezi idarenin verildiği zevat arasında şahsiyetleri ve eski fiilleriyle eleştiriye müstehak olanların bulunduğu hakkındaki iddia ise daha olumlu bir ifadeyle belgelenmeye muhtaç bir mahiyettedir.[4] Her işi bütün idari karakterler[5] ve şahsi faziletler ile mükemmelen yetişmiş adamlara vermek pek kıymetli ve tatlı bir temenni olmakla beraber, memleketimiz gibi adam kıtlığına maruz[6] bir muhit için değil, hatta dünyanın en ileri gitmiş milletleri için bile, her mahfil, her bölge, her meslek sahibi[7] tarafından hürmete layık sayılacak bu kadar çok adam bulmak mümkün değildir.

İşte böyle vehimli ve olumsuz fikirlerle ve iddialarla memleketin dayanağı olacak yegâne kuvvet ve teşkilatı bulunan Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk manzumesini zaafa uğratacak tedbirlere girişmek, eğer cahilane bir cinnet değilse her halde bir hıyanet olarak kabul edilmelidir. Bir kongre toplayarak bugünkü hükümet şeklini doğuran Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Teşkilatı'nın bugünkü hal ve vaziyetine uygun yeni bir program vücuda getirilmesi lüzumuna o kadar kaniyiz ki, Meclis'te teşekkül eden grubun Dahili Nizamname'sinde grup heyeti idaresinin ancak söz konusu kongrenin teessüsüne kadar Müdafaai Hukuk Teşkilatı'na merci olabilmesi kaydını koyduk. Mevcut ahval ve şartların şimdilik kongrenin toplanmasının tehirini icap ettirmesi grup heyeti idaresinin bu vazifede devamını mecbur kılıyor.

2. Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun tatbiki neticesinde muhafazakârların işbaşına geçmeleri ve bazı kanaatkâr zevatın da mevki kavgasına koşmaları[8] gibi sakıncalar varit olabilir. Ancak malumu devletleridir ki, ilerlemek yolunda vuku bulacak her mühim teşebbüsün kendine göre mühim sakıncaları vardır. Bu sakıncaların asgari hadde indirilmesi için lüzumlu tedbir ve teşebbüslerde kusur etmemek lazımdır. Bugün yalnız esas hatlardan ibaret olan Teşkilatı Esasiye Kanunu'nu tamamlayacak diğer kanunlarla bu hususların nazarı dikkatte tutulması zaruretinde zatı devletleriyle tamamen fikir birliğindeyim.

3. Teşkilat Kanunu yapılırken mülkiye ve askeriye ricalinden ve Müdafaai Hukuk manzumesinden oy almak hususundaki fikrimi şöyle izah edebilirim: Malumu devletleri olduğu üzere, bir hükümet şeklinde yaşıyoruz ve onun bütün kavramlarına ta-

1 El yazısı belgedeki aslı "manayı cumhuriyeti", *İstiklâl Harbimiz*'de "manayı cumhuriyet". (Y.N.)
2 *İstiklâl Harbimiz*'de "nokta" yerine "netice". (Y.N.)
3 El yazısı belgedeki aslı "cumhuriyetçiliğe kablî", *İstiklâl Harbimiz*'de "cumhuriyetçiliğe kalbi" (cumhuriyetçiliğe dönüştürülmesi). (Y.N.)
4 *İstiklâl Harbimiz*'de "... bir ifadeyle muhtaç bulunmuş bir maddiyettir." (Y.N.)
5 El yazısı belgedeki aslı "secayayı idariye", *İstiklâl Harbimiz*'de "secayayı behiye" (güzel karakterler). (Y.N.)
6 El yazısı belgedeki aslı "kahtı ricale maruz", *İstiklâl Harbimiz*'de "muhziri ricale maruz". (Y.N.)
7 El yazısı belgedeki aslı "sahibi meslek", *İstiklâl Harbimiz*'de "sahibi salahiyet". (Y.N.)
8 *İstiklâl Harbimiz*'de "başlamaları". (Y.N.)

bi olmak mecburiyetindeyiz. Kanunun, Meclis encümenlerinden sonra genel kurulda geçen münakaşalarında billurlaşacak şekil üzerine uzaktan telakki edilecek fikirler ile tesir icraya imkân olmadığı elbette teslim buyurulur.

4. İzahı arzu buyurulan diğer üç noktayı da arz edeyim: Teşkilat Kanunu'nun yapılmasında acelecilik kabul edilen hareket tarzının hikmeti, bütün dünyada ve memleketimizde hissedilmekte olan halkçılık cereyanını esaslı bir şekil üzerinde tespit ile, bu konuda başka müdahalelere mahal vermemek ve aynı zamanda asırlardan beri mütemadiyen ehil olmayanların ellerinde suiistimal edilen milli hukuku korumak için bu hukukun asıl sahibi olan millete de söz hakkı bahşeylemek ve bu yüksek fikrin gelişmesi için mevcut fevkalade şartlardan istifade eylemektir. Kanunun tatbiki yönündeki imkânın derecesini ölçmek için de bu işle iştigale fırsat bulacakların azim ve iradi kabiliyetini söz konusu eylemek lazım gelir. Hilafet ve saltanat meselesi, bir esas mesele olarak mevcut değildir. Türkiya'nın başında İslam halifesi olacak bir hükümdar sultan bulunacaktır.[1] Söz konusu olan mesele hükümdarın hukuku olup, bunun tayin ve tahdidi için son birkaç asrın tecrübeleri ve devlet kavramındaki millet hukukunun hakiki manası etken olmalıdır. Bu esas üzerinde henüz tespit edilmiş kati bir düsturumuz yoktur.

5. Müdafaai Hukuk Grubu Heyeti İdaresi hakkındaki devletlilerinin görüşü için bir şey söylemeden evvel, muhtelif işlerde muhtelif unsurlarla çalışmak zaruretini göz önüne alır ve muhitimizde esas fikir ve inancı, şahsi faziletleri, ilmi kıymeti vesaire gibi maddi ve manevi şahsi vasıflarıyla lüzumlu şartlara sahip adam bulmanın imkânsızlığı da dikkate alınıyorsa ve buna grup heyeti idaresinin yüzlerce üyenin oy çoğunluğuyla seçildiği ilave olunursa netice belli olur. Grup riyasetinin tarafımdan üstlenilmemesi lüzumunu ifade ederek ortaya konulan görüşlere gelince, bu işi yaparken buyurduğunuz esasları kâmilen düşündük ve bu konuda uzun münakaşalar yaptık.

Meclis'te; Islahat, Müdafaai Hukuk, İstiklâl gruplarıyla Halk Zümresi vesaire gibi birçok teşkilat vücuda geldiği halde bunların hiçbirisi kâfi bir çoğunluk manzarası alamadı. Ve dolayısıyla Meclis'çe hükümeti tutmak ve herhangi bir işi yürütmek imkânı da kalmadı. Bu zümrelerin herhangi birisini tutarak ve dolayısıyla tahkim ve takviye ederek varlığımız için dayanılacak bir kütle meydana getirmek hususunda geçen bütün mesaimiz semeresiz kaldı. Ve neticede vaziyete yegâne hâkim kalan şey intizamsızlık ve anarşiden ibaretti. Şu halde iki yoldan birinin seçilmesi kati zaruret halini aldı. Ya bu Meclis'le katiyen iş görülemeyeceği hakikati üzerine yeni tedbirler almak, veyahut yaptığımız gibi bir çoğunluk zümresi vücuda getirmek. Biz tabii ikinci şıkkı seçtik. Ve fakat benim iştirakim bulunmayan herhangi bir grup teşkili teşebbüsünün, mevcut intizamsızlığı artırmaktan başka bir netice vermeyeceği tecrübeyle sabit olmuştu. Uzun ve devamlı mesai sarfıyla ve Meclis'in çoğunluğuyla özel olarak yaptığımız pek çok toplantı ve münakaşalar neticesinde, ancak böyle bir teşekkül vücuda getirdik. Ve bu vazifeyi benim yapmaklığımın zarureti birçok arkadaştan başka Heyeti Vekile'ce de zaruri görüldü.

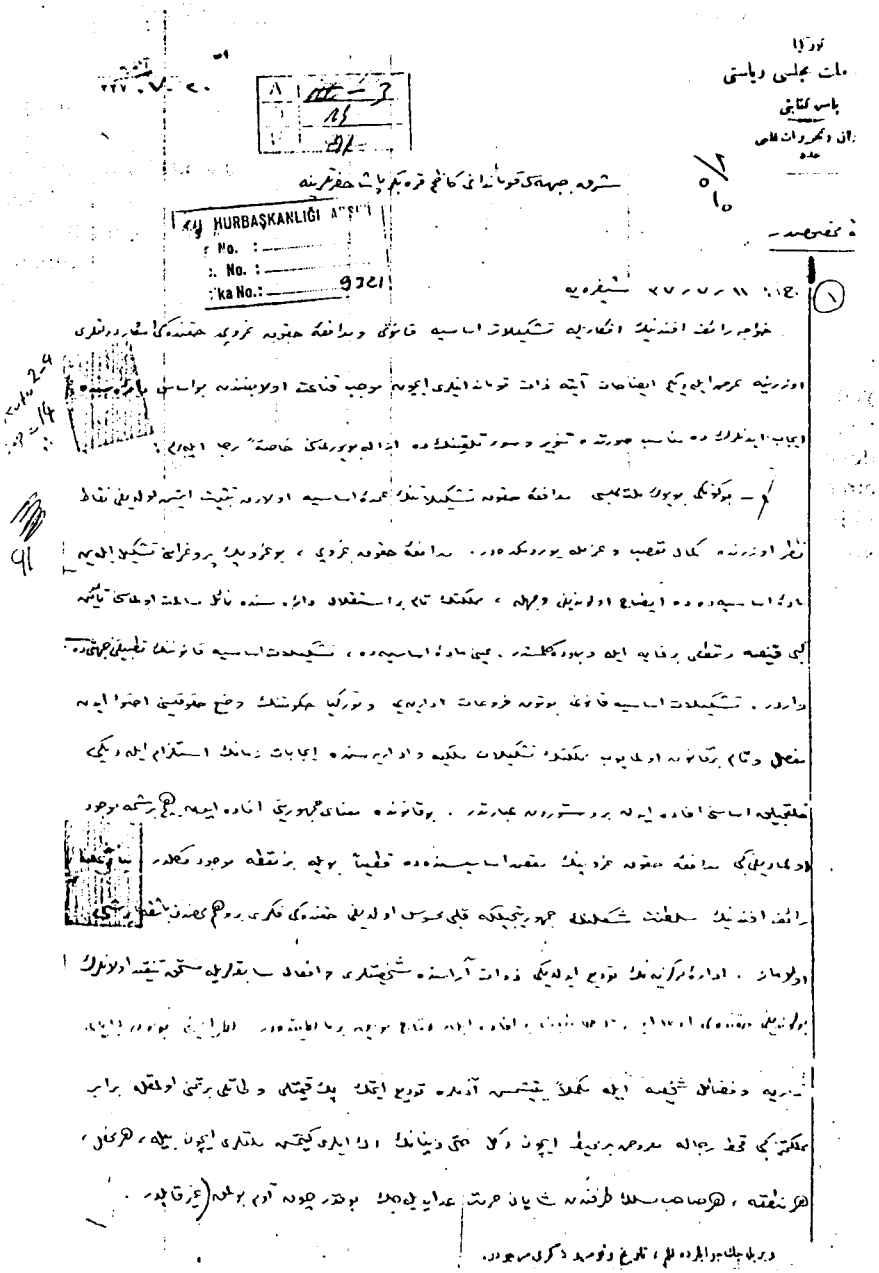
1 *İstiklâl Harbimiz*'de "İslam halifesi olacak ve bir hükümdar sultan bulunacaktır." (Y.N.)

Meselenin hukuki yönüne gelince: Meclisi Mebusan mahiyetinde bir meclisin reisi bulunmuyorum. Böyle dahi olsa bir fırkaya mensubiyet tabiidir. Halbuki bende Millet Meclisi'nin icrai salahiyeti de bulunduğundan, bir bakıma hükümet mahiyetindeki bir meclisin reisi mevkiindeyim. İcrai bir heyetin reisi için de bir çoğunluk fırkasının mensubu bulunmak elzem bir şeydir.

Ve bu vaziyet ve görüşlere göre; değil böyle bir grup, tafsilatlı bir program etrafında toplanmış siyasi bir fırkanın da reisi olabilirim. Ancak mevcut şekilde, Meclis nezdindeki vaziyeti muhafaza için grubun Meclis nezdindeki liderliğini fiilen yapmaklığım lazımdır ki, hareket tarzımız da o yoldadır. Bu vazifeyi bugün grubun reis vekilleri yapmaktadırlar. Şu halde gruba ait riyaset vazifem fahri bir şekil arz etmektedir. Bu konuda esaslı bir sebep daha söylemek mümkündür. Teşkilatı Esasiyesi için bütün hüviyetimle karışmış bulunduğum Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nden ayrılmaklığıma imkân olmadığından o cemiyetin mesaisinin çocuğu[1] bulunan Meclis'te yine o cemiyeti temsil eden grubun dahilinde bulunmak kati zaruretindeyim. Esasen grup hemen Meclis genel kuruluna yakın büyük bir çoğunluğu ihtiva etmektedir. Hariçte kalanlar Erzurum mebusları Celaleddin Arif Bey ve Hüseyin Avni Efendi'yle birkaç emsalinden ve tavır ve hareketlerinde serbest kalmak isteyen bir kısım zevattan mürekkeptir, Efendim.

M. Kemal

1 El yazısı belgedeki aslı "zadei mesaisi" (mesaisinin çocuğu); *İstiklâl Harbimiz*'de "sahai mesaisi" (mesai sahası). Doğru sözcük "çocuğu"dur. Mustafa Kemal Paşa, aynı sözcüğü, 23.5.337 [1921] tarihli "Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti Bütün Livalar Heyeti Merkeziyelerine" başlıklı belgede de kullanmıştır. Bkz. elinizdeki ciltte s.182. (Y.N.)

"Adet 2/515" numaralı, 20.7.337 (1921) tarihli, "Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne" başlıklı yedi sayfa belgenin ilk sayfası.

12. GRUP KUMANDANI HALİT BEYEFENDİ'YE BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(21 TEMMUZ 1921)

21.7.37 [1921]

12. Grup Kumandanı Halit Beyefendi'ye
Sureti Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

1. Dördüncü ve Üçüncü Grup cephelerinde cereyan eden ahvali henüz bilmiyorum. Bu gruplar karşısında düşman bugün mağlup edilmemiş ise Kırkkız Dağı'na kadar ilerlemiş olan düşman fırkasının bütün orduyu mühim bir tehlikeye düşürmesi muhtemeldir. Dolayısıyla ordu cephesinde henüz netice lehimize tahakkuk etmemiş ise bütün ordunun çekilmesi icap edebilir. Eğer cephede vaziyet lehimize gelişmiş ise bundan dahi netice alabilmek için mutlaka Kırkkız Dağı'na gelen düşmanı bertaraf etmek elzemdir. Her iki ihtimale göre bütün kuvvetimizle Kırkkız Dağı'na gelmiş olan düşmana şiddetle taarruz ederek atmak lazımdır. Dördüncü Grup sol kanadında hasıl olan tehlike için söz konusu grupta tedbir alınabilir. Zatıâliniz Kırkkız Dağı'ndaki düşmanı birinci derecede mühim hedef almalısınız. Bu hedefe karşı hareket te gecikme doğru değildir. Bundan başka cephenizde olan düşman kuvvetlerine karşı örtme müfrezeleri[1] bırakmak zaruridir. Bir taraftan da seri bir surette ve aynı zamanda Dördüncü Grup Kumandanı ile İsmet Paşa'yı vaziyet ve hareketinizden haberdar ediniz. Bana da icraatınız hakkında malumat vermenizi rica ederim. Fevzi Paşa Hazretleri de aynı görüştedirler.

2. Batı Cephesi'ne ve 12. Kolordu'ya yazılmıştır.

21.7.37 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 17, Göz 3, Dosya 17, Klasör 1016'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Haziran 1966, Genelkurmay Basımevi, Ankara, sayı 56, Vesika No: 1295. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Aslı "setir müfrezeleri". (Y.N.)

ORDU MUTASARRIFLIĞI'NA*

(21 TEMMUZ 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/762
Telgraf

Ankara
21.7.337 [1921]

Ordu Mutasarrıflığı'na

Mühim hususlar hakkında liva Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi'nden Riyaset'e vaki olacak yazıların mutasarrıflık şifresiyle çekilmesini rica ederim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7333'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ORDU MÜDAFAAİ HUKUK CEMİYETİ
HEYETİ MERKEZİYESİ RİYASETİ'NE*

(21 TEMMUZ 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti
Adet 6/761
Telgraf

Ankara
21.7.337 [1921]

Ordu Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne

C. 20.7.37 [1921] tele:
Bu konuda mutasarrıflığa tebligat yapılmıştır.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7334'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA

CEPHEYE ASKER SEVKİ HAKKINDA*

(23 TEMMUZ 1921)

Mustafa Kemal Paşa: Mahmut Esat Bey'in beyanatı arasında yirmi bin kişi cepheye gönderilirse, ümit ederiz ki, on beş güne kadar bunun arkası alınır. Efendim on iki kıta tabur halinde sevk edilmektedir. ... Gayrimüslim on beş bin kişi eder. Topu, mitralyözü, süvarisi vardır. Yani müşkil halde.....

Birçok araştırmalar neticesinde bazı sayfaların noksan çıkmasından dolayı zarureten noksan olarak toplanmıştır.

Cevat Ramiz[1]

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.111.
1 Zabıtta burada zabıt memurlarının bu notu yer almaktadır. (Y.N.)

KONYA MEBUSU HACI BEKİR EFENDİ, KAYSERİ MEBUSU RİFAT, YOZGAT MEBUSU FEYYAZ ÂLİ, MUŞ MEBUSU MAHMUT SAİT, KÜTAHYA MEBUSU HAYDAR BEYEFENDİLERE VERİLEN YETKİ BELGESİ*

(24 TEMMUZ 1921)

Kayseri'de toplanması kararlaştırılan Türkiye Büyük Millet Meclisi için gerekli organizasyonu yapmak, Meclis müzakere salonu, sekretaryası ve sair ihtiyaçlar için gerekli tedbir ve hazırlıkları tamamlamak üzere Büyük Millet Meclisi üyelerinden Konya Mebusu Hacı Bekir Efendi, Kayseri Mebusu Rifat, Yozgat Mebusu Feyyaz Âli, Muş Mebusu Mahmut Sait, Kütahya Mebusu Haydar Beyefendiler Meclis Divan Başkanlığı'nca seçilmiş ve görevlendirilmiş olduklarından, bu kurulun şahsi seyahat, girişim ve hazırlık ve başvurularını kolaylaştırmak hususunda bütün askeri ve sivil görevlilerin her suretle yardım etmeleri gerektiğini gösterir belgedir.

* *Kurtuluş Savaşı'nda Adalet Bakanı Ahmet Rifat Çalıka'nın Anıları*, Yayıma Hazırlayan-Yorumlayan: Hurşit Çalıka, İstanbul, 1992, s.82.
Belgeye, kaynakta yukarıdaki şekliyle ve şu açıklamayla yer verilmektedir: "1921 yılında Ankara'yı tehdit eden Yunan ilerlemeleri karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara'dan Kayseri'ye taşınma hazırlıklarına başlar ve bu iş için Rifat Bey'in de aralarında bulunduğu beş milletvekilini Kayseri'de gerekli organizasyonu yapmakla görevlendirir. Bu görev için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce Mustafa Kemal imzasıyla, Rifat Bey ve dört arkadaşına verilen 24.7.1921 tarih ve Meclis Başkâtipliği-1091 sayılı yazı metni şöyledir:" (Y.N.)

LE BOSPHORE'DA YAYIMLANAN BEYANNAME*

(24 TEMMUZ 1921)[1]

Mustafa Kemal Paşa bütün Anadolu halkına bir beyanname yayımlayarak demiştir ki:[2]

Sevgili vatanımızın kurtulabilmesi ve ülke topraklarının hain Yunanlıların işgalinden temizlenmesi için, askerlerin görevlerini bilinçli bir şekilde yerine getirmeleri gerekir. Fakat ordu üstün güçler karşısında geri çekilmek gerekliliğini görerek, gerekli ölçüde takviye edilecektir. Ondan sonra ordumuz Yunanlılara layık oldukları cezayı verecektir.

Bu amaç için halk orduya mümkün olan bütün yardımları vermelidir.

Beyanname, eli silah tutan herkesin bayrak altına koşması gerektiğini ekliyor. Askerlik hizmeti yaşını geçmiş erkekler jandarma, polis vesaire olarak vazifelendirilecektir. Jandarma ve polis teşkilatında hizmet yapan erkekler cepheye gönderilecektir.

* *Le Bosphore*, 24 Temmuz 1921. Aslı "Bibliotheque de Documentation Internationale Contemporaine"de bulunan *Le Bosphore*'daki Fransızca metin Ali Rıza Taşdelen tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca bkz. *İkdam*, 25 Temmuz 1921, No: 8751, s.1 *İkdam*'daki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta beyannamenin tarihi belirtilmemiş. 24 Temmuiz 1921, *Le Bosphore*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 *Le Bosphore*'un notu. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ SANİSİNE*

(26 TEMMUZ 1921)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Sanisine

Batı Cephesi Karargâhı

Batı Cephesi Karargâhı'na[1] vararak İsmet Paşa Hazretleri'yle buluştum. Düşman Eskişehir yakınında bekleme halindedir. Askeri vaziyetimiz her suretle güven vericidir. Meclis'e malumat arz buyurulmasını rica ederim.

26 Temmuz 1337 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 27 Temmuz 1921; *Yeni Gün*, 27 Temmuz 1921; *Tasvir-i Efkâr*, 7 Ağustos 1921; *Vakit*, 8 Ağustos 1921. Eski yazı metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Batı Cephesi, Kütahya-Eskişehir Muharebesi sonucunda, M. Kemal'in emri üzerine Sakarya Nehri doğusuna çekilir ve çekilmesini 25 Temmuz 1921 günü tamamlar. M. Kemal, Polatlı'daki Batı Cephesi Karargâhı'na gider. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ'NE, DAHİLİYE VEKÂLETİ'NE MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE

(27 TEMMUZ 1921)

Batı Cephesi Karargâhı
27 Temmuz 1921

Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne
Dahiliye Vekâleti'ne
Müdafaai Milliye Vekâleti'ne (Bilgi için)

1. Ülke içerisinde asılsız söylentileri ortadan kaldırarak kamuoyunu korumak,

2. Orduyu yeni görev için sürâtle kuvvetlendirmek amacıyla kaçak ve bakayanın,

3. Askerlik çağında olup davet edilen 1889 ve 1900 doğumlu erlerin sevklerini sağlamak, gerekir.

Yukarıdaki hususların sağlanması için bütün ilgili sivil ve askeri memurlarla temas ederek gerekli bilgilendirmede bulunmak üzere aşağıdaki şekilde Meclis'çe seçilecek üyelerden uygun bir şahsın süratle atanmasını ve görevlendirilmesini gerekli görüyorum. Bu şahıslar üstlenecekleri görevler çerçevesinde Müdafaai Milliye ve Dahiliye vekâletleriyle bağlantıda bulunacaklardır.

Bu önerimin Meclis'çe uygun bulunup yerine getirilmesiyle sonucunun ve seçilecek şahısların hareketlerinin ayrıca bildirilmesini rica ederim.

Yerler şunlardır: Bolu, Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Çorum, Kayseri, Kırşehir, Niğde, Aksaray, Konya, Isparta, Ankara.

4. Bir örneği Müdafaai Milliye ve Dahiliye vekâletlerine arz edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Dr. Ömür Barış, "Düşman Propagandalarına Karşı Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Faaliyet ve Etkinlikleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ekim 1997, sayı 9, s.8. Belgenin 28 Temmuz tarihli ve "Müdafaai Milliye Vekâleti'ne" başlıklı örneği için bkz. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, No: 1/4297, Dol. No: 17, Göz. No: 1, Dos. No: 9, Kls. No: 993, Fihrist No: 11'den aktaran: Esat Arslan; "1921 Yılının Kurtuluş Savaşı İçindeki Yeri ve Önemi", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1988, s.175.

BOLU, KASTAMONU, ÇANKIRI, YOZGAT, ÇORUM, KAYSERİ, KIRŞEHİR, NİĞDE, AKSARAY, KONYA, ISPARTA, ANKARA, SİLİFKE, BURDUR, MUĞLA, ANTALYA MÜDAFAAİ HUKUK MERKEZLERİNE*

(28 TEMMUZ 1921)

Tel

Batı Cephesi Karargâhı
28 Temmuz 1921

Bolu, Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Çorum, Kayseri, Kırşehir, Niğde, Aksaray, Konya, Isparta, Ankara, Silifke, Burdur, Muğla, Antalya
Müdafaai Hukuk Merkezlerine

Ülke içerisinde asılsız söylentileri ortadan kaldırarak halkın fikirlerini dağınıklıktan korumak, kaçak ve bakaya ve gerekse çağrılan 1899-1900 doğumlu erlerin bir an önce toplanarak cepheye sevklerini sağlamak üzere yüce heyetinizce bölgeniz içerisinde nahiyelere kadar her tarafta halka açıklamalarda ve aydınlatmalarda bulunulması ve hemen harekete girişerek sonuçlarının bildirilmesini rica ederim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Dr. Ömür Barış, "Düşman Propagandalarına Karşı Müdafaa-i Hukuk Örgütlerinin Faaliyet ve Etkinlikleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Ekim 1997, sayı 9, s.9.
Belge, kaynakta yukarıdaki şekliyle yayımlanmıştır. (Y.N.)

KESKİN'DE MÜFTÜ SADIK EFENDİ VE MUHTEREM ARKADAŞLARINA*

(28 TEMMUZ 1921)

Keskin'de Müftü Sadık Efendi ve Muhterem Arkadaşlarına

Batı Cephesi
527/100

Telgrafınızı Batı Ordusu Karargâhı'nda bulunduğum sırada aldım. Büyük Millet Meclisi üyelerinden izinli olanlardan başkasının Ankara'dan ayrıldıklarına, katiyen ihtimal vermiyorum. Çünkü buna asla sebep yoktur. Elhamdülillah ordumuz mevcudiyet ve kudretini tamamen muhafaza ederek plan icabı geri çekilmiş ve düşmanı iki yerde gayet fedakârane muharebeden telefat çekmeye duçar etmiş ve durmaya zorlamıştır. Düşman bir haftadan beri Eskişehir civarından doğuya harekete muktedir olamamıştır. Hakk'ın yardımıyla ordumuz tarafından düşmanın hezimete uğratılması beklenmektedir. Vatanperverane ve azimkârane hissiyatlarına bilhassa teşekkür ederim. Lüzum hasıl olursa vatanperverane azimlerinden istifade edilecektir. Asılsız söylentilerin şiddetlenmesine mahal bırakılmamasını hem-vatanperveranelerinden beklerim, Efendim. 28.7.37 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Kayıhan Cönger Özel Arşivi, Belge No: 5'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

KASTAMONU HAVALİSİ KUMANDANLIĞI'NA*

(28 TEMMUZ 1921)

Mahal
Batı Cephesi Karargâhı
Polatlı

Tarih
28.7.37 [1921]

Kastamonu Havalisi Kumandanlığı'na - Şifre

C. 27.7.37 [1921] şifreye:

Zonguldak İstihbarat Müdüriyeti'nin vereceği mühim haberleri Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne bildirmesi kâfidir. Erkânıharbiyei Umumiye aldığı malumattan beni muntazaman haberdar etmektedir, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 6647'de bulunan belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'nde yer almaktadır. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
YARALILARA PARA YARDIMI YAPILMASI HAKKINDA*
(30 TEMMUZ 1921)

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Seçime başlamazdan evvel müsaade ederseniz bir şey arz edeceğim: Birincisi; yüksek heyetinizin bir miktar parası vardır. Riyaset Divanı'nda saklıdır. Eğer tensip buyurursanız, Riyaset Divanı bu para ile alınacak bazı hediyeyi burada yaralılara vermeyi düşünüyor, efendim. *(Hay hay sesleri.)* Kabul edenler, lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edildi.

Mustafa B. (Tokad): Yetişmez, daha ilave edelim.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Yetişmezse haber veririz efendim. Bu mesele bitmiştir. Yetişmezse ayrıca arz ederim.

Dr. Abidin B. (Lâzistan): Daha artırılmasına taraftarım.

Reis Mustafa Kemal Paşa: Yetişmezse arz ederim.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Bir de efendim, bazı ahzıasker[1] dairelerinde muameleleri takip ettirmek ve sonuçlandırmak için arkadaşlarımızdan bazılarını göndermeyi tasvip ediyorum, eğer bana müsaade ederseniz. Ve bunu yüksek oyunuza bırakıyorum. Bazı arkadaşlarımızın bu suretle vazifelendirilmesini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edildi.

Hasan Basri B. (Karesi): Yalnız yetersayıya halel gelmemek üzere...

Reis Mustafa Kemal Paşa: Tabii...

Bu seçimi müteakip askeri vaziyetimiz ve buna nazaran siyasi vaziyetimiz hakkında Heyeti Vekile'nin yüksek heyetinizle bir hasbıhal etmesini bendeniz uygun görüyorum. Eğer tensip ederseniz bundan sonra bir gizli celse yaparız. Ve bu müzakereler cereyan edebilir. *(Çok iyi sesleri.)* Şimdi seçimimizi yapalım efendim.

[...]

Reis [Mustafa Kemal] Paşa: Efendim, arkadaşlarımızdan iki zat, Ali Ulvi Bey (Burdur), Hacı Mehmet Efendi (Bayezid) bunlar rahatsız olduklarından dolayı dok-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.11, Ankara, 1958, s.366-367.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 30 Temmuz 1921 günü öğleden sonra saat 2.20'de açılan ve riyasetini kendisinin yaptığı 57. toplantı 1. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

1 Askerlik Şubesi. (Y.N.)

tor raporunun ekli bulunduğu müracaatnameleri vardır. *(Kabul sesleri.)* Riyaset Divanı birer ay istirahat etmelerini tensip etmiştir. Münasip görenler lütfen el kaldırsın. *(Kabul sesleri.)*

Ali Ulvi Bey ile Hacı Mehmed Efendi'nin birer ay Kayseri'de istirahatleri kabul edildi.

Hamdi Efendi (Diyarbakır): Bendenizin de bir raporum ile önergem vardı.

Reis Mustafa Kemal Paşa: Basri Bey'in önergesi var. Fakat müsaade buyurursanız bundan sonraki celsede müzakere ederiz. Teneffüs yapacağız, ondan sonra gizli celse vardır.

Oylar tasnif edilinceye kadar teneffüs, ondan sonra gizli celsedir.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA

HACI ŞÜKRÜ VE TUNALI HİLMİ BEYLERİN ÖNERGELERİ HAKKINDA*

(30 TEMMUZ 1921)

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Dolayısıyla usulen bu önergeyi oya koyuyorum. Evvela aileleri, ikinci olarak şahsi eşyaları göndermek; fakat hükümet ve Meclis mümkün olduğu kadar faaliyet halinde bulunmaktır.[1] Hakiki lüzum ve zaruret hasıl olduğu takdirde bunu Paşa Hazretleri[2] yüksek heyetinize arz edecek, ondan sonra icap ederse yeni bir karar alınacaktır. Dolayısıyla şimdi bu hususta yeni bir fikir suretinde Paşa Hazretleri de yeni bir şey söylemiş değildir. Dolayısıyla Beyefendi görüşünü geriye almıştır.

Sonra Hacı Şükrü Bey'in önergesi iki görüştür. Birisi, İstiklâl Mahkemelerinden başka her sancak için fevkalade salahiyete sahip bir müfettiş gönderilmesi hakkındadır.

Bir şeyi söylemek mecburiyetindeyim. Yüce Meclis'inizden rica ve istirhamım üzerine bazı meseleleri, ahzı asker[3] muamelelerini teftiş ve takip etmek için vazifelendirmek arzu ediyorum. Sonra bazı ufak tefek izin alan arkadaşlarımız vardır. Bunu nazarı dikkate alarak hakkında oyunuzu verirsiniz. Müdafaai Milliye sarfiyatını ve israflarını incelemek üzere üç kişilik bir heyet seçilmesi, yani Müdafaai Milliye Vekâleti'nde israf olduğunu iddia ediyorlar ve bunu incelemeyi teklif ediyorlar. Müdafaai Milliye Vekâleti'nin görüşü ve değerlendirmesi varsa söylesin.

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Hacı Şükrü Bey'in önergesindeki birinci fıkrayı nazarı âlinize arz ediyorum. Bunu nazarı dikkate alanlar el kaldırsın... Nazarı dikkate alınmamıştır.

İkinci nokta: Müdafaai Milliye'nin hesaplarını incelemek üzere Hilmi Bey'in önergesi var.

Tunalı Hilmi Bey'in önergesini nazarı itibara alanlar ellerini kaldırsın. Nazarı dikkate alınmadı.

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.127.

1 Meclis'in Polatlı'ya taşınması önerisi tartışılıyor. (Y.N.)

2 Fevzi Paşa kastediliyor. (Y.N.)

3 Askerlik şubesi. (Y.N.)

12. GRUP KUMANDANI'NA*

(TEMMUZ 1921)

Bugünkü başarınız önemlidir. Kutlarım. Bu başarıların bütün ordunun zaferiyle bütünleneceğine güvenim vardır. Bunu da kutlayacağıma inanarak gözlerinden öperim.

* *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 4 ncü Kısım Kütahya, Eskişehir Muharebeleri (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921)*, TC Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmi Yayınları, Seri No: 1, Ankara, 1974, s.337.
Kaynakta, belgeye, "Mustafa Kemal Paşa da 12. Grup Komutanı'na gönderdiği tel yazıda" açıklamasıyla, "18 Temmuz 1921 Harekâtı" başlıklı bölümde yer verilmiştir. (Y.N.)

YENİ MEKTEP MECMUASI SAHİBİ HASAN RAŞİT BEY'E*

(AĞUSTOS 1921)[1]

Mecmuanızı ve mektubunuzu aldım. Vatan yavrularının terbiyesine yönelik mesainizde muvaffakiyetinizin devamını diler, tebrik ve teşekkür ederim.

* Hasan Raşit Öymen, "Çocuklar ve Atatürk", *İlk Öğretim*, 15 Kasım 1942, c.6, sayı: 119, s.1583. Belge, kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "Millî mücadele günlerinde Trabzon'da öğretmen okulunda genç bir öğretmen iken *'Yeni Mektep'* adı ile bir öğretmen ve çocuk mecmuası çıkarıyordum. Ankara'da Mustafa Kemal Paşa adresiyle 'Yeni Mektebi' ona da göndermiştim. Sakarya Muharebesi başlamak üzere idi ve Cumhuriyet de ilan edilmemişti. [...] Çok geçmeden Trabzon'a Başkumandan'dan bir mektup geldiğini ve mektubun ancak şahsıma verilebileceğini, yazıp Trabzon postahanesinden istetmemi, evimden haber veriyorlardı. O sıkıntılı günlerde ateş hattının içinde olan Mustafa Kemal'in, bir memleket köşesinde çıkan çocuk ve öğretmen mecmuası ile meşgul olacağını hiç ummuyor ve bir cevap dahi beklemiyordum. Büyük Millet Meclisi Hükümeti Reisi Başkumandan Gazi Mustafa Kemal imzasını taşıyan bu mektupta şöyle deniliyordu:" (Y.N.)

1 Kaynakta belgenin tarihi bulunmamaktadır. Ancak "Sakarya Muharebesi başlamak üzere idi" denildiğinden, belge 23 Ağustos 1921 tarihinden önceye ait olmalıdır. (Y.N.)

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(1 AĞUSTOS 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Baş Kitabeti
Evrak ve Tahrirat Kalemi
Adet

Ankara
1.8.337 [1921]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti Celilesine

Ordumuz düşmana pek kanlı muharebelerde[1] yirmi binden fazla zayiat verdirdikten sonra cengâverane isteğini ve zafer arzusunu tamamen muhafaza ederek tekmil kuvvetiyle Eskişehir doğusunda yeni mevzilere çekilmiştir. Zamanı geldiğinde düşman ordusuyla kati muharebeyi verecektir. Mütareke'yi müteakip elinden her türlü kuvvet vasıtaları ve silah ve cephanesi alınan ordumuz, Allah'ın inayeti ve milletin fevkalade gayreti sayesinde bugünkü mevcudiyet ve kabiliyetini kazanmış ve aynı mukaddes kaynaktan feyz alarak inşallahürrahman düşmana kati darbeyi indirmeye hazır bulunmuştur.

336 [1920] senesi Mart'ında payitahtımızın işgali üzerine milli bir heyecan azami haddini bulurken, Eskişehir, İngiliz ordusunun işgali altındaydı. Hatta bugünkü Büyük Millet Meclisi'ne toplanma sahası olan ve milli hükümete merkez bulunan Ankara'da bile İtilaf devletleri temsilcileri ve vatanın mühim kısımlarında yabancı işgal kuvveti mevcut idi. O zaman milli iradenin faaliyet neticesi söz konusu memleket kısımlarını temizlemek için nasıl kâfi gelmişse, pek uzak olmayan bir gelecekte karşınızdaki hain ve tükenmiş Yunan ordusunun da imhası imkân dahiline girecektir. Geniş memleketimiz ve fedakâr milletimiz, neticenin elde edilmesine tamamen kefil bulunmaktadır. Ancak bu mesut gayeye bir an evvel ulaşmak için memleketimizde bugünkü milli uzvları vücuda getiren tekmil unsurların fevkalade surette faaliyete ge-

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 18, Göz 1, Dosya 206, Klasör 1054'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1966, sayı 57, Vesika No: 1310; *Yeni Gün*, 2 Ağustos 1921, Numara: 297; *İkdam*, 9 Ağustos 1921, No: 8766, s.1-2; *Peyam-Sabah*, 9 Ağustos 1921, Numara: 964. Ayrıca bkz. *Tanin*, 2 Ağustos 1921'den aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.390-392. Aynı telgrafın geniş bir özeti için bkz. *Vakit*, 9 Ağustos 1921; *Tasviri Efkâr*, 9 Ağustos 1921. Eski yazı belge ve metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belge, *Vakit* ve *Tasviri Efkâr*'da şu açıklamayla yer almaktadır: "Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Müdafaai Hukuk heyeti merkeziyelerine aşağıdaki telgrafı çekmişlerdir:" (Y.N.)

1 *Vakit* ve *Tasviri Efkâr*'da "muharebelerle". (Y.N.)

tirilmesi ve bu maksatla da Müdafaai Hukuk Teşkilatı'nın tarihi vazifesini yapmakta pek büyük gayretler sarf eylemesi lazımdır. Bugünün istediği en mühim iş, ahalinin ve ordunun maddeten ve manen takviyesinden[1] ibarettir. Bu vazifenin yapılması için Meclis ve hükümet bütün kuvvetiyle çalışmaktadır[2] ve Meclis üyelerinden birçok arkadaşlar hükümete yardım etmek üzere muhtelif mevkilere memur edilmektedir. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti'nin heyeti merkeziyelerinden en küçük heyeti idarelerine kadar bütün teşkilatıyla ortaya sermeleri lazım gelen faaliyet de bu gayeye yönelik olmalıdır. Aşağıdaki hususların teminine aralıksız çalışılmasını bütün arkadaşlardan hassaten rica ederim.

1. Cephedeki subay ve efrat aileleriyle şehitlerin ailelerinin[3] her türlü refah ve istirahat vasıtalarının temini.

2. Silah altına davet edilen seneler efradından kalan bütün bakayanın derhal celbi ve toplanması ile cepheye sevkleri.

3. İşbu tebligatnamede açıklanan ve hükümetçe ajanslarla tamim kılınmakta olan hakiki vaziyetin icaplarına muhalif olarak vuku bulacak her türlü kötü neşriyatın iptali ile ahalinin aydınlatılması ve kamuoyunun parçalanmaktan[4] korunması.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

1 *Vakit* ve *Tasviri Efkâr*'da "muhâfaza-i kuvâsından" (kuvvetlerinin muhafazasından). (Y.N.)
2 "Çalışmaktadır" sözcüğü *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki eski yazı belgede yoktur. (Y.N.)
3 "Şehitlerin ailelerinin" sözcüklerinin aslı olan "şüheda ailelerinin" sözcükleri *Vakit* ve *Tasviri Efkâr*'da yoktur. (Y.N.)
4 "Parçalanmaktan" sözcüğünün aslı olan "teşettütten" sözcüğü, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki çevrimyazıda yanlışlıkla "teşevvüşten" şeklinde okunmuş. (Y.N.)

BEYRUT'TA CEMİYET-İL İTTİHAT EL İSLAMİ HEYETİ'NE*

(1 AĞUSTOS 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Kalemi Mahsus Müdüriyeti

Ankara
1.8.337 [1921]

Beyrut'ta Cemiyet-il İttihat El İslami Muhterem Heyeti'ne

Bugünkü mücadelede Hakk'ın yardımıyla nail olmakta bulunduğumuz muzafferiyetlerin Suriye'deki dindaşlarımızca neşe ve sevinç sebebi olduğunu müjdeleyen tebriknamelerini büyük bir memnuniyetle aldım. Haçlı saldırısına karşı asırlardan beri aynı tehlikelerin tehdidi altında bulunan iki kardeş milletin son senelerdeki elim tecrübelerden ibret almış olarak, zaten müşterek olan menfaatlar namına yekdiğere yardımcı ve destek olacaklarını ümit eder ve milli emellerinin yakında tahakkuk ve husulünü eltafı samadaniyeden[1] niyaz eylerim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Kasım Ener, *Çukurova Kurtuluş Savaşında Adana Cephesi*, San Matbaası, Ankara, 1970, s.301. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Eltafı samadaniye: Allah'ın lütufları. (Y.N.)

ANKARA'DA HİMAYEİ ETFAL CEMİYETİ RİYASETİ'NE*

(1 AĞUSTOS 1921)

Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Kitabeti
Evrak ve Tahrirat Kalemi
Adet 1143

Ankara
1.8.337 [1921]

Ankara'da Himayei Etfal Cemiyeti[1] Muhteremesi Riyaseti'ne

3 Temmuz 37 [1921] tarih ve 1 numaralı yüksek tezkerelerinde talep buyurulduğu üzere Himayei Etfal Cemiyeti muhteremesinin himayesini büyük bir iftiharla kabul ettim. Cemiyetin kıymettar ve feyizkâr mesaisinde muvaffak olmasını temenni eylerim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
M. Kemal

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: Cemil Sönmez, *23 Nisan 1920'den Bugünlere*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s.82. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Çocuk Esirgeme Kurumu'nun eski adı. (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(3 AĞUSTOS 1921)

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Başkitabeti
Adet 1150

Ankara
3.8.1337 [1921]

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na

Azerbaycan hükümeti tarafından zatı devletlerine hediye edilen ve kumandanları tarafından Meclis namına bağışlanan servislerin[1] teslim alındığını bildiren Meclis Heyeti İdaresi'nin mazbatası, arzu buyurulduğu şekilde düzeltilmiş tasdikli sureti ilişikte takdim olunmuştur, Efendim.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, 992. Ayrıca bkz. M. Fahrettin Kırzıoğlu, *Kâzım Karabekir*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.229.

1 1920 yılı sonunda, Azerbaycan hükümeti tarafından, Mustafa Kemal Paşa'ya ve Kâzım Karabekir Paşa'ya, her biri 279 parçadan oluşan 24 kişilik iki gümüş yemek takımı gönderilmiştir. Kâzım Karabekir Paşa, kendisine ait olanı da Büyük Millet Meclisi'ne gönderir ve karşılığında bir makbuz ister. Gümüş yemek takımı hakkında bkz. *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, c.10, s.145-146. (Y.N.)

DENİZLİ MEBUSU YUSUF BEYEFENDİ'YE*

(3 AĞUSTOS 1921)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti
Baş Kitabeti
Zabıt ve Kavanin Kalemi
Adet 584/1148

Ankara
3.8.37 [1921]

Denizli Mebusu Yusuf Beyefendi'ye

İstiklâl Mahkemeleri seçimlerinde zatıâlileri çoğunluk sağlamış ve Konya Mahkemesi'ne tefrik edilmiş ve İstiklâl Mahkemeleri için icra edilmiş son seçimlerde çoğunluk sağlayan zevattan kimlerin nerelere memur edildiği bölgeler listeye raptedilmişdir. Belirtilen listede de yazılı olduğu üzere bu mahkemeler İstiklâl Mahkemeleri Kanunu'nun çıktığı zaman teşekkül eden mahkemelerin esas numaralarını muhafaza edeceklerdir. Mahkemelerin yargı sınırları şimdilik mahkemelerin ilk teşkili esnasındaki bölgeler olup bu sınırlar hakkında Heyeti Vekile'den talep edilmiş teklifin gelişinde Meclis genel kurulunca tasdikini müteakip ayrıca bildirilecektir. Mahkemelere ait şifreler Meclis Başkitabeti'nden alınacaktır, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Türk Tarih Kurumu Arşivi, Koleksiyon Kodu: NB-YB, Kutu 7, Gömlek 12, Belge 12'deki belge Dr. M. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
BAŞKUMANDANLIK MESELESİ HAKKINDA*
(5 AĞUSTOS 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Başkumandanlık meselesi münasebetiyle arkadaşlarımızın hakkımda gösterdiği itimat ve teveccühe teşekkür ederim. yüksek heyetinizin tamamen bu fikir ve kanaatte bulunduğunu zannediyorum. Bu hususta yüksek heyetinize belgeli bir tarzda teklifte bulunacağım. Teklifi Riyaset makamına veriyorum. Bu maruzatım üzerine oyunuz tecelli...

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine[1]

Meclis değerli üyelerinin genel olarak tezahür eden arzu ve talebi üzerine Başkumandanlığı kabul ediyorum. Bu vazifeyi şahsen üstlenmekten hasıl olacak faydaları, azami süratle elde edebilmek ve ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami süratte artırmak ve tamamlamak ve sevk ve idaresini bir kat daha sağlamlaştırmak için, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin sahip olduğu meşru salahiyeti,[2] fiilen kullanmak şartıyla bu vazifeyi üstleniyorum. Ömrüm müddetince, milli hâkimiyetin ve meşruiyetin[3] en sadık bir hizmetkârı[4] olduğumu millet nazarında bir defa daha teyit için bu salahiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle sınırlandırılmasını ayrıca talep ederim.

4 Ağustos 1337 [1921]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.2, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s.164-166, 168, 171-173, 176-177, 180-181, 184.
TBMM Gizli Celse Zabıtları'nda Mustafa Ünver tarafından, zabıtların bazı yerlerine parantez içinde kimi sözcükler eklenmiştir. Bunlar dipnotlarda belirtilmiştir. (Y.N.)

1 Mustafa Kemal Paşa'nın bu teklifi için ayrıca bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.128; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.611.

2 "Meşru salahiyeti" sözcüklerinin aslı olan "salahiyeti meşruayı" sözcükleri yerine, *Nutuk*'ta "salahiyeti". (Y.N.)

3 *Nutuk*'ta "ve meşruiyetin" sözcükleri yoktur. (Y.N.)

4 *Nutuk*'ta "hadimi". (Y.N.)

(Teşekkür ederiz sesleri.)

Salâhaddin Bey (Mersin): Efendim, bu teklif hususunda bendeniz bazı maruzatta bulunacağım. [...][1] İkisi aynı şeydir. Bendenizce bu Başkumandanlık, yüce Meclis'in manevi hüviyeti ve manevi şahsiyetidir. İstanbul'da bizi bugün takviye eden ve heyecanlandıran, yarın kınayacak ve tehdit edecek eller vardır. Devlet siyasetinin vaziyeti devam etmeyebilirse, bilmiyorum, yanlış orada kurucu bir meclis toplanması imkânı vücut bulursa, Anadolu'da yekdiğerini kırdıran bir şekil vücuda gelebilir. Bırakın harici, en ziyade dahile karşı tesirli olur... Hasıl eden bir şekil üzerinde muvaffak oluruz. Bu bir isim farkıdır. Ben bu isim farkında bozguncuların en aşağılık fikirlerini arz ederim. Fakat bunda bir fark vardır ki, Büyük Millet Meclisi kendi şahsında idame etmek hususundaki mevcudiyetinin alameti farikası berdevam olmakla beraber, bu hukukunu vekili marifetiyle kullanır ve bu görüş, hiçbir şey bozulmamakla beraber bozguncuların deliklerini tıkamış olur zannederim. Meclis Reisi Âlisi de kelime farkıdır. Bu kelime. bir zatın şerefine bir eksiklik getirmez. Fakat kötü niyetlilerin fikir ve telkinlerinin uğruna geçer. Savuşturan faydayı ben mühim fayda sayarım. Paşa Hazretleri, Meclis'in reisidir. Derhal bir karar almak... leh ve aleyhte bütün Meclis'in salahiyeti dahilindedir. Bu kelime, fenalığı manidir.

Bir karar verilebilir. Benim teklifim de zannediyorum ki, yeni vesileler ortaya çıkarır. Kötü niyetlilerin aleyhimize yürüyebilmesi için yeni vesileler ortaya çıkarılması ile bu memlekette yeni şeyler çıkabilir. Başkumandanlık vekâletini üstlenecek zat dendiği zaman mutlaka bir padişah manası anlaşılır.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Salâhattin Beyefendi'nin söyledikleri varit ve vakidir. Fakat bununla beraber, ben kendileriyle hemfikir olamayacağım. Bizde bir padişah, bir de başkumandan vekili kullanılmış ve yıpranmış bir kelimedir. Bu böyle düşünüldüğü gibi, yüce Meclis doğrudan doğruya orada kumandan vekili olur. Dolayısıyla yüksek heyetinizin başkumandan tayin edeceği zata, başkumandan vekili deriz. Bu daha ziyade bir taraftan padişah çıkar, ben böyle bir vekil tayin etmedim derse, esasen yüce Meclis'in manevi şahsiyetidir. Azami tesiri talep ettiğiniz için fiilen ve görünüşte memnun ediyor, seni kumandan yaptım diye. Bunu böyle değerlendiriniz. Bendenizi şahsen Başkumandanlık vekâletine tayin etmekten ve bilfiil kumandan tayin etmenizden maksat, reis sıfatıyla bu işlere en az çok temas etmekteyim. Dolayısıyla, Başkumandan vekili dediğiniz zaman bunun tesiri azalır. Başkumandan vekili eskiden kullanılmış ve daima hoş görülmemiş olan bir unvan ile bu vazifeyi yapamam. Vekil sıfatıyla yapamam.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim maruzatımda, Meclis'in atalet haline[2] düşürülmesi gibi hiçbir ima dahi yoktur. Benim talep ettiğim salahiyet sınırlıdır. Yalnız ordunun maddi ve manevi kuvvetini artırmakta ve tamamlamakta ve ordunun

1 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "Teklifin 'Başkumandan' unvanı yerine 'Başkumandan Vekili' denmesidir. Fiiliyatta" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

2 "Atalet haline" sözcüklerinin aslı olan "hali atalete" yerine zabıtta yanlışlıkla "Hali adalete" yazılmış. (Y.N.)

sevk ve idaresini sağlamlaştırmakta lüzumlu görülecek hususları başkumandanlığın hemen yapmasıdır. Bunun için yüce Meclis'inize müracaatla karar alması. Başkumandanlık bu mesuliyeti üzerine aldıktan sonra, bütün yüce Meclis'inizin pek mühim işlerini ve sakin bir halde devam etmesi lazım gelen zamanda böyle sabahtan akşama kadar gizli celsede acaba Müdafaai Milliye çalışıyor mu, ben yapacağım, ben mesulüm. Arkadaşlarımızın içinde lüzum gördüğüm zevatı vazifelendireceğim. Bilmem filan ahzı asker[1] kalemini teftiş ettirmek için hissedersem yüce Meclis'inize gelip bana beş arkadaş seçin diyeceğim. Yoksa Meclis'in kanun koymasını, genel salahiyetini, mevcudiyetini zerre kadar atalete uğratacak taraf hayalime gelmemiştir. İtiraf etmek lazımdır ki, bu salahiyet büyük bir salahiyettir. Meclis'in salahiyetidir ki, bana veriyor. Dolayısıyla üç aydan sonra mutlaka ya yeniler veya lağvedersiniz. Böyle bir salahiyet vermek doğru değildir. Bunun için üç ay gibi kısa bir zaman kaydı koyunuz. Ordunun sevk ve idaresi öyle müzakerelerle, münakaşalarla olmaz.

[...]

Hulusi Bey (Karahisar): Muhterem arkadaşlar; benden evvel söz söyleyen arkadaşlar, kumandayı üstlenecek zatın alacağı isim ve salahiyeti hakkında beyanlarda bulundular. Ben bunları tafsil etmeyeceğim. Ben memleketin şu müşkül zamanında cidden çelik gibi kararlarla bu işi yapmak üzere, bu işi üstlendiklerinden Reis Paşa Hazretleri'ni ne kadar tebrik edersem azdır. İlim dolayısıyla da bir fark aramayı şu bakımdan temenni ederim. Zira biz dedik ki, isim ne olursa olsun muhterem reisimizin [...][2] intikal etti. İşte o Meclis, yüce Reisini vekil etti. Bu adlandırmada hiçbir manada küçüklük tasavvur etmiyordum. Bu isim üzerinde fazla ısrar etmeyeceğim. Şöyle olsun, böyle olsun ehemmiyetli değildir. Şeref Bey'in buyurdukları gibi, salahiyet meselesi okunurken, ikinci okunduğu zaman birinci gibi kabul etmekteyim.

Buyuruyorlar ki, ordunun sevk ve idaresi hususunda, diyebilirlerdi. İcaplarını bize sormakla vakit geçirirlerse buraya Moskof yerine Yunan girer. Fakat Paşa Hazretleri buyurdular ki, icap ettiğinde ordunun sevk ve idaresine ve memleketin müdafaasına aittir. Ben Meclis'in meşru salahiyetini icap ettiğinde herhangi arkadaşı bir yere göndermek için icap ettiği anda Paşa Hazretleri üç arkadaş istedi, kâfi gelmedi on arkadaş talep etti ve gönderdiler. Meclis'in, farz edelim ki, yeter sayısı kalmadı. Hadiseleri nereye götürdüler? Çoğunluk oluncaya kadar Meclis kapanmıştır. Paşa Hazretleri samimi kamuoyunun hissiyatına vâkıf olmakla beraber, onun için yüz bin misal var, onun için pek korkarız ki, milli iradenin pek naçiz bir hizmetkârı olan Paşa Hazretleri'ni hadiseler başka bir mecraya doğru çevirmesin. Öyle hadiseler cereyan alır ki, mukavemet edemez. Tarih gözümüzün önünde, Meclis'in salahiyeti hususundaki arzularını sınırlı bir şekilde kabul etmelerini anlarım. Meclis'in devamlı olarak toplanması hiçbir suretle halel getirmeyeceğine ve herhangi bir iş için Paşa Hazretleri birisini bir yere gönderecekleri vakit, sahip olduğu salahiyetle, kalk git demeli. Seçimi Meclis yapmalıdır.

1 Askerlik Şubesi. (Y.N.)

2 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "ordunun başında bulunmasını arzu ettik ve bu kendilerine" sözcükleri eklenmiştir. (Y.N.)

İçimizde kaç kişi var. Rica ederim efendiler, işi nazarı imana almalarını bütün arkadaşlara teklif ediyorum. Tarih bir tekerrürden ibarettir. Teşkilatı Esasiye Kanunu söz konusu olurken, zabıtsız bir celse yapmıştık. Buyurmuşlardı ki, herhangi bir karara kaatili yakasından tutar indiririz. Allah göstermesin. Allah esirgesin Paşa Hazretleri aramızdan eksildiği zaman bu yüce Meclis'te bulundurmalıdır. Meclis'i hiçbir vakit bir şahısta bulundurmamalıdır.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Hulusi Bey arkadaşımızın söylediği sözlerin hepsi gayet makul ve mantıkidir. Onun için çok dikkatle ve ehemmiyetle nazara alınmaya değerdir. Bahsettikleri şeyleri yapmak için, yapmış zannında bulunanlar için, zannederim ki, Meclis'ten salahiyet almaya lüzum yoktur. Dolayısıyla bu verilen vazife emniyet ve itimat üzerine kurulu olabilir. Reis'inize emniyet ve itimadınız yoksa hakikaten böyle bir salahiyet vermek zararlıdır. Ordunun sevk ve idaresini kapsamak üzere istiyorum. Fakat geniş ve kapsamlıdır. İstiklâl Mahkemesi üyeliği için, icap ederse, karara mahal bırakmamdan[1] ben lüzum görürsem derhal üç arkadaş göndereceğim. Yüce Meclis'inizin seçimine bırakmayacağım. Zira yüce Meclis'in seçimine bırakmak seri çıkmıyor, görüyoruz. Kaç günden beri olmuyor. Dolayısıyla bunu böyle yapmayacağım. Derhal İstiklâl Mahkemesi'ne göndereceğim. Mesele düşünmeye değer, çok düşününüz.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim Salahaddin Bey biraderimiz bazı görüşler beyanlar ettiler.

(İki satır yoktur.)[2]

Bunlardan birincisi; Erkânıharbiyei Umumiye Reisi veya Başkumandan Vekili sıfatıyla vazife yapsın. Bendeniz zannediyorum ki, bu teklifi karargâh teşkilinden ibarettir ki, bu zaten mevcuttur. Erkânıharbiyei Umumiye Reisi olan zat, Doğu Cephesi'nin, Batı Cephesi'nin her tarafına gider, harekâtı idare eder. [...][3] burada oturur ve buradan [...][4] İsmet Paşa'nın karargâhına mı gidip oturacağım? Belki daha geri gideceğim. Maksat harekâtın mesuliyetini üzerine alıp, harekâtı sevk ve idaredir.

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Paşa Hazretleri genel ahvalden yüksek heyetinize karşı mesuldür. Yani Paşa Hazretleri harekâtın, genel harekâtın en iyi surette sevk ve idaresinden zaten mesuldür ve bu hususta yüksek heyetiniz tarafından kendisine salahiyet de verilmiştir. Onun karargâhı da vardır, teşkilatı da vardır. Harekâtı da serbesttir. Dolayısıyla bir şekil yoktur. Eğer bana Başkumandan demekle, şarta bağlanmış olarak vazife yaptırmak istiyorsanız, bundan hiçbir fayda beklenmez. Çünkü Paşa Hazretleri en iyisini zaten yapmaktadır. Bunun için bendeniz kabul ediyorum, birinci şekil mevcut değil ve söylenen şey ancak bununla olur. Siyasi bir tedbir mahiyetindedir. Eğer benim Başkumandanlığımı ilan etmek siyasi bir tedbir ise, burada

1 "Bırakmadan" olmalı. (Y.N.)
2 Ana zabıttaki not. (Y.N.)
3 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "Başkumandan" sözcüğü eklenmiş. (Y.N.)
4 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "idare eder diye bir şey olamaz. Ben, müstemirren" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

geceden beri cereyan eden müzakereler ve münakaşalar çok sakıncalı olabilir. Bu vaziyette daha siyasi bir tedbir düşünülebilir. Demek bunda da bir fayda yoktur. Her şey eskisi gibi diyecekler ve ordu üzerinde, dahilde ve millet üzerinde bu tesir hasıl olacak. Biz bunlardan da vazgeçelim. Ama, üç beş gün sonra bu tayinin farkı nedir diye halk soracaktır. Bu tayin benim şahsıma yönelecek ise böyle şey olmaz. O halde üç gün devam edebilecek olan maneviyattan sonra, Beyefendi'nin buyurdukları görüş varittir. Hakiki Başkumandan, yüce Meclis'in kendisidir, manevi şahsiyetidir. Dolayısıyla olsa olsa buna vekâleten vazife yapılabilir, şeklinde değerlendirilmektedir. [...][1] Bu tayin olmasa da bunları ben büyük bir sevinçle kabul ederim.

Ben Başkumandan Vekili Mustafa Kemal Paşa diye bir imza atarsam, zannediyorum ki, pek fena tesir hasıl edecektir. Bizim anlayışımızı herkese anlatmanın imkânı yoktur. Yine asıl, Meclis'in manevi şahsiyetidir, falan diye bunu etraflıca izah etmek müşkül bir şeydir. Bunun için öteden beri mevcut olan ve bilinen bir şekil hatırıma gelmiştir.. birçok taraflardan eleştirilere ve muhakemelere meydan verecektir. Onun için bendeniz vekil sıfatını uygun görmüyorum. Memur olsun. Zaten takdim ettiğim projede "memurlar" kaydı vardır. [...][2] Meclis'in manevi şahsiyetinde olduğunu birinci madde de açıkça belirtmiş ve bu madde içinde "memurlar" denmektedir.

Salahiyet meselesine gelince: Ben bu tekliflerimle yüce Meclis'inizden fazla bir şey talep ettiğime kani değilim. Salâhaddin Bey, bu kayıt fazladır buyurdular. Halbuki ben bunu kendi anlayış ve yorumları gibi kabul edemem. Dolayısıyla başkumandan vekili, padişahın vekilidir; zatı şahanenin vekilidir. Başkumandan zatı şahanedir. Başkumandan vekili demek zatı şahanenin vekili demektir. Başkumandan vekili zatı şahanenin [...][3] ben de aynı şeyi sizden isteyeceğim. [...][4] bütün kara ve deniz kuvvetlerinin başkumandan vekilidir. Bütün o salahiyeti bana vereceksiniz. Hem ben başkumandan olacağım.. Yüce Meclis'in başkumandanı olmak bakımından ben ancak o zaman yüce Meclis'iniz namına vazife yapabilirim. Ve mesuliyeti daima göz önüne alarak vazife yapmaktır. Yeni bir tedbir yapmaya lüzum yoktur. Zaten Beyefendi buyuruyorlar ki, herhalde incelemişlerdir. Diğer arkadaşlarıyla beraber heyecana düşmelerine lüzum yoktur. Ben de tabii aynı kanaatteyim. Büyük bir tehlike vardır; fakat büyük bir felaket başımıza gelmiş değildir. Üzerinden gelmektedir. Buna bir çare olarak ben öyle düşünmüş idim. Bir yön vardır: Düşman mutlaka Ankara'nın batısında mağlup edilmelidir ve tabii biz kuvvetimizle bu gayeyi temine ve elde etmeye çalışacağız ve çalışıyoruz ve mutlaka orada olmasa dahi [...][5] Ben zannediyorum ki, bunu hiç kimse inkâr edemez. Fevkalade tedbir alalım, dediğiniz zaman.. Dolayısıyla vaziyeti fevkalade görerek Reis'i başkumandanlık mevkiine geçirirseniz..

Zannederim, bazı arkadaşlar harp mıntıkasından bahsetti. Benim salahiyetim her yerde geçerli olduğu için ve geçerli olacağı için sınırlı bir harp mıntıkası yoktur. Salahiyetim, bütün memlekete geçerli olacaktır. Dolayısıyla benim en çok.. Hariçte gö-

1 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "Bu takdirde" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)
2 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "Başkumandanlığın" sözcüğü eklenmiş. (Y.N.)
3 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "vekili ise," sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)
4 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "Başkumandan Vekili" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)
5 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "düşmanı vatanımızdan kovacağız. Bu kudret ve imkâna da malikiz" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

renler Meclis üyelerinin her birinin.. Bir an evvel olumlu veya olumsuz bir karar alırsanız [...][1] kelime görüyorum ki, harice karşı gayet tehlikelidir.

Hatta bendeniz bunu yazarken evvela şu hatırıma geldi: Türkiye Büyük Millet Meclisi şöyledir, böyledir, hukuku dokunulmazdır, milletin mukadderatına bizzat el koymuştur. *(Gürültüler.)* Beyefendi Hazretleri'nin hatırlamıyorum, bir arkadaşım bana söyledi. Bendeniz şüphelendim Beyefendi'den sordum. Yozgat'ta isyan çıkabilir mi diye sordum. Yani burada gelip casusun bırakmış olduğu beş on kâğıt Meclis'e tesir eylediği gibi mahalline de tesir etmiştir. Meclis'in burada olduğunu ve burada olacağını ve memleketi sonuna kadar müdafaaya çalışacağından emin olduğunu bir beyanname ile bütün memlekete ilan etmelidir. Yahut bir heyecan geçirdiğini, korktuğunu anlatarak değil, milletin metanetini takviye ederek, milletin vazifesini de kendisine göstermelidir. Biz Meclis'in Ankara'da kalması hususunu orduda hiç bahsetmedik. Baktık ki vaziyete, bunu söyleyecek olursak, biz, vatan haini mevkiine düşeceğiz. Dolayısıyla biz yalnız subaylarımızın müsterih olmaları için, aile fertlerinden muhtaç ilanlarına[2] yardım edilmekte olduğunu, herhangi bir vaziyette ailelerinin müreffehen geri çekildiğini söyledim. Bazı adresler verdiler ki, Eskişehir'den, Bilecik'ten gelen ailelerin buraya geldiği halde istasyon ambarlarında bulunduğunu söylediler. Kendilerine gidip takip edeceğimi söyledim. Öyle bir şey varsa tabii arkadaşlarımızın fert fert her ordu efradının ihtiyacına... gerek şu anda vazife başında bulunan arkadaşların ihtiyacına koşacağını beyan ile siz yalnız vatanı kurtarmaya koşun, dedim. Sizlerin ihtiyaçlarını karşılamak geride bulunan hepimizin borcudur, biz yapacağız. Dolayısıyla böyle bir şey varsa Müdafaai Milliye Vekâleti de [...][3] terfilerine çalışacaktır, dedim.[4] Bize bazı kumandanlar, ihtimal bazı duyguları üzerine, karargâhta toplanmasını söylediler. Biz dedik ki, mebusluk askerlik söylememekte. Dolayısıyla biz size ayakbağı oluruz. Buraya gelmek doğru değildir. Meclis yine Ankara'da vazifesini yapar. Sonra Kumandan Paşa söyledi ki, Meclis benim on kilometre arkamda olmalıdır. Bununla demek istedi ki, Meclis Ankara'da kalır. Biz de Meclis'in gitmek kararı olmadığını ve daima Ankara'da bulunacağını söyledik. Efendiler hepimizi faaliyete götürecek vasıtaları hazırlamaya [...][5] Salâhattin Beyefendi de söyleyecek. Dolayısıyla Reis Paşa Hazretleri'ne rica ederiz ki, evvela kendileri şimdiye kadar başladıkları bu işi [...][6] kati zaferi taçlandıracak en salahiyettar zat kendileridir. Bu işin başına geçsinler. Bütün arkadaşlarımız hangimize vazife düşerse hepimiz de aynı suretle çalışalım. Meclis'in burada Nisabı Ekseriyet Kanunu'nu[7] es-

1 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "çok mâfi bir hareket olur. Çünkü müzakerat esnasında sarf edilen öyle" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

2 "olanlarına" olmalı. (Y.N.)

3 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "bunların hizmetine koşacak" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

4 Zabıtta, buradan başlayarak sonraki sayfada yer alan "İkinci Celse"ye kadar olan kısımda Mustafa Kemal Paşa'ya ait olmayan bazı cümlelerin yanlışlıkla ona aitmiş gibi kaydedildiği anlaşılıyor. (Y.N.)

5 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "gayret sarfetmek mecburiyetindeyiz. Bu hususları" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

6 Zabıtta burada Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "büyük bir hassasiyetle sonuna kadar götürsünler. Çünkü" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

7 "Nisabı Müzakere Kanunu" olmalı. (Y.N.)

kisi gibi düzeltelim. Diğer arkadaşlarımızı gönderelim. Hangi... *(Yevmiye yok sesleri.)* Yalnız nakliye vasıtalarını temin edelim, o kadar. O suretle hangi hizmet bize düşecekse koşalım. Hem şahsi düşünce varsa ve kaldıysa, hem kendi şahsımızı, kendi haysiyet ve şerefimizi kurtaralım ve hem de şu memleketi, şu milleti şu felaketten az zamanda kurtaralım. Benim kanaatime göre vaziyetimiz, netice itibariyle itimadımız az çok sarsılacaktır. Neticeye itimadımızın azı kalmıştır. Söylemesini istemiyorum. Söylenmeden, söylenmemesi daha iyidir. Biz böyle zayıf vaziyete düşünce İtalyanlar, Fransızlar bize dirsek göstermeyecekler mi, İngilizler bundan istifade ederlerse buna ne yapalım? Bolu'ya Fransızlardan on nefer gelirse halk karşı koymaz. Haydi Yunan'la uğraşıyoruz. Fakat İngilizden beş on nefer oraya büyük bir ordu gönderemeyeceğini bizim için anlamak müşküldür. Benim kanatimce bu iş on beş günde nihayet bulmalıdır ve şunu bilmeliyiz ki, askerlerimiz Yunan'ı çok tepelemiştir, askerimiz çok kahramanlık göstermiştir. Gırtlak gırtlağa askerimiz harp etmiştir. Salahiyettar bir zat dedi ki, Çanakkale'de bulundum, bütün Harbi Umumi'nin safhalarında bulundum. Bu harp hepsinden müthişti. Yapılan harplerde askerin gösterdiği kahramanlıklar fevkaladedir. Birkaç nefer bir grup kurtarmıştır. Köyünden ayrılırken... o tek nefer kaçardı. Eğer o tek nefer kaçsaydı bütün grup efradıyla, kumandanıyla mahvolmak tehlikesinde iken bir nefer bunu kurtarmıştır. Her şeyden evvel vatanım demiştir ve o grubu tamamen kurtarmıştır.

[...]

İkinci Celse

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Muhterem arkadaşlar; Başkumandanlık teklifi karşısında yüksek heyetinize bir esas olmak üzere arz ettiğim önergenin münakaşasından ilham aldığım bazı noktalar vardır; onları yüksek huzurunuzda açıklamak istiyorum. Anlayışımda aldanmıyorsam yüce Meclis'i tereddüde sevk eden nokta, kanun yapma ve icra haklarını bir zata vermiş olmaktan doğacak sakıncalardır. Meclis'in bu noktayı büyük bir hassasiyet ve ciddiyetle nazarı dikkate almasından ben şahsen fevkalade memnunum. Çünkü hiçbirimizin şahsı söz konusu değildir. Fakat şahıslar söz konusu olunca bu yüce Meclis'i teşkil eden zevattan ben de bir fert olmam itibariyle, benim için dahi herhangi bir salahiyete, kanuni ve meşru bir sıfata sahip olabilmem mutlaka yüce Meclis'in mevcudiyetine bağlıdır. Meclis'in mevcudiyeti herhangi bir şekil ve surette taarruza uğrarsa, ona mensup olmakla sahip bulunduğum bütün vasıflar ve salahiyetler tabii kendiliğinden ortadan kalkar ve bundan sonra yapılacak işler bittabi milletin arzusuna ve iradesine temas etmez ve bittabi milletçe itaat olunmaz. Dolayısıyla zatıâlinizce endişe verici olan nokta benim esasen muhafazası için hayatımı vakfetmek mecburiyetinde olduğum bir noktadır. Onun için ben de, bu noktanın yapılacak kanun maddelerinde musarraf[1] olmasını ehemmiyetle düşündüm.

1 "Musarrah" (açıklanmış, belirtilmiş) olmalı. (Y.N.)

Diğer bir nokta daha vardır. Herhangi birimize böyle bir salahiyet verirsek, o zat bu salahiyetine dayanarak değerli üyelerden herhangi biri hakkında keyfi, örfi muamele yapabilir mi? Bittabi bu da hatıra gelemez. Fakat bunu da ortadan kaldıracak kayıt ve şartı nazarı itibare almak lazımdır.

Şimdi müsaade buyurursanız, geceki önergemi bazı maddeler halinde bir proje olarak yüksek heyetinize takdim ediyorum. Onun üzerinde müzakere ve münakaşa yapılabilir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne Başkumandanlık Verilmesine Dair Kanun

Madde 1. Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil el koymuş yegâne yüce kuvvet olan ve üyelerinden her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilatı Esasiye Kanunu'yla kanuni hakları ve dokunulmazlığı tabiatıyla saklı ve manevi şahsiyeti Başkumandanlığa sahip bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi aşağıdaki kayıtlar ile Başkumandanlık fiili vazifesine kendi reisi Mustafa Kemal Paşa'yı memur eylemiştir.

[...]

Reis [Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi]: Efendim, Başkumandanlığın Reis Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesine dair olan kanuna 183 arkadaş oy verdiler. 169 oy ile kabul edilmiştir. (Alkışlar.) On üç arkadaş muhalif kaldı. Fakat açık celsede bu on üç arkadaşımız, korkarız ki, itimatsızlıklarıyla milli heyecanı azaltırlar.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Arkadaşlar yüce Meclis'in Başkumandanlık vazifesini yerine getirmek üzere bendenizi memur buyurduğunuzdan ve bu vesile ile gösterilen itimat ve emniyete tamamen teşekkür ederim ve bütün mevcudiyetimle bu emniyet ve itimada layık olduğumu az zamanda göstermeye, inşallah, muvaffak olacağım.

Şimdi aldığımız fevkalade tedbirlerin tamamlayıcılarından gördüğüm bazı şeyleri yüksek heyetinize gayet samimi olarak arz edeceğim. Şimdi kararlaştırırsak ondan sonra açık celsede hallettiririz. Şimdi size ve Heyeti Vekile'ye ilk teklifim şu olacaktır. Müdafaai Milliye Vekâleti'ne şu anda Dahiliye Vekili bulunan Refet Paşa geçmelidir. Fevzi Paşa Hazretleri yalnızca Erkânıharbiyei Umumiye vazifeleriyle meşgul olmalıdır. Ben de, Başkumandan sıfatıyla kendileriyle iştirak ederim. Fakat diğer hususları da bir arkadaşımız bilhassa takip etmelidir. Refet Paşa Hazretleri'nden de lütfen bunu kabulünü rica ederiz. *(Hep rica ederiz sesleri.)*

Açık celsede karar veririz. Şimdi arkadaşlar Dahiliye Vekili olmak üzere diğer bir zatı vazifelendirmek lazımdır. Yine pek samimi arz ediyorum, Haydar Bey'i düşünüyorum. Benim düşünerek hatırıma gelen zatı arz ediyorum. Vaktiyle de aday gösterilmiştir, reddolunmuştur. Hakkında muhtelif suretlerle dedikodu yapılmıştır. O sakıncalar fiiliyatını göstermez, meslekten yetişmiştir. Gerek benim, gerek yüksek heyetinizin malumudur. Bugün için o zatın vazife yapacağına kanaat ediyorum. Yüksek heyetiniz içinde bazı arkadaşlarımızın kanaatince bazı sakıncalar mevcut olsa dahi, bugün için o sakıncalar fiiliyatını gösteremez. Malum sakıncalarıyla beraber, bugün

için iyidir, bu işi faaliyetle yapacağını zan ve tahmin ediyorum. Zatıâlileri de böyle kabul buyurur iseniz, onu da seçeriz.

Vehbi Bey (Karesi): Hâlâ daireleri vazifesi kalmamıştır.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): O halde başka bir zatı münasip görürseniz uygun olur.

Üçüncü bir şey arz etmek istiyorum. Harice ve dahile karşı gerek Meclis ve gerek Heyeti Vekile çok kuvvetli görünmek lazımdır. Eğer Heyeti Vekile'yi mutlaka bazı arkadaşlarla takviye etmek hatıra gelir ise, ben çok eminim ki, oradaki arkadaşlarımızın her biri derhal mevkilerini diğer arkadaşlara vermeye hazırdır. Şimdi bu anda da olabilir. Bugün de olabilir. Ben Heyeti Vekile'yi teşkil eden arkadaşların hiçbirisinin, ben mutlaka burada oturacağım, diye ısrar edeceğini zannetmem. Heyeti Vekile'ye emniyet ve itimat edelim.

Hüsrev Bey (Trabzon): Şahıs meselesi söz konusu değildir.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Yani mutlaka şüphe ve tereddüdünüz varsa bunu dahi yapalım. Artık ufak tefek sebeple Heyeti Vekile'yi sarsmayalım. Kati mecburiyet, kati sakınca olmadıkça hırpalamayalım. Esasen emniyet buyurabilirsiniz ki, heyet vazifesini bütün mevcudiyetiyle yapmaya çalışmaktadır. Eleştirmek daha kolaydır, eleştiririz. Bununla beraber, lüzum görülürse arkadaşlar bu işe hazırdır. Yalnız iyi düşünelim, karar verdiğimiz zaman çok düşünelim, çok eleştirmekle ve bu gibi tekrarlarla hükümeti sarsmayalım.

Dolayısıyla bunu müteakip açık celsede yapacak birkaç şey vardır ve Hüsrev Beyefendi'nin buyurduğu gibi, ben de yüksek heyetten rica edeceğim ki, vekâleten olmak üzere tespit olacaktır. Bu iş nasıl olsa olacaktır... Hepinizin ittifakla kararı üzerine bu işi almış oluyorum. Müdafaai Milliye Vekâleti'ne, Dahiliye Vekâleti'ne, Haydar Bey geliyor. Fevzi Paşa Hazretleri, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti Vekâleti'ni idare ediyor. Mühim bir meseledir ve teveccühlerinizle şimdiye kadar olduğu gibi ve belki daha ziyade, inşallah daha fazla çalışacağım.

Mustafa Durak Bey (Erzurum): [...] Meclis'imizde asker arkadaşlarımız vardır, faydalı faaliyetleri olmuştur ve her vakit olabilir. Yüksek heyetiniz ordunun takviye vazifelerini bana vermeyince ben arkadaşlarımın faaliyetinden mahrum kalmak istemem. Ancak buna da bir şekil vermek lazımdır. Belki kendileriyle görüşülerek hatıra gelen bir şey tespit edilir.

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim; bununla beraber ben kendileriyle görüşerek bu şekli tespit ederim.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): ... Kabul olunduğu takdirde birçok belirsiz noktalar kalabilir. Bir defa Teşkilatı Esasiye, ... Arzu ederseniz teklif eden zevat ile hükümet veya encümenlerden birisi temas edip müzakere etsinler. Meseleyi izah etsin-

ler, o zaman müzakere edelim. Teklifin ruhu ve özü şu maddedir. Eğer bu madde kabul edilmezse Meclis ...

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): ... Tatbik kabiliyeti yoktur. Yüksek heyetiniz Müfettişi Umumiliği... Mesele bunun tatbikatındadır. Bunun sıfat ve salahiyeti ne olacak... Müfettişi Umumilik kabul edildi. Fakat icra suretlerini açıklamak lazım. Onun için işin uygulanması yönüne geçelim.

(Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin önergesi okundu, Muvazenei Maliye Encümeni'ne havale edildi.)

(Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin Hıristiyanlar hakkındaki önergesi okundu, reddedildi.)

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NDEN İSTİFA EDEN İSMET PAŞA'NIN YERİNE DİĞER BİR ZATIN SEÇİLMESİ HAKKINDA TEZKERE*

(5 AĞUSTOS 1921)

Reis [Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi]: Reis Paşa Hazretleri'nin bir önergesi var.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi İsmet Paşa Hazretleri'nin Batı Cephesi emir ve kumandasının kazanmış olduğu ehemmiyete binaen Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'nden istifa etmiş olmasından dolayı söz konusu riyaset için aşağıdaki zevattan birinin seçilmesini rica ederim.

Müdafaai Milliye Vekili Birinci Ferik Fevzi Paşa Hazretleri
Bolu Mebusu Mirliva Yusuf İzzet Paşa

5 Ağustos 1337 [1921]
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.12, 2. Basım, Ankara, 1958, s.19.
Mustafa Kemal Paşa'nın bu tezkeresi, Büyük Millet Meclisi'nin 5 Ağustos 1921 günü öğleden sonra saat 3'te açılan ve riyasetini Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi'nin yaptığı 62. toplantı 3. celsesinde okunmuştur. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
BAŞKUMANDANLIK VAZİFESİ VERİLMESİ HAKKINDA*
(5 AĞUSTOS 1921)

Reis [Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi]: Efendim, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne başkumandanlık verilmesine dair olan kanun isimler okunarak oya konulduğu zaman 184 zat oya iştirak etmiş ve 184 zat da oybirliğiyle kabul oyu vermiştir ve bu suretle kanun kabul edilmiştir. (Şiddetli alkışlar.)

Süleyman Sırrı B. (Yozgad): Paşa Hazretleri'nin muvaffakiyetleri için bir dua edilmesini teklif ediyorum.

Mustafa Kemal Paşa: *(Bütün Meclis'in alkışları arasında kürsüye geldiler.)* Muhterem arkadaşlar; yüce Meclis'in manevi şahsiyetinde tecelli eden ve yer alan Başkumandanlık vazifesini fiilen yapmak üzere bendenizi memur etmiş olduğunuzdan dolayı teşekkür arz ederim. *(Allah muvaffakiyet versin sesleri ve şiddetli alkışlar.)*

Bu tevcih, yüksek heyetinizin hakkımdaki itimat ve emniyetinin bariz bir delili olduğundan dolayı benim için pek kıymetli bir taltiftir ve bu mükâfatın hayatımın en kıymetli mükâfatı olacağını arz ederim. *(Allah muvaffak etsin sesleri.)* Dolayısıyla bu tevcihe layık olmak için bütün mevcudiyetimi emelleriniz dairesinde sarf etmekten bir dakika kaçınmayacağımı ve bunda tereddüt etmeyeceğimi anlamanızı ve kabul buyurmanızı rica ederim. *(Şiddetli alkışlar, Allah muvaffak etsin sesleri.)*

Efendiler, zavallı milletimizi esir etmek isteyen düşmanları inayeti sübhaniye[1] ile mutlaka mağlup edeceğimize dair olan emniyet ve itimadım bir dakika olsun sarsılmamıştır. *(Şiddetli alkışlar.)* Bu dakikada bu tam güvenimi yüksek heyetinize karşı, bütün millete karşı ve bütün âleme karşı ilan ederim. *(Şiddetli alkışlar.)* Bu güvenimin fiiliyata dönüşmesi için yegâne ihtiyaç arz ettiği bir şey varsa o da, yüksek heyetinizin beni koruması ve milletimizin bana daima yardım etmesidir. Gerek yüksek heyetinizden ve gerek büyük ve şefkatli milletimden daima büyük bir şefkat ve korumaya mazhar olacağıma dair olan emniyetim büyüktür. Dolayısıyla yüksek heyetinizden aldığım feyiz ile bu dakikadan itibaren Başkumandanlık fiili vazifesine başlıyorum. *(Şiddetli alkışlar.) (Allah zafer versin sesleri.) (Allah muvaffakiyetler ihsan buyursun, dua sesleri.)*

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.12, 2. Basım, Ankara, 1958, s.19.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 5 Ağustos 1921 günü öğleden sonra saat 3'te açılan ve riyasetini Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi'nin yaptığı 62. toplantı 3. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

1 İnayeti sübhaniye: Allah'ın inayeti. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

FEVZİ PAŞA'DAN BOŞALAN MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE BİR ZATIN SEÇİLMESİ HAKKINDA*

(5 AĞUSTOS 1921)

Reis [Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi]: Müdafaai Milliye Vekâleti boşalıyor. Reis Paşa Hazretleri'nin bir tezkereleri vardır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Fevzi Paşa Hazretleri'nden boşalan Müdafaai Milliye Vekâleti'ne aşağıdaki zevattan birinin seçilmesini rica ederim.

Mustafa Kemal

Dahiliye Vekili Refet Paşa Hazretleri,
Mersin Mebusu Miralay Fahreddin Bey.

[...]

Reis [Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi]: Efendim, 175 kişi oya iştirak etmiştir. 167 oy Refet Paşa, dört oy Fahrettin Bey almışlar. Dört oy da çekimser vardır. 167 oyla Refet Paşa Hazretleri Müdafaai Milliye Vekâleti'ne seçilmişlerdir. (Alkışlar.)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Arkadaşlar, Refet Paşa'nın Müdafaai Milliye Vekâleti'ne seçilmesiyle Dahiliye Vekâleti boşalıyor. Yüksek heyetiniz münasip bir zatı seçinceye kadar, tensip buyurursanız, Refet Paşa Hazretleri vekâleten bu vazifeyi yapsınlar.

Reis [Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi]: Paşa Hazretleri'nin teklifi kabul buyuruluyor mu? (Kabul sesleri.)
Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir, efendim.

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.12, 2. Basım, Ankara, 1958, s.20-21.
Mustafa Kemal Paşa bu konuşmayı, Büyük Millet Meclisi'nin 5 Ağustos 1921 günü öğleden sonra saat 3'te açılan ve riyasetini Reisi Sani Dr. Adnan Beyefendi'nin yaptığı 62. toplantı 3. celsesinde yapmıştır. (Y.N.)

ORDUYA VE MİLLETE BEYANNAME*

(5 AĞUSTOS 1921)

Orduya ve Millete Beyanname

Büyük muharebeden çıktığımız en zayıf[1] zamanımızda tekmil memleketi çiğnemek ve bütün ahaliyi mahvetmek için üzerlerimize hücum eden düşmanlara karşı milletçe birleştik ve pek kıymetli ordular vücuda getirdik. Muhtelif ve pek çok cephelerde, emsalsiz fedakârlıklarla milli hukuku müdafaa eden ve İnönü'nde Yunanistan'ın istila ordularını iki defa tepeleyen bu ordularımız[2] o kadar yüksek bir azim ve iman ile harp ettiler ki, düşman yalnız Batı cephemizdeki ordumuza karşı kralları başta olduğu halde tekmil Yunan ordusunu Anadolu'ya getirmeye mecbur oldular. Batı Cephesi'nde vukua gelen son muharebelerde bu düşman ordusunu pek korkunç[3] zayiata uğrattıktan sonra, ordumuzun asli cevherinden hiçbir şey kaybetmeksizin bugünkü vaziyeti aldık. Bu kere[4] düşman ordusu asli kaynaklarından ve hareket üssünden uzaklaşmış bir vaziyette karşımızdadır. Bütün kahramanca meziyetlerini ve yüksek vasıflarını en mühim muharebe meydanlarında tanıdığım ordumuzun tedbirli ve yüksek kumandan heyetiyle fedakâr subaylarına ve kahraman efradına ve atalarımızdan miras kalan mümtaz hasletler ile sivrilen bütün millet fertlerine hitap ediyorum. Milli mukadderata el koymuş bulunan Büyük Millet Meclisi bugün beni ordunun[5] muvaffakiyetinin teminine kefil olan bütün tedbirlerde tam salahiyet ile donanmış kılarak[6] Meclis riyasetinden başka bütün ordular başkumandanlığına memur eyledi. Sizlere bu beyannameyi yazdığım dakikadan itibaren inayeti sübhaniyeye[7] dayanarak ve iftihar ederek büyük ve şerefli vazifeyi yapmaya başlamış bulunuyorum. Bana bu vazifeyi vermiş olan Meclis'in ve o Meclis'te temsil edilen[8] milletin kati iradesi hareket tarzımın mecrasını[9] teşkil edecektir. Hiçbir sebep ve suretle değiştirilme-

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv 5/7724, Dolap (55)-12, Göz (22)-3, Klasör 726, Dosya (22)-9, Fihrist 165'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Ekim 1982, sayı 82, Belge No: 1800; *Hâkimiyeti Milliye*, 7 Ağustos 1921, Numara: 257; *Açık Söz*, 8 Ağustos 1921, No: 254, s.1; *Peyam-Sabah*, 10 Ağustos 1921, Numara: 965; *İkdam*, 10 Ağustos 1921, Numara: 8767; *Vakit*, 10 Ağustos 1921, sayı 1319; *Tasviri Efkâr*, 10 Ağustos 1921. Eski yazı belge ve metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Tasviri Efkâr*'da "müzebzeb" (karışık). (Y.N.)

2 *Vakit* ve *Tasviri Efkâr*'da "bu milli ordumuz". (Y.N.)

3 "Pek korkunç" sözcüklerinin aslı olan "pek mahuf" sözcükleri yerine, *Vakit*'te "pek ziyade". (Y.N.)

4 "Bu kere" sözcükleri yerine,*Vakit*'te "Bütün"; *Tasviri Efkâr*'da "Bugün". (Y.N.)

5 "Ordunun" sözcüğü *Vakit* ve *Tasviri Efkâr*'da yok. (Y.N.)

6 "Donanmış kılarak" sözcüklerinin aslı olan "mücehhez kılarak" sözcükleri yerine, *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*'ndeki eski yazı belgede yanlışlıkla "müçtehit kılarak". (Y.N.)

7 İnayeti sübhaniye: Allah'ın inayeti. (Y.N.)

8 *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "Meclisi de temsil eden". (Y.N.)

9 *Vakit* ve *Tasviri Efkâr*'da "mahrekini" (yörüngesini). (Y.N.)

sine imkân bulunmayan bu kati irade mutlaka düşman ordusunu mahvetmek[1] ve bütün Yunanistan'ın silahlı kuvvetinden meydana gelen bu orduyu anayurdumuzun mukaddes ocağında boğarak kurtuluş ve bağımsızlığa nail olmaktır. Memleket ve milletin maddi ve manevi bütün kuvvetlerini bu neticenin elde edilmesi yoluna[2] sevk etmek ve yöneltmek için hiçbir tedbir[3] ve teşebbüse müsamaha edilmeyecek ve ne zemin ve zaman ile ve ne de vatan kavramı[4] karşısında teferruattan ibaret kalan diğer fikirler ile kayıtlı olmayarak düşman ordusunun imhasından ibaret olan bu tek gayenin[5] elde edilmesi için gereken her şey yapılacaktır. Tevfik Allah'tandır. Bu beyannamenin ta neferlere kadar bütün ordu mensupları ile bütün memurlara ve ahali tabakalarına[6] tebliğini rica ederim. Bütün vekâletlere, bütün ordulara ve bağımsız livalara, Müdafaai Hukuk Cemiyetleri heyeti merkeziyeleriyle belediye riyasetlerine tebliğ olunmuştur.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

1 *Vakit* ve *Tasviri Efkâr*'da "imha etmek". (Y.N.)
2 "Elde edilmesi yoluna" sözcüklerinin aslı olan "istihsâli tarikına" sözcükleri yerine, *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*'ndeki eski yazı belgede yanlışlıkla "istihlâs tarikine". (Y.N.)
3 "Hiçbir tedbir" sözcükleri yerine, *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "her bir tedabir" (her bir tedbirler). (Y.N.)
4 "Kavramı" sözcüğünün aslı olan "mefhumu" sözcüğü yerine, *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "şöhreti". (Y.N.)
5 *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*'nde "bu gayesinin"; *Vakit*'te "bütün gayenin". (Y.N.)
6 *Peyam-Sabah*'ta "memurlara ve ahaliye". (Y.N.)

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(6 AĞUSTOS 1921)

Makine başında.
Pek aceledir.
Zata mahsustur.

Ankara
6.8.1337 [1921]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

Son muharebeleri müteakip Batı Cephesi'nin büyük kısmının Sakarya hattı gerisine kadar çekilmesi üzerine kamuoyunda husule gelen heyecan bilhassa Meclis'te büyük yankılar doğurmuş ve bir haftadan beri geceli gündüzlü devam eden gizli celseler de fikirleri tatmin etmiş, mevcut askeri vaziyetimiz hakkında hükümetçe lazım geldiği üzere izahat verilmiş ise de, Meclis'in büyük çoğunluk ile vaki olan talebi neticesinde Büyük Millet Meclisi'nin emir ve kumandaya ait salahiyeti Meclis namına fiilen kullanmak üzere resmi tebliğde zikrolunan kayıtlar dahilinde, Büyük Millet Meclisi Reisi'nin Başkumandanlığı üstlenmesi zaruretini İsmet Paşa Hazretleri'nin sadece ordusu ile meşgul olmasını temin için esasen istifayı lüzumlu görmesi üzerine, Müdafaai Milliye Vekâleti'yle Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne resmi tebliğde arz olunan değişiklikler yapılmış ve fikirlerdeki heyecan ancak bu suretle teskin edilebilmiştir.

Devletlilerinin kıymetli şahsiyeti her zaman olduğu gibi, bugünkü vaziyette dahi milli gayenin en metin dayanaklarındandır. Bu vesileyle tezkâr eder[1] hürmetlerle gözlerinizden öperiz efendim.

Refet, Fevzi, Mustafa Kemal

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi
Fevzi

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.994.
1 Tezkâr etmek: Hatırlamak, anmak, zikretmek. (Y.N.)

BERTHE-GEORGES GAULIS'E*

(7 AĞUSTOS 1921)

Ankara, 7 Ağustos 1921

Madam,

Nazik mektubunuz için, mektubunuzda bana verdiğiniz bütün haberler için ve Fransa'ya daha dönmeden hakikat lehinde giriştiğiniz cesur kampanya için çok teşekkür ederim.

Burada hepimiz şu kanaatteyiz ki, halkımızın kahramanca müdafaa etmekte olduğu Doğu'da adalet ve hak davası onu hırsla yıkmaya çalışan korkunç çıkar ortaklığına galebe çalacaktır. Bu davanın Batı'da sizin gibi dostlar bulmuş olması da zaferin en sağlam teminatlarından biridir.

Anadolu'daki bugünkü vaziyet, Almanların gelip geçici ve görünüşte zaferlerle birkaç kilometrekare daha Fransız toprağı işgal etmiş oldukları 1918 baharındaki Fransa'nın vaziyetine benzetilebilir. Sonra ne oldu bilinir.

Düşmanı yok etmek, harekât üssünden pek uzaklaşmış bulunan Yunan ordusunun pervasız teşebbüsünü cezalandırmak ve nihayet Türk milletine –milli sınırlar içinde tam bağımsızlığını yitirmeksizin hiçbir milletin vazgeçemeyeceği– asgari şartları sağlayacak bir barış elde etmek uğrundaki yüce çabamız için bugün bütün kuvvetimizi, bütün irademizi ve bütün enerjimizi seferber etmiş bulunuyoruz.

Milli Meclis'in güveniyle yakın bir zaman önce Türk ordularına Başkumandanlık etme şerefi verilmiş bir kimse olarak, bütün milletin gösterdiği heyecan karşısında orduya galibiyet imkânları sağlayacağıma kati olarak inanmaktayım...

* D.B.A (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - MÜT. K. 63/2'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.131-133. Fransızca metin, Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner tarafından Türkçeye çevrilmiştir.
Belge, kaynakta Bilâl N. Şimşir'in şu açıklamasıyla yer almaktadır: "Mektubun arşivde bulunan müsveddesi bu kadardır ve sanki tamamlanmamış gibidir. Daktiloya çekilmiş olan müsveddenin tamamlanıp gönderilmesinden vaz mı geçildiği anlaşılmadı. Bu haliyle de olsa, Sakarya'ya doğru Yunan ordularının giriştiği büyük saldırı günlerindeki duyguları yansıtması bakımından, mektubun yayınlanması uygun görüldü." (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANI İSMET PAŞA'YA*

(7 AĞUSTOS 1921)

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri'ne

Millet ve memleket müdafaası için giriştiğimiz kurtarıcı ve feyiz veren mücadelede üstlendiğiniz müşkil ve malum vazifeyi hakkıyla yaptığınızdan dolayı Meclis genel kurulunun kararına uygun olarak Meclis'in muhabbet ve itimadını arz ve tebliğ ederim, Efendim.

7 Ağustos 1337 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *Yeni Gün*, 8 Ağustos 1921, Numara: 303; *Hilâli Ahmer*, 18 Ağustos 1921, No: 39, s.1. Eski yazı metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

TEKÂLİFİ MİLLİYE EMİRLERİ

(7-8 AĞUSTOS 1921)

1 NUMARALI TEKÂLİFİ MİLLİYE EMRİ*

(7 AĞUSTOS 1921)

Tekâlifi Milliye Emri
Numara 1

Madde 1. 5.6.37 [1921] tarih 928 numaralı Heyeti Vekile kararının ikinci maddesinde bazı satın alımlar için en büyük mülkiye memurunun riyaseti altında Maliye ve Askeriye memurlarıyla idare meclisi ve belediye ticaret odasından mevcut olan yerlerde ikişer üyeden meydana gelen bir komisyon teşkili emir buyuruluyordu. Bu komisyonlar derhal her kaza merkezinde teşekkül edecek, ilaveten kazalar Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti heyeti merkeziye ve idarelerinden iki üye de belirtilen komisyona üye sıfatıyla dahil olacaklardır. Bu komisyonların ismi Tekâlifi Milliye Komisyonlarıdır. Komisyonlar 11.8.37 [1921] tarihinden itibaren daima toplantı halinde bulunacak ve komisyon üyeleri hiçbir ücret almayacaklardır. Her komisyon iki ay müddetle askeri hizmetten tecil edilmek üzere ikişer kâtip, dörder memur ayrıca istihdam edeceklerdir.

* *Açık Söz*, 10 Ağustos 1921, No: 256, s.1-2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.394-395. *Açık Söz*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur. Tekâlifi Milliye, "milli vergiler" anlamına gelmektedir.
Mustafa Kemal Atatürk, Tekâlifi Milliye emirleri hakkında *Nutuk*'ta şu açıklamayı yapmaktadır:

"Muhterem Efendiler, Başkumandanlığı, fiilen üstlendikten sonra birkaç gün Ankara'da çalıştım.

"Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'yle Müdafaa Milliye Vekâleti'nin heyeti camiası ile Başkumandanlık Karargâhı'nı teşkil ettim. Bu iki makamın müşterek mesaisini Başkumandan nezdinde birleştirmek ve denkleştirmek için ve bundan başka, orduyu alakadar eden ve Başkumandanlık'la halli gereken diğer vekâletlere ait muamelelerin yürütülmesi için de yanımda küçük bir kalem teşkil ettim.

"Ankara'daki mesaim bilhassa, ordunun insan ve nakliye vasıtalarınca kuvvetini artırmaya ve iaşesini ve giydirilmesini temin ve tanzime ait tedbirler ve tertibat almakla geçti.

"Bu bahsettiğim hususları temin için, iki gün zarfında, 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde, tekâlifi milliye emri namı altında yaptığım genel tebligattan her birinin, kısaca muhteviyatından bahsedeyim. Bir harbin kazanılması için ne derece hurda şeylerin bile nazarı dikkate alınması lazım geldiğine dair bir fikir vermiş olmak için, bu muhteviyatı arza değer görürüm:

"'1 numaralı' emrimle, her kazada birer 'tekâlifi milliye komisyonu' teşkil ettim. Bu komisyonların mesai neticesinin, ordunun muhtelif kısımlarına dağıtılması suretini tanzim eyledim.
"'2 numaralı' emrime göre, vatanda her hane birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp tekâlifi milliye komisyonuna teslim edecekti.

"'3 numaralı' emrimle, tüccar ve ahali elinde mevcut olan çamaşırlık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi imaline uygun her tür kışlık ve yazlık kumaş,

2. Tekâlifi Milliye Komisyonları bu emrin alınmasını müteakip tebliğ edilecek olan Tekâlifi Milliye esas emirlerini tam salahiyet ile tatbik ile mükellef olacaklar, bu suretle seferber ordu ihtiyacını temin edeceklerdir.

3. Belirtilen Tekâlifi Milliye Komisyonlarından İzmit ve Bolu sancakları dahilinde bulunanların mesaisi neticesi Kocaeli Mıntıkası Kumandanlığı'na ve Zonguldak livası, Ankara vilayeti, bağımsız Aksaray sancağı, Konya vilayeti, Silifke sancağıyla bu sayılan mıntıkanın batısında kalan arazi kısımlarındaki komisyonlar mesaisi neticesi Batı Cephesi'ne ve Elcezire ve Doğu Ordusu mıntıkalarındaki komisyonlar mesaisi neticesi belirtilen ordulara, ismi geçmeyen bölgelerden başka olarak merkezi Anadolu'da kalan bütün komisyonlar hasılatı Müdafaai Milliye'ye aittir. Merkez Ordusu Adana ve Ayıntap cepheleri ihtiyaçları Müdafaai Milliye'ye tahsis olunan yerlerden ayrılacaktır.

4. İstisnasız memleket dahilindeki her komisyon bu vazifenin yapılmasına devam edecek ve 10 Eylül sene 337 [1921] tarihine kadar 15, 20, 25, 30 Ağustos 337 [1921], 5 Eylül-10 Eylül 337 [1921] tarihinde Müdafaai Milliye Levazımatı Umumiye Dairesi'ne ambar mevcutları hakkında telgrafla rapor vereceklerdir. Aynı zamanda cepheler bölgelerinde bulunan komisyonlardan Batı Cephesi komisyonlarından Aksaray, Konya, Karahisar livalarıyla bunun güneyinde bulunan bölge komisyonları yakınlı-

kalın bez, kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, mamul ve gayrimamul çarık, fotin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve mamul nal, mıh, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gebre, semer ve urgan stoklarından yüzde kırkına, bedeli daha sonra ödenmek üzere el koydum.

"'4 numaralı' emrimle, mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanlar, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından keza yüzde kırkına, bedeli daha sonra ödenmek üzere el koydum.

"'5 numaralı' emrimle, ordu ihtiyacı için alınan nakliye vasıtalarından başka, ahalinin elinde kalan nakliye vasıtaları ile, ücretsiz yüz kilometrelik bir mesafeye kadar ayda bir defaya mahsus olmak üzere askeri nakliyat icra edilmesini mecbur kıldım.
"'6 numaralı' emrimle, ordunun giydirilmesine ve iaşesine yarayan bütün terk edilmiş mallara el koydum.

"'7 numaralı' emrimle, ahali elinde muhabereye yarar bütün silahların ve cephanenin üç gün zarfında teslimini talep ettim.

"'8 numaralı' emirle, benzin, vakum, gres, makine, don, saatçi ve taban yağları, vazelin, otomobil, kamyon lastiği, solüsyon, buji, soğuk tutkal, Fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo, pil, çıplak tel, mücerrit ve bunlara benzer malzeme, asit sülfürik stoklarının yüzde kırkına el koydum.

"'9 numaralı' emirle, demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafları ve imalathaneleriyle bu esnafların ve imalathanelerin imal kabiliyetleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek sanatkârların isimleri belirtilmek üzere miktar ve vaziyetlerini tespit ettirdim.

"'10 numaralı' emirle ahali elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla kağnı arabalarının bütün teçhizat ve hayvanlarıyla beraber ve binek ve topçeken hayvanlar, katır ve yük hayvanları, deve ve merkep miktarlarının yüzde yirmisine el koydurdum.

"Efendiler, emirlerimin ve tebligatımın icrasının temini için, teşkil ettiğim İstiklâl Mahkemelerini Kastamonu, Samsun, Konya, Eskişehir mıntıkalarına gönderdim. Ankara'da da bir mahkeme bulundurdum."

Bkz. Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.130-132; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.615-617. (Y.N.)

ğına göre Konya Menzil Müfettişliği'ne ve bu muhitin kuzeyinde bulunan komisyonlar Ankara Menzil Müfettişliği'ne ve Kocaeli bölgesindekiler Kocaeli Levazım Riyaseti'ne ve Elcezire ve Doğu Ordusu bölgesindeki komisyonlar belirtilen Cephe Levazım Riyaseti'ne raporlarının birer suretlerini vereceklerdir.

5. Komisyonlar üye ve memurlarından en ufak gevşeklik ve suiistimali görülenler, vatana ihanet suçuyla cezalandırılacaklardır.

6. 1 numaralı olan bu emir tekmil kazalara, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk heyeti merkeziyelerine tebliğ edilmek üzere vilayet ve bağımsız livalara ve İstiklâl Mahkemelerine, tekmil ahzı asker şubelerine[1] tebliğ edilmek üzere her ahzı asker kalem riyasetine ve cepheler kumandanlıklarına ve bütün vekâletlere ve Ankara ve Konya menzil müfettişliklerine tebliğ edilmiştir. Emrin ulaştığı tarih ve saati ve anlaşıldığını, alan makamlar telgrafla haber vereceklerdir.

7. Bu emir ve bunu müteakip verilecek Tekâlifi Milliye esas emirleri her tarafta en büyük mülkiye memuru tarafından muhtelif vasıtalar ile yayımlanacak ve ilan edilecektir.

7 Ağustos 337 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

1 Askerlik şubeleri. (Y.N.)

2 NUMARALI TEKÂLİFİ MİLLİYE EMRİ*

(7 AĞUSTOS 1921)

Tekâlifi Milliye Emri
Numara 2

Madde 1. Ordu giyim ve donanımının geniş ölçüde tedariki için aşağıdaki tedbirler alınacaktır:

Bu tedbirlerin tatbikine bir numaralı emirlerde yazılı olan Tekâlifi Milliye Komisyonları memurdur.

a) Her kazada mevcut hane adedince kaza birer takım çamaşır ve birer çift çarık ve çorabı nihayet 10 Eylül 37 [1921] tarihine kadar tamamen hazırlamaya ve komisyonlar ambarlarında depolamaya mecburdur. Şu suretle mesela on bin haneyi ihtiva eden bir kaza mutlaka on bin takım çamaşır ve on bin çarık ve çorap verecektir.

b) Pek fakir hanenin bu bağıştan istisnası ve bu fakirin hissesinin diğer bir zengine yüklenmesi, toplamaya ve bağışlara memur olan komisyonun vazifesidir.

d)[1] Toplanan çorap ve çamaşır ve çarıklar, mahalli komisyonuna halk tarafından teslim edilecek ve verilen şeyler komisyonun bir memurunun mesuliyeti altında muhafaza altına alınacak ve bağışta bulunana komisyon tarafından bağış miktarını ve teslim tarihini beyan eden bir makbuz verilecektir.

2. Bu emri alan her komisyon reisi memur olduğu kazasının hanesi mevcudunu, emri aldığı tarihten 10 Eylül 37 [1921] tarihine kadar verilen vazifeyi tamamlayacağını telgrafla Levazımatı Umumiye'ye bildirecektir.

3. Bağışların sonunda Tekâlifi Milliye Komisyonu arkası mazbatalı üç kıta defter yaparak, bir nüshasını Levazımatı Umumiye'ye gönderecek, diğer nüshalardan birisi komisyon reisinde ve diğeri mahalli mal memurunun yanında müfettişler tarafından talep olununca gösterilmek üzere mevcut bulunacaktır.

4. Bu emrin icrası tarzında en ufak suiistimali görülenler, vatana ihanet suçuyla itham edileceklerdir.

* *Açık Söz*, 10 Ağustos 1921, No: 256, s.2; *Hâkimiyeti Milliye*, 11 Ağustos 1921, Numara: 261, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.395-396. *Açık Söz*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu, *Hâkimiyeti Milliye*'deki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kaynaklarda "b"den "d"ye atlanmış. (Y.N.)

5. Bu emir bütün kazalara, hemen tebliğ edilmek üzere vilayet ve livalara ve İstiklâl Mahkemelerine, malumat için vekâletlere ve cephe kumandanlıklarına verilmiştir.

7 Ağustos 337 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

4 NUMARALI TEKÂLİFİ MİLLİYE EMRİ*

(7 AĞUSTOS 1921)

Ankara
7.8.37 [1921]

Tekâlifi Milliye Emri No: 4
6087

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti Celilesine

Sonraki emre kadar ordunun iaşesi için aşağıdaki tedbirler alınacak ve bu tedbirlerin tatbikinden bir numaralı emirle teşekkül suretleri bildirilen Tekâlifi Milliye Komisyonları mesul olacaktır.

1. Elde mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanlar, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytinyağı, çay, mum stoklarından yüzde kırkına komisyonlarca el konularak ambarlara alınacaktır. Ve takdir edilecek fiyat üzerinden sahipleri eline kuruşlu mazbata verilecektir.

2. Komisyonlarca toplanan buğdayların una dönüştürülmesi için komisyonlar, mıntıkalarında mevcut fabrika ve değirmenlere eşit olarak işleri taksim edecek ve bu çalışma ücretsiz olacaktır.

3. Bu hususta en ufak suiistimali görülen memurun veya vergiden kendisini azade tutan ferdin cezası vatana ihanettir.

4. Dört numaralı olan bu emir hemen komisyonlara tebliğ edilmek üzere vilayet ve livalara ve İstiklâl Mahkemelerine yazılmış ve malumat için vekâletlere ve cephe kumandanlıklarına birer suret verilmiştir.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Dolap 27, Göz 2, Dosya 2, Klasör 1579'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Aralık 1966, sayı 58, Vesika No: 1323; *Açık Söz*, 10 Ağustos 1921, No: 256, s.2; *Hâkimiyeti Milliye*, 11 Ağustos 1921, Numara: 261, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.398. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen, *Açık Söz*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu, *Hâkimiyeti Milliye*'deki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

5 NUMARALI TEKÂLİFİ MİLLİYE EMRİ*

(7 AĞUSTOS 1921)

Tekâlifi Milliye Emri
Numara 5

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

Ordu nakliyatının temini için aşağıdaki tedbirler alınacak, bu tedbirlerin tatbikinden bir numaralı emirde teşekkülü bildirilen komisyonlar mesul olacaktır.

1. Askeriye tarafından muhtelif suretlerle ordu ihtiyacı için alınan nakliye vasıtalarından hariç olmak üzere memlekette kalan nakliye vasıtaları sahipleri her ay ordu malzemesinden bir kısmını kendi vasıtasıyla yüz kilometrelik bir mesafeye ücretsiz nakle mecburdur. Bu naklin devam ettiği müddetçe vasıta sahibi ve hayvanları ordu ambarlarından iaşe olunur.

2. Bir ay zarfında bu vazifeyi gören fert, o ay zarfında yeni bir nakliye vazifesi almaz. Tekâlifi Milliye Komisyonu'nun sevk ettiği eşya veya erzak irsaliyesinin altının malı teslim alan ambar tarafından tasdiki o aylık muafiyet hakkını o ferde verir.

3. İki, üç, dört numaralı emirlerle toplanan maddeler ve erzak Levazımatı Umumiye'nin göstereceği esas askeri ambarlara Tekâlifi Milliye Komisyonları tarafından bu nakliye mükellefiyeti usulüyle sevk edilir ve depolanırlar.

4. Müteahhit nakliye kolları diğer halkın tabi oldukları aylık yüz kilometrelik nakliyatı ücretsiz yapmaya mecburdurlar.

5. Bu emri alan her Tekâlifi Milliye Komisyonu kendi bölgesi dahilinde nakliye mükellefiyetine dahil olabilecek vasıtaların cins ve miktarını 15.8.37 [1921] tarihine kadar Müdafaai Milliye Sevkıyat ve Nakliyat Müdüriyeti Umumiyesi'ne ve cephe bölgelerinde bulunanlar ise Sevkıyat ve Nakliyat'a bildirilmekle beraber, bölgesinde bulundukları menzil müfettişliklerine veya ordu erkânıharbiye riyasetlerine bildirecekleridir.

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, Dolap 27, Göz 2, Dosya 2, Klasör 1579'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Aralık 1966, sayı 58, Vesika No: 1324; *Açık Söz*, 10 Ağustos 1921, No: 256, s.2; *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Ağustos 1921, Numara: 262, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.399-400. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen, *Açık Söz*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu, *Hâkimiyeti Milliye*'deki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

6. Bu mükellefiyetten kaçanlar veya bu mükellefiyeti tatbikte suiistimali görülenler vatana ihanet ile cezalandırılacaklardır.

7. Beş numaralı olan bu emir hemen Tekâlifi Milliye Komisyonlarına tebliğ edilmek üzere bütün vilayetlere ve livalara yazılmış ve İstiklâl Mahkemelerine ve malumat için vekâletlere ve cepheler kumandanlıklarına birer suret verilmiştir.

7.8.37 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

6 NUMARALI TEKÂLİFİ MİLLİYE EMRİ*

(7 AĞUSTOS 1921)

Numara 6

1. İki, üç, dört numaralı Tekâlifi Milliye emirlerinde tedariki bildirilen eşya ve erzak cinsinden muhtelif mahallerde mevcut terk edilmiş mallara Tekâlifi Milliye Komisyonlarınca el konulacak, miktarı tespit ve fiyatı takdir olunarak kuruşlu bir mazbata mahalli mal sandığına verilecektir.

2. Terk edilmiş mallardan bu suretle alınanlar için Tekâlifi Milliye Komisyonları evvelki emirlerde bildirildiği üzere üçer kıta muntazam defter tutacaklar, bunun bir suretini Levazımatı Umumiye'ye göndereceklerdir.

3. Alınan terk edilmiş malların cins ve miktarları 10 Eylül 37 [1921] tarihine kadar Müdafaai Milliye Levazımatı Umumiye Dairesi'ne Tekâlifi Milliye Komisyonları tarafından telgrafla bildirilecektir.

4. Terk edilmiş malların toplanmasında ve depolanmasında gevşekliği ve suiistimali görülenler ve terk edilmiş malı kendi malı imiş gibi sahiplenmeye kalkanlar vatana ihanet suçuyla itham edileceklerdir.

5. 6 numaralı olan bu Tekâlifi Milliye emri hemen komisyonlara tebliğ edilmek üzere bütün vilayetlere ve livalara ve İstiklâl Mahkemelerine yazılmış, malumat için vekâletlere ve cepheler kumandanlığına yazılmıştır.

7 Ağustos 37 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Açık Söz*, 10 Ağustos 1921, No: 256, s.2; *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Ağustos 1921, Numara: 262, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.400. *Açık Söz*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu, *Hâkimiyeti Milliye*'deki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

7 NUMARALI TEKÂLİFİ MİLLİYE EMRİ*

(8 AĞUSTOS 1921)

Silahlar ve Cephane Hakkında Tekâlifi Milliye Emri

1. Cins, mezhep, sınıf ve meslek ayırt edilmeksizin istisnasız herkes aşağıda üçüncü maddede cinsi ve türü yazılı silahlar ve cephane ile yaralayıcı aletleri her mahalde işbu emrin yayımlandığı tarihten itibaren üç gün zarfında mahalli Tekâlifi Milliye Komisyonu'na makbuz karşılığında teslim etmek suretiyle hükümete terk edecek ve bağışlayacaktır. Harbin sonunda işbu silahlar bir hatıra olmak üzere aynen sahiplerine iade olunacaklardır.

2. Dördüncü günü sabahından itibaren belirtilen silah ve cephaneyi sakladığı ve hile yaparak teslim etmediği tahakkuk edenler ve silah bulma ve toplama aramasında suiistimal ve harekette bulunanlar idam olunur.

3. Teslim edilecek silahlar ve cephane şunlardır:

Cephanesiyle birlikte her nevi mükerrer ateşli tüfek, kasatura veya süngü ve cephaneler ve filinteleri, yani her tür Osmanlı mavzerleri, küçük ve büyük çaplı her tür Alman, Belçika tüfekleri, her tür Avusturya tüfeği, Avusturya ve Bulgar manlihirleri, her tür İngiliz tüfeği, her tür Rus tüfekleri, her tür Fransız, Romanya, Sırp, Japon, Yunan martin büyük ve küçük çaplı tüfekleri (av tüfekleri, tabancalar ve bunlara mahsus cephaneler müstesnadır) her tür kılıç ve palalar, bunlardan özel bir kıymete sahip olanlar komisyonların mesuliyeti altında ve belge karşılığında sahiplerine terk olunacaktır.

4. İlan tarihinin dördüncü gününden itibaren mülki, askeri hükümet üçüncü maddede yazılı silahları ve cephaneyi bulmak için lüzum gördüğü haneleri ve diğer mahalleri kanuni usulü dahilinde arayacaktır.

5. Tekâlifi Milliye Komisyonları işbu emrin ahalice tamamen tebliğini temin edecek ve silahını teslim edeceklerin bulunduğu yerlerle komisyonların toplanmış olduğu mahal arasındaki mesafeye ait müddeti mühlet olarak verilen üç güne ekleyeceklerdir.

6. Tekâlifi Milliye Komisyonları topladıkları silah ve cephane cins ve miktarlarını Müdafaai Milliye Harbiye Dairesi'ne bildireceklerdir.

* *Açık Söz*, 11 Ağustos 1921, No: 256, s.1; *Vakit*, 25 Ağustos 1921, sayı 1331. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.401-402. *Açık Söz*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu, *Vakit*'teki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

7. İşbu emir evvelemirde Kastamonu, Çorum, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Silifke vilayet ve mutasarrıflıklarına, bu dairelerin batısındaki vilayetlerde ve livalarda tatbik edilmek üzere ait olduğu makamlarına tebliğ edilmiştir.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

8 NUMARALI TEKÂLİFİ MİLLİYE EMRİ*

(8 AĞUSTOS 1921)

Numara 8

1. Tekâlifi Milliye Komisyonları her mahalde mevcut benzin, vakum, gres, makine, donyağları ve balık yağları, vazelin, otomobil kamyon lastiği, solüsyon, buji, soğuk tutkal, fransız tutkalı, telefon makinesi, kablo pil, pil, çıplak tel, mücerrit ve bunlarla alakalı malzeme, asit sülfürik miktarını araştırarak ve tespit ederek mevcut stokların yüzde kırkına el koyacak ve sahiplerine bedelleri karşılığında mazbata verecektir.

2. Yukarıda cinsleri belirtilen malzemeden hariçten memlekete getirilenlerin gümrük vergisinden başka yalnız yüzde onu kuruşlu mazbata karşılığında söz konusu komisyonlar tarafından alınabilir. Ve bu suretle malları alınanlara verilecek mazbataların yüzde yirmisi gümrük vergisine mahsup edilir.

3. Tekâlifi Milliye'den alınacak yukarıdaki malzemenin yüzde kırkının toplanması her komisyon tarafından nihayet 10 Eylül 337'de [1921'de] tamamlanmış bulunacak ve 15, 20, 25, 30 Ağustos ve 5 Eylül'de toplananların cins ve miktarlarını Müdafaai Milliye Harbiye Dairesi'ne telgrafla bildireceklerdir.

4. Orduların bu malzemeden istifade sureti Müdafaai Milliye Vekâleti'nce tespit olunacaktır.

5. İşbu malzemeden mevcudunu gizleyenler ve hile yoluna sapanlar hakkında Hıyaneti Vataniye Kanunu tatbik olunur.

6. İşbu emir bütün vilayet ve livalara, cephe kumandanlıklarına, vekâletlere tebliğ edilmiştir.

8 Ağustos 337 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Açık Söz*, 10 Ağustos 1921, No: 256, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.402. *Açık Söz*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

9 NUMARALI TEKÂLİFİ MİLLİYE EMRİ*

(8 AĞUSTOS 1921)

Numara 9

1. Tekâlifi Milliye Komisyonları, sınırları dahilinde mevcut demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı esnafı ve imalathaneleri ile bu esnaf ve imalathanelerin imal kabiliyetlerini tespit ve gerek bunlar ve gerek kasatura, kılınç, mızrak ve eyer yapabilecek sanatkârların isimleri belirtilmek üzere miktarlarını Müdafaai Milliye Vekâleti'ne bildireceklerdir.

2. İşbu emir bütün vilayetlere ve livalara, cephe kumandanlıklarına ve vekâletlere tebliğ edilmiştir.

8 Ağustos 337 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Açık Söz*, 10 Ağustos 1921, No: 256, s.2; *Hâkimiyeti Milliye*, 14 Ağustos 1921, Numara: 264. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.403. *Açık Söz*'deki eski yazı metin Kemal Şenoğlu, *Hâkimiyeti Milliye*'deki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

10 NUMARALI TEKÂLİFİ MİLLİYE EMRİ*

(8 AĞUSTOS 1921)

10 Numaralı Emir

Seferber ordunun nakliye vasıtalarına olan ihtiyacını geniş olarak temin etmek ve tamamlamak için aşağıdaki maddeler süratle tatbik olunacaktır.

1. İşbu emri tebellüğ eden Tekâlifi Milliye Komisyonları kendi bölgelerinde bulunan ve cinsleri aşağıda açıklanan bütün nakliye vasıtalarının yüzde yirmisine el koyacaklardır. Nakliye vasıtalarının cinsleri:

a) Dört tekerlekli yaylı arabalar.

b) Dört tekerlekli at, öküz arabaları ve kağnı arabaları. Arabalar bütün teçhizat ve hayvanlarıyla beraber olacaktır.

c) Binek ve topçeken hayvanlar.

d) Katır ve yük hayvanları.

h[1]) Deve ve merkep.

2. Bu emri alan Tekâlifi Milliye Komisyonu, bölgesindeki bütün nakliye vasıtaları miktarını mümkün olduğu kadar çabuk tespit edecek ve nihayet 10 Eylül'e kadar bölgesindeki nakliye vasıtalarının en sağlamlarından yüzde yirmisini toplayıp bir araya getirmiş olacaktır.

3. El konulan her nakliye vasıtasının fiyatı komisyon tarafından takdir edilerek nakliye vasıtaları alınan kasabanın belediye reisine, köylerde ihtiyar heyetlerine kuruşlu bir mazbata verecektir. Kuruşlu mazbatalarda takdir edilmiş olan fiyat, kasabalarda belediyeler ve köylerde ihtiyar heyetleri tarafından o mahaldeki ahali üzerine servetleri nispetinde tayin edilerek ve dağıtılarak alınacaktır. Nakliye vasıtaları alınanların paraları bu suretle belediye ve ihtiyar heyetleri tarafından ödenecek ve buna karşılık sahiplerinden alınacak makbuzlar da tasdik olunarak Tekâlif Komisyonlarına verilecektir.

4. Komisyonlar tarafından toplanan nakliye vasıtaları o mahaldeki ahzı asker şubelerine[2] teslim olunacaktır. Şubelerin teslim aldıkları bu nakliye vasıtalarından arabalar ve hayvanlar mümkün ise ve sahipleri mükelleflerden ise sahipleriyle, değil ise mükellefler arasında araba ve hayvan sevk ve idaresine aşina ikmal efradından seçil-

* *Açık Söz*, 10 Ağustos 1921, No: 256, s.2; *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Ağustos 1921, Numara: 262, s.2. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.403-404. *Açık Söz*'deki eski yazı metin Kemal Şenoğlu, *Hâkimiyeti Milliye*'deki ise Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Açık Söz*'de "d"den "h"ye atlamış. *Hâkimiyeti Milliye*'de ise "d"den "e"ye geçmiş. (Y.N.)

2 Askerlik şubeleri. (Y.N.)

miş neferlerle idare olunacaktır. Bu nakliye vasıtaları şubeler merkezinde toplanacak ve şubelerce iaşe ve muhafaza edilecektir.

5. Her ahzı asker şubesi, şubede toplanan nakliye vasıtalarının cins ve miktarını 15, 20, 25, 30 Ağustos'ta ve 5-10 Eylül sene 337 [1921] tarihinde Müdafaai Milliye Vekâleti Ordu Dairesi'ne telgrafla bildirecektir.

6. Bu hususta müsamaha ve suiistimalde bulunanlar vatana ihanet suçuyla cezalandırılacaklardır.

7. 10 numaralı olan bu emrin ulaştığı tarih ve saat telgrafla Ordu Dairesi'ne bildirilecektir.

Bütün vekâletlere, Batı ve Merkez Ordusu kumandanlıklarına, Canik, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Niğde, Konya, İçel vilayet ve livalarıyla bunların batısında bulunan bütün vilayet ve livalara ve işbu bölgelerdeki ahzı asker heyet ve kalem riyasetlerine ve İstiklâl Mahkemelerine tebliğ edilmiştir.

8 Ağustos 337 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA
ASKERİ VAZİYET HAKKINDA*
(8 AĞUSTOS 1921)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Başkumandan) (Ankara): Mebuslardan bir kısmının [...][1] dışarıda bulunmaları sebebi iledir ki,[2] teklif yine tekrar edildi burada. Halbuki her Heyeti İcraiye'ye, çoğunluğu muhafaza etmek kaydıyla,[3] mebusların bir kısmının uyarma ve aydınlatma için hariçte bulunmalarını zaten uygun görmüştü. Bu yolda muamele Meclis'in çoğunluğunu sona erdiriyor. Fakat livalarda[4] dolaşacak olan mebus arkadaşlarımızın orada bulunan askeri memurların üstünde bir mülki ve icrai salahiyete sahip olması teklifi var ki, bunun birtakım sakıncaları vardır ve bunu kabul etmemekte ısrarlıdır.

Heyeti İcraiye[5] arkadaşlarımızdan birisi "Hakiki Müdafaai Hukuk Cemiyetleri yapmalı" buyuruyor. Bittabi hakiki Müdafaai Hukuk Cemiyetlerini hepimiz arzu ederiz. Fakat bendeniz bu hususta başka türlü konuşacağım. Hükümet teşkilatı yapmalıyız. Biz Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetleri yaptığımız zaman milletin fikirleriyle, emelleriyle hemfikir olmayan ve işbirliği yapmayan İstanbul kabinesi vardı. İstanbul kabinesine tabi zannolunan hükümet heyeti veya hükümet teşkilatı vardı. Dolayısıyla milletle beraber o hükümet teşkilatının içinde ve ona karşı olarak Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Teşkilatı tamamlanmış. Halbuki bugün vaziyet değişmiştir. Dolayısıyla hükümet teşkilatı bütün manasıyla mutabık olmak

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.194-197; *Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları*, Hazırlayan: Sadi Borak, Çağdaş Yayınları, İstanbul, Eylül 1977, s.233-241. Atatürk'ün gizli oturumlarda yaptığı konuşmalar hazırlanırken *TBMM Gizli Celse Zabıtları* esas alınmış, Sadi Borak'ın hazırladığı *Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları*'ndan da yararlanılmıştır. Sadi Borak'tan yararlanılan yerler dipnotlarda belirtilmiştir.
TBMM Gizli Celse Zabıtları'nda Mustafa Ünver, *Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları*'nda Sadi Borak tarafından, zabıtların bazı yerlerine parantez içinde kimi sözcükler eklenmiştir. Bunlar da dipnotlarda belirtilmiştir.
Bu çalışmada, Sadi Borak'ın kendi el yazısıyla üzerinde düzeltmeler yaptığı ve sağlığında Kaynak Yayınları'na verdiği, halen Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'nde bulunan *Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları* kitabından yararlanılmıştır. Bu kitabın yeni basımı için bkz. *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*, Derleyen: Sadi Borak, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 1997, s.161-166.

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da burada, Sadi Borak tarafından, parantez içinde "irşat için" (aydınlatmak için) sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

2 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "sebebi iledir ki" sözcükleri yerine, parantez içinde "hakkındaki" sözcüğü eklenmiş. (Y.N.)

3 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "kaydıyla" sözcüğü yerine "üzere". (Y.N.)

4 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "buralarda". (Y.N.)

5 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "Heyeti İcraiye" sözcükleri önceki paragrafın sonunda yer almış. (Y.N.)

lazım gelir. Dolayısıyla söz konusu edeceğimiz şey, herhangi bir cemiyet teşkilatı yapmak için, milleti mesut ve müreffeh edecek hükümet teşkilatı yapmaktır. Ona çalışmalıyız ve çalışıyoruz. Fakat bir hükümet teşkilatı esasını yapmak da öyle bir günde, birkaç saat zarfında mümkün değildir. Bunu esaslı surette düşünmek lazımdır. Bunun için tatbik edilebilir olmak üzere düşündüğümüzü Encümeni Mahsus namına tamamen izah buyurdular. Her halde bir tarafta Müdafaai Hukuk heyetleri başlı başına mülki memurların reisleri ve onunla temasta bulunması lazım gelen belediye meclisleri böyle ayrı ayrı çalışmaktansa, bunların hepsi hükümet reisi olan zatın riyaseti altında milletin müdafaası için lazım tedbirler alması [...][1] Bazı arkadaşlarım bunların nasıl toplanacaklarını ve toplantıya geldikleri vakit vazife yapmak kolay mı olur, güç mü olur, acaba birer ikişer kişi toplanıp yapmak uygun değil midir, buyurdular. Bunlar bulunduğu yerde vazife mi yapacak, yoksa faaliyet halinde mi bulunacaktır [...][2] Efendiler; bu gibi şeyler, söz konusu olan mesele [...][3] seçildiğini bildiğimiz heyetlerin ayrı ayrı bir surette çalışmaları, yürümeleri tesirsiz görülüyor.[4] Bugünkü şartlar içinde bu heyetlerin bir bakış açısıyla çalışmalarını temin için hükümet reisinin riyaseti altında vazife yapacaklardır. Artık bunları genel kurulun daima toplantı halinde bulunması veyahut bir kısmının seçilerek heyet halinde çalışması, veyahut bir kısmının merkezlerde kalarak diğerlerinin faaliyet halinde bulunmaları her mahallin hususlarına göredir ve onları burada müzakere edemeyiz ve müzakere neticesinde anlaşacağımız ve netice elde edeceğimiz[5] kanaatinde değilim.

Diğer bir arkadaşımız Rumlardan rehine almak, Rumların silahlarını almak, tehcir etmek hususundaki ertelemeye itiraz buyurdular. Hiç şüphe yoktur ki, hepimiz bize zararlı olacak Rumları silahtan tecrit etmek kati arzusundayız ve muktedir olduğumuz yerlerde bunları hoş gördüğümüz yoktur. Fakat bunun için muktedir olmadığımızı zannettiğimiz yerler vardır ki, orada bunu yapmaktan kaçınıyoruz. Samsun ve havalisinde bendeniz bizzat ilk faaliyete geçtiğim zaman ve benimle beraber orada çalışan arkadaşlar da vaziyetin safhalarına vâkıftır. Orada Rumların teşkilatı vardır. Silahlanmaları vardır. Bunların elinden silahı almak demek onlara karşı harp ilan etmek demektir. Onlara karşı harp ilan edebilmek için harp ilanına lazım olan kuvvetin hasıl olup olmadığını düşünmek lazımdır. Bu tarafı düşünmeden, temin etmeksizin, husumet vaziyeti almak, harp ilan etmek vaziyete uygun değildir. Bunun için Heyeti İcraiye, zamanı uygun görmemektedir. Eğer bunun aksine kanaat edenler varsa, aksini izah etsin. Karadeniz sahillerinde birçok noktalar vardır ki, oralarda bütün kalbimizin arzularına rağmen, onlara yetişemeyiz. Bunu istiyor musunuz? Belki yarın olacaktır, öbür gün olacaktır. Ahaliden silah almak meselesi: Ahalinin elinde bulunan silahları almak, mahallinde kullanmak için lazım gelen teşebbüsler ertelenmiş değil-

1 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "daha verimli olacaktır ve bu yol tercih olunmuştur" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "şeklinde mütalaat serdettiler" (şeklinde görüşler ortaya koydular) sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "hakkındaki fikrimi arz edeyim" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

4 "Tesirsiz görülüyor" sözcüklerinin aslı olan "gayrı müessir görülüyor" sözcükleri yerine *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "gayrı caiz görüyor". (Y.N.)

5 Kaynaklarda aslı "muhassala ve istihsali netice edeceğimiz". (Y.N.)

dir ve bunda hoşgörü gösterilmekte de değildir. Mümkün olduğu yerlerde insanların elinden hiç olmazsa silah alıp cepheye gidecek efrada vermek kadar tabii bir şey yoktur.[1] Fakat şunu idrak etmek mecburiyetindeyiz ki, bu, imkân hasıl olan yerlerde olur. Mesela Biga havalisinde alınmıştır. Düzce havalisinde alınmıştır. Bolu havalisinde alınmıştır. Fakat silahını alabilmek için vurmak lazım gelirse, eğer silahını almak için [...][2] biz yapamayız.

Sonra, bir arkadaşımız diyor ki, getireceği kuvvetlerin adedine göre [...][3] unvanlar verelim, subay yapalım, paşa yapalım da... Böyle bir unvan budalalığıyla kuvvet getirecek [...][4] Bugün hiçbir maddi vaat almaksızın eline geçirebildiği kuvvetlerle memleket ve millete bugüne kadar [...][5] fedakârlık yapmış arkadaşlarımız vardır. Bunlara bile böyle bir unvan vermek hatırımıza gelmediği gibi, onlar da bir unvan için çalışmak arzusunda da değillerdir. Taltife değer sayısız insanlarımız vardır. Biz yüz kişi getirecek olan insana yüzbaşı, bin kişi getirecek [...][6] Bu neticeye karşı bir tedbir değildir. Bunu birçok yerlerde [...][7] Efendiler, bir unvan almak için sokaklardan topladığı binlerce unvan alır ve askeri dağılır ve yerine gider. Bu zihniyetle muvaffak olunamaz.

En son beyanatta bulunan arkadaşımızın, Heyeti Vekile'nin şimdiye kadar verdiği izahattan, okunan önergelerden, encümen namına konuşan zevatın sözlerinden çıkardıklarına geliyorum ve bunu, kısaca bendeniz tekrar ediyorum: Bayram münasebetiyle toplantı tatil edileceği sırada verilen izahata göre Batı Cephesi'nde düşmanın durdurulması için icap eden her türlü tedbirler alınmış ve hazırlıklar yapılmıştır. Halbuki bu söze rağmen düşman taarruz etti. Taarruzunda ilerlemeye muvaffak oldu ve bu sözlerle evvelki sözleriniz yekdiğerini çürüttü. Tatilden evvel izahat vermiş olan zevat bu tezatları izah etsinler.

Efendiler, tatili müteakip yine vermiş olduğumuz izahatta bu taarruzu tamamıyla izah etmiştik. Hepiniz hatırlarsınız ki, o zamanki vaziyetimizde Yunan cephesini takviye etmek için serbest birtakım kuvvetlerimiz vardı ve bu, yüksek huzurunuzda ifade edilmişti... bir halde, meşgul bir halde bulunduracak sebepler ve hadiseler hasıl olmuştu. Bunu da yüksek heyetinize arz ve izah etmiştim. Dolayısıyla, dahili ahvalden dolayı serbest kalan kuvvetlerimizi Batı Cephesi'nde kullanabilecek bir halde idik. O zaman, Ethem Bey kuvvetleri Eskişehir'de toplanmış bulunuyorlardı. Bo-

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "efrada vermek kadar tabii bir şey yoktur" sözcükleri yerine parantez içinde üç nokta vardır. (Y.N.)

2 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "vurmak, öldürmek tavsiye olunuyorsa, bunu" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

3 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "aşiret veya müfreze reislerine" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

4 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "insanlara itimat olunamaz" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

5 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "hizmet etmiş," sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

6 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "kimseye albaylık verelim..." sözcükleri; *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da ise Sadi Borak tarafından "olana binbaşı rütbesi versek de" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

7 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "tecrübeleri yapılmıştır" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

lu'da, Adapazarı'nda ve Bursa'da, Niğde'de, Konya'da bulunan kuvvetlerimiz ve hatta Sivas'ta bulunan kuvvetlerimiz serbest bir halde bulunuyorlardı. Halbuki bu kuvvetlerin hepsi Yozgat meselesinden dolayı ve Kilikya'da iadei muhasemat[1] dolayısıyla tekrar birtakım meşgaleler ve zaten dahili ahval ile hemahenk gittiğinden, adeta sözleşmiş gibi vukua geldi. En son konuşan arkadaşımız, eskiden verilmiş olan izahata göre başka türlü kanaatta idim, halbuki şimdi hasıl ettiğim kanaate göre ...[2] diyor. Eğer bu kanaat daha evvel hasıl olmuş olsaydı, belki daha isabetli olurdu. Çünkü arkadaşımız yüce Meclis'in teşekkül etmiş olduğu ilk dakikada, bu sözleri bir an için hatırlıyorlarsa, varmış olduğu kanaatin isabetsizliğini yüce Meclis'inizi teşkil eden, bütün değerli üyeleri vekil eden bu millet, bugün bu acı hadiselerin hepsini nazarı dikkate alarak ilk kararını vermiştir. Her gün karşısında kalacağımız acı bir manzara ile muhakemelerimize, hislerimize tabi olarak seddi sel etmek,[3] keşke şöyle olsun, böyle olsun şeklinde hissiyat ve fikirlere kapılmak, bu memleketi kurtarmak için zihniyet[4] değildir. Pek güzel hatırlıyoruz ki, Yunanlıların taarruz etmesi, İngilizlerin, Fransızların taarruz etmesi, bütün dünyanın bize taarruz etmesi ihtimali de söz konusu olmuştur. Fakat millet namus, bağımsızlık bulabilmek için[5] acaba karşılık verebilir miyiz, veremez miyiz muhakemesini[6] düşünmedi.[7] Millet, yalnız bir şey düşündü. Namuslu olarak yaşarım. Dolayısıyla bu meşru hakkımız; kabul edenlerle dost olurum. Bana[8] bahşetmeyecek olanlarla ölünceye kadar dövüşerek ölürüm. Verilmiş bu kararı, millet kararı, millet vekillerinin kararı, bu kanaattir, değiştirmek için bir an hiçbir yeni sebep hasıl olmadı. Dolayısıyla, eski azmimizi zayıflatacak bir şey görmüyorum. Böyle yeni karar verenler[9] içinizde varsa... Bunlar esasen vaziyeti iyi muhakeme etmemiş ve iyi surette düşünmemiş arkadaşlar olabilir. Fakat ben içinizde [...][10] Dolayısıyla kararımızı, başından verilmiş olan karardan başka hiçbir karar [...][11] bir an hatırıma getirmek istemem. Yunanlılar taarruz eder. Bunların taarruzunu durdurabilecek misiniz? Bu, öyle sorudur ki, fenni,[12] askeri vaziyetle alakalı bir cevabı gerektirir. Fakat en büyük, en geniş fenni malumata sahip olan Erkânıharbiye buna cevap veremez ve böyle bir soru sorulamaz. Yunanlıları durduracak mıyız? Bu-

1 Çatışmaların, savaşın yeniden başlaması. (Y.N.)
2 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da parantez içinde "başka görüyorum" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)
3 "Seddi sel etmek" sözcükleri yerine *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da parantez içinde "bedbinliğe" sözcüğü eklenmiş. (Y.N.)
4 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "(makbul bir) zihniyet". (Y.N.)
5 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "Fakat milletin namus ve istiklalini kurtarmak için". (Y.N.)
6 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "muhakemesini de". (Y.N.)
7 "Düşünmedi" sözcüğü yerine *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da parantez içinde "yürütmek ve endişeye düşmek lüzumdur" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)
8 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da, parantez içinde "(Bu dostluğu) bana". (Y.N.)
9 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "Böyle bir kararda (tereddüt edenler)". (Y.N.)
10 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "böyle bir arkadaşın mevcudiyetini tasavvur edemiyorum" sözcükleri; *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da ise Sadi Borak tarafından "böyle kimseler olduğuna inanmıyorum" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)
11 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*'nda burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "almamıza zaruret ve ihtiyaç yoktur. Aksini" sözcükleri; *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da ise Sadi Borak tarafından "bozamaz. Bunu" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)
12 "Fenni" sözcüğü yerine *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da "hatta". (Y.N.)

na karşı sayısız sorular varit olabilir. Fakat ben hatırıma gelen bir misal ile izah etmek istiyorum: Ben harp esnasında, Harbi Umumi esnasında Almanya Karargâhı'na gitmiş ve Batı cephesini...[1] Orada Ludendurof ve Hindenburg ile görüştüğüm zaman taarruz hareketine hazırlanıyorlardı. Ondan daha evvel İngilizlerin bir taarruzunu def etmişlerdi. Ben bir maksatla soruyorum. "Tabii evvela bu ve bundan sonra itimat var mıydı?" dedim. Güldüler, dediler: Biz düşman taarruzlarını durdurmak için hazırlandık. Fakat mutlaka durduracağımıza dair elimizde bir senet yoktur. Bu defa vuku bulacak taarruzun muvaffak olup olamayacağına vereceğimiz cevap, onu da hiçbir zaman kestiremeyiz. Yalnız, taarruz edeceğiz, deriz. Fakat taarruzun muvaffak olup olamaması vukuatın tecelliyatına tabidir. Dolayısıyla, o arkadaşımızın bu son sözlerine benim de verebileceğim cevap; biz bütün maddi ve manevi kuvvetlerimizle düşmanlarımızı durdurmaya çalışacağız ve bunda muvaffak olacağımıza her zaman emniyet ve itimadımız vardır. Fakat şu nokta veya şu noktada durdururuz. Fakat memleketin tamamını müdafaa ve muhafaza etmek istiyoruz. Bazen geçici olarak bir kısmının düşman eline geçmesine razı olmak icap eder. Tamamının muhafazasıyla uğraşıldığı bir sırada her noktası, her karışı aynı şiddet, kuvvet ve vasıtalarla müdafaa etmek; buna, dünyanın hiçbir tarafında ve hiçbir cins kuvvetin şeyi değildir. Dolayısıyla, bir zafer neticesini kati görerek bu işe girişmiştik. Neticede inşallah muvaffak oluruz. Yalnız düşman buraya veya şuraya kadar gelebilir.

(Erzurum Mebusu Necati Bey'in önergesi okundu.)

Reis [İkinci Reis Vekili Faik Beyefendi]: Müzakere kâfidir.

Öyleyse Heyeti İcraiye'nin teklifi dairesinde hareket edilmesi kabul ediliyor demektir, öyle mi?.. (Herkes kabul sesleri.)

Önerge kabul edildi.

1 *Atatürk/ Gizli Oturumlardaki Konuşmalar*'da burada, parantez içinde "Ziyaret etmiştim. Orada Ludendorf ve Hindenburg'la görüştüğüm zaman onlar" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(8 AĞUSTOS 1921)

Adet 4

8.37 [1921]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

Zatı Riyasetpenahiye mahsustur.

Doğu Cephesi'nden ve Merkez Ordusu'ndan takviye kıtaları geldiği ve milli ordunun Ağustos'un yirmisinden evvel genel taarruza geçeceği malumatının İstanbul vasıtası ile düşman kaynaklarına ulaştırılmasını rica ederim.

Türkiye[1] Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 1/4283, Dolap 17, Göz 5, Klasör 1043, Dosya 22-A/148, Fihrist 28'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1974, sayı 71, Belge No: 1548. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Eski yazıda "Türkiya" (تورکیا) değil. "Türkiye" (تورکیه) yazılmış. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA ERZURUM MEBUSU DURAK BEY'İN ÖNERGESİ HAKKINDA* (11 AĞUSTOS 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler 107 imzalı olan bu önerge muhteviyatının bilhassa ikinci maddesi Başkumandanlığa aittir. Böyle bir önerge verebilmek için ve bilhassa açık celsede icra etmek için evvela Başkumandanlık Kanunu'nun lağvedilmesi lazım gelir. Bu kanun mevcut iken böyle bir madde okunamaz, böyle bir madde müzakere edilemez. Bu, kanunla Başkumandanlığa bahşedilen salahiyete tamamen aykırıdır. Malumu âlileridir ki, Başkumandanlık Kanunu'nun ikinci maddesinde vb. sevk ve idaresini bir kat daha sağlamlaştırmak suretinde fiilen ... TBMM'nin sahip olduğu salahiyeti [...][1] mezundur. Bu salahiyeti bahşetmek ... bu önerge icabınca ordunun sağ kanadına, sol kanadına, merkezine, karargâhına üçer kişilik bir heyet, teftiş heyeti göndermek lazımdır... Bu ise benim vazifemdir. [...][2] veyahut yapamamaktayım. Dolayısıyla evvela bu kanunu kaldırırsınız ve benim bu kanunun üçüncü maddesi icabınca olan hak ve salahiyetimi alırsınız, ondan sonra teftiş heyeti seçer ve gönderirsiniz.

İkincisi efendiler, hiçbir orduda böyle bir usul geçerli değildir ve olamaz. Yalnız Sovyet ordusunda geçerli olmuştur. Onlar da neticede gayet felaketli bir tedbir olduğunu görmüşlerdir. Böyle hariçten komiserler sevki doğru değildir. Sovyet ordusu bu suretle dağılmıştır.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Asıl önerge sahibi Durak Bey ifadesine göre bu ikinci maddeden maksat Başkumandanlığın vazife ve salahiyetine tecavüz olmayıp, yüce Meclis'in ordu ile sıkı temasına yönelik olduğunu ifade ettiler. Efendiler, yüce Meclis kendi reislerini ordu üzerine Başkumandan tayin etmekle ordu ile en sıkı temas yapmaktadır. Çünkü kendi reislerinden daha iyi bir irtibat subayı, bir irtibat heyeti olamaz. Ordu hakkında ne bilmek, ne öğrenmek istiyorsanız bana bildirirsiniz, bizzat izahat veririm. Ben mevcut iken, yüce Meclis'in reisi mevcut iken, bana emniyet etmeyerek ordunun teftişine emniyet edemem.

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.2, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985, s.207-215.

1 Kaynakta burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "istimale" (kullanmaya) sözcüğü eklenmiş. (Y.N.)

2 Kaynakta burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "Bunun manası ben Başkumandanlık vazifemi yapmıyorum" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

Durak Bey (Erzurum): Emniyetsizlik yoktur.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Gerçi benim vazifem çoktur ve pek mühimdir. Teferruatla meşgul olamam. Fakat efendiler, hiçbir yerde Başkumandanlar teferruatla meşgul olamaz. Hatta diğer kumandanlar da teferruatla meşgul olamaz. Teferruatla meşgul olacak memurları, makamları vardır. Yüce Meclis'iniz pekâlâ bilir ki, Erkânıharbiyesi vardır, Müdafaai Milliye Vekâleti vardır. Teferruat ile bu makamlar meşgul olur. Dolayısıyla, teferruat için bu iki makamın sayısız memurları vardır. Efendiler, onlarla meşgul olan, memurlardır. Eğer o memurlar alâ meratibihim[1] vazifelerini yapmıyorlarsa benden sorabilirsiniz; eksikleri vaki ise ona göre tedbirinizi alabilirsiniz. Dolayısıyla, yüce Meclis'inizden seçilecek teftiş heyeti Erkânıharbiyei Umumiye'nin, orduların sayısız işlerine, sayısız memurlarına tekabül edemez.

Bir de Hüseyin Avni Bey buyurdular ki, yüce Meclis mezuniyet vermiştir, fakat salahiyetini düşürmemiştir. Fakat bir salahiyet aynı zamanda, aynı zemin üzerinde iki makamdan idare edilemez. Eğer böyle olursa ordunun nizam ve intizamı karışıklığa uğrar, hiçbir intizam kalmaz, karmaşa olur. Bu, hiçbir yerde görülmemiştir. Ben ordu kumandanı, Başkumandan salahiyetimi kullanmakta iken bir taraftan da siz kullanamazsınız efendiler. Siz bu kanun icabınca bana bu salahiyeti verdiniz, ben kullanırım. Siz kullanamazsınız. Yalnız sizin üzerimde saklı olan salahiyetinizi suiistimal ediyorsam geri alabilirsiniz. *(Haşa sesleri.)* Yoksa ben vazife yaparken şöyle böyle heyetlerle vazifeme müdahale ettiremem efendiler. Bunda ordu için, memleket için fenalıktan başka bir şey yoktur.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): (Tokat Mebusu Mustafa Bey'e hitaben) Arkadaşlar, ben zannediyorum ki, ...[2] Dahiliye Vekâleti'ne gitmişim. Nurettin Paşa için müracaat etmişim demek ... alamamışım diye bu önergeye imza koymak doğru değildir ... ve bunların neticelerinden dolayı mevcut olanlarına evvelce ve şimdi de tekrar ederim ki ... ordu muamelelerinden alakadar etmiştir. Başlangıçta yüce Meclis'te mevcut olan Müdafaai Milliye Encümeni üyelerini Meclis bir teftiş heyeti gibi kabul etti ve hakikaten bu arkadaşlarımız pek mühim ve kıymetli vazifeler yapmışlardır. ... birtakım kati sebepler arasında lüzum görülmemesidir... Bizzat arz etmişim mümkün olanlarını ... yaptılar. Bundan başka birçok arkadaşınızı uzak mahallere hizmetler yapılması için gönderdiniz. Bunların da gayet kıymetli hizmetleri geçmiştir. Eğer bu dakikada faaliyet halinde arkadaşlarımız mevcut değilse, Başkumandanlıkça yarın tekrar lüzum görülür. Sonra bazı arkadaşlarımız vardır ki, ordu kumandanlığını (üstlendi), doğrudan doğruya ordunun içerisine girdi, pek mühim vazife gördü, büyük hizmetler yaptı. Şu halde itimatsızlık meselesi söz konusu değildir. Dolayısıyla, bu kadar endişenin neden doğduğuna bir türlü akıl erdiremedim.

[...]

1 Alâ meratibihim: Rütbelerine ve derecelerine göre, sırasıyla. (Y.N.)
2 Kopukluklar zabıttan kaynaklanıyor. (Y.N.)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Yüksek heyetin göndereceği teftiş heyetine herkes boyun eğmeye mecburdur.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, 107 imzayı ihtiva eden bu önergenin birinci maddesinden bendenizin anladığım şudur: Yüksek heyetiniz bir Teşkilâtı Esasiye Kanunu yaptınız. Bu, maalesef henüz tatbik mevkiine konmadı. Bundan hepimiz üzgünüz. Bu kanunun tatbik sahası bulabilmesi için bununla alakalı diğer kanunların Meclis'ten bir an evvel çıkmasını hepimiz imzalarımızla talep ve temenni ederiz. Bu arkadaşlar da bunu temenni ediyorlar. Zannediyorum ki, ancak bu kanunlar tatbik mevkiine konuluncaya kadar geçici tedbirler düşünülür. İmza edilen madde bundan ibaret olmakla beraber, Durak Bey şimdi beyan ettiği şeylerin bendeniz büsbütün başka bir mesele olduğunu gördüm. İki noktada fikrini tespit ettim. O da memleketin bazı yerlerinde prenslikler vücut bulduğundan bahsedildi. Bir defa, efendiler, kabine yanlıştır. Bizim teşkilatımıza göre vekillerimiz vardır. Ayrı ayrı seçilmiş vekillerimiz vardır ve o vekillerden herhangi birisi vazifesini iyi yapmıyorsa o halde onu değiştirirsiniz. Dolayısıyla, böyle bir kabine meselesini yapmak, zannediyorum ki, bugün için [...][1] aykırıdır. Biz kabine meselesinin Atina'da ortaya çıkmasını arzu ederiz. Fakat Ankara'dan çıkması arzu edilir değildir. Efendiler, biliyorsunuz bu muvaffakiyetler ne kadar büyük fedakârlıklarla kazanılmıştır. Şimdi kazanılmış olan bu askeri muvaffakiyetten istifade ederek memleketimizin ihtiyaçlarını temin etmek için ... siyasi neticeleri elde etmek istediğimiz zamanda, kabine vardır, yoktur, zayıftır, çürüktür, Meclis arasında dayanışma yoktur demek –açık ve kati söylüyorum efendiler– tamamen memleketin menfaatlarına aykırıdır. Memleketini seven ve bugünkü memleketin menfaatlarını düşünen [...][2] Dolayısıyla iş itibariyle hangi vekil vazifesini yapmıyorsa onu değiştiririz. Arkadaşlarımızı değiştirmekte hiçbir müşkülat yoktur.

Müfit Efendi (Kırşehir): Fakat istifa etmiyorlar.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Yüce Meclis istediği dakikada istifa eder. Fakat bu, kabine meselesi şeklinde olmamalıdır. Gizli bir celse yaparsınız. Derhal istifa ettirirsiniz.

Sonra, efendiler, memleketin şurasında burasında prensler olamaz. Yalnız böyle prenslik iddiasında bulunanlar varsa yahut ahval ve harekâtı... Mesele olarak yüksek heyetinize arz olunur. Hemen cezalandırılır. Hiçbir müşkülatımız yoktur.

Mustafa Bey (Tokat): Hırsızlık yapıyor, Paşam.

Mustafa Lûtfi Bey (Siverek): İşte Nihat Paşa.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Nihat Paşa prenslik mi yapıyor? Efendiler fiil ve vaka söyleyiniz.

1 Kaynakta burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "menafii umumiyeye" (genel menfaatlara) sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

2 Kaynakta burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "hiçbir arkadaş böyle bir zihniyete kapılamaz" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

Mustafa Lûtfi Bey (Siverek): Söyleyebiliriz.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Söyleyiniz bir vaka bana. Şimdiye kadar söylemedin. Vatani vazifeni yapmadın.

Mustafa Durak Bey: Bendeniz söyleyeyim.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Müsaade buyurun. Şimdi efendiler, genel eleştirileri arasında Durak Bey buyurdular ki, Tekâlifi Milliye tatbikatında yolsuzluklar olmuştur. Yüksek hatırlarınızdadır, ben yüksek heyetinizden rica etmiştim, herhangi bir arkadaşımız, herhangi bir kusur ve kabahat görürse derhal beni haberdar etsin. Mesela Tekâlifi Milliye hakkında... Doğuda hakikaten evlerde bazı adaletsizlikler yapılmıştır ve buyurdukları gibi şeyler olmuştur. Fakat ben bundan haberdar oldum. Benden daha evvel Müdafaai Milliye Vekâleti haberdar oldu. Dolayısıyla yapamazsınız, çünkü biz buna mezun değiliz; vergi eklemek meselesi... Bu salahiyeti Meclis bana dahi vermemiştir, dolayısıyla yapamazsınız diye kendilerine ihtarlarda bulundum. Prenslik değildir. O böyle bir şey düşünmüştür. Demiştir ki, bu, Millet Meclisi'nin emrine muhtaçtır. Aynen yapabilir. Fakat bir kısmı böyle yapabiliyorlar. Bu adam böyle bir şey demedi. Bu adam gayet muhtar[1] bir hareket takip etti, biz buna itiraz ettik, bu adam yine illa benim dediğim olacaktır derse, o vakit prenslik iddiasında bulunmuş olur. Şimdi bu bir meseledir ki, (hatadır ki) vaki olmuştur. Üstü tarafından yasaklanmıştır. Bunun prensliğe heveskâr olduğuna hükmolunamaz.

Mustafa Durak Bey (Erzurum): Orada bulunan memurlar onun emri olmadıkça oradan kalkmıyor.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Beyefendi buyurdular ki, Meclis ile millet arasında zımni bir mukavele vardır. Tabii öyledir. Fakat açık ve kati söylüyorum, efendiler, millet tarafından yapılıp da... o zımni mukaveleyi yapan, bizimle yapanlardır. Konya da böyle, Ümraniye de böyledir, Zara da böyle, Keskin böyle, Yozgat böyle, Bâlâ böyledir. Bunu millet yapıyor ve bu yapılan fenalıklarda, ne yazık ki, düşman parmağı vardır, İngiliz parmağı vardır. Hepsinde siyasi maksatlar vardır. Ne yapalım? Bu, milletin kusurudur. Saf millet, hakikati güç görür bir millettir. Aldatılıyor ve küçük düşürülüyor. Öteden beri çok ferasetle idare olunmuş bir millettir ve düşmanlarımız bize karşı bu fenalıkları vücuda getiriyorlar. Efendiler rica ederim, bugün mevcut olan vasıtalarımız... Hükümetimiz evvelkinden daha ziyade kuvvetlidir. Evvelce daha az mı asayişsizlik vardı? Eğer nispet edecek olursanız [...][2] Dolayısıyla hangi hükümeti eleştiriyorsunuz? Memleket en iyi bir surette sevk ve idare edilmektedir. Hangi jandarmadan bahsediyorsunuz? Fırsat buldunuz ve yapmak için paranız var mıdır bunların hepsini? Genel vaziyeti düşünmek lazımdır. Yalnız bir yönde muhakeme yürütmek hata olur ve insanı doğru neticelere götürmez ve tedbirler daha yanlış olur. Dolayısıyla eşkıyalık yapmış ise, bir kusur ediyorsa diğer tarafta da kusur vardır. İnşallah denge hasıl olacaktır ki, hepsi hallolunacaktır.

1 Muhtar: Hareketinde serbest olan, istediği gibi davranan, dilediğini yapan, özerk. (Y.N.)
2 Kaynakta burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "aradaki farkın lehe olduğunu müşahede edeceksiniz" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

Sonra çok şeyden bahsettiniz. Açık celseden bahsettiniz. Bendenizin anlayışıma göre yüksek heyetiniz kanun yapıcı bir heyet değildir. İcrai bir heyettir. Hükümet heyeti, bütün memleket ve millet için sayısız müzakereler yapabilir. Hakiki müzakereler. Bunları cihana ilan etmeye mecbur değildir. Onun için Meclis'inizin birçok müzakereleri, hakiki ve ciddi müzakereleri gizli olmak lazımdır, yayımlanamaz. Şeref mi bahşeder? Ne fayda vardır? Bahsettiğimiz şeyleri dünyaya ilan etmekten ne fayda vardır? Ne münasebeti vardır? Yani Meclis, yalnız kanun yapıcı bir Meclis olsaydı, birçok şeyleri (eleştirebilirdi). Fakat bizatihi hükümet yapan bir meclistir. En ciddi celselerini gizli yapmak mecburiyetindedir.

Sonra aydınlatmadan bahsedildi. Biliyorsunuz ki, yüce Meclis'inizin teessüsünden bugüne kadar aydınlatmadan bahsolunmuştur. Fakat aydınlatma, hükümetin vasıtalarıyla olamayacaktır. Çok rica ederim, bütçede kaç para tahsisat koydunuz ve mevcut olanı çıkarmadınız mı Durak Beyefendi? Nasıl bugün aydınlatmadan bahsediyorsunuz? Bir tek gazete çıkaracak paramız yoktur. Koymadınız. Aydınlatma, aydınlatma, aydınlatma... Lafla olmaz. Paramız yoktur.

Sonra Dahiliye Vekâleti'nden bahsettiniz. Hakikaten Dahiliye Vekili'nin seçimi gecikti. Sen israf ediyorsun Mustafa Efendi.

Mustafa Efendi: Ben israf etmiyorum.

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Dahiliye Vekâleti'nden bahsolunuyor. Hakikaten Dahiliye Vekili'nin seçimi gecikti. Bunun iki sebebi vardır. Hepimiz bununla meşgul olmaya zihin yormuş bulunuyorduk. İkinci bir sebep, yüksek malumunuz Müdafaai Milliye'nin birçok iş ve muamele meseleleri ve Dahiliye ile münasebetler... Tekâlifi Milliye emirleri münasebetiyle yakından bir temas hasıl olmadı. Dahiliye işleri ile Müdafaai Milliye işlerinin bir zat üzerinde bulunmasında fayda tasavvur ... İnşallah bir iki güne kadar yüksek heyetinize icap eden adayları arz ederim. Heyeti Vekile Meclis'inizle temas edebilir. Bendenizin yüksek heyetinize arz edebileceğim bir şey varsa, o da, bugün memleketimizin hakiki menfaatını temin edecek gündeyiz ve bunu bize bu Sakarya muzafferiyeti temin etmiştir.[1] Biliyorsunuz, Fransız delegesiyle müzakere cereyan ediyor. İngilizlerle İstanbul'da temasımız vardır. Kars'ta konferans devam ediyor. İtalyanların müracaatı vardır. Size arz ederim ki, gayet kuvvetli bir cephe ile karşılarına çıkmazsak, yemin ederim ki, hepsi teması keser ve çantalarını alır gider, yüzümüze bile bakmazlar.

[...]

Mustafa Kemal Paşa (Devamla): Yasin Bey bazı noktaları tespit buyurdular. Hakikaten asayişsizlik vardır ve bu asayişsizlik ehemmiyetli bir dereceyi bulmuştur. [...][2] çıkması sebeplerini, zannederim ki, bütün arkadaşlarımız kolaylıkla takdir buyururlar. Düşman, Ankara istikametinde bulunurken dahilde bazı noktalarda fesatçı-

1 Sakarya Zaferi'nin tarihi 13 Eylül 1921 olduğuna göre, zabıtta, başka tarihe ait bazı cümlelerin karışmış olduğu anlaşılıyor. (Y.N.)

2 Kaynakta burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "Ancak, bu asayişsizliklerin" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

lar tekrar fesat ocağını yaktılar ve birçok propaganda yaptılar. TBMM dağılacak, hükümet düşecek... Bundan siyasi istifadeler temin etmek isteyenler vardır. Bu cahil adamlar bu muvaffakiyetin ehemmiyetini vaktiyle anlayamadılar; daha sonra anladılar. Fakat geri dönemediler. Bundan dolayı bu fenalık olmuştur. Asayişin Başkumandanlıkla da alakası vardır. Son zamanlarda mesele Başkumandanlığa temas etmiştir. Başkumandanlığın verdiği karar büyük ve seri hareketli kuvvet ile bu işi kökünden sökmektir. Bu kuvvet belki yarın hareket ettirilecektir. ... bugün Ankara'da toplanmıştır ve yarın da hareket ettirilecektir. Gideceği yere süratle erişebilmek için genel olan tedbirlerine devam etmektedir.

Efendiler, teftiş meselesine gelince; önergede söz konusu olan müfettişler [...][1] gösterdiği bir meseledir. Yani memleket birtakım bölgelere taksim edilecek, orada genel müfettişler olacak. Bendenize kalırsa böyle son anda uydurma bir tertip yapmaktan ise bir kanun çıkarmak lazımdır. Kanunlarımızı çıkaralım, onların icaplarına bakalım ve Beyefendi'nin buyurduğu gibi bütün bunları yapabilmek için para lazımdır. Onun için Maliye Vekili'nin yüksek heyetinizden istediği kanunlarla beraber bunları da çıkaralım.

1 Kaynakta burada, Mustafa Ünver tarafından parantez içinde "teşkilâtı idariyenin lüzum" sözcükleri eklenmiş. (Y.N.)

AFGANİSTAN SEFİRİ ALÎŞÂNI SULTAN AHMED HAN'A*

(11 AĞUSTOS 1921)

Afganistan Sefiri Alîşânı Sultan Ahmed Han Hazretleri'ne

Millet tarafından bana verilen Başkumandanlık memuriyeti münasebetiyle vaki olan tebrikatı sefiranelerini aldım. Yoğun bir saflık manası ve samimiyetle dolu olan mektubunuza cevap verirken hitabınızın ruhumda doğurduğu iftihar ve sevinçten bahsetmekte özel bir zevk duyuyorum.

En yüksek bir azim ve iman ile donanmış olarak girdiğimiz mücahede yolunun acı ve tatlı bütün safhalarına karşı kardaş ve dindaş Afganistan ile bu muazzez milleti memleketimizde temsil eden zatı asilanelerinin her vesile ile gösterdikleri yüksek alakadan dolayı en sıcak ve samimi teşekkürlerimi takdim ederim.

Cepheyi teftiş esnasında arzuyu sefiranelerini tatmin ve büyük dindaş ve kardaş Afgan milleti ve ordusu ile muhterem sefaret heyetinin selamlarını ve bütün Doğu ve Müslüman âleminin Türk milletinin girişti̇ği ulvi ve mukaddes mücadelede muvaffak olması hakkındaki halisane temennilerini kahraman askerlerimize tebliğ edeceğim, Efendim.

11.8.337 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 12 Ağustos 1921, Numara: 262, s.1; *Yeni Gün*, 12 Ağustos 1921. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.405. *Hâkimiyeti Milliye* ve *Yeni Gün*'deki eski yazı metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(12 AĞUSTOS 1921)

Başkumandanlık Kalemi
Adet bilâ

Cephe Karargâhından
12.8.37 [1921]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

Büyük Millet Meclisi'nin naçizane üzerime verdiği Başkumandanlık vazifesinden dolayı varit olan tebrikler münasebetiyle gösterilmiş olan genel teveccühün minnettarıyım.

Allah'ın inayetine ve peygamberin ruhaniyetine sığınarak ehemmiyetini tamamıyla idrak etmiş bulunduğum verilen hizmeti üstlenirken aynı zamanda işbu itimada da dayanmış idim.

Bütün ordu mensuplarına, bütün memurlara ve milletin her ferdine ayrı ayrı teşekkür ederim. Milletin ve ordunun bu azim ve iman ve kahramanlığı ile adaleti zülcelâlin[1] milli sınırlarımız dahilinde tam bağımsızlık temininden ibaret meşru gayemize mutlaka ulaştıracağına itimadım sarsılmazdır.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

Ordulara da re'sen yazılmış mıdır?
Yazılmamış ise biz tamim edeceğiz.

* Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Arşiv No: 1/4282, Dolap 17, Göz 4, Klasör 1027, Dosya 61 (38) eski, Fihrist 3-4'ten fotokopisiyle birlikte aktaranlar: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1976, sayı 75, Belge No: 1620; *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Mayıs 1981, sayı 79, Belge No: 1750; *Harp Akademisi Atatürk Özel Bülteni*, Haziran 1981 sayı 126, s.175-176; *Yeni Gün*, 15 Ağustos 1921, sayı 310; *Babalık*, 20 Ağustos 1921, sayı 664, s.2; *İkdam*, 28 Ağustos 1921, Numara: 8782. Eski yazı belge ve metinler Ercüment Hüsnü Baki, Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1 Adaleti zülcelâl: Allah'ın adaleti. (Y.N.)

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ'NE*

(12 AĞUSTOS 1921)

Polatlı
12.8.37 [1921]
Saat: 11.10 sonra

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne

18. Fırka'nın lağvıyla ihtiyat grubunun takviyesi kararlaştırılmıştır. Takviye sureti şu suretle olacaktır:

1. 31. Alay, 23. Fırka'ya

2. 42. Alay, 4. Fırka'ya verilerek, bunlara karşılık 172. ve 132. alaylar lağvolunacaklardır.

3. 47. Alay ile buna bağlı süvari bölüğü ve batarya, grubun ihtiyatı olarak bağımsız kalacaktır.

4. Dolayısıyla bugün işbu grup için rica ettiğim bin tüfeğin gönderilmesinin çabuklaştırılmasını ve haber verilmesini tekrar temenni ederim.

5. Polatlı'ya gönderilmesini yine bugün rica ettiğim 3 000 silahlı neferin verilmesini müteakip işbu grup için de keza ayrıca daha 1 500 silahlı nefer de lazımdır.

6. Müdafaai Milliye Vekâleti'yle, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'ne ve Batı Cephesi Kumandanlığı'na yazılmıştır.

Başkumandan
M. Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 17, Göz 3, Dosya 26, Klasör 1018'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Haziran 1966, sayı 56, Vesika No: 1298. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

12. GRUP KUMANDANI'NA*

(12 AĞUSTOS 1921)[1]

12. Grubun ihtiyata alınması konusundaki düşüncenizin önemli ve hatta lüzumlu olduğunu görüyorum. Ancak cephede yerleşmiş ve yapacakları görevleri öğrenmiş bulunan her üç tümenin geriye alınmalarının zamanlaması yanlıştır. Özellikle düşmanın ileri hareketinin başladığı şu sıralarda uygun değildir.

Giresun'dan gelen alayları emriniz altına vermekten azami fayda sağlanacağı ise kesindir. Öncelikle şu iki hal şekilleri akla geliyor.

1. Osman Ağa'nın bir süvari bölüğü, bir batarya ve kuvvetli muharip erlerden kurulu olan alayı ile yine kuvvetli bulunan Hüseyin Avni Bey'in alayını 8. Tümen'le karşılık olarak emrinize vermek; ki, siz bu alayları ya emrinizdeki tümenlere ekleyerek dörder alaylı yaparsınız ya da grup emrinde ihtiyat olarak bulundurursunuz.

2. Yusuf İzzet Paşa'nın emrindeki İhtiyat Grubu komutasını üzerinize alıp 18. Tümen'in üç alayını da emrinize alırsınız. Bu alaylardan ikisini bu grubu teşkil eden 23 ve 4. tümenlere verirsiniz. Osman Ağa alayı bağımsız kalır. Ayrıca verilecek ikmal erleri ve fazla tüfeklerle tümenlerin pekiştirilmesi ile düzenleme kudretinizden yararlanarak muharebenin sonucu için büyük önem verdiğim bu ihtiyat grubunun bir an önce kuvvetlendirilmesini düşündüm. Hangi hal şekli sizce uygun görülmekte ise hemen emri verilmek üzere bildirilmesini...

* *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi V nci Kısım I nci Kitap*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.230-231.
Belge, kaynakta, yukardaki şekliyle ve "Bir gün önce 18. Tümen ile 8. Tümen'in değiştirilmesi hakkında 12. Grup komutanının Başkomutanlığa yaptığı teklife karşı Başkomutan Mustafa Kemal Paşa şu cevabı vermişti (özet):" açıklaması yapıldıktan sonra yayımlanmış. (Y.N.)

1 Kaynakta tarih belirtilmemiş. Ancak belgeye "12 Ağustos 1921 Harekât ve Olayları" başlıklı bölümde yer verilmiş. (Y.N.)

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ REFET PAŞA'YA*

(14 AĞUSTOS 1921)

Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri'ne

Şifre

1. Düşman ileri yürüyüşe başlamıştır. Bugün 14 Ağustos öğlende Beylikköprü ve bunun kuzeyindeki ve güneyindeki Dadaş-Kaymaz hattına ulaşmıştır.

Karahisar cephesinde Çobanlar civarında bulunan Mürettep Fırka'ya karşı ilerleyen düşmanla 14 Ağustos sabah saat 9'dan itibaren muharebe başlamıştır. Seyitgazi havalisindeki düşman hareketi henüz tespit edilemedi.

2. Üç dört gün sonra meydan muharebesinin başlamasını bekliyoruz. Buna göre bu müddet zarfında ordunun istifadesine verilebilecek ne varsa hemen verilmesini rica ederim.

316'lı [1900-1901'li] talim görmemiş efrat göndermeyiniz. Talim görmüş ikmal efradının silahlı olarak gönderilmesi birinci derecede mühimdir.

M. Kemal

B.K.
188/14.8.37 [1921]

* Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 17, Göz 3, Dosya 26, Klasör 1018'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Haziran 1966, sayı 56, Vesika No: 1299. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BÜTÜN MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MERKEZİYELERİNE*

(14 AĞUSTOS 1921)

Başkumandanlık
Adet: 178

Cephe Karargâhı'ndan
14.8.37 [1921]

Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey Vasıtasıyla
Bütün Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine

Halkın aydınlatılmasıyla ve verilecek malumattan haberdar tutulmasıyla alakalı hususlar hakkında İstihbarat ve Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi'nce vaki olacak bildirimlere göre hareket edilmesi temenni olunur.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 7328'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

TEKÂLİFİ MİLLİYE ENCÜMEN REİSİ'NE ANKARA MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MERKEZİYE RİYASETİ'NE MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE*

(15 AĞUSTOS 1921)

3-4 gün sonra Batı Cephesi en ciddi muharebeleri verecektir. Su araç ve gereçlerine pek çok ihtiyaç vardır. Ankara'da ve halk elinde bulunan gaz tenekesi, fıçı, kırba vesairenin tamamen toplanarak iki gün içinde cepheye gönderilmesi...

* *Türk İstiklâl Harbi VII nci Cilt İdari Faaliyetler*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1975, s.374. Belge, kaynaktaki açıklamaya göre, Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın Tekâlifi Milliye Encümen Reisi ile Ankara Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziye Riyaseti'ne ve Müdafaai Milliye Vekâleti'ne 15 Ağustos 1921'de gönderdiği emirdir. (Y.N.)

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*

(16 AĞUSTOS 1921)

Şifre

16.8.37 [1921]

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

1. Düşman hangi hatta kadar ilerlemiştir?
2. Düşman kuvvetlerinin gelişmesinde değişiklik var mıdır?
3. Ordu kıtalarının konuşlanmasında yeni bir değişiklik oldu mu?
4. Arif Bey'in incelemelerinin neticesine göre yeni tedbirler almak lazım geldi mi?

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı Prof. Dr. Zeki Arıkan'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Arıkan, belgeleri, 2., 3., 4. ve 5. Dönem Siirt Milletvekili ve 1926'da yayımlanmaya başlayan Milliyet Gazetesi Sahibi Mahmut Soydan'dan almıştır. Eski yazı belge Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Zeki Arıkan, "Kurtuluş Savaşıyla İlgili Bazı Belgeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.3, 1999-2000, sayı 9-10, s.289-341.

KESKİN KAZASI MÜFTÜLÜĞÜ'NE VE MÜDAFAAİ HUKUK RİYASETİ'NE*

(16 AĞUSTOS 1921)

Adet 164/300
Çıkış yeri: Millet Meclisi
Numarası: 197
Alındığı Tarih: 18

Keskin Kazası Müftülüğü'ne ve Müdafaai Hukuk Riyaseti'ne

Telgrafnameniz genel kurulda okutturuldu. Vatanın kurtarılmasına yönelik faydalı mesai hakkında gösterilen heyecan ve yüksek alakadan dolayı teşekkür olunur, Efendim. 16 Ağustos 337 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* Aslı Kayıhan Cönger Özel Arşivi, Belge No: 4'te bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Dr. Derviş Kılınçkaya tarafından okunmuştur.

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*

(17 AĞUSTOS 1921)

17.8.37 [1921]
Şifre

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

6. Fırka'nın bütün kuvveti ile hemen Mürettep Fırka'ya iltihak ederek Karahisar'a taarruz etmesini uygun görüyorum.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı Prof. Dr. Zeki Arıkan'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Arıkan, belgeleri, 2., 3., 4. ve 5. Dönem Siirt Milletvekili ve 1926'da yayımlanmaya başlayan Milliyet Gazetesi Sahibi Mahmut Soydan'dan almıştır. Eski yazı belge Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Zeki Arıkan, "Kurtuluş Savaşıyla İlgili Bazı Belgeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.3, 1999-2000, sayı 9-10, s.289-341.

HALİDE EDİB HANIMEFENDİ'YE*

(18 AĞUSTOS 1921)

Halide Edib Hanımefendi Hazretleri'ne

Aceledir.

Batı Cephesi

Ordu safları arasında vatanımızın müdafaasına fiilen iştirak için şiddeti arzu[1] ile vuku bulan vatanperverane müracaatları orduca memnuniyetle karşılandı. Fiili askeri hizmete kabul ve Batı Cephesi'ne memur edildiğinizi tebliğ ederim. Keyfiyet Cephe Kumandanlığı'na da bildirildi. İlk vasıta ile Cephe Karargâhı'na müracaat ve oradan vazifenizin telakki buyurulması rica olunur.

18.8.37 [1921]
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Halide Edib Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihanı*, Çan Yayınları, İstanbul, 1962, s.214. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Toplanmamış Telgrafları*, Derleyen: Dr. Utkan Kocatürk, Edebiyat Yayınevi, Ankara, 1971, s.16.

1 Kaynakta "şiddeti arzu". (Y.N.)

BÜTÜN KOMUTANLARA CEPHE EMRİ*

(19 AĞUSTOS 1921)

1. Gruplar kendilerine tahsis olunan mevziler arasındaki ara hatları ve bunların müdafaasının komutanlarca şüphe ve tereddütsüz anlaşılmış olduğunu bilmek isterim;

2. Topçu muharebelerinde piyadenin lüzumsuz bir ateşe maruz bırakılmaması lazımdır;

3. Piyademizi daima topçumuz himaye etmeye mecburdur. Bunun alakadarlarca bir defa daha ehemmiyetle nazarı dikkate alınması talep olunur;

4. Muharebe esnasında grup kumandanları ve bütün kumandanlar arasında daimi irtibat muhafazasına çok ehemmiyet verilecektir;

5. Her ast kumandan üst kumandan ile irtibat aramalıdır;

6. Gruplar kendi dahillerinde ve muhtelif gruplar arasında mevcut fenni vasıtalardan başka süvari postalarıyla dahi irtibat şebekesi yapacaktır;

7. Grup kumandanları muharebenin cereyanı esnasında olumlu veya olumsuz her hadiseyi kendilerince tedbir almakla beraber evvelemirde hadiseyi derhal orduya bildirecektir;

8. Her grup kendi mıntıkasındaki piyade mevzilerine ve bilhassa topçu muharebe mevzilerini ateş mıntıkalarını ve piyadeye topçunun yardım şeklini gösterir bir krokiyi daima hazır bulunduracaklardır;

9. Bir kumandan, komşu kıta yardıma muhtaç olduğu zaman kendiliğinden o kıtaya derhal yardıma mecburdur;

10. İşbu emir derhal alakadarlara tebliğ edilecek ve alakadarlarca alındığı Cephe Kumandanlığı tarafından bana bildirilecektir.

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
M. Kemal

* Kur. Alb. Mümtaz Ulusoy, *İstiklâl Savaşı'nda II. Kolordunun Harekâtı/ 2. Kitap/ 113 Sayılı Askeri Mecmua'nın Tarih Kısmı*, 1 Haziran 1939, sayı 54, s.122-123.

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*

(20 AĞUSTOS 1921)

Numara: 333

20 Ağustos 37 [1921]

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

Kati netice sahasında bulunmak hususundaki yüksek fikirleriniz pek yerindedir. Muharebelerin kolayca takibi için vesait vesairece lüzum görülen ihtiyacın hemen yetiştirilmek üzere bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

Elden.
Yazdım. Ayrıca telsize de verdim.
Haymana'da 15. Kısım İstihbarat Subayı Talât Efendi'ye mahallinde ulaştırılmak üzere makamı başında verdim.

20.8.37 [1921]
İsmail Hakkı

* Aslı Prof. Dr. Zeki Arıkan'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Arıkan, belgeleri, 2., 3., 4. ve 5. Dönem Siirt Milletvekili ve 1926'da yayımlanmaya başlayan Milliyet Gazetesi Sahibi Mahmut Soydan'dan almıştır. Eski yazı belge Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Zeki Arıkan, "Kurtuluş Savaşıyla İlgili Bazı Belgeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.3, 1999-2000, sayı 9-10, s.289-341.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(20 AĞUSTOS 1921)

Başkumandanlık
Adet: 320

Cephe Karargâhı
20.8.37 [1921]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

1. Kuvvet ve vaziyetimiz Hakk'ın inayetiyle düşmanı mağlup etmeye müsaittir. Düşmanın içinde bulunduğu müşkülat dahi başkaca lehimizdedir;

2. Muharebe genel hattı üzerinde bazı noktalarda ileri veya geri hareketler vukuu ihtimal dışı değildir;

Bu hal her kıta tarafından tabii görülmelidir. Herhangi bir kıtanın geriye doğru yerinden oynaması halinde komşu kıtalar tam bir metanetle mevzilerini muhafaza etmeli ve söz konusu kıtaya topçu ve piyade ile yardıma koşmalıdır;

3. Muharebelerin şiddetlendiği anlarda kumandanların vazife ve salahiyetlerini tam bir itidal ve sükûnetle nazarı dikkatte bulundurarak şahsi mülahazalara ve hissiyata kapılarak genel vaziyeti ihlal edecek kararlar alınmasından katiyen sakınmalarını ehemmiyetle hatırlatırım.

4. İşbu emir bütün birlik kumandanlıklarına tebliğ olunacaktır.

Başkumandan
M. Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Arşivi, Dolap 18, Göz 3, Dosya 65, Klasör 1075'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1966, sayı 57, Vesika No: 1312. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

MERKEZ ORDUSU KUMANDANLIĞI'NA*

(20 AĞUSTOS 1921)

Adet: 198

20.8.37 [1921]

Merkez Ordusu Kumandanlığı'na
Şifre

C. 18.8.37 [1921] şifreye:

Altmış yaşına kadar olan Rumlara dahi tehcirin yaygınlaştırılması hakkındaki devletlilerinin teklifi uygun görülmüştür. İcabının icrasına girişilmesi rica olunur. Keyfiyet Heyeti Vekile'ye de arz edilmiştir, Efendim.

M. Kemal[1]

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 8780'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Yukardaki şifrenin "Cephe Karargâhı/ 21 Ağustos 1921" tarihli temize çekilmiş örneğinin aslı da Vesika No: 8779 kaydı ile Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunmaktadır. Bu belgenin fotokopisi de Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belgeler Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 21 Ağustos tarihli temize çekilmiş belgedeki imza "Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal" şeklindedir. (Y.N.)

KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(21 AĞUSTOS 1921)

Makine başında harp telgrafı.

Batı Cephesi
21.8.1337 [1921]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

C. 21.8.1337 [1921] şifreye.

Telgrafınızı Batı Cephesi Karargâhı'nda aldım. Bir dağ ve bir fedakâr kalsa dahi bağımsızlık davamızın devam edeceği hakkındaki sarsılmaz kanaatin Yunan ordusuyla meydan muharebesine tutuştuğumuz bir anda devletlileri tarafından tekrar ve teyit edilmesi kalplere büyük ferahlık verdi. Askeri harekât planımız, tıpkı mütalaa buyurduğunuz gibi düşünülmektedir. Yalnız Ankara batısında ciddi bir muharebe vermeyi, genel görüşlere göre, zaruri görmekteyiz. Bununla beraber kuvvet ve vaziyetimiz dahi müsait görülmemektedir. Düşmanla muharebe teması hasıl olmuştur. Yarından itibaren ciddi muharebeler bekliyoruz. Fevzi, İsmet Paşalarla beraber Batı Cephesi Karargâhı'ndan selamlarımızı takdim ederiz.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1960, s.996.

DOĞU CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA
ERZURUM VİLAYETİ'NE*

(21 AĞUSTOS 1921)

545

Adet: 196

Doğu Cephesi Kumandanlığı'na
Erzurum Vilayeti'ne

Çıkış yeri: Batı Cephesi
Numarası: 248

C. 16.8.37 [1921] tele.

10 Numaralı Tekâlifi Milliye Emri'nin altında açıklanmış olduğu üzere Canik, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Konya, Niğde, İçel vilayetleri ve livalarının doğusunda bulunan kısımları kapsamamaktadır, Efendim.

21 Ağustos 37 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi: 24/3067'den aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.406.

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*
(21 AĞUSTOS 1921)

21.8.37 [1921]

Telefon

2., 4. Grup Karargâhı'nda Erkânıharbiyei Umumiye Reisi
Fevzi Paşa Hazretleri'ne

İsmet Paşa ile vaziyeti nasıl değerlendirdiğimizi cevaben aşağıda arz ediyorum:

Düşmanın üç fırka olduğu tahakkuk eden kuşatma kolunun ileri karakollarıyla 21.8.37 [1921] günü akşamı Cambaklı-Hacımusaoğlu hattının altı kilometre doğusunda idi. Bu kuşatma kuvvetlerinin dahili kanadındaki fırka "Kokar"dan Katrancı genel istikametine yönelmiş bulunuyordu. Düşmanın bu kuvvetleri ile Sakarya nehri (dahil) arasında asgari daha üç fırkasının harekette olduğunu kabul ediyorum. Düşmanın Kavuncu köprüsü karşısında kuvveti görülmemekte olduğu gibi genel olarak Yıldıztepe aleyhine faaliyette bulunacağına dair henüz bir emare de yoktur.

Buna göre düşmanın bütün Sakarya Cephesi'nde gözetlemeyle yetinerek Sakarya'dan İnlerkatrancı'ya ve daha doğusuna kadar olan sahada kuşatma koluyla birlikte taarruza geçeceğini kabul ediyorum. Bu takdirde "Toydemir", "Sapanca" mevzileriyle genellikle sol kanadımız birinci derecede ehemmiyet kazanmış bulunuyor. Bunun için 57. Fırka'nın ilk yürüyüş hedefi Sivri olmak üzere verildi. Bugün akşama kadar gelişecek vaziyete göre yeni vaziyet aldırılacaktır. 23 ve 24. fırkalar ile Osman Ağa Alayı Haymana'ya yöneltilmiştir. Bu fırkalar "Toydemir" ile Mangaltepe arasında lüzum görülecek mevzileri takviyeye yetişebilecekleri gibi düşman kuşatma kolunun Mangaltepe güneyinden kuzeydoğuya hareketine karşı kullanılabilir bir halde bulunacaklardır. Düşman kuşatma kuvvetiyle bunun gerisinde bulunan kuvvetleri müstahkem mevzimize çarpmaktan kaçınarak "Kürdlerkışlağı" genel istikametinde daha doğudan kavramak üzere harekete yöneldikleri takdirde bu kolun doğudan önüne çıkmak mümkün olamayacağına göre, "Mangaltepe-İnlerkatrancı" hattından güneye taarruzla düşmanı muharebeye mecbur etmek zaruri olacağına binaen taarruz ihtimali nazarı dikkate alınmıştır. Bu akşam "Sivri"de bulunacak olan 57. Fırka, 12. ve 3. Grup cepheleri ile Toydemir Cephesi için şimdilik ihtiyat olarak orada terk edi-

* Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 4/4478, Klasör 1076, Dosya 67, Fihrist 68'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Eylül 1993, sayı 96, Belge No: 2531. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

lebilir. Düşman "Yıldıztepe"den itibaren mevziimize çarpmaktan kaçınma ihtimali tahakkuk edince 11. Fırka'nın dahi doğuya hareket ettirilmesi düşünülüyor. Bu akşam Yahşihan'a varan 48. Alay ile bir bataryanın "Mallıköyüne" trenle sevkine emrolunmuştur. Buna göre devletlilerinin görüşünü rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

LE BOSPHORE'DA YAYIMLANAN BEYANNAME*

(21 AĞUSTOS 1921)[1]

Yeni Yunan saldırısının başlangıcında Mustafa Kemal tarafından askeri birliklerine gönderilen, metni yayımlanmayan bir beyannamenin pasajlarını yayımlıyoruz:[2]

Yeni Yunan saldırısı, askeri birliklerimizin ısrarlı direnişleri sayesinde hiçbir sonuç almaksızın önemli kayıplara yol açmış ve şehirlerimizden birkaçını işgaline rağmen Yunanistan'ı felakete sürüklemiştir. Ordu Başkumandanlığı görevini aldığımdan bu yana sevgili yurdumuzu savunmak için, düşmanın kesin bir sonuca ulaşmasını engellemek için tedbirler almaya devam ettim. Ordumuzun üzerinde sayı ve nitelik olarak üstün olan bu ordu şansını kullanmak için son kartını oynayacaktır. İnanıyorum ki, bu defa Yunan saldırısının sonucu olumsuz olacaktır.

Kumandanlığın, düşmanın sürdürdüğü hedefleri durdurmaya yönelik alacağı tedbirler karşısında istisnasız tüm Türk halkı asla endişelenmemeli, son zafere inanmalıdır.

Geri çekilmemizle terk edilen her karış toprak, Yunanlılar için bir avantaj anlamına gelmez. O halde size soğukkanlı olmayı, ölçülü olmayı, ileriyi görmeyi ve kahraman ordumuzun başarı sağlamasını ulu Tanrı'dan dilerim.

* *Le Bosphore*, 21 Ağustos 1921. Aslı "Bibliotheque de Documentation Internationale Contemporaine"de, GFP 1622, yıl 1921 numarasıyla kayıtlı bulunan *Le Bosphore*'daki Fransızca metin Ali Rıza Taşdelen tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca bkz. *İkdam*, 22 Ağustos 1921, No: 8876. *İkdam*'daki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta beyannamenin tarihi belirtilmemiş. 21 Ağustos 1921, *Le Bosphore*'da yayımlandığı tarihtir. (Y.N.)

2 *Le Bosphore*'un notu. (Y.N.)

FEVZİ PAŞA'YA*

(22 AĞUSTOS 1921)

Düşmanın henüz taarruza geçmemesi, hazırlıkla uğraştığını göstermekle beraber, Porsuk kuzeyindeki kuvvetlerini de sol kanadımıza getirmeye ve geri bıraktığı kuvvetleri ileri almaya uğraştığını göstermektedir. Bu yoldaki düşüncenizin bildirilmesini dilerim.

* Harp Tarihi Arşivi, No: 1/4282, Dolap 17, Göz 4, Klasör 1025, H 27, F 1/26'dan yukardaki şekliyle ve özet olarak aktaran: *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 5 nci Kısım 1 nci Kitap Sakarya Meydan Muharebesinden Önceki Olaylar ve Mevzi İlerisindeki Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921)*, TC Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınları, Seri No:1, Ankara, 1972, s.299.
Belgeye, kaynakta, "Başkomutan Mustafa Kemal Paşa saat 13.45'te Fevzi Paşa'ya yazdığı yazıda özetle" açıklamasıyla, "22 Ağustos 1921 Harekât ve Olayları" başlıklı bölümde yer verilmiş. (Y.N.)

SAKARYA MEYDAN SAVAŞI'NDA MÜDAFAA TAKTİĞİ HAKKINDA*

(23 AĞUSTOS 1921)

Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz. Onun için küçük büyük her birlik bulunduğu mevziden atılabilir. Fakat küçük büyük her birlik ilk durabildiği noktada, tekrar düşmana karşı cephe teşkil edip muharebeye devam eder. Yanındaki birliğin çekilmeye mecbur olduğunu gören birlikler, ona tabi olamaz. Bulunduğu mevzide nihayete kadar sebat ve mukavemete mecburdur.

* Gazi Mustafa Kemal Tarafından, *Nutuk*, c.II, Devlet Matbaası, İstanbul, 1934, s.132-133; Kemal Atatürk, *Nutuk*, c.II, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1973, s.617-618.
Mustafa Kemal Paşa, yukardaki belgeye yer vermeden önce *Nutuk*'ta şu açıklamayı yapıyor:

> "Düşman ordusunun cephemize temas ederek sol kanadımızdan kuşatacağına hüküm vermiştik. Tedbirlerimizi ve tertibatımızı büyük bir cesaretle bu bakış açısıyla aldırdım. Vakalar, isabetimizi gösterdi. Düşman ordusu, 23 Ağustos 1921'de ciddi olarak cephemize temas ve taarruza başladı. Birçok kanlı ve buhranlı safhalar ve dalgalar oldu. Düşman ordusunun üstün grupları, müdafaa hattımızın birçok parçalarını kırdılar. Bu suretle ilerleyen düşman kısımlarının karşısına, kuvvetlerimizi yetiştirdik.
>
> "Meydan muharebesi, 100 kilometrelik cephe üzerinde cereyan ediyordu. Sol kanadımız, Ankara'nın elli kilometre güneyine kadar çekilmişti. Ordumuzun cephesi, batıya iken güneye döndü, arkası Ankara'ya iken kuzeye verildi. Cephe değiştirilmiş oldu. Bunda hiç beis görmedik. Müdafaa hatlarımız, kısım kısım kırılıyordu. Fakat hemen arkasından, kırılan her kısım, en yakın bir mesafede yeniden tesis ettiriliyordu. Müdafaa hattına çok ümit bağlamak ve onun kırılmasıyla, ordunun büyüklüğü ile orantılı, uzun mesafe geriye çekilmek teorisini kırmak için memleket müdafaasını başka bir tarzda ifade ve bu ifademde ısrar ve şiddet göstermeyi faydalı ve tesirli buldum. Dedim ki:" Bkz. *Nutuk*, aynı yerde. (Y.N.)

MAZHAR MÜFİT BEYEFENDİ'YE*

(23 AĞUSTOS 1921)

Kayseri Hakkâri Mebusu Mazhar Müfit Beyefendi'ye

Çıkış yeri: Batı Cephesi
Numarası: 398
Alındığı mahal: Ankara

Faaliyetinize teşekkürler ederim. 23.8.37 [1921]

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, Kutu 93, Belge 14'teki belge Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

1, 2, 3, 4, 5, 12
MÜRETTEP KOLORDU'YA

(24 AĞUSTOS 1921)

Başkumandanlık
Adet 529

Aynen bütün gruplara yazılacaktır.

1, 2, 3, 4, 5, 12
Mürettep Kolordu'ya

5. Fırka'nın Mangal Dağı'nda bulunan mevzilerini muhafaza edemediği istihbar olundu. Bu hadiseyi acemilik kabul etmekle beraber müsebbipleri hakkında derhal tahkikat icrasını emrettim. 5. Fırka'nın bütün kumandan, subay ve efradından verilecek ilk emirle yıldırım gibi düşman üzerine atılmak ve onu mahvetmek suretiyle şan ve şeref kazanmalarını talep ederim. Ordumuz her yerde taarruz ve müdafaa bakımından düşmana üstün ve hâkim olduğunu ispat etmektedir. Hazırlığımız mükemmel ve tamamdır. Düşmanın Anadolu içerisinde mutlaka mahvolacağı muhakkak olan bugünlerde kıtalarımızın azami fedakârlık ve gayret göstermeleri hem ihmal edilemez bir mecburiyet ve hem de bir diyanet ve hamiyet vazifesidir. Hata eden her kim olursa olsun derhal kanuna çarpılmak için asla tereddüt edilmeyecektir. Bu emir 5. Fırka'nın bütün efradı ve subayları toplanarak okunacak ve tebliğ olunacaktır ve okunduğu ve tebliğ olunduğu Batı Cephesi Kumandanlığı'ndan bana bildirilecektir. 24 Ağustos 37 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan
M. Kemal

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 6/1976, Dolap 20, Göz 4, Klasör 1214, Dosya 5, Fihrist 10-2'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1976, sayı 75, Belge No:1622 ve *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Ağustos 1981, sayı 80, Belge No: 1760. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

İNEBOLU'DA MİRALAY NACİ BEYEFENDİYE*
(AĞUSTOS 1921)[1]

İnebolu'da Miralay Naci Beyefendi'ye

Geldiğinize memnun oldum. Ankara'ya hareket etmeniz rica olunur.

Mustafa Kemal

* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Özel Arşivi (Kurtuluş Savaşı) AA/812-826'dan aktaran: E. Zekâi Ökte, "Anadolu Harekâtına Kimler Nasıl ve Ne Zaman Katıldılar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Kasım-Aralık-Ocak 1973-74, sayı 74-75-76, s.33.

1 Kaynakta, belgenin tarihi verilmemiş. Ancak, Naci Bey'in 25 Ağustos 1921'de İnebolu'ya geldiği belirtilmiş. (Y.N.)

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ REFET PAŞA'YA*
(AĞUSTOS 1921)[1]

Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri'ne

İnebolu'ya gelen ve görev talebinde bulunan Miralay Naci Bey'e Ankara'ya hareketini yazdım. Kendisinin talim ve terbiyede ve mektep müdüriyetinde tecrübeleri dolayısıyla tensip buyurulacak bir görevde kullanılması rica olunur.

Şifre
Mustafa Kemal

* Belgelerle Türk Tarihi Dergisi Özel Arşivi (Kurtuluş Savaşı) AA/812-826'dan aktaran: E. Zekâi Ökte, "Anadolu Harekâtına Kimler Nasıl ve Ne Zaman Katıldılar", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Kasım-Aralık-Ocak 1973-74, sayı 74-75-76, s.33.

1 Kaynakta, belgenin tarihi verilmemiş. Ancak, Naci Bey'in 25 Ağustos 1921'de İnebolu'ya geldiği belirtilmiş. (Y.N.)

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ REFET PAŞA'YA*

(26 AĞUSTOS 1921)

Batı Cephesi

Şifre çözümü
Adet

Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri'ne

Bugün öğleden sonra düşman bütün cephede genel ve kati taarruz icra etmiştir. Bunun neticesindeki vaziyet şudur:

1. Beylikköprü'deki taarruz ve hassaten işbu taarruzun Mürettep Kolordu'ya yönelen kısımlarında düşman pek çok telefata maruz bırakılarak durduruldu.

2. 4. Grup cephesinde düşman başlangıçta hezimete uğrayarak ricat etmiş iken akşama doğru takviye kıtaları alarak tekrar genel taarruza iştiraken hücuma kalkışmış ve 5. Fırka'nın iki taburluk mevziine girmiş ve bunu atmak için kıyam edilmiştir. Grup cephesinin öteki kısımlarında ise düşman büyük telefat ile durdurulmuştur.

3. 3. Grup cephesinde 15. Fırka'ya taarruz eden düşman bazı kısımlarda tesirli ateşlerimiz ve bazı kısımlarda süngü hücumlarımızla tamamen atılmıştır. Grubun sol kanadında ve 57. Fırka cephesindeki Türbetepe'ye düşman bugün yine hücum yönelterek tepeyi işgal etmiş ise de, akşamleyin geç vakit süngü hücumu ile tamamen reddolunmuştur.

4. 2. Grup cephesinde dahi düşmanın üstün kuvvetleriyle muharebe cereyan etmiş ve grup akşama doğru mevzilerini terke mecbur olmuştur.

5. 1. Grup cephesinde üç ve dört fırka tahmin olunan düşman kuvvetlerinin taarruzu kısmen muvaffakiyetle durdurulmuş ise de, 2. Grubun çekilmesi yüzünden işbu grup kıtaları dahi zaruri olarak geriye alınmıştır. 2. ve 1. Gruplar Yamak ve Büyükgökgöz hattının güneyindeki sırtları işgal etmektedir. Yalnız terk ettikleri mevzilerde düşmana karşı çekildiğimizi hissettirmemek için mitralyözlerle donanmış kuvvetli keşif kolları ikame olunacaktır.

* Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 1/4282, Dolap 17 (99), Göz 3 (20), Klasör 1019, Dosya 33 (158), Fihrist 112-1, 112-2'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Ağustos 1981, sayı 80, Belge No:1761. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

6. Süvari Grubu ordu sol kanadında ve Çeltik civarında tan vaktinde beraber bulunmak emrini almıştır.

7. Ordu yarın bütün mevzileri müdafaaya devam etmesine karar vermiştir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

REFET PAŞA'YA*

(26/27 AĞUSTOS 1921)

Batı
26/27.8.37 [1921]

Zata mahsustur.

Refet Paşa Hazretleri'ne

1. Meydan muharebesinin Ankara'ya kadar intikal etmesi ihtimal dahiline girmiştir.

2. Her tür ihtimale karşı Meclis'in ve hükümet heyetinin ve Ankara'da kalması uygun olmayanların Ankara'dan çıkmaları ihtiyata uygundur.

3. Meclis ve hükümet heyetinin ilk merhale olmak üzere Yahşihan üzerinden Keskin'e ve ondan sonra zaruret hasıl olursa Kayseri'ye nakli lazımdır.

4. Nakil keyfiyeti iki gün zarfında, yani 29 Ağustos akşamına kadar mutlaka son bulmalıdır.

5. Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri nakil için, Ankara'nın inzibatı için icap eden tertibatı alacaklardır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 1/4282, Dolap 17 (59), Göz 3 (20), Klasör 1019, Dosya 33 (158), Fihrist 113'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Ağustos 1981, sayı 80, Belge No:1762. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

KALEMİ MAHSUS MÜDÜRÜ HAYATİ BEY'E*

(26/27 AĞUSTOS 1921)[1]

Şifre

Kalemi Mahsus Müdürü Hayati Bey'e

Zata mahsustur.

1. İhtiyaten hükümet ve Meclis'in Yahşihan üzerinden Keskin'e ve oradan icap ederse Kayseri'ye nakli hususunu Refet Paşa'ya yazdım.

2. Fikriye Hanım ve Fuat ve Salih Beylerin aileleri ve Fethi Bey'in ve Ruşen Eşref Beylerin emniyetli bir surette Yahşihan istikametinden evvela Keskin'e, iki gün zarfında hareketlerini temin ediniz.

3. Mühim eşyaları Kayseri'ye gönderiniz.

4. Fikriye Hanım'ın yanında lüzumu kadar muhafız bulundurunuz.

5. Tertibat ve hareketten malumat verilmesi.

M. Kemal

Kapadım 26/27

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: S. Eriş Ülger, *Özgün Belge ve Fotoğraflarla Atatürk*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s.126. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Eski yazı belgede tarih bulunmamakta, sadece "Kapadım 26/27" kaydı yer almaktadır. 26/27 Ağustos 1921 tarihli Refet Paşa'ya telgrafından sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. (Y.N.)

REFET PAŞA'YA*

(26/27 AĞUSTOS 1921)

26/27 Ağustos 1337 [1921]

Refet Paşa Hazretleri'ne

Muharebenin Ankara civarına intikal edebileceği hakkında az evvel verdiğim şifreye etken olan sebepler şunlardır:

Düşman kıtaları genel taarruzu kesintisiz bütün gece devam ettirmiştir ve ettirmektedir. Bu taarruz neticesi olarak bütün cephenin vaziyetini sarsacak derecede 3. ve 4. Grup mevzilerinden mühim kısımlar kaybedildi. Dolayısıyla şayet düşman 27 Ağustos 1337'de [1921'de] dahi aynı şiddetle muharebeye devam edecek olursa, şimdi bulunduğumuz hattı kademe kademe müdafaa suretiyle Ankara'ya yaklaşma mecburiyeti hasıl olabilir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Telin alınışı:
27 Ağustos, saat 7 evvel

* *Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât II nci Cilt 5 nci Kısım 2 nci Kitap*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1955, s.66.

REFET PAŞA'YA*

(26/27 AĞUSTOS 1921)

26/27 Ağustos 1337 [1921]

Refet Paşa Hazretleri'ne

Yazdığım son şifrenin muhteviyatını tatbik için bugün öğleden sonra yeni bir bildirimimi beklemenizi rica ederim. Bu bildirimlerime kadar mahrem kalması lazımdır.

Refet Paşa Hazretleri'ne, Adnan Beyefendi'ye yazılmıştır.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Telin alınışı:
27 Ağustos saat 7 evvel

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, No. 1/4282, Klasör 1019, Dosya 33, Fihrist 113/1'den aktaran: *Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât II nci Cilt 5 nci Kısım 2 nci Kitap*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.67.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(27 AĞUSTOS 1921)

Haymana
27.8.1337 [1921]

Geciktirilmeyecektir.

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

1. 1. Grup cephesinde muharebe bugün 27.8.337 [1921] saat 10.45 sonra'ya kadar genel olarak emniyet verici bir şekilde cereyan ettiği anlaşılmıştır. 24. Fırka mevziinin bazı kısımlarında gedikler açılmışsa da düzeltilmesine teşebbüs edildiği bildirilmiştir.

2. 1. Grup, emrindeki bütün ihtiyat kuvvetiyle 24. Fırka cephesindeki vaziyeti düzeltecek ve düşmanın kademe kademe muvaffakiyet kazanmayı itiyat etmesine meydan bırakmayacaktır.

3. 1. Grubun genel vaziyeti için ihtiyaç görülecek takviye kıtalarını teşkil eden 41. ve 11. fırkalardan meydana gelmiş olan 12. Grup 27/28.8.1337 [1921] gece yarısında Haymana'ya varacaktır.

4. 27/28 gecesi taarruza ve gece baskınlarına devam eylemesi muhtemel olduğundan kıtaların fevkalade müteyakkız bulunması, mutlaka karşı süngü hücumları yapılmak için hazırlanması gerekmektedir.

5. 1. Grup, Çeltik civarına gelecek olan Süvari Grubu ile irtibat tesis etmelidir.

6. 1. Grup Kumandanlığı'na ve malumat için Batı Cephesi Kumandanlığı'na 27.8.337 [1921] saat 10.40 sonra'da Haymana'dan yazıldı.

Başkumandan
M. Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümeni Arşivi, Dosya No: 74, Vesika No: 803'ten aktaran: *Türk İstiklâl Harbi Vesikaları (1919-1922)*, c.3, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümeni Yayınları, Ankara, 1937.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(27/28 AĞUSTOS 1921)

Haymana
27/28 Ağustos 1337 [1921]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

1. Bugün 27.8.337'de [1921] muharebeler bütün cephede genel olarak emniyet verici bir şekilde cereyan etmiştir.

2. Bütün gruplar şu anda bulundukları mevzileri son nefere kadar inatla müdafaa edeceklerdir. Düşmanın bundan evvel bazı noktalarda kazandığı ehemmiyetsiz ufak tefek mevzii muvaffakiyetler, fırtınalar ve gece karanlığı gibi fırsatlardan istifade etmesinden ve kıtalarımız arasında her nasılsa husule gelen yanlış anlamalardan ileri gelmiş olup, düşman kendi kuvvetine dayanmak suretiyle henüz ciddi hiçbir muvaffakiyet kazanamamıştır. Dolayısıyla, kıtalarımızın tam bir sükûnet ve metanetle mevzileri müdafaa etmesi sayesinde Hakk'ın inayetiyle düşmanın pek yakında kati hezimete uğratılacağına şüphe edilmemelidir.

3. Bugün güneşin batışından sonra da cephede sükûnet teessüs etmiş ise de, dün gece olduğu gibi bu gece dahi 27/28.8.337 [1921] düşmanın baskınları ve gece hücumları beklenmeli ve bütün kıtalar buna göre müteyakkız bulunmalıdır. Düşmanın gece baskınları mutlaka karşı süngü hücumları ile püskürtülmek lazımdır.

4. Aciliyetine binaen Haymana'dan doğrudan doğruya 1, 2, 3, 4. gruplar kumandanlıklarına 27.8.337 [1921] saat 11 sonra'da arz edildi.

Başkumandan
M. Kemal

* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümeni Arşivi, Dosya No: 74, Vesika No: 804'ten aktaran: *Türk İstiklâl Harbi Vesikaları (1919-1922)*, c.3, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Encümeni Yayınları, Ankara, 1937.

BAŞKUMANDANLIK RAPORU*

(28 AĞUSTOS 1921)

28.8.37 [1921]
Saat 5.15

1. Bugün öğleye kadar muharebe vaziyeti şöyledir:

a. Mürettep Kolordu Cephesi'nde: Düşmanın bu sabah ettiği püskürtülmüştür.[1] Aldığı takviyelerle tekrar taarruza başlamıştır. Muharebe devam ediyor.

b. 4. Grup Cephesi'nde: Beşinci Kafkas Fırkası sol kanadına düşmanın üstün kuvvetlerle yaptığı hücumlar tesirli ateşimizle durdurulmuş ve bir bataryası susturulmuştur. Düşman şimdi işbu fırkanın sağ kanadına kaymak istiyor.

c. 3. Grup Cephesi'nde: Sükûnet vardır.

d. 1. Grup Cephesi'nde: Dün ve bugünkü muharebe şiddetle devam etmiştir. Düşmanın 4. Fırka Cephesi'nde yaptığı iki hücum püskürtülmüştür. İşbu fırka ile yakından muharebe oluyordu. Düşmanın daha üstün kuvvetleriyle 24. Fırka'ya yaptığı hücumlar neticesinde işbu fırka mevzilerinden atılmış ise de yerine müteakiben 7. Fırka cepheye girdi. Bu sabah işbu fırka cephesinde zayıf oluyordu. 5. ve 23. fırkalarla henüz muharebe teması yoktur.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 1/4682, Klasör 1027, Dosya 63, Fihrist 26'dan fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Eylül 1993, sayı 96, Belge No: 2539. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Cümledeki bozukluk belgeden kaynaklanıyor. (Y.N.)

SALİH BEYEFENDİ'YE*

(AĞUSTOS 1921)[1]

Salih Beyefendi,

1. Düşmanın büyük kuvvetlerini sol kanadımıza karşı sevk ettiği bugün yapılan tayyare keşfi ile de anlaşılıyor. Fevzi Paşa Hazretleri'nden rica ederim: 3. ve 2. Grup kumandanları ile telefonla görüşerek mevcut cephelerinden karşılarındaki düşmanı tespit etmek şartı ile azami ne kadar kuvvet iktisat edebileceğini araştırsınlar ve bu kuvvetlerin akşama kadar doğuya hareket etmesi icap edecektir.

2. 12. Grup Haymana'dan hareket etti.

3. 24. Fırka ne vakit kuvvet hesap olunabilecektir.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, No: 1/4282, Klasör 1025, H. 29, Fihrist 3/19'dan aktaran:*Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât II nci Cilt 5 nci Kısım 2 nci Kitap*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.87-88.
Kaynakta, "Durumu dikkatle izlemekte olan Başkomutan, bunun üzerine Genelkurmay başkanı Fevzi Paşa'ya ulaştırılmak üzere aşağıdaki emri Harekât Şube Müdürü'ne (Salih Omurtak) verdi" açıklaması yapıldıktan sonra belgeye yer verilmiş. (Y.N.)

1 Kaynakta belgenin tarihi verilmemiş. Ancak, belgeye, 28 Ağustos 1921 harekâtının anlatıldığı altıncı bölümde yer verilmiş. (Y.N.)

FEVZİ PAŞA'YA*

(30 AĞUSTOS 1921)

Adet 649

30 Ağustos 37 [1921]

Fevzi Paşa Hazretleri'ne

Halid Bey'i 2. Grup kıtaları yani Haymana mühim istikametini tutan ve savunan 3. Fırka ve 9. Fırka başına getirmek, Salahaddin Adil Bey'e 1. Grup'tan cephede bulunan iki fırkanın kumandasını vermek ve her halde kumandasını İzzettin Bey'e bırakmak münasip olacağı görüşündeyim. Bu konudaki devletlilerinin oyunun bildirilmesini ve tensip buyurulacağı takdirde Haymana istikametinin ehemmiyetinden bahisle Halid Bey'e derhal tarafı devletinizden de tebligat yapılmasını rica ederim.

Başkumandan
M. Kemal

* Aslı Mahmut Soydan Arşivi'nde bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Prof. Dr. Zeki Arıkan, Ahmet Hezarfen ve Emir Eş tarafından okunmuştur.

ERKÂNIHARBİYE REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*

(30 AĞUSTOS 1921)

Adet 659

Erkânıharbiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

Ordu sol kanadına devletlilerinin varışında emir ve kumandada yapılması tasavvur edilen değişikliklerin hakikaten lüzumu yakından da müşahade olunduğu halde muharebenin sükûnet bulması beklenmeksizin derhal tatbik mevkiine konulması elzemdir. Bu işin daha ziyade ertelenmesi telafi edilemez sakıncalar doğurabilir. Ancak 8. Fırka'nın 3. Grubu'nun[1] kalması uygundur.

30.8.37 [1921]

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı Mahmut Soydan Arşivi'nde bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 "3. Grup'ta" olmalı. (Y.N.)

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ'NE*

(31 AĞUSTOS 1921)

Anadolu müdafaası 1-2 günlük meydan muharebesi şeklinden çıkarak devamlı yıpranma seferi haline girmiş sayılabilir. Bu halde muvaffakiyet daima ikmal kabiliyetine bağlıdır. Bunun için top ve tüfekle bunların cephane ihtiyaçlarını daha geniş ölçekte düşünmeye mecburuz. ....[1] inatlı ve devamlı muharebeler Batı âleminin bizi yenemeyeceğini ve en inatçı mevzi muharebelerine bile dayanmak kudretinde olduğumuzu göstermiştir. Bu bizim için en büyük bir kuvvet ve metanet alameti sayılmalıdır...

* Korgeneral Bâki Vandemir, *Türk İstiklâl Harbi*'nde *Sakarya'dan Mudanya'ya Kadar*/ *1. Kısım* (140 Sayılı Askerî Mecmuanın tarih kısmı), Genelkurmay Başkanlığı Askerî Basımevi, İstanbul, 1946, s.58. Ayrıca bkz. Sabahattin Selek, *Millî Mücadele II*/ *Anadolu İhtilali*/ *Yeni Türk Devletinin Kuruluşu*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1965, s.260-261.
Kaynakta, belge, "Başkomutanın M.M. Vekili'ne emir buyurdukları ikmal tedbirleri sırasında şu ifadeler dikkate değer" açıklamasıyla, 31 Ağustos 1921 olaylarının anlatıldığı kısımda yer verilmiş. (Y.N.)

1 Kaynakta, noktalardan sonra, parantez içinde "bazı direktiflerden sonra" şeklinde yazarın açıklaması bulunuyor. (Y.N.)

ASSOCIATED PRESS MUHABİRİNE DEMEÇ*

(AĞUSTOS 1921)

Associated Press'in Ankara'da bulunan muhabiri Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin kendisine vuku bulan beyanatını aşağıdaki gibi naklediyor:

Senelerce mücadeleye mecbur olsak bile Yunanlıları Anadolu'dan atmak için kati surette azmettik.

Ankara ovasına hâkim Çangay köyü civarındaki sayfiyede beni kabul eden Mustafa Kemal Paşa'nın ilk sözleri bunlar oldu. Paşa:

Türkiye[1] Türklerindir, *diye ilave etti;* işte milliyetperverlerin ilkesi budur. Biz haklarımızın müdafaası için mücadeleye devam etmeye karar verdik. Tarihte bir asır devam eden harp misalleri var. Mağlup tarafın harp masraflarını ödemesi tabiidir.

Bizim harp gayemiz açıkça belirtilmiştir. Trakya'ya gelince: Doğu Trakya, hinterlandımızın ayrılmaz bir kısmını teşkil etmekte ve Türk çoğunluğuna sahip bulunmaktadır. Trakya'nın diğer kısımları için biz memnuniyetle halkoyuna müracaat olunmasını kabul edeceğiz. İstanbul bizimdir. Bununla birlikte Boğazlar ve Marmara Denizi için payitahtın emniyeti temin edebilmek şartıyla bir hal tarzı kabul etmeye amade bulunmaktayız.

(Birkaç satır çıkarılmıştır.)[2]

Her zamandan ziyade inanıyorum ki, harp pahalı bir iştir. Harbin sürüklediği facialardan ve dehşetten müteessirim; fakat harp etmeden elimizdeki silahları bıraktığımız zaman nasıl tamamen harap olacağımızı da biliyorum.

Eğer bizi rahat bırakırlarsa milli hareketimizle Türkiye'nin gelişmesine çalışacağız.

Bütün içkilerin satışının yasaklanması için şiddetli kanunlar yaptık, kumar oyunlarını kaldırdık. Biz, Amerika'nın bize dostluğunu göstermeye devam etmesini ve bizimle ticari münasebetlerde bulunmasını arzu ediyoruz. Amerika kadar demokrat olduğumuzu zannediyoruz.

Biz birleştik. Hükümeti devirmeye çalışacak Enver taraftarı bir fırkanın mevcut olduğu doğru değildir. Bolşeviklerle münasebetlerimize gelince: Biz onlarla bir dostluk antlaşması imzaladık. Başlıca şartlardan biri şu ki, Ruslar memleketimizde propaganda ve tahrikat yapmayacaklar, çünkü Sovyet teşkilatı ile bizim teşkilatımız arasında esaslı ihtilaf vardır.

* *Vakit*, 2 Eylül 1921, sayı 1339. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak, Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.83-84.

1 Eski yazıda "Türkiya" (تورکیا) değil. "Türkiye" (تورکیه) yazılmış. (Y.N.)

2 *Vakit*'in notu.

İSTANBUL'DAKİ ESİRGEME DERNEĞİ REİSESİ HANIM'A*

(AĞUSTOS 1921)

İstanbul'daki Esirgeme Derneği Reisei Muhteremesine

Büyük Millet Meclisi kendisine gönderilen hediyeden ve bu vesile ile gösterilen vatanperverane hissiyattan dolayı en samimi teşekkürlerini takdim eder.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Mustafa Kemal

* *İkdam*, 13 Ağustos 1921, No: 8770, s.3. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak, Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1972, s.135. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Belgeye, kaynakta, "Türk hanımları esirgeme derneği tarafından Ankara Büyük Millet Meclisi'ne özel olarak imal ettirilip hediye edilen sancak hakkında Büyük Millet Reisi Mustafa Kemal Paşa Esirgeme Derneği Reisesi Hanım'a aşağıdaki teşekkürnameyi göndermiştir" açıklamasıyla yer almış. (Y.N.)

MECLİS'İN SELAM VE İTİMADININ ORDUYA TEBLİĞ EDİLDİĞİNE DAİR TELGRAF*

(1 EYLÜL 1921)

Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandanı Mustafa Kemal Paşa'dan Meclis'in selam ve itimadının orduya tebliğ edildiğine dair telgraf:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ordu hakkındaki teveccüh ve itimadını orduya tebliğ ettim. Bu selam ve itimattan mütehassis ve minnettar olan ve en kıdemsiz neferinden kumandanlarına kadar en yüksek azim ve imanla muharebe eden ordunun bağımsızlığımızın müdafaası uğrunda namusun gereğini yapacağını temin eylerim.

1.9.1337 [1921]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.12, Ankara, 1958, s.134-135.

12. GRUP KUMANDANLIĞI'NA ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ SANİSİ SALİH BEY'E*

(3 EYLÜL 1921)

Adet 726

12. Grup Kumandanlığı'na
Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Sanisi Salih Bey'e;

1. 3.9.37 [1921] ait ordu emrinin bir sureti verilmiştir.

2. Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Sanisi Salih Bey, Batı Cephesi Erkânıharbiye Reisi Naci Bey ile birlikte 12. Grup Kumandanlığı nezdinde sonraki bildirime kadar Başkumandanlık delegesi olarak bulunacaklardır. Vazifeleri, bugün arazi ve kıtaların hali hakkındaki incelemelerden ve Başkumandanlığın görüşünden Grup Kumandanı'nı malumattar etmektir...

3. Yarın için alınacak tedbirlerden ve tertibattan ve harekâtın safhalarından Başkumandanlığı derhal haberdar edeceklerdir.

4. Salih Bey'e ayrıca verilmiş olan talimat muhteviyatı hakkında dahi Grup Kumandanı'na malumat verilecektir.

5. Bu emir 3 Eylül saat bir buçuk evvel'de yazıldı, alındığı bildirilecektir.

Dereköyü'nde irtibat zabiti
Başkumandan Sami Efendi'ye

M. Kemal

Çubuk'ta telgrafçı Fikri'ye yazdırdım.
3.9.37 [1921]
2.25
İmza

* Aslı Prof. Dr. Zeki Arıkan'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Arıkan, belgeleri, 2., 3., 4. ve 5. Dönem Siirt Milletvekili ve 1926'da yayımlanmaya başlayan Milliyet Gazetesi Sahibi Mahmut Soydan'dan almıştır. Eski yazı belge Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Zeki Arıkan, "Kurtuluş Savaşıyla İlgili Bazı Belgeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.3, 1999-2000, sayı 9-10, s.289-341.

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ SANİSİ KAYMAKAM SALİH BEY'E*

(3 EYLÜL 1921)

Adet: 727

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Sanisi Kaymakam Salih Bey'e;

1. Düşmanın Çal Dağı'nda bugün kazandığı muvaffakiyete istinaden, yarın dahi bir fırka ile eski Çalış-Kadıköy diğer bir fırkayla bu yolun güneyindeki Haymana-Kadıköy hattına ve bir fırka kadar diğer bir kuvvetle söz konusu yol ile Karayavşan arasından taarruza devam etmesi ihtimali vardır.

1. Grup karşısında Ilıca vadisi içinden bir düşman fırkasının güneybatı istikametinde hareketinin görülmüş olması bu ihtimale kuvvet veriyor.

2. Düşmanın tasavvur edilen hareket istikametleri üzerinde mevcut 57, 15 ve 24. fırkalardan başka Kadıköy'üne hareket ettirilen 11. ve Haymana'ya hareket ettirilen 23. Fırka ile 47. Alay bulunacaktır. 4. Grubun Cemil Cahit Bey kumandasında Karayavşan kuzeyinde topladığı altı taburluk kuvvet dahi bu sahada tesirli olabilecektir.

3. Başkumandanlık aşağıdaki noktalara ait inceleme ve gözlemlerinize dayanan değerlendirmelerinizi bilmek ister:

a) Eski Çalış-Kadıköy yolunu Kadıköy ile 1140 rakımlı tepe arasında kesen hat üzerinde Kadıköy'den 4 kilometre kadar batıda sağ kanat Karayavşan'da ve sol kanat 57. Fırka sağ kanadında olmak üzere kati neticeli muharebe kabulüne müsait mevkiler var mıdır?

b) Böyle müdafaa kıymetine sahip bir hat mevcut olmadığı halde Haymana-Kadıköy hattının doğusunda esaslı yerleşmek ve böyle bir hattı 57. Fırka'yı yerinden oynatmaksızın bu fırkanın sol kanadı ile emniyetli irtibatta bulundurmak ve sağ kanadından Kadıköy-Osmaniye istikametinde batıda haberci bulundurmak ve bu takdirde bu gece 15 ve 24. fırkaların bulundukları hatta hafif bir işgal cephesi bulundurmak tercihe değer görülür mü?

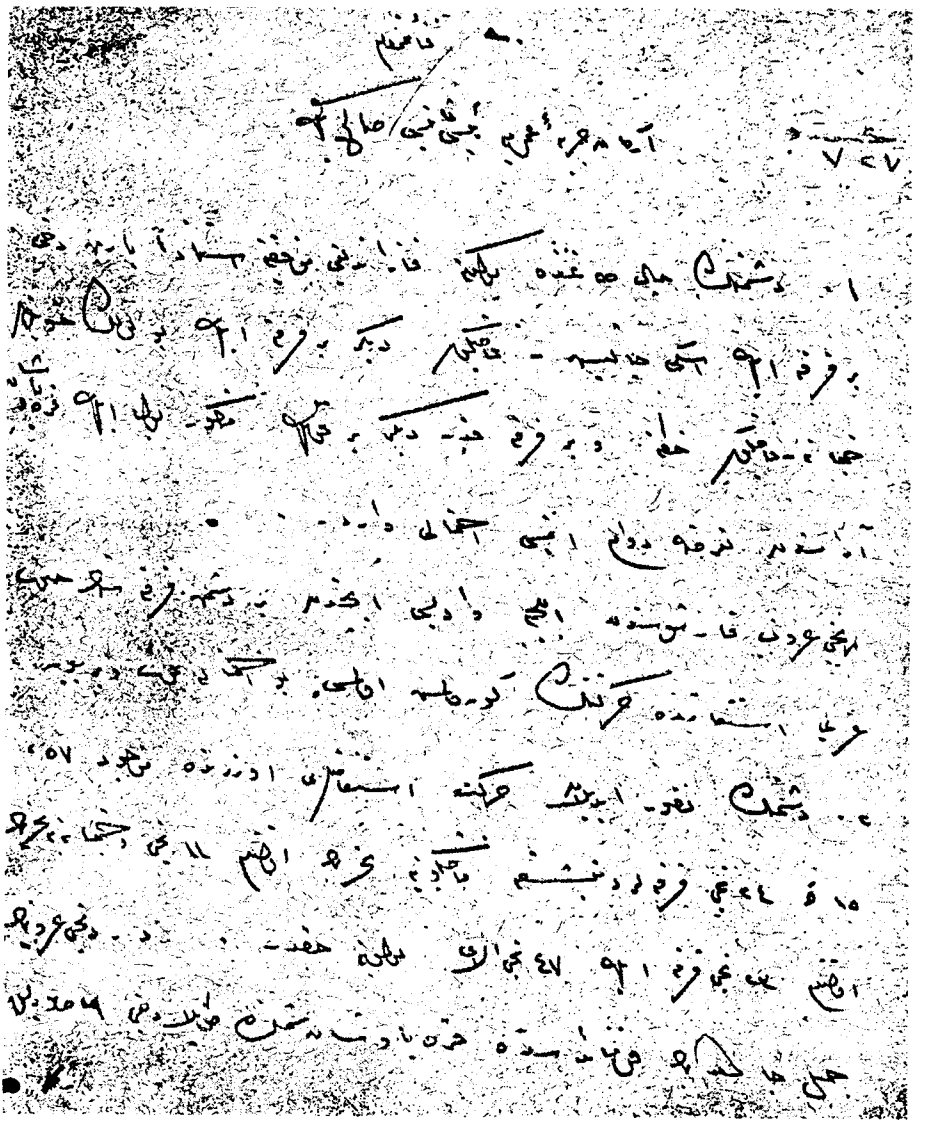
* Aslı Prof. Dr. Zeki Arıkan'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Arıkan, belgeleri, 2., 3., 4. ve 5. Dönem Siirt Milletvekili ve 1926'da yayımlanmaya başlayan Milliyet Gazetesi Sahibi Mahmut Soydan'dan almıştır. Eski yazı belge Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.
Ayrıca bkz. Zeki Arıkan, "Kurtuluş Savaşıyla İlgili bazı Belgeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Dergisi*, c.3, sayı 9-10, s.289-341; Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, No. 1/4282, Klasör 1019, Dosya 33, Fihrist 113/1'den aktaran: *Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât II nci Cilt 5 nci Kısım 2 nci Kitap*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.165.

c) Yukarıdaki maddelerle öğrenmek istediğim malumat dahili hareket bakımındandır. Bugünkü gözlemlerinize ve mevcut kuvvetlere ilave edilecek kuvvetin miktarına göre bu gece bulunulan hatta taarruzi hareketle vaziyetin düzeltilmesi imkânını emniyetle görebiliyor musunuz?

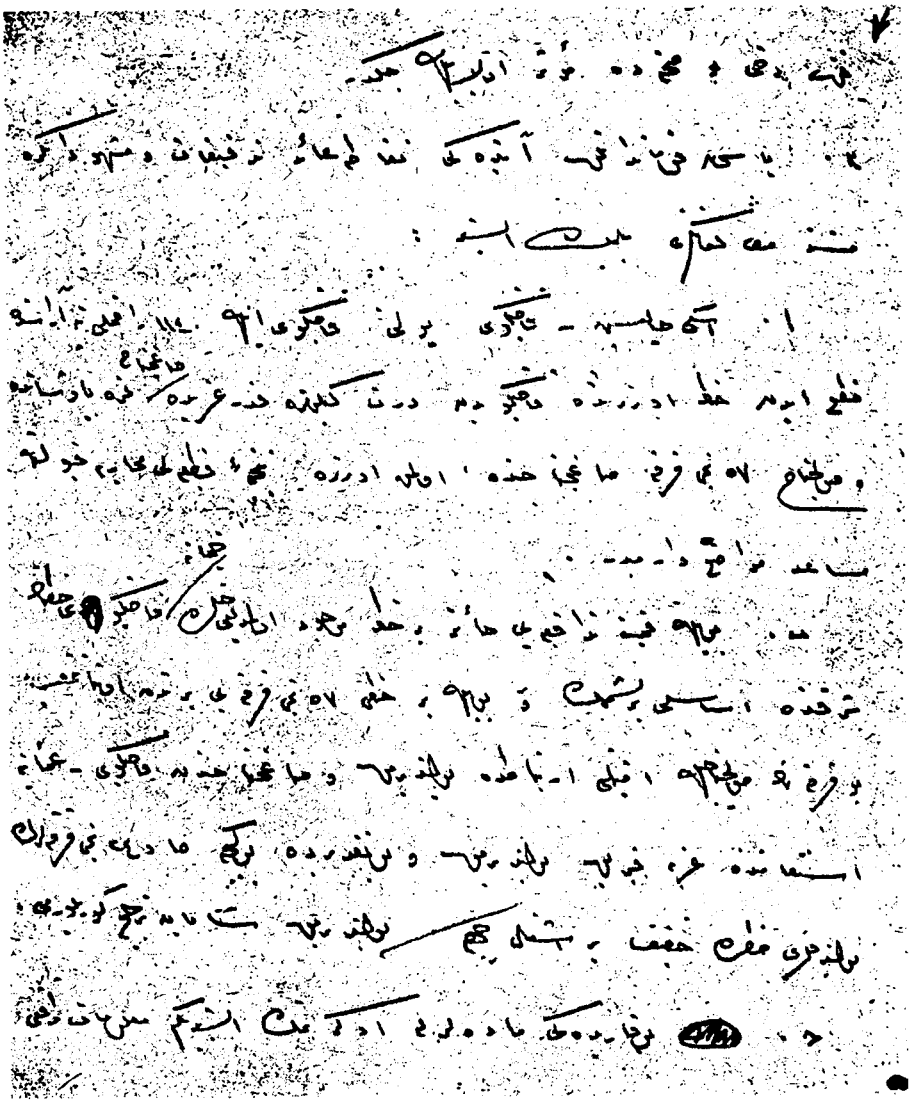
4. Bugün gözlemlediğiniz kıtaların ahval ve kabiliyetleri hakkında dahi malumat isterim.

5. 3.9.37 [1921] 1.40 evvel yazılmıştır.

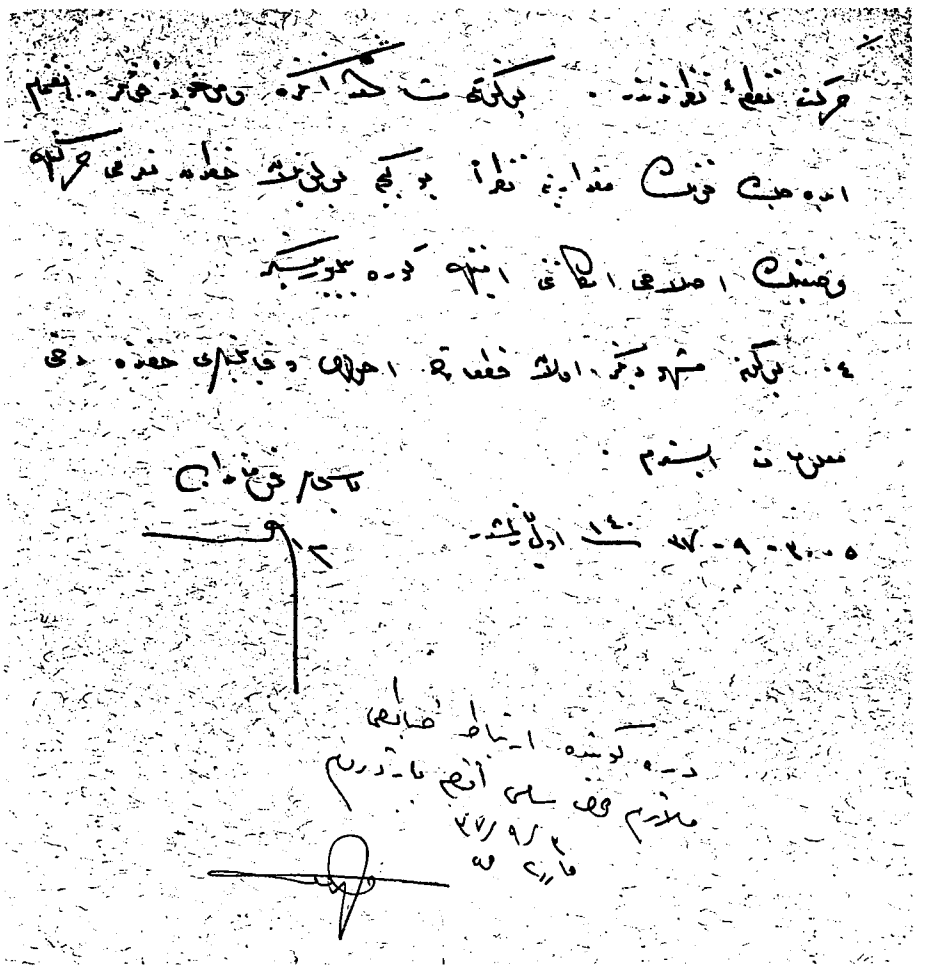
Başkumandan
M. Kemal

"Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Sanisi Kaymakam Salih Bey'e" başlıklı belgenin birinci sayfası.

"Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Sanisi Kaymakam Salih Bey'e" başlıklı belgenin ikinci sayfası.

"Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Sanisi Kaymakam Salih Bey'e" başlıklı belgenin üçüncü sayfası.

MERKEZ ORDUSU KUMANDANLIĞI'NA*

(3 EYLÜL 1921)

2
6830

3.9.37 [1921]

Merkez Ordusu Kumandanlığı'na

Bafra umum Rum Nisvan ve hücresi namına [...][1] kadın ve çocukların dahi sevkleri cihetine gidildiği bildiriliyor. İş'arı devletlerince işbu teb'idin kadınlara şamil olamayacağına nazaran kadın ve çocukların sevklerinden vazgeçilmesi rica olunur.

Dahiliye Vekâleti Celilesine

683

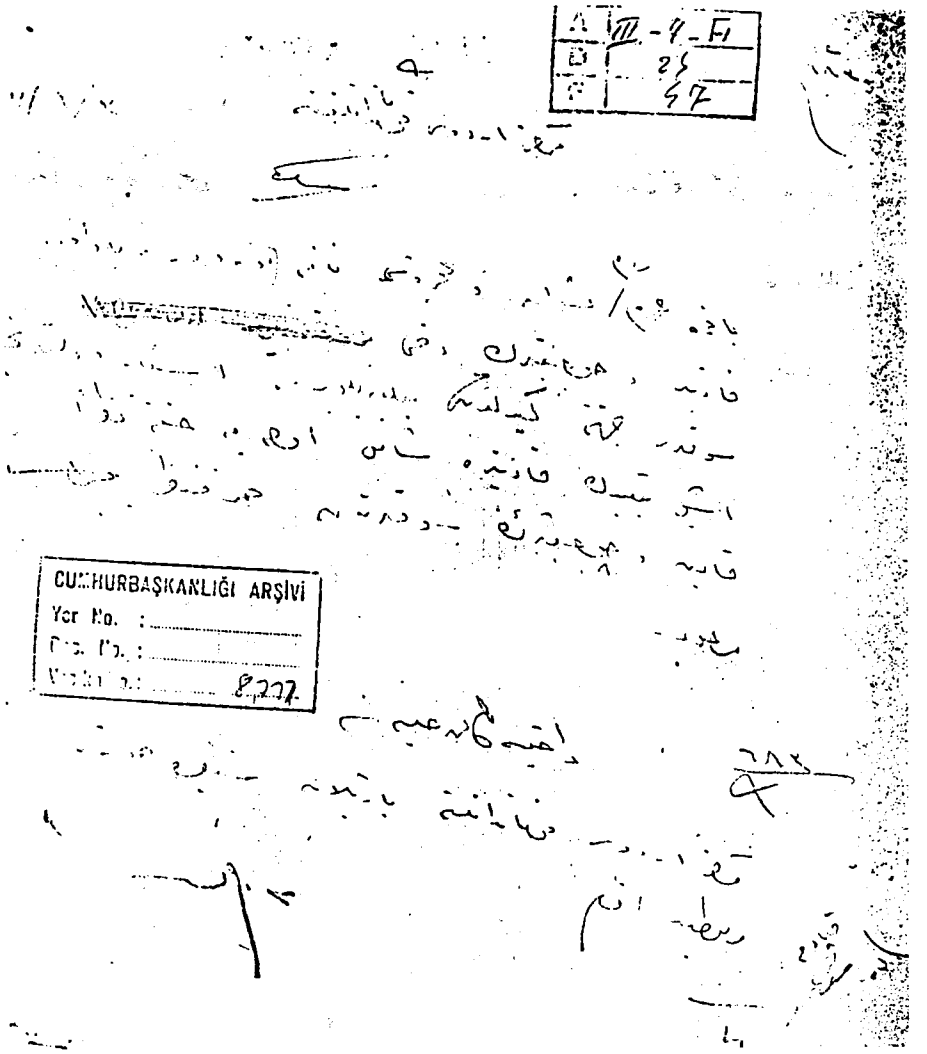
Merkez Ordusu Kumandanlığı'na yazılan şifrenin sureti ektedir, Efendim.

M. Kemal

Kapadım
(İmza)

* Aslı Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Vesika No: 8737'de bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Emir Eş tarafından okunmuştur.

1 Belge okunamıyor. (Y.N.)

"Merkez Ordusu Kumandanlığı'na" başlıklı ve 3 Eylül 1921 tarihli belge.

MOSKOVA SEFARETİ'NE*

(3 EYLÜL 1921)

Adet 2705 (5)

Moskova Sefareti'ne,

Geçenlerde Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından yayımlanan bir emirname icabınca memleket dahilinde mevcut olan bütün zahire depolarından yüzde kırkı milli müdafaa ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere hükümet tarafından alınacaktır. Rusya'daki açlığı hafifletmeye medar olur ümidiyle, hükümet, Karadeniz sahillerinde bu suretle elde edeceği hububatı Rus milletine hediye etmeye karar vermiştir. Keyfiyeti Çiçerin'e tebliğ eylemeniz rica olunur.

3 Eylül 37 [1921]

* Fotokopisiyle birlikte aktaran: *Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923)*, c.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.353.
Belgenin altında imza bulunmuyor. Ancak, kaynakta, "Mustafa Kemal Paşa'nın el yazısı ile" kaydı düşüldükten sonra, "TBMM Reisi Mustafa Kemal'in Rusya'da vuku bulan kıtlık nedeniyle TBMM hükümetinin Sovyet hükümetine bağış olarak yapmaya karar verdiği hububat yardımı konusunda Sovyet Hariciye Komiseri Çiçerin'e tebliğ edilmek üzere Moskova Büyükelçiliği'mize göndermiş oldukları 3 Eylül 1921 tarihli şifre telgraf" açıklaması yapılmış. (Y.N.)

BERTHE-GEORGES GAULIS'E*

(5 EYLÜL 1921)

Genel Karargâh, 5 Eylül 1921

Madam,

Nazik mektubunuz ve bana verdiğiniz bütün haberler için, ayrıca daha Fransa'ya dönmeden önce hakikat ve adalet adına bizden yana giriştiğiniz cesur ve hayranlığa değer kampanyanız için çok teşekkür ederim.

Hakkımızı savunmak ve insanlık duygularına zerrece aldırış etmeyen kimselerin vahşi saldırıları yüzünden yiğit ve bahtsız halkımızın çekmekte olduğu korkunç acıları dünyaya duyurmak uğruna harcadığınız enerji için hepimizin size duyduğumuz minnettarlığı da bu vesileyle hemen belirtmek isterim. Emin olunuz ki, sizin gibi çok hararetli ve içten savunucuların haklı davamıza kazandırdıkları manevi zafere pek değer vermekteyiz.

Son iki ayın olaylarını ana hatlarıyla tabii ki biliyorsunuz. 1918 baharında Almanların yaptıkları gibi, Temmuz ayının ikinci yarısında Yunanlılar ilerlemeyi başardılar. Bunu onlara çok pahalıya ödetmek için durmadan çalışmaktayız. Bu ilerleme üzerine Millet Meclisi, Başkumandanlıkla ilgili olarak Anayasa'dan aldığı bütün yetkileri ve askeri kuvveti azami derecede artırmak için gerekli bütün tedbirleri derhal almak yetkisini üç ay süreyle bana verdi.

Şimdi Genel Karargâhımda bulunuyorum. Bizi kesin yenilgiye uğratmak umuduyla Ağustos'un ikinci haftasında yeni bir saldırıya geçmiş bulunan Yunanlılarla savaşıyorum. 15 gündür süren korkunç meydan muharebesi, öfkeli saldırıları püskürtülmüş olan Yunanlıları bitkin düşürmek üzere görünüyor.

Askerlerimizin kahramanlığı ve bütün milletin hayranlığa değer bir bağlılıkla bana tam destek olması sayesinde, Yunan istilacılarını sonunda yurdumdan kovacağımı kuvvetle umuyorum.

Size anlatmaya bilmem ki gerek var mıdır? Geçen Temmuz'daki ilerlemesi sırasında düşmanın istila ettiği topraklar, dört ay önce sizin pek cesurca dolaşıp gördüğünüz aynı toplu katliamlara, aynı yıkımlara uğradı. Düşmanımızın geçtiği her yerde göze çarpan, ölüm, yangın, yağma ve Yunan afetinden kaçan zavallı köylülerin hüzünlü göçü oldu. Bu korkunç anı ve ona sebep olanların vahşi kinini, Anadolu yıllar boyunca ve hatta belki yüzyıllarca unutmayacaktır.

* D.B.A (Dışişleri Bakanlığı Arşivi)- MÜT. K. 63/2'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ile Yazışmalar I (1920-1923)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.139-143; Hidayet, "Un Livre de Madame Berthe Georges-Gaulis/ Le Nationalisme Turc" (Madam Berthe Georges-Gaulis'in Bir Kitabı/Türk Milliyetçiliği), *Echos del'Islam*, 1-15 Décembre 1921, No: 40-41, s.10-11. Fransızca metinler, Em. Tnk. Kd. Alb. Ercan Güner ve Kiraz Perinçek tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Matmazel Gaulis ile birlikte aramıza gelmek arzusunda olduğunuzu duydum. Bu pek yorucu ve pek zor geziyi bir kez daha yapmaya razı olursanız, sizin ve matmazelin pek büyük hoşnutlukla karşılanacağınıza emin olabilirsiniz.

Sizi yakında Anadolu'da yeniden görmek umuduyla en iyi duygularımı sunarım, Madam.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

DOĞU CEPHESİ KUMANDANI KÂZIM KARABEKİR PAŞA'YA*

(6 EYLÜL 1921)

Zata mahsustur.
718

Batı Cephesi
6.9.1337 [1921]

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretleri'ne

C. 5.9.1337 [1921] şifreye.

Halil Paşa hakkında münasip gördüğünüz muameleyi tatbik ediniz. Bu muamelenin mesuliyetine ben de Heyeti Vekile ve Meclis'e karşı iştirak ediyorum. Çünkü söz konusu heyetlerden şimdi karar istihsaline vaziyet müsait değildir, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi ve
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimizde Enver Paşa ve İttihat Terakki Erkânı*, Menteş Matbaası, İstanbul, 1967, s.187.

MECLİS'TE OKUNAN RAPOR*

(8 EYLÜL1921)

Başkumandan'ımız Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından Büyük Millet Meclisi'ne gönderilen ve Başkumandanlık Karargâhı'na memur Müdafaai Milliye Encümeni Mazbata Muharriri Trabzon Mebusu Hüsrev Bey tarafından toplantı sırasında okunan rapor suretidir:

1. Sağ kanadımızda Karayavşan istikametinde icra edilen taarruzi keşif neticesinde düşmanın iki alayı pek perişan bir surette Çal Dağı eteklerine kadar çekilmiştir. Kıtalarımız Karayavşan sırtlarını işgal etmiştir. Düşmandan esir alınmış, silah ve teçhizat ele geçirilmiştir. Düşmanın buradaki zayiatı 500 maktuldür.

2. Sol kanadımızda taarruzi keşif icra eden kıtalarımız devamlı ve şiddetli bir muharebeden sonra düşman siperlerine girmiştir. Kıtalarımızın girdiği bu siperler üç hattan ibaret olup İngiliz bombalarıyla dolu bulunmuştur.

Burada düşmanın iki yüz kadar maktulü sayılmıştır. Düşmandan hafif ve ağır makineli tüfekten başka miktarı henüz malum olmayan bomba ve silah ele geçirilmiştir. Bu bölgenin diğer kısımlarında taarruzi keşif icra eden kıtalarımız oldukça yoğun piyade ve makineli tüfek ateşine maruz kalmışlardır. Bu sabahki gözetlemelerin neticeleri de bu bölgede düşmanın kuvvetli olarak tutunduğu mahiyetinde idi. Tayyarelerimizin keşiflerine göre, düşmanın muhtelif sınıflardan mürekkep bir kolunun gayri muntazam surette Sivri güneyinden batıya doğru yürümekte olduğu ve Çal Dağı'ndaki düşman kuvvetlerinin azaldığı görülmüştür.

M. Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 9.9.1921, Numara: 287. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1997, s.360-361.

KASTAMONU HAVALİSİ KUMANDANLIĞI'NA*

(9 EYLÜL 1921)

Batı Cephesi Karargâhı
9.9.37 [1921]

Kastamonu Havalisi Kumandanlığı'na

C. 7.9.37 [1921] şifreye:

Amasra limanına fırtına hasebiyle iltica eden ve alelade bir tüccar malı olduğu bildirilen motorun ve mürettebat ve yolcuları olan İngilizlerin tevkifinden bir fayda beklenmediği gibi, bilhassa cephane nakleden deniz vasıtalarımızın bilmukabele takip ve tevkifi hususunda İngilizlere bir bahane ve emsal teşkil edeceğinden, uygun görülmemiştir. Motorla beraber yolcularının da serbest bırakılması ve şu serbestinin de ancak özel bir iyi niyet davranışımızdan ibaret olduğunun münasip bir yol göstericilikle anlatılması da lazımdır.

M. Kemal

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Dolap 18, Klasör 1090, Dosya 6–112, Fihrist 35'ten fotokopisiyle birlikte aktaran *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Mart 1974, sayı 70, Belge No: 1530. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

CEPHE EMRİ*

(12 EYLÜL 1921)

Cephe Emri 43

Telgrafla

1. Ordunun maksadı ricat etmekte olan düşmanı Sakarya'dan geçerken hezimete uğratmaktır. Bunun için aşağıdaki gibi hareket olunacaktır.

2. Mürettep Kolordu bilhassa Kartaltepe'yi işgal etmek ve Beylikköprü'ye hâkim olmak üzere taarruz edecektir. Bu vazife için 23. Fırka dahi Kolordu emrine verilmiştir.

3. 4. Grup bütün kuvveti ile eski Polatlı ve Karakuyu hattından ilerleyecek ve düşmanla muharebe temasına gelerek bu teması muhafaza edecektir.

4. 12. Grup Sivri-Sarıhalil istikametinde düşmanı takip edecek ve 4. Grup sol kanadı ile irtibatta bulunmak şartıyla düşmanla muharebe temasını muhafaza edecektir.

5. 3. ve 2. gruplar Yusuf İzzet Paşa emrinde eski Çalış ve Sivri, Cenub-u Dumru'nun istikametinde düşmanla muharebe temasına kadar ilerleyecek ve 12. Grup'la irtibatı ve düşmanla muharebe temasını muhafaza edeceklerdir.

6. 1. Grup öğleden sonra saat 5'e kadar kıtalarını istirahat ettirecek ve bu saatte ileri yürüyüş için ordudan emir arayacaktır.

7. 57. Fırka ordu ihtiyatı olarak bulunduğu mahalde kalacaktır.

8. Bugün için ricat eden düşmanla yalnız yakından muharebe temasına gelmek vazifesi ile hareket eden 24, 12, 3 ve 2. gruplar dahi düşman ricatının bahşedeceği müsait fırsatlardan derhal azami istifade etmelidirler.

9. Düşmanın 12/13 Eylül gecesi bütün kuvveti ile Sakarya batısına geçmesi ihtimali ziyadedir. Bu takdirde bütün ordunun derhal düşman üzerine atılması kararlaştırılmış olduğundan bütün gruplar geceleyin dahi düşmanla yakından temasta ve taarruza hazır bulunacaklardır.

10. 5. Grup İnler Katrancı-Beşköprü istikametinde ordu sol kanadının önünden ileri yürüyecektir. İlk vazifesi düşman ordusunun sağ kanadını Sakarya'dan geçinceye kadar şiddetle takip etmek ve baskı altına almaktır.

* Aslı Prof. Dr. Zeki Arıkan'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Arıkan, belgeleri, 2., 3., 4. ve 5. Dönem Siirt Milletvekili ve 1926'da yayımlanmaya başlayan Milliyet Gazetesi Sahibi Mahmut Soydan'dan almıştır. Eski yazı belge Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Zeki Arıkan, "Kurtuluş Savaşıyla İlgili Bazı Belgeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.3, 1999-2000, sayı 9-10, s.289-341.

11. 43 numaralı işbu cephe emri 12 Eylül 37 [1921] saat 1.45 sonra'da (Müret-tep Kolordu) 4, 1, 12, 3, 2, 5. gruplara verildi. 2. Grup emrin bir suretini 5. Gruba ulaştıracak ve Mürettep Kolordu 57. Fırka'ya lüzumlu emirleri verecektir.

Batı Cephesi Kumandanı
İsmet

Aslına mutabıktır.
Muharrem Mazlum

Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri'ne
Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye
Müdafaai Milliye Encümeni Üyelerinden Hüsrev Beyefendi'ye

Bugünkü vaziyet ordu emrinden tamamen anlaşılacağı için bu emrin suretini takdim ediyorum. Bu malumat yalnız Meclis'in değerli üyelerine mahsustur.

Başkumandan
M. Kemal

Suret
Bâlâ 3
Müdafaai Milliye'de Şerif Efendi'ye
150/45
İsmail Hakkı

MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKİLİ REFET PAŞA'YA*

(13 EYLÜL 1921)

Zata mahsus.

Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri'ne

İlan edilen genel seferberlik sırf hariçte siyasi bir tesir icra etmek maksadına dayanmaktadır. Dolayısıyla icap eden sınıfların silah altına celbi eskisi gibi cereyan edecektir. Keyfiyetin lüzum görülecek olursa gizli bir celsede Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne de mahremane surette açıklanmasını rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, No. 1/4282, Klasör 1025, H 32, Fihrist 6/6'dan aktaran: *Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi Sakarya Meydan Muharebesi ve Sonraki Harekât II nci Cilt 5 nci Kısım 2 nci Kitap*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s.280.
Kaynakta, belgenin fotokopisi yayımlanmamış; yalnızca çevrimyazısına yer verilmiş, tarih de belirtilmemiş. Çevrimyazının yer yer yanlış okunduğu da görülüyor. Belgeye "13 Eylül 1921 Harekâtı" başlıklı bölümde yer verilmiş. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(13 EYLÜL 1921)

Polatlı
13.9.37 [1921]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

1. Batı Cephesi'nde teşekkül edecek olan kolordulardan 1. Kolordu Kumandanlığı'na 1. Grup Kumandanı Miralay İzzettin, 2. Kolordu Kumandanlığı'na 2. Grup Kumandanı Miralay Selahaddin Adil, 3. Kolordu Kumandanlığı'na Mürettep Kolordu Kumandanı Miralay Kâzım, 4. Kolordu Kumandanlığı'na 4. Grup Kumandanı Miralay Kemalettin Beyler tayin edilmişlerdir.

2. Büyük Millet Meclisi üyelerinden olup Sakarya Muharebeleri'nin başında orduya dahil olunarak pek kıymetli vatanperverane hizmetleri geçen 3. Grup Kumandanı Yusuf İzzet Paşa Hazretleri'yle 1. Süvari Fırkası'nda Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Beyefendi'nin[1] ihtiyaç halinde ileride güzide cengâverane hizmetlerinden ordumuzu tekrar faydalandırmak üzere Büyük Millet Meclisi'ndeki vatani vazifelerine dönmeleri hususunun tebliğini rica ederim.

3. Batı Cephesi Kumandanlığı'na ve Müdafaai Milliye Vekâleti'ne yazıldı.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 4/4478, Klasör 1082, Dosya 86, Fihrist 62'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Eylül 1993, sayı 96, Belge No: 2561. Ayrıca bkz. Korgeneral Bâki Vandemir, *Türk İstiklâl Harbinde Sakarya'dan Mudanya'ya Kadar/ 1. Kısım*, (140 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı) Genelkurmay Başkanlığı Askerî Basımevi, İstanbul, 1946, s.112-113. *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Sakarya Muharebesi'ne süvari eri olarak, gönüllü katılır. (Y.N.)

BATI ORDUSU KUMANDANLIĞI'NA*

(13 EYLÜL 1921)

13.9.37 [1921]

Batı Ordusu Kumandanlığı'na

Başkumandanlık muamelelerinin daha basit bir şekilde cereyanı için Başkumandanlık Kalemi kaldırılmıştır. Başkumandan, Müdafaai Milliye Vekâleti ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti'yle bizzat temasta bulunarak çalışacaktır. Müdafaai Milliye Vekâleti'yle Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti ve icap ettikçe diğer vekâletler Başkumandan nezdinde vaziyet ve muamelelerin icaplarına göre lüzum görülecek memurları bulunduracaklardır. Bu lüzum hissolundukça Başkumandan'ca ait olduğu vekâlete bildirilecektir.

Başkumandan
M. Kemal

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 4/4478, Dolap 18, Göz 3, Klasör 1082, Dosya 86 (81) eski, Fihrist 64-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Eylül 1976, sayı 75, Vesika No: 1623. Ayrıca bkz.*TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.12, Ankara, 1958, s.240. *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

13 EYLÜL TARİHLİ EMİR*

(13 EYLÜL 1921)

Polatlı
13.9.37 [1921]

13.9.37 [1921] tarihli emir:

1. Batı Cephesi karşısında hezimete uğrayarak çekilen düşman 13 Eylül sabahından itibaren bütün cepheden muharebe temasını keserek batıya doğru ricata devam etmektedir.

2. Düşmanın geride herhangi bir hatta beklemesine ve intizama girmesine mani olmak ve ricatını kati hezimete uğratmak elzemdir. Bunun için sağ ve sol kanatlardan paralel takip için tahsis edilmiş olan süvari fırkalarına istinat olmak üzere her iki kanatta çok sayıda nakliye vesaiti ile donanmış bir ila iki piyade fırkasının işbu takip harekâtına iştirak ettirilmesi ve cepheden de düşmanın ricat yolları üzerinde ara vermeden ilerlemek ve düşmanla mutlaka muharebe temasına girmek üzere münasip görülecek kuvvette karma takip müfrezeleri teşkil ve sevki gerekli görülmektedir.

3. Batı Cephesi kıtalarının takibe iştirak etmeyecek olan diğer kısımları şimdilik Sakarya gerisinde ve şimendifer hattı civarında toplanarak azami süratle ikmal ve tensik edilecektir.

4. Batı Cephesi'nin hemen aşağıdaki şekilde tensik ve tanzimine başlanması lazımdır.

A) Mevcudu 18 piyade fırkasından beheri üçer fırkalı dört kolordu teşkil ve mevcut süvari kuvvetleri beheri dörder alaydan meydana gelen üç fırkalı bir süvari kolordusu halinde tensik olunacaktır. Mevcut grup kumandanlarından münasip görülenler Batı Cephesi Kumandanlığı'nca işbu kolordu kumandanlıklarına seçilecek ve tayin olunacaklardır. İşbu kolordulara birden beşe kadar numara verilecektir.

B) 5., 9. ve 24. fırkalar lağvolunacaktır.

D)[1] Dört kolordulu işbu seyyar ordudan başka Kocaeli bölgesinde bir fırka ile bir süvari alayından ve ihtiyaca göre yeniden teşkil olunacak asayiş müfrezelerinden mürekkep olmak üzere bir grup kumandanlığı meydana getirilecektir. İşbu grup ku-

Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 1/4282, Dolap 17 (59) eski, Göz 4 (21), Klasör 1027, Dosya 63 (81), Fihrist 64'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Ağustos 1981, sayı 80, Belge No: 1765. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 El yazısı belgede "B"den "D"ye atlanmış. (Y.N.)

mandanlığına 12. Grup Kumandanı Miralay Halit Bey'in tayini münasip görülmüştür. Bu gruba 17. Piyade Fırkası'nın tayini şayanı arzudur. Kocaeli Grubu'nun mıntıkası aşağıdaki gibidir. Doğuda Düzce kazasının mülki sınırı, güneyde Mudurnu Çayı, Taraklı, Göynük Çayı mansabı, Bilecik genel hattıdır. Bu hat ve mevkiler Kocaeli Grubu'na aittir. Bu hattın kuzeyinde halen mevcut olan bütün kuvvetler Kocaeli Grubu emrine gireceklerdir. Kocaeli Grubu kendi mıntıkasına varıncaya ve vazifeye başlayıncaya kadar Batı Cephesi'nin emri altındadır. 6. Piyade Fırkası'nın halen bulunduğu mıntıkada vazifesine devam eylemesi, düşman yan ve gerilerinde azami faaliyet göstermesi lazımdır.

5. Başkumandanlık Karargâhı 13 Eylül akşamından itibaren Polatlı'da teessüs edecektir. Ordunun ikmal ve teçhizat hususlarını Batı Cephesi Karargâhı ile temas ederek takip etmek ve hızlandırmak üzere Müdafaai Milliye'ce bütün ikmal muamelelerine vâkıf dört, beş zattan meydana gelen bir şube süratle Polatlı'ya, genel karargâh nezdine gönderilecektir.

6. İşbu emir 13.9.37'de [13 Eylül1921'de] Batı Cephesi Kumandanlığı'na ve Müdafaai Milliye Vekâleti'ne yazılmıştır.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Gelişi: 19.9.37 [1921]

ANKARA KUMANDANLIĞI VASITASIYLA BÜTÜN VEKÂLETLERE VE ANKARA KUMANDANLIĞI'NA*

(13 EYLÜL 1921)

Ankara Kumandanlığı
Erkânıharbiyesi

Ankara Kumandanlığı Vasıtasıyla
Bütün Vekâletlere ve Ankara Kumandanlığı'na

1.14/15 Eylül 37 [1921] gece yarısından itibaren bütün vatânda genel seferberlik ilan edilmiştir.

Mağlup düşmanı Anadolu içerisinde en son neferine kadar imha için ilan edilen bu seferberlikte hedeflenen gayeye erinceye kadar lüzum hasıl oldukça silah altında bulunan sınıflardan başka askerliğe elverişli olanlar silah altına celp olunacaktır.

Silah altına celp edilecek sınıflar Müdafaai Milliye Vekâleti'nce tayin ve celbi icap eden makamlara tebliğ edilecektir.

2. Bütün vekâletlere, ordu, bağımsız kolordu ve mıntıka kumandanlıklarına tebliğ edilmiştir.

13.9.37 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti Celilesine

Başkumandanlık'tan gelen telgraf sureti yukarıda arz olunur, Efendim.

Ankara Kumandan Vekili
Şükrü

* Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 1/4478, Klasör 1090, Dosya 112, Fihrist 41'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Eylül 1993, sayı 96, Belge No: 2563; *Hâkimiyeti Milliye*, 15 Eylül 1921, Numara: 293; *Açık Söz*, 17 Eylül 1921, No: 285, s.1; *Türkoğlu*, 18 Eylül 1921, No: 6, s.2. *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi* ve *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazılar Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen, *Açık Söz* ve *Türkoğlu*'ndakiler ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

DOĞU CEPHESİ, MERKEZ ORDUSU, ELCEZİRE CEPHESİ
GAZİANTEP MINTIKASI, ADANA MINTIKASI,
KASTAMONU HAVALİSİ, ANKARA KUMANDANLIĞI'NA

BÜTÜN VEKÂLETLERE, BÜTÜN VİLAYETLERE VE BAĞIMSIZ LİVALARA,
BÜTÜN ANADOLU VE RUMELİ MÜDAFAAİ HUKUK
HEYETİ MERKEZİYELERİNE, MÜDAFAAİ MİLLİYE VEKÂLETİ'NE*

(13 EYLÜL 1921)

Telgraf

Polatlı
13 Eylül 337 [1921]

Oniki Bala Ankara'da
Suphi Bey'e
57/20 13.9.37 [1921]

Doğu Cephesi
Merkez Ordusu
Elcezire Cephesi
Gaziantep Mıntıkası
Adana Mıntıkası
Kastamonu Havalisi
Ankara Kumandanlığı'na

Bütün Vekâletlere, Dahiliye Vekâleti Vasıtasıyla Bütün Vilayetlere ve Bağımsız Livalara, Bütün Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyelerine, Müdafaai Milliye Vekâleti'ne

13 Eylül 37 [1921] vaziyetine dair Batı Ordusu Kumandanlığı'nın raporu aşağıda aynen tamim olunur.

Başkumandan
M. Kemal

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 4/4478, Dolap 18, Göz 4, Klasör 1090, Dosya 6-112, Fihrist 40-1'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Ağustos 1981, sayı 80, Belge No: 1764. Ayrıca bkz. *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Mart 1974, sayı 70, Belge No: 1532. Ayrıca bkz. *Açık Söz*, 14 Eylül 1921, No: 283, s.1. Belgenin "Türkiya Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine" başlıklı örneği için bkz. *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1976, sayı 75, Vesika No: 1625. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*'ndeki eski yazı belge Ahmet Hezarfen, *Açık Söz*'deki eski yazı metin ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

Başkumandanlığa

23 Ağustos 337'den [1921'den] beri devam eden Sakarya Meydan Muharebesi Türkiya Büyük Millet Meclisi Ordusu'nun kati muzafferiyetiyle neticelenmiştir. Üç günden beri devam eden genel karşı taarruzumuz tesiriyle bugün 13 Eylül 337 [1921] öğleden evvel bütün düşman ordusu mağluben ve kâmilen nehir batısına atılmış bulunuyor. Düşmanı ara vermeksizin takip ediyoruz.

Batı Cephesi Kumandanı
İsmet

5. SÜVARİ KOLORDU KUMANDANI FAHREDDİN PAŞA'YA*

(13 EYLÜL 1921)

5. Süvari Kolordu Kumandanı Fahreddin Paşa Hazretleri'ne

Milletin hayat ve bağımsızlığına kasteden düşman ordusunun kahredilmesi ve hezimete uğratılması ve bu suretle memleket saadetinin temini hususunda muharebe meydanlarında geçen fevkalade hizmet ve fedakârlığa takdiren rütbenizin mirlivalığa terfiini tebrik eder ve ordumuzun sizin gibi değerli kumandanları ile iftihar edeceğini arz ve temin eyleriz.

13.9.337 [1921]

Başkumandan	Erkanıharbiyei Umumiye Reisi	Batı Cephesi Kumandanı
Mustafa Kemal	Fevzi	İsmet

* Fahrettin Altay, *İstiklâl Harbimizde Süvari Kolordusu*, İnsel Kitabevi, 1949, s.34.

MİLLETE BEYANNAME*

(14 EYLÜL 1921)

Harp Karargâhı
14 Eylül 337 [1921]

Millete Beyanname

Mukaddes topraklarımızı çiğneyerek Ankara'ya girmek ve memleket bağımsızlığının fedakâr muhafızı olan ordumuzu imha etmek isteyen Yunan ordusu yirmi bir gün devam eden pek kanlı muharebelerden sonra Hakk'ın yardımıyla mağlup edilmiştir. Ordumuzun karşı taarruza geçmesi üzerine yüz geri etmek suretiyle kahraman Türk askerinin süngülerinden kurtulmak isteyen düşman ordusuna ricatı esnasında aman verilmemiş ve mühim kuvvetleri Sakarya doğusunda imha olunmuştur. Sakarya'dan geçerek şaşkın ve gayri muntazam batıya yönelen kısımlarının arkasını bırakmayarak masum Türk milletinin hayat ve bağımsızlığına canavarca tecavüz edenlere layık olan cezayı vermek için ordumuz sönmez bir azim ve kahramanlıkla vazifesini yapmaya devam ediyor.

İstanbul'da o zaman kendisine Türk hükümeti namını veren fakat yabancılara hoş görünmek gayretiyle Türk milletinin en mukaddes menfaatlarını ayaklar altına alan vatan muhabbetinden mahrum birtakım ricalin caniyane hoşgörüsünden istifade ederek İzmir'e çıkan düşman bundan evvel dahi İnönü'nde ve Dumlupınar'da mükerreren Türk azim ve imanı karşısında kahr ve mağlup edilmişti. Ancak bu derslerden ibret almayan ve hiçbir hakka dayanmayarak mübarek vatanımıza tecavüz etmekte ısrar eden Yunanlılar bu defa Kral Konstantin'in saltanat hırsını tatmin için memleketlerinin bütün kaynaklarını açtılar ve para, asker, malzeme hususunda hiçbir fedakârlıktan çekinmeyerek aylarca hazırlandılar.

Ayrıca Doğu'daki siyasi menfaatlarını muhafaza etmek için masum kanların dökülmesini arzu eden bazı yabancı dostlarının gizli ve açık yardımlarına, teşviklerine dayandılar. Bu suretle vücuda getirdikleri muntazam ve donatılmış büyük bir ordu ile pervasız Anadolu içlerine saldırdılar.

* Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 1/4282, Dolap 17 (59), Göz 4 (3), Klasör 1027, Dosya 61 (38), Fihrist 3-15'te bulunan ve Hâkimiyeti Milliye Matbaası'nda basılan beyannamenin fotokopisini aktaran: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Ağustos 1981, sayı 80, Belge No: 1766. Ayrıca bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.12, Ankara, 1958, s.216-217; *Hâkimiyeti Milliye*, 16 Eylül 1921, Numara: 294; *İkdam*, 17 Eylül 1921, Numara: 8802; *Vakit*, 17.9.1921, sayı 1354; *Açık Söz*, 17 Eylül 1921, No: 285, s.1; *Yeni Gün*, 17 Eylül 1921; Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, 126/19247'den aktaran: *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.410-411. Eski yazı belge ve metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

Düşünmediler ki, Türklerin vatan sevgisiyle dolu olan göğüsleri kendilerinin melun ihtiraslarına karşı daima demirden bir duvar gibi yükselecektir.

Hakikaten milletimiz düşmanın hazırlıklarına mukabele için hiçbir fedakârlıktan çekinmedi, ordumuzu takviye için para, insan, silah, hayvan, araba velhasıl her ne lazımsa büyük bir arzuyla bol bol sağladı. Avrupa'nın en mükemmel vesaitiyle donatılmış olan Konstantin ordusundan ordumuzun teçhizat itibariyle de geri kalmaması ve hatta ona üstünlük sağlayabilmesi gibi inanılmaz mucizeyi Anadolu halkının fedakârlığına borçluyuz.

Milli maksat uğrunda millet efradının hususi menfaatlarını hakir görme konusunda gösterdikleri harikalar, torunlarımızın ve nesillerimizin ilelebet iftihar sermayesi olacaktır.

Bu umumi gayretler sayesindedir ki, ordumuz ölümü hiçe saymak için hiçbir dakika tereddüt etmeyecek surette yüksek bir manevi kuvvetle düşman üzerine atıldı.

Canımızı, namusumuzu almak üzere Haymana ovalarına kadar gelen düşman efradı esir düştükleri zaman âlicenap askerlerimizden ilk istirham nidası olarak bir parça ekmek istemeleri manzarası, mağrur düşmanlarımızın akıbetini gösteren manidar bir levhadır.

Bu derece azim bir fedakârlık hissi ile topraklarını müdafaa eden milletimiz ne kadar iftihar etse haklıdır. Bağımsızlık mücadelemizde inayeti samedaniyesini Türk milletinden esirgemeyen Cenabı Hakk'a hamd ü sena etmeyi asla unutmayalım. Bizler esasen meşru olan davamızda ilahi inayetten hiçbir zaman ümidimizi kesmedik. Hiç kimsenin hakkına tecavüz etmek istemediğimiz gibi, diğerleri tarafından da hayat hakkımıza ve bağımsızlığımıza riayet olunmasından başka bir davamız yoktur. Milli sınırımız dahilinde yabancı müdahaleden kurtulmuş olarak her medeni millet gibi hür yaşamaktan başka bir gayesi olmayan Türk milletinin meşru hakkı nihayet insanlık ve medeniyet âlemi tarafından teslim olunacaktır.

Ancak silahlarımızı maksadımıza tamamen ulaştıktan sonra bırakacağımızdan, pek yakın olan bu mesut ana kadar eskisi gibi bütün millet efradının azami gayret ve fedakârlık göstermesini beklerim.

Cenabı Hak tevfikâtı samedaniyesini idame buyursun. Âmin.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

KASTAMONU VALİLİĞİ'NE*

(15 EYLÜL 1921)

Kastamonu Vilayeti Âliyesine

Vaki olan tebrikler ve tezahürat, düşmanı takip etmekte olan bütün ordu mensuplarını ve kumandanlarını mütehassis ve müteşekkir bırakmıştır. Ordu, milletini böylece manen ve maddeten kendisine yardımcı gördükçe gösteregeldiği fedakârlıkta daha pek çok ileri gidecektir. 15.9.337 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Açık Söz*, 26 Eylül 1921, Numara: 293, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.412. Telgrafın "Adapazarı Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ne" başlıklı örneği için bkz. *İkdam*, 22 Eylül 1921, Numara: 8807; "Müdafaai Hukuk Cemiyeti Konya Heyeti Merkeziyesi Riyaseti'ne" başlıklı örneği için bkz. *Babalık;* 19 Eylül 1921, Numara: 690, s.2. Eski yazı metinler Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.
İmza, *İkdam*'da "Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal" şeklindedir. (Y.N.)

ZONGULDAKLILARIN TEBRİKİNE CEVAP*

(15 EYLÜL 1921)

Asil milletimizin hayat ve bağımsızlığını imha etmek isteyen Yunan ordusunu yirmi bir günlük meydan muharebesinden sonra hezimete uğratan ordumuz ve şahsım hakkındaki tebriklerinize teşekkür ederim.

15 Eylül 337 [1921]

Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Vakit*, 20.9.1921, sayı 1357. Telgrafın "Ankara Belediye Riyaseti'ne" başlıklı örneği için bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Eylül 1921, Numara: 299. Eski yazı metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları V*, Hazırlayanlar: Sadi Borak, Dr. Utkan Kocatürk, Türk İnkılâp Tarihi Yayınları, Ankara, 1972, s.136.

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(15 EYLÜL 1921)

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

5. Fırka Kumandanı'nın ilişikteki savunması incelendi: Fırka Kumandanı'nın ve 14. Alay Kumandanı'nın rapor ve ifadesine göre kötü hava şartları ve düşmanın üstün kuvvetlerine rağmen 23/24 Ağustos gecesi saat 23.00'e kadar düşman tarafından Mangal Dağı'nın yalnız ileri siperleri zaptedildiği ve 15. Alay 2. Taburu ile Meclis Muhafız Taburu'nun takviyesi neticesinde Mangal Dağı'nın en yüksek noktaları (hattı bala) elimizde kaldığı ve düşmanın 200-400 m. mesafede durdurularak cephede sükûnetin sağlandığı anlaşılmıştır. Türbe Tepe'de bulunan 9. Fırka'dan gönderilen 25. Alay ile Yayvan Tepe'den gönderilen 15. Alay 2. Taburu'nun gece yarısını mütcakip Mangal Dağı gerisine ulaştığı ve elde yeterli derecede ihtiyat kuvveti olmasına rağmen düşmanın baskısı olmadığı halde (ertesi günkü yapılabilecek bir düşman taarruzu bahane edilerek) Grup Kumandanlığı tarafından geri çekilme emrinin verilmesi anlaşılamamıştır. 25. Alay'dan başka bir alayın daha verildiği takdirde karşı taarruzla düşmanın geri atılabileceği savunmada açıkça belirtildiğinden bu durum Mangal Dağı'ndaki durumun savunmaya müsait olduğuna bir delil teşkil eder. Halbuki 2. Grup Kumandanı'nın 23/24 Ağustos gecesi verdiği 197 No.lu geri çekilme emrinde Mangal Dağı'nın muhafazasına imkân bulunmadığından bahsedilmektedir. Ne gibi ve ne mecburiyet karşısında geri çekilme emri vermiş olduğu 2. Grup Kumandanı'ndan öğrenilmeli, meselenin süratle ve ciddiyetle incelenerek neticede sorumluların ortaya çıkarılarak kanuni işlem yapılması için bildirilmesini rica ederim.

* Harp Tarihi Arşivi, D: 5, K: 1214, F: 11-35'ten yukardaki şekliyle aktaran: Saim Demirel, "Milli Mücadelede Mangal Dağı Olayı", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1990, s.117.
Metne, kaynakta, "Verilen savunmaları inceleyen ve bunlardan tatmin olmayan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 15 Eylül günü aşağıdaki emirle olayın bir daha incelenmesini istedi:" açıklamasıyla yer verilmiş. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(16 EYLÜL 1921)

Pek mükemmel bir surette teçhiz edilmiş olan bir düşmanın bütün mesaisini neticesizliğe düşürerek ve bu suretle bir defa daha Türk milletini esaretten kurtararak kazandığınız parlak muzafferiyet hasebiyle zatı riyasetpenahilerini tebrik edebildiğimden bahtiyarım. Muzafferiyetinizden dolayı hissettiğim sevince, Anadolu kahraman ordusunu ve Sakarya Meydan Muharebesi'yle emperyalistlere Anafarta muharebelerini hatırlatmış olan şanlı kumandanlarını takdir etmekte olan Sovyet Rusyası'nın bütün çalışan ahalisi tarafından iştirak olunduğuna eminim. Yiğitliği asırlardan beri tanınmış olan Türk askerinin bu defa dahi hürriyet ve bağımsızlığı için mücadele eden Türk milletinin sarsılmaz azmini herkese kabul ettirmeye muvaffak olacağına katiyetle kaniim. Rus milleti namına tebriklerimi teyit ve tekrar ederken Türk milletinin meşru olan emellerinin husul bulması için en hararetli temennilerimi arz eylerim.

Şube 1
143

16.9.37 [1921]

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Rus Sovyet Cumhuriyeti'nin Ankara Sefiri tarafından tebrikleri ve ordumuz hakkında takdirleri havi mektup tercümesi nazarı dikkatinize sunulmak ve orduya tamim edilmek üzere ilişikte takdim olunmuştur.

Başkumandan
M. Kemal

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 1/4283, Dolap 17, Göz 4, Klasör 1033, Dosya 21-96, Fihrist 71'den fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1974, sayı 71, Belge No: 1551. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Eski yazı belgede, Rus Sovyet Cumhuriyeti'nin Ankara Sefiri'nin tebrik yazısının tercümesi üstte, Mustafa Kemal Paşa'nın yazısı ise onun altında bulunuyor. (Y.N.)

AYDIN MÜDAFAAİ HUKUK HEYETİ MERKEZİYESİ'NE*

(16 EYLÜL 1921)[1]

Aydın Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesi'ne

Bölgenizdeki asker ailelerine maaş tahsisi suretiyle yapılan hizmetler takdir ve teşekküre değerdir. Geride millete emanet olan asker aileleri ne derece kolaylıklara mazhar olurlarsa cephedeki kahraman askerlerimizin gösteregelmekte oldukları fedakârlık da o nispette artacaktır.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 17 Eylül 1921, sayı 295, s.2. Ayrıca bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmi Yayınlara Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Kaynak Yayınları, 2. Basım, İstanbul, Şubat 1997, s.361. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur. *Hâkimiyeti Milliye*'de şu açıklama yapılmış: "Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin asker ailelerine yardım hususundaki emrini alan ve derhal icra eden Söke Heyeti Merkeziyesi Reisi Nihad Bey, Başkumandanlığa aşağıdaki yazıyı göndermiştir: 'Devletlilerinin emri üzerine her merkezde askeriye efradı ailelerinden şimdiye kadar yüz elliyi mütecaviz nüfusa maaş tahsis ve temin edildiği arz olunur.'" (Y.N.)

1 Belge, *Hâkimiyeti Milliye*'de 17 Eylül 1921'de yayımlanmış. Sadi Borak ise 16 Eylül 1921 tarihiyle yer vermiş. (Y.N.)

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ REİSİ SANİSİ ADNAN BEYEFENDİ'YE*

(17 EYLÜL 1921)

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından Meclis Riyaseti'ne gönderilen harp raporu:

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi Adnan Beyefendi'ye

1. Sivrihisar'da ganimet alınan malzemeden başka birçok düşman kumandanları ve subaylarının da eşyası ele geçmiş ve bunlar arasında düşman ordusu Başkumandanı Papulas'ın beş adet nişanı bulunmuştur. Söz konusu nişanlar zafer hatırası olmak üzere oradaki kumandanımız tarafından orduya takdim edilmiştir.

2. Düşmanın yan ve gerilerinden taarruz ve takibatımız devam ediyor. Yeniden birkaç nakliye koluna taarruz edilerek, bu kollar kısmen ele geçirilmiş ve kısmen tahrip olunmuştur.

3. Düşman ricat hattını keserek 14 Eylül'de Sivrihisar'a baskın yapan kıtamız kumandanının verdiği raporlardan birisinin sureti aynen aşağıdadır:

> Sivrihisar'da Yunan hastahanesinde otuz kadar Yunan yaralısını ziyaretle hatırlarını sordum. O esnada düşman taarruza başlamakla Yunan tabipleri esir edilmiş olduğundan, yaralıları, yerliden iki Müslüman tabibe teslimen ve her ihtiyaçları temin edilerek yerlerinde bırakılmıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.12, Ankara, 1958, s.237; *Hâkimiyeti Milliye*, 18 Eylül 1921, Numara: 296; *Açık Söz*, 18 Eylül 1921, No: 286, s.1; *Babalık'ın İlavesi*, 18 Eylül 1921. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*. Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s. 412. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen, *Açık Söz* ve *Babalık'ın İlavesi*'ndeki ise Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.
Telgraf *Hâkimiyeti Milliye*'de aşağıdaki sunuş yazısıyla yayımlanmış:

> "Dün Başkumandanlık Karargâhı'ndan Büyük Millet Meclisi'ne iki mühim telgraf tebliğ edilmiştir. Bu telgraflardan birinde mağlup ve perişan Yunan ordusunun alelacele ve şaşkınlık ile ricat etmekte olduğunu göstermektedir. Bu cümleden olmak üzere Sivrihisar'da düşman büyük subaylarına ait olan pek çok eşya elde edilmiştir ki, bunlar arasında Yunan Başkumandanı General Papulas'ın da beş adet nişanı bulunmaktadır. Mağrur Yunanlıların Başkumandanlarının böyle geride emin zannettikleri bir yerde bıraktıkları nişanların ganimet alınmasını düşmanın yok edilmesi için bir haber ve başlangıç saymaktan kendimizi alamayız.
>
> "Diğer taraftan Yunan yaralılarına karşı gösterilen insanlık muamelesi bütün cihanın unutmaması lazım gelecek derecede büyüktür. Bu iki telgrafa aynen yer veriyoruz:" (Y.N.)

ISPARTA MUTASARRIFLIĞI VASITASI İLE MEBUS HAFIZ İBRAHİM EFENDİ'YE*

(17 EYLÜL 1921)

Telgraf
Büyük Millet Meclisi: 488/60

Isparta Mutasarrıflığı Vasıtası ile Mebus Hafız İbrahim Efendi'ye

İşbu telgraf tarihinden itibaren aydınlatma ve uyarma ve asker celp ve sevki için hükümete yardım hususunda zatıâlilerine verilmiş olan vazifeye son verilmiştir. Mezuniyetiniz de esasen son bulmuş olduğundan bir an evvel Meclis'e iltihak etmeniz teyiden rica olunur, Efendim. 17.9.1337 [1921]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Hafız İbrahim Demiralay'ın Hatıratı ve Isparta'da Milli Mücadele ile İlgili Belgeler*, Hazırlayanlar: Bayram Kodaman, Hasan Babacan, Yeni Matbaa, Isparta, 1998, s.283.

YENİ GÜN MUHABİRİNE BEYANAT*

(17 EYLÜL 1921)

Ankara, 17 Eylül - (Özel muhabirimizin telgrafnamesidir) Mübeccel Reis'imiz ve Yüce Başkumandan'ımız Mustafa Kemal Paşa Hazretleri şimdi cepheden dönerek Ankara'ya gelmişler, istasyonda bütün vekiller ve mebuslar ile askeri ve mülki erkân ve rical, binlerce halk hazır bulunduğu halde pek parlak bir surette karşılanmışlardır. Büyük Sakarya zaferine fevkalade ihtiram merasimi yapılmış, Anadolu'nun milli kahramanı şiddetli alkışlar arasında mütebessim ve gelecekten emin çehresiyle trenden inmişlerdir. Paşa Hazretleri bu sırada "Yenigün"ün tebrik ve tazimlerini kabul ve gazetemize aşağıdaki beyanatta bulunmuşlardır:

"Milletin azim ve iradesini temsil eden ordumuzun kahramanlığı, bu defa azami kuvvetiyle gelen düşmanı bir daha mağlup etti. Bağımsızlığın güvencesi olan kati zafer yolundayız.."

* *Yeni Gün*, 18 Eylül 1921, sayı 15, s.1. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

BATUM BAŞŞEHBENDERİ AZİZ SAMİH BEY'E*

(18 EYLÜL 1921)[1]

Batum Başşehbenderi Aziz Samih Bey'e

Sakarya Meydan Muharebesi'nde ordumuzun kazandığı muzafferiyet münasebetiyle Batum muhterem ahalisinin gösterdikleri samimane hissiyat ve kalbi tebriklerden dolayı pek mütehassis ve müteşekkir olduğumun ve bütün orduya selamlarını gönderdiğimin kendilerine bildirilmesini rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 19 Eylül 1921, Numara: 297. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s. 413. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Kaynakta tarih belirtilmemiş. *Hâkimiyeti Milliye*'de 19 Eylül'de yayımlanmış. Ayrıca *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te 18 Eylül tarihiyle yer verilmiş. (Y.N.)

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA
ASKERİ HAREKÂT VE HARİCİ VAZİYET HAKKINDA*
(19 EYLÜL 1921)

Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri: *(Sürekli alkışlar arasında kürsüye gelerek)* Muhterem arkadaşlarım! Milletimizi imha etmek kastında bulunan düşmanlarımız, Harbi Umumi'de dahil bulunduğumuz zümrenin mağlubiyetinden istifade ederek maksatlarını seri bir surette fiil mevkiine çıkarmak teşebbüslerinde bulundular. Herkesçe malumdur ki, Mütareke zamanında memleket ve milletin hayatını müdafaa etmek için, elimizde mevcut olan bütün vasıtaları almak hususunda teşebbüs etmedikleri hiçbir vasıta kalmamıştır. Hakikaten ordumuz dağıttırılmış ve elimizde silahımız, topumuz, hemen hemen yok denecek bir hale getirilmişti. İşte böyle bir zamanda idi ki; düşmanlar maksatlarını tamamen temin etmek için Yunan ordusunu memleketimize saldırdılar. Bu sırada düşman karşısına çıkabilenler, yalnız kalp ve vicdanları hamiyet ateşiyle dolu millet efradı olmuştu. Hakikaten, Yunan ordusu, karşısında, yalnız milli kuvvetlerden ibaret zayıf bir hat bulmuştu. Fakat, bunun gerisinde millet ve milletin temsilcilerinden meydana gelen yüksek heyetiniz, mevcudiyetimizi müdafaa etmek için yegâne vasıtanın ordu olduğunu takdir ederek, böyle bir orduyu meydana getirmek için bütün himmet ve gayretlerini sarf etmeye başlamıştı. Ancak, düşmanlarımız bize bu fırsatı vermek istemediklerinden, derhal milli kuvvetlerimizin üzerine hücum ettiler ve bunun neticesinde Bursa, Uşak gibi kıymetli şehirlerimiz dahi –İzmir gibi– düşman tarafından gasp edildi. Fakat, hükümet, hükümetiniz bundan müteessir olmadı ve bir an tereddüt göstermedi, ordusunu vücuda getirmek için hazırlıklarına devam etti. Ve bu gayret ve himmetlerle, memleketimizin batı kısmında ordunun esas öncüsü[1] denebilecek bazı teşkilat şekillenmeye başlamıştı. Fakat, düşman buna mutlaka mani olmak için fırsat kolluyordu. Ordunun vücut bulmasını kendi menfaatlarına aykırı gören bazı hainler İstanbul ricalinin, İstanbul'un daima gafil ricalinin, tavır ve hareketinden de istifade ederek hükümetinize isyan etti ve düşmanlara iltihak eyledi. Bunu pek müsait bir fırsat sayan düşmanlarımız derhal baskın tarzında Bursa'dan Eskişehir istikametinde taarruza geçtiler, öyle bir zamanda idi ki: Kuvvetlerimiz Gediz ve Simav taraflarında meşgul bulunuyorlardı. Fakat, bu meşgul olan kuvvetlerimiz derhal İnönü'nde toplandı, düşman taarruz ve tecavüzünü emniyetle kabul etti ve ordumuz milli tarihimize Birinci İnönü Zaferi'ni kaydetti. Gerçi İnönü'nde bu zaferi kazanmıştık. Fakat, arzu edilen orduyu vücuda getirmek için muhtaç olduğumuz zaman gecikmişti. Dolayısıyla, artık bundan sonra yeni-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.12, Ankara, 1958, s.255-262, 264.
1 Zabıtta "esas mukaddemesi". (Y.N.)

den ordumuzu teşkil ve şekillendirebilmek için çalışmaya başlandı. Düşmanlarımız bu hazırlıkların da önüne geçmek istediler. Bu defa daha çok kuvvetlerle ve daha büyük ölçekte, muhtelif istikametlerde yeni bir baskın hareketi icra eylemişlerdi. Bu baskın hareketi de yine ordumuz tarafından emniyetle karşılanmış ve neticesinde de İkinci İnönü Zaferi'ni kazanmıştık. Tıpkı birincisi gibi, bu ikinci zafer kazanılmakla beraber, ordunun hazırlıkları için yine gecikme vaki olmuştu. Dolayısıyla, üçüncü defa yeniden pek büyük himmet ve gayretlerle ordunun hazırlıklarına devam edilmeye başlanıldı. Üzerimize saldıran Yunan kuvvetleri böyle Türk kuvvetlerine çarparak parçalandıkça, hakikaten bizi imha etmek isteyen düşmanlarımız daha büyük ölçekte tedbirler, teşvikler icra etmek ve hırslar uyandırmakla meşgul oldular ve bütün bu mesai neticesinde Yunanistan'ın hemen tekmil silahlı kuvvetlerinden meydana gelen, fevkalade mükemmel, mücehhez, kuvvetli büyük bir orduyu Anadolu'nun içerisine saldırdılar. Artık düşmanlarımız kanaat getirmişlerdi ki, bu kuvvetli ordu, teşekkül halinde bulunan ve hazırlıklarını ikmale vakit bulamayan Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu'nu tamamen ortadan kaldıracak memleket ve milletimizi imha hususundaki kararlarının tatbikine hiçbir mani bırakmayacaktır.

Bu düşman ordusu Temmuz ortalarında taarruzi harekâtına başlamıştı. Ordumuz, bu harekâta karşı, malumunuz olduğu üzere, İnönü, Kütahya ve Altıntaş kuzey ve kuzeydoğusunda bulunan uzun bir hatta bulunuyordu. Bu hatta düşmanın muharebe temasını kabul etmiştik. Fakat, daha ilk temasta, düşmanın sayıca ve vesaitçe üstünlüğü ortaya çıkıyordu. Buna binaen ordumuz bu hat üzerinde kati muharebeyi kabulden kaçınarak, yalnız mevzii muharebeler vererek düşmanı fazla zayiata uğratmakla yetindi ve bunun neticesinde ordumuz Eskişehir doğusu ve Seyitgazi hattına çekildi. Kezalik bu hatta dahi görüldü ki, düşman ordusunun üstünlüğü kalıcıdır. Dolayısıyla, meydan muharebesi vermeden, yalnız düşmanı zayiata uğratmak için muharebeler icra edildi ve bundan sonra ordumuzu biraz daha ikmal etmek ve memleketimizin diğer kısımlarında bulunan ihtiyat kuvvetlerinin iltihakına zaman bırakmak ve her halde bizim için müsait ve düşman için gayri müsait bir mahalde meydan muharebesini kabul etmek uygun görülmüştü. İşte böyle bir kararla ordumuzun asli kısımları düşman ordusu ile olan temasını kesmiş ve uzak bir mesafe, doğuya çekilmiş, takriben 26 Temmuz'da Sakarya gerisinde toplanmıştı. Düşmanlarımız ve düşmanlarımızın icrai vasıtası olan Yunan ordusu, ordumuzu sıkıştırıp mağlup edemeyince elinde yalnız birkaç şehir ve biraz arazinin kaldığını gördü ve bunun bir maksat temin edemeyeceğine bittabi kani oldu. Her halde tasavvur ettikleri maksada ulaşmak için ordumuzla mutlaka kati netice verecek bir meydan muharebesi yapmak zaruretinde bulunuyordu. İşte biz bu zaruretten dolayı düşmanın mutlaka doğuya yönelecceğine kani bulunuyorduk ve Sakarya doğusunda, gelecek olan düşmanı emniyetle karşılamak için lazım gelen hazırlıklarda bulunduk. Hakikaten düşman Eskişehir'de o güne kadar vaki olan zayiatı ikmal etmek ve ileri yürüyüş esnasında uzayacak menzil hatları üzerinde lazım gelen tertibatı yapmak için 15-20 gün kadar bir zaman sarf ettikten sonra 13 Ağustos'ta ileri yürüyüşüne başladı. 13 Ağustos'tan 17 Ağustos'a kadar Porsuk suyunun kuzeyinden ve güneyinden ve Sakarya'nın yukarı kısmı güneyinden olmak üzere toplam on piyade fırkası ve bir süvari fırkasından meydana gelen

kuvvetli ordularını yürüttüler. Ağustos'un 17 ve 18. günleri bu düşman Sakarya batısında asli ordumuzla temasa geldi. Düşman, ihtimal, bizim Mihılıççık ve Sivrihisar'da ciddi bir mukavemette bulunacağımızı farz ederek bu hatta kuvvetlerini toplamış olarak harekete geçirmişti. Halbuki; bu sahada düşmanla temasta bıraktığımız kuvvetler yalnız süvari kıtasıyla hafif ve küçük piyade müfrezelerinden ibaretti ve bunlar düşmanın harekâtını mümkün olduğu kadar tehir ederek ve durdurarak ve teması muhafaza eyleyerek geriye çekilmişlerdir. Bilhassa düşman ordusunun sağ kanadı ve sağ kanadının gerisinde faaliyetler gösteren süvari kütlelerimiz, düşmanın harekâtını fevkalade müşkülata uğrattı ve bu suretle düşmanın bütün stratejik vaziyetini meydana çıkarmıştır. Düşman Sakarya karşısına geldikten sonra almış olduğu tertibatın ordumuza taarruza ve ordumuzu arzu ettiği gibi mağlup etmeye müsait olmadığını anlamış olacaktır ki; 13 Ağustos'tan 23 Ağustos'a kadar mühim bir hareket yapamadı.

Bu müddet zarfında yalnız stratejik tertibatını değiştirmekle iştigal etti. Düşmanın bu yeni stratejik tertibatından takip ettiği bakış açısı, asli kuvvetleri ile ordumuzun sol kanadını kuşatarak ordumuzu imha etmek ve ondan sonra Ankara'ya gelip Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti'ni dağıtmak ve bütün Anadolu'ya hâkim olmaktı. İşte bu maksada dayanan strateji planını yaparken bizim bakışımızda tecelli eden safahat şuydu:

Düşman 1-2 fırkasını Sakarya'nın batısında terk ettikten sonra kalan sekiz fırkasını güneye ve doğuya kaydırarak Ilıca vadisinin güney sahasında doğuya doğru yürütüyordu. Bittabi biz de daha çok evvelinden düşmanın bu maksadını keşfetmiş bulunduğumuz için ordumuza ona göre tertibat aldırmış bulunuyorduk. Daima düşman sağ kanadı karşısında harekât icra eden süvari kıtalarımız ve hafif piyade kıtamız düşmanın ricat hatları üzerine, menzil hatları üzerine birçok hücumda ve aralıksız taarruzlarda bulundular. Birçok kollarını vurdular, birçok otomobillerini ve sair nakliye vesaitini tahrip ettiler, yahut ganimet aldılar ve neticede düşmanın Çeltik civarından geçen menzil hatları kuzeye intikal etmek zaruretinde kaldı. Düşman 23 Ağustos sabahına kadar tasavvur ettiği planın bütün tatbikatını ikmal etmişti. Ve o gün sabahleyin bütün doğuya gitmekte olan kuvvetlerini kuzeye döndürdü ve ileri harekete başladı. Bizim; İnler-Katrancı güneyinde ve onun doğusunda Kirazoğlu ve daha doğuda Mangaldağı denilen bazı mevzilerde ileri kıtalarımız vardı. Düşman bu ileri kıtalarımıza hücum etti. Bazı yerlerde hafif ve bazı yerlerde ciddi ve kanlı muharebelerle müdafaa olundu. Nihayet 23/24 Ağustos gecesi orada bulunan kıtalarımız zaten kararlaştırılmış olduğu üzere ve evvelce aldıkları talimat icabınca geriye, asli mevzilere alındılar. Düşman aynı günü takip eden gecenin sabahında Beylikköprü civarında da hafif postalarla gözetlenmekte bulunan kısımdan bir ila bir buçuk fırkasını nehrin doğusuna geçirmeye başladı, Ağustos'un 24. günü düşmanın Büyükköprü'den doğuya geçmiş olan kuvveti üzerine o civarda bulunan kıtalarımız kuzeyden ve güneyden taarruz ettiler. Muharebe akşama kadar ve bütün gece devam etti.

Bunun neticesinde düşmanın doğuya geçirmiş olduğu kıtalar fevkalade zayiata uğratıldı. Ve hemen köprünün civarında ve doğusunda tesis etmiş olduğu mevzilere kadar sürüldü. 25 Ağustos günü düşman Beylikköprü'den Haymana'nın 20-30 kilo-

metre daha doğusuna kadar uzayan bütün cephe üzerinde genel taarruza geçti. Bu taarruzlar, daha başlangıcında, genel olarak, yalnız bir nokta müstesna olmaka üzere, büyük zayiat ile püskürtüldü ve durduruldu. Yalnız Haymana güney sahasında Alancak kuzeyinde Türbetepe denilen bir mevzimiz vardı ki, düşman burayı geçici bir surette işgal etmiş bulunuyordu. Fakat, aynı günde o civarda bulunan ihtiyat kıtalarımız karşı taarruza geçti ve pek kahramanane taarruz ve hücumlarla düşmanın oraya dahil olmuş olan kıtalarını hemen tamamen denilecek bir surette imha etmiş, buradaki düşman askerinin küçük bir kısmını teşkil eden kalan kısmını kuyuya atmıştır ve bu suretle aynı günde orası tekrar geri alındı. O günkü muharebede düşman bu tepede Yıldızdağı civarında fevkalade zayiata uğratıldı. Ağustos'un 26. günü düşman yine tekmil cephe üzerinde genel taarruzlarına devam etmiştir. Ve bu taarruz harekâtında ortaya çıkan düşman kıtaları, bunların ayrıldığı kısımlar şöyle idi: Bir buçuk fırka kadar kuvveti Beylikköprü ve bunun kuzeyinden hücum ediyordu. İki fırka kadar bir kuvveti Yıldız ve bunun doğusundaki Toydemir mevzilerimize taarruz etti ve bunun daha doğusunda Sapanca sahasında 4 ila 5 fırka kadar kuvveti taarruz etti. Düşmanın bugünkü taarruzu dahi genel olarak her yerde püskürtüldü ve durduruldu ve pek çok zayiat verdirildi. Yalnız Haymana güneyinde Yamak doğusunda bir miktar arazi kazanmaya muvaffak oldu. Fakat kısa bir mesafe dahilinde ilerleyebilen düşman kuvvetleri derhal alınan tedbirler ile durduruldu. Bunu müteakip günde, 27 Ağustos'ta, düşman ordusu Sapanca-Yamak arasındaki kısım müstesna olmak üzere yine tekmil cephe üzerinde genel taarruz yaptı. Düşman bu taarruzda hiçbir yerde en ufak bir muvaffakiyet dahi kazanamadı. 28 Ağustos'ta yine düşman gündüz ve gece devam etmek üzere bütün hattımıza taarruz etti.

Bu taarruz neticesinde Beylikköprü civarında ve sol kanadımız karşısında düşman bir kısım arazi kazanmaya muvaffak oldu. Fakat, buna karşı, bilhassa sol kanadımız karşısında telafisi kabil olamayacak büyük zayiata uğratılmıştır. Bununla beraber, düşman, taarruzlarında ısrar ediyordu. Ağustos'un 29. günü yine Beylikköprü'den ta Dikilitaş ve daha onun doğusunda Büyük Gökgöz mevzilerine kadar bütün kuvvetiyle genel taarruza kalkışmıştır. Bugünkü muharebe neticesinde Dikilitaş civarında ve onun daha biraz batısında fazlaca bir kısım arazi kazanmaya muvaffak oldu. Bunu müteakip ordunun merkezini Sarıhalil ve Korsak mevkiinden geçen hatta almayı münasip gördük. Dikilitaş civarında ilerlemeye muvaffak olan düşmana karşı tertibat almış olan kuvvetlerimizle düşmanın bir hizaya gelmesi için bütün cephede böyle bir değişikliği uygun bulduk. Hakikaten vaziyet harita üzerine mütalaa buyurulursa görülür ki, bugüne kadar kıtalarımızın müdafaa ettiği hattı tamamen bir dik açı teşkil etmek üzere kuzeyden güneye uzanan Sakarya hattı ve tamamen batıdan doğuya uzayan Ilıca hattından teşekkül ediyordu. Şimdi biz bu dik açıyı atarak müdafaa hattı merkezini geriye almak suretiyle daha kısa, daha yoğun olan bu müdafaa hattına sahip bulunmuş oluyorduk. Yani düşmanın Dikilitaş istikametinde biraz arazi kazanmış olması bize cephe değişikliği yaptırttı ve bu değişiklik düşmanın aleyhine ve bizim lehimize olmuştur. Bittabi böyle bir cephe değişikliği manzarası düşmanı çok ümitlere düşürdü. Onun için 30 Ağustos'ta tekrar düşman Beylikköprü mıntıkasında ve Sarıhalil ile Korsak mıntıkasında ve buradan doğuda Büyükçalış istikame-

tinde ordumuzun sol kanadı aleyhine olmak üzere genel taarruza geçti. Bugünkü harekât neticesinde düşmanın tekmil taarruzları hemen her yerde muvaffakiyetle püskürtüldü. Yalnız Çaldağı batısından hafif kıtalar ile gözetlenmekte olan araziye kolayca dahil olmuş olundu. Dolayısıyla düşman biraz daha zannederim ümitlendi. 31 Ağustos'ta tekrar bütün cephede taarruzunu idame etti ve bu taarruz neticesinde Sivrihisar[1] ve bunun doğusunda bulunan Çaldağı sahasında bir kısım arazi kazandı.

Bugüne kadar cereyan eden muharebelerden orada gözlemlenen vaziyet şu idi: Düşman uğradığı büyük zayiat yüzünden artık bizim sol kanadımız aleyhine olan taarruzdan tamamen vazgeçti. Fakat, merkezde hafif tutulmuş mahallerde taarruzunu yenilemekle belki bir netice alabileceğini zannettiği kanaati hasıl oldu. Hakikaten, 1 Eylül'de, düşman doğudan kaydırabildiği kuvvetlerin katılmasıyla sağ kanadımız aleyhine ve merkeze, Haymana ve Dikilitaş'a kadar olan sahada genel taarruz yaptı ve bu taarruzu 2 Eylül'de yine sağ kanadımıza ve merkezimize karşı yeniledi. Bugünkü taarruz neticesinde düşman Çal Dağı üzerinde bulunan bazı kıtamızın ve hatta daha doğuya çekilmesine sebebiyet verdi. –Bu elimizde bulunan harita Kipert'in tercüme olunmuş haritasıdır. Tabii bütün dünya bu harita ile harekât takip ediyor.– Bu haritaya bakılınca Çaldağı, bütün sahaya fevkalade hâkim bir mevzi gibi görünüyor, ilk bakışta böyle bir mevziin düşman eline geçmesi muharebenin artık aleyhimize döndüğü gibi bir fikir verebilir. Fakat, efendiler! Bu, çok yanlış bir fikirdir. Daima cevherini muhafaza eden, aklını ve ferasetini muhafaza eden bir ordu için mevziin ehemmiyeti yoktur. Bir asker her yerde muharebe eder. Tepenin üstünde, tepenin altında, derenin içinde de muharebe eder. Dolayısıyla, bu kaideye uygun hareket eden ordumuz Çaldağı'nın düşman eline geçmesinden de hiç endişe etmedi. Çaldağı'nın beş yüz metre, bin metre doğusunda bulunan, müdafaa bakımından daha emniyetli ve daha sağlam bir hat üzerinde yerleşti. 3 Eylül'de düşmanın bütün cephede sükûneti görülüyordu. Yorgunluğu görünüyordu ve birtakım tedbirler almakta olduğu hissediliyordu. Fakat; Eylül'ün dördüncü günü düşman toplayabildiği kuvvetlerle sağ kanadımız ve merkezimiz karşısında bulunan mevzilerini takviye etti ve oradan tekrar taarruza geçmek istedi. Fakat, bu defa düşmanın tekmil taarruzları fevkalade zayiatla her noktada durduruldu ve püskürtüldü. Düşman hakikatte mağlup olmak üzere idi, veyahut mağlup olmuştu.

Fakat, öyle birtakım emeller peşinde o kadar hayaller arkasında geziyordu ki, bu mağlubiyeti bir türlü kendi kendine itiraf etmek istemiyordu. Onun için Eylül'ün beşinci günü dahi toplayabildiği son ihtiyarlariyle[2] son bir taarruz ve mezbuhane[3] bir harekette bulunmaktan kendini alamadı. Hakikaten bütün bu kuvvetlerle yalnız ordumuzun merkezine bir taarruz yaptı. Fakat bu taarruzu dahi büyük zayiat ile durduruldu ve püskürtüldü. Artık düşman bütün cephe üzerinde taarruzdan vazgeçmek mecburiyetinde kaldı ve müdafaaya geçmek zaruretini hissetti. Papulas'ın resmi olarak yayımladığı raporunu burada okudum. O rapora göre Papulas zannediyorum ki, bugüne kadar cereyan eden muharebelerden ve bilhassa 6 Eylül'den sonra kendisince

1 Haritalarda "Sivri" olarak geçer. Bir köydür, Sivrihisar ilçesi değildir. (Y.N.)
2 "ihtiyatlarıyla" olmalı. (Y.N.)
3 Mezbuhane: Boğazlanır gibi, boğazlanmışçasına. Mecazi anlamı: Son ümit ve kuvvetle. (Y.N.)

muharebeyi bitiriyor ve raporunda özetle diyor ki: Türkiye ordusunu mağlup ettim, nehrin doğusunda yerleştim: Halbuki bizim planımızın yalnız birinci safhası son bulmuştu. Henüz ikinci safhasına başlamamıştık. Hakikaten Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu'nun planı, düşmana istediği yerde muharebe vermek ve evvela onu çarpmaya mecbur etmek ve çarptıkça kırmak ve onun üzerine atılmaktı. Dolayısıyla maksadımızın birinci safhası tamamen tasavvur ettiğimiz gibi tecelli etmişti. Onun için ikinci safhası başlıyor idi.

6 Eylül'de artık düşmanın harekete ve faaliyete mecali kalmadığı tamamen görünüyordu. Fakat, mukavemetin ne dereceye kadar kırıldığını anlamak için derhal cephemizin merkezinden karşı taarruza geçildi. Takriben iki fırkalık bir cephe üzerinde bu taarruz harekâtı icra olundu ve muvaffak olundu ve zamanın müsait olduğu derecede ileriye gidildi. Eylül'ün sekizinci günü bu harekâta devam edildi. Ve yine elde edilmiş olan muvaffakiyet artırıldı ve artık kanaat geldi ki, düşman ordusunun tepelenmesi zamanıdır. Dolayısıyla, daha esaslı ve daha genel olarak hazırlıklara başlanıldı. Eylül'ün dokuzuncu günü hazırlıklar ile vakit geçirdik, 10 Eylül günü bütün ordu cephesinde ve bilhassa düşmanın sol kanadı aleyhinde Beylikköprü doğusunda bulunan kuvvetlerine genel taarruz icra ettik. Bu taarruzumuz pek kısa bir zamanda gayet büyük neticeler verdi, düşman ordusunun hayat ve mematıyla alakadar ve fevkalade mühim olan mevziler, kahraman askerlerimiz tarafından derhal işgal edildi ve buraları işgal eden düşman, topunu, tüfeğini terk ederek perişan bir surette Beylikköprü istikametinde kaçmaya başladı. *(Alkışlar.)*

İşte bugüne kadar burada oturmaya, burada yerleşmeye ve müteakip harekât için hazırlanmaya karar vermiş olan Yunan ordusu derhal ricata karar vermiştir. Bu darbe ile düşman ordusunu ricata zorladık. Hakikaten 11 Eylül'de düşman, sağ kanadından başlamak üzere batıya doğru ricat ediyordu. Fakat bizim yönelttiğimiz taarruz o kadar tesirli, o kadar imhakâr idi ki, buna karşı düşman ordusu Yunan milletinin gösterebileceği azami cesaret, besalet, kahramanlık ne ise, onların hepsini göstermek suretiyle mukabele ve müdafaada bulunmak mecburiyetinde idi ve hakikaten öyle olmuştur. Düşman sağ kanadından getirmiş olduğu kuvvetlerle takviye bulmuş ve ordusunun ricat hareketini temin edebilmek için karşı taarruza geçmiştir. 11 Eylül günü düşmanın yaptığı bu taarruzların tamamı kırıcı ve ezici bir surette püskürtülmüştür ve 12 Eylül'de ordumuz şiddetli hareketlerle taarruza devam etti ve düşman bütün gayretlerine rağmen en mühim mevzileri süngülerimize terk etmek mecburiyetinde kaldı. Kartaltepe'yi, Beştepeler'i ve onun güneyinde uzayan mevzileri bırakmış idi. Zaten düşman ordusunun maddiyat ve maneviyatı bozulmuş ve sarsılmıştı. Bu darbenin tesiri altında artık muntazam bir ricat manzarasını da kaybederek perişan bir halde bir an evvel nehrin batısına atılmaktan başka bir şey düşünmedikleri anlaşılıyordu. Nihayet 13 Eylül'de bu saha düşmandan tamamen temizlenmiş bulunuyordu. Bu sahada meydan muharebesi cereyan ederken Afyon Karahisarı ve Dinar taraflarında bulunan kıtalarımız dahi Uşak, Karahisar hattına taarruz ettiler. Hat ve köprüleri tahrip ettiler. Düşmanın menzil hizmetlerini karışıklığa uğratmak suretiyle buradaki meydan muharebesinin kazanılmasına yardım eylemişlerdir. Düşmanın ricat

harekâtı olurken daha evvel düşman sağ kanadı arkasında bulunan hafif kıtalarımız derhal düşman ricat hattı istikametinde taarruz etti; ve önüne gelen düşman kıtalarını perişan etti, dağıttı ve biliyorsunuz, Sivrihisar'a kadar girdi. Yunan Ordusu Başkumandanı'nın zati eşyasına varıncaya kadar birçok şeyler ganimet aldı.

13 Eylül'den bugüne kadar –ki bugün 19 Eylül'dür– geçen safahatı kısaca arz edeceğim: Düşman nehrin batısına atıldıktan sonra tamamen ricata devam edecek halde değildi. Onun için evvela toplanmak ve ondan sonra yürümek mecburiyetinde kaldı. Dolayısıyla mümkün olduğu kadar kuvvetli olarak nehrin geçitlerini tutmuş ve onun gerisinde toplanmakla meşgul bulunmuştu. Bizim ona karşı tatbik etmek istediğimiz harekât, nehir boyunca yalnız işgal hareketi yapmak, düşmanın kuzey ve güney kanatları haricinden ricat hattını kesmek, bu hareketimiz şimdiye kadar muvaffakiyetle cereyan etmiş ve muvaffakiyetle devam etmekte bulunmuştur. *(Elhamdülillah sesleri.)* Yalnız çok arzu ederdim ki, düşman daha çok burada uğraşmış bulunsun. Ancak bu hareketin tehlikesini fark etmiş bulunacaktır ki; artık nehrin müdafaasından vazgeçerek batıya doğru süratle çekilmeye başlamıştır.

En son vaziyet şudur; düşman ordusu Mihalıççık ile Sivrihisar arasında ve daha çok şimendifer güzergâhlarında toplanıyor ve oradan ricat etmek istiyor. Bizim kıtalarımız nehri her noktadan geçmiş, Mihalıççık ve Sivrihisar hattına yaklaşmakta bulunuyor. Kuşatmaya memur olan kuvvetlerimizden bir kısmı Hamidiye, Mahmudiye, Arapören civarındadır. Yani Seyitgazi'nin kuzeydoğusunda ve Alpu köyünün güneyindedir. Diğer kuzeyden gelen kuşatma kolumuz Kartaltepe'yi işgal etmiştir ve doğru Alpu istikametinde hareket halinde bulunuyor. Tabii bu vaziyete göre düşmanın hali pek de memnuniyet verici olmasa gerektir. *(Allah daha fena etsin sesleri.)*

Bu teferruatlı malumatı özetlemek istersek diyebiliriz ki; düşman ordumuzun sol kanadını kuşatmak suretiyle seri ve imhakâr bir netice almak istiyordu. Bu strateji düşmanın harekâtını iptal etti.[1] Düşmanı taktik dairesinde muharebeye mecbur etmek suretiyle; evvela stratejice mağlup ettik. Muharebeyi cephe muharebesine çevirdik. Onu müteakip merkezimizi yarmak istedi, bunda da muvaffak olamadı. Ondan sonra müdafaa ederek kalmaya karar verdi. Taarruzi harekâtımızla buna da mani olduk ve bu suretle 21 gün gecesiyle beraber devam etmek üzere Sakarya Meydan Muharebesi kahraman ordumuz tarafından kazanıldı. *(Şiddetli alkışlar.)*

Efendiler; Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu'nun Sakarya'da kazanmış olduğu meydan muharebesi pek büyük bir meydan muharebesidir. Harp tarihinde misli belki olmayan bir meydan muharebesidir. Malumu âlileridir ki: Büyük meydan muharebelerinden biri olan Mukden Meydan Muharebesi dahi 21 gün devam etmemiştir. Dolayısıyla ordumuzun harp tarihine bir numune bahşeden şu zaferi kazanmış olması itibariyle yüksek heyetinizi tebrik ederim. *(Alkışlar.)* Bu parlak muzafferiyetin etkeni olan zevatı, yüksek huzurunuzda ve bu kürsüden büyük hürmet ve takdirler ile yâd etmeyi vicdani bir vecibe sayarım.

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi'miz Fevzi Paşa Hazretleri'nin bu meydan muharebesinde yaptığı hizmetler pek büyük övgülerle yâd edilmeye layıktır. Pek muhterem faziletli ve kıymetli olan bu zatıâli, muharebe meydanlarının hemen her nokta-

1 Zabıtta cümlenin aslı şöyle: "Düşmanın bu sevkülceyş harekâtını iptal etti." (Y.N.)

sında gece ve gündüz hazır bulunmuş ve pek isabetli ve kıymetli tedbirlerini mahallinde icap edenlere tebliğ etmiş ve daima ferahlatacak, manevi kuvveti yükseltecek nasihatlerini esirgememiştir. *(Allah razı olsun sesleri.)* Adı geçenin hizmetleri, fevkalade takdire ve alkışlamaya değerdir.

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Hazretleri, derin bir zekâ, yorulmaz bir azim ve iman ve faaliyetiyle gece gündüz harekâtın en ufak noktalarına varıncaya kadar nüfuz etmiş ve fevkalade bir bakışla ordusunu sevk ve idare ederek bu muvaffakiyet ve muzafferiyete ulaştırmıştır. Diğer grup ve kolordu ve fırka alay vb... kumandanları her biri yekdiğeriyle yarışırcasına fedakârlık, kahramanlık ve dirayet göstermişlerdir. *(Alkışlar.)* Subaylarımızın kahramanlıkları hakkında söyleyecek söz bulamam; yalnız ifadede isabet edebilmek için diyebilirim ki, bu muharebe subay muharebesi olmuştur. *(Alkışlar.)* Dolayısıyla subay arkadaşlarımın en ufak rütbelisinden en büyük rütbelisine kadar kıymet ve fedakârlıklarını bütün kalp ve vicdanımla ve takdirlerle yâd eylerim. *(Alkışlar.)*

Efradımızı methü senadan çok yüksek görürüm. Zaten bu milletin evladı başka türlü tasavvur edilemez. Bu milletin evlatlarının fedakârlıkları, kahramanlıkları için ölçü bulunamaz. Efradımız hakkında yeni bir şey ilave etmek isterim. Kahraman Türk neferi Anadolu muharebelerinin manasını anlamış, yeni bir mefkûre ile muharebe bitmiştir.

Tunalı Hilmi B. (Bolu): Yaşa Paşa, yaşasın büyük kahraman. (Şiddetli alkışlar.)

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Efendiler, böyle evlatlara ve böyle evlatlardan meydana gelen ordulara sahip olan bir millet elbette hakkını ve bağımsızlığını bütün manasıyla muhafaza etmeye muvaffak olacaktır. *(Şiddetli ve sürekli alkışlar.)* Böyle bir milleti bağımsızlığından mahrum etmeye kalkışmak hayal ile iştigaldir. *(Kahrolsun sesleri.)*

Efendiler, Müdafaai Milliye Vekili Refet Paşa Hazretleri muharebenin başlangıcında ve muharebenin bütün cereyanı esnasında ordunun ihtiyaç arz ettiği ve etmediği her şeyi muvaffakiyetle ve zamanında yetiştirmiştir. *(Allah razı olsun sesleri.)* Ve muzafferiyetin elde edilmesi için birinci etkenlerdendir. *(Alkışlar.)* Dolayısıyla kendisine teşekkürler takdim ederim.

Efendiler, düşmanın pek büyük gayretlerle, fedakârlıklarla vücuda getirdiği ve diğer bazı devletlerin de büyük yardımlarıyla takviye eyledikleri hakikaten mükemmel ve kuvvetli ordularını mağlup etmek için kendimizde bulduğumuz kuvvet ve kudret, davamızın meşruiyetindedir. Hakikaten, biz, milli sınırımız dahilinde hür ve bağımsız yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Biz, Avrupa'nın diğer milletlerden[1] esirgenmeyen hukukumuza tecavüz edilmemesini istiyoruz. Harbi Umumi'de dahil olduğumuz zümrenin mağlup olması yüzünden uğramamız lazım gelen cezayı, Suriye ve Irak gibi geniş memleketlerimizin idaresi ve mukadderatını tayin hakkını o memleketler halkına terk etmek suretiyle hâkimiyet hukukumuzdan vazgeçerek çekmiş bulunuyoruz. Hiçbir mağlup devletten bu kadar geniş ve bu kadar zengin memleketler alınmamıştır. Bu araziyi bizden almak için idaremiz aleyhine ısnat olunan

1 "... milletlerinden" olmalı. (Y.N.)

hususların tamamı esassızdır ve görünüşteki sebeplerden ibarettir. Çünkü bugün işgal altında bulunan bu memleketlerdeki halkın, medeni olduğu iddia olunan idarelere karşı mükerreren isyan etmekte olmaları ve bütün kalp ve vicdanlarıyla tekrar bizim idaremizde bulunmak arzusunu göstermeleri, bizim kötü idaremiz hakkında öne sürülen, duyurulan hususların ne dereceye kadar hakikatten uzak olduğunu tamamen ispat eder. Hükümetimizin ve milletimizin Hıristiyan unsurlara karşı adilane bir surette hareket etmesi, ananelerimiz icaplarından ve dinimiz gereklerindendir. Hakikaten Hıristiyanlara adilane muamele edildiğine en büyük delil, memleketimizin her noktasında, en ufak köyünde bile Hıristiyan unsurların Müslümanlardan ziyade huzur ve refaha ve servete sahip olmalarıdır. Eğer bunlar hakkında zulüm ile, gasıp ile adaletsizce muamele edilmiş bulunsaydı, bittabi bugünkü hal ve vaziyette bulunmamaları lazımdı. Dolayısıyla bunun için başka bir delil ve sebeplerin ortaya konmasına lüzum görmüyorum. Fakat bu Hıristiyan unsurlardan haricin teşvikleriyle veyahut ekmeğini yediği toprağa nankörlük ederek, milli mevcudiyetimizi zarara sokmak, ihlal etmek teşebbüslerinde bulunacakların fenalıklarına set çekmek pek tabii ve zaruridir. Dolayısıyla, bundan dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni suçlamak hiç kimsenin hakkı değildir. Bugün en büyük, en kavi ve en medeni milletlerin bu gibi meselelerde bize nispetle pek şiddetli ve zorlayıcı[1] muamelelere teşebbüs etmekte olduğu cümlece malumdur. Fakat, bütün cihan bilmelidir ki; sakin ve itaatkâr tebaa daima himaye edilmiştir ve daima himaye edilecektir. Hıristiyan unsurlardan olanların İslam vatandaşlardan bir farkı yoktur. Aynı hukuka sahiptir ve sahip kalacaktır. Düşmanlarımızın diğer iddiaları da bu arz ettiklerim gibi asılsız ve esassızdır.

Yunanlılar, gasp etmek suretiyle işgali altına geçirdikleri bölgelerde çoğunluğun Rumlarda olduğunu iddia ederler. Halbuki tamamen aksidir. Bütün tarafsız istatistikler bunu böyle göstermektedir ve milletlerarası komisyon raporlarının neticesi bunu teyit etmektedir ve nihayet Londra'da harp mıntıkalarında tahkikat icrasını teklif ettikleri zaman bunu delege heyetimiz kabul ettiği halde Yunan hükümeti reddetmiştir. Çünkü; tahkikat neticesinin onların değil, bizim lehimize olan hakikati teyit edeceğine şüphe yoktu. O halde Yunanlılar bizim memleketimizin servetini çalmaktan başka bir gaye beslemiyorlar. Yunanlıların bizim idaremiz aleyhinde yaymaya devam ettikleri ısnatlar, ne yazık ki, bazı yerlerde kabul görüyor. Fakat, sormak lazım gelir ki; onların gösterdikleri medeniyet eserleri nedir? Yunanlıların medeniyeti, efendiler, yangın, mazlum insanların kanına, malına, canına, ırzına tecavüz ve masum kadın ve çocukları katletmektir. İtilaf devletlerinin gözleri önünde cereyan eden bu kötülükler, Yunanlıların Anadolu'ya getirmek istedikleri medeniyetin menfur eserleridir. Evet, Haçlı kahramanları arasına girmek isteyen Kral Kostantin'in Anadolu'ya götürülmesine memur olduğu medeniyetin eserleri; yangın yerleri ve ihtiyar kadın ve çocuk cesetleridir. *(Kahrolsun sesleri.)* Mazlum kanı dökmekten zevk alan Yunanlıların icra edegelmekte oldukları mezalime neden büyük devletler göz yumuyorlar? Ve neden bizim milli mevcudiyetimize zarar verenlere karşı aldığımız tedbirlere kıyametler koparıyorlar? Bu sorunun cevabını medeniyet âlemi versin. Kral Kostantin bazı hükümetlerin hoşuna gitmek

1 Zabıttaki aslı "zecrî". (Y.N.)

için Venizelos tarafından açılan deftere daha büyük bir hız vermek istediği zaman bu gasp ve istila seferine gayet derin bir dini taassup ile girişmişti.

Haçlı'nın asırlarca evvel takip ettiği dini gayelerini canlandırmak için Mesih tarafından kendisini memur zannetti. İzmir'de ilk karaya çıktığı zaman, İzmir şehrine değil, vaktiyle Haçlı'nın çıktığı yeri seçerek oraya çıkmıştır. O mahallin, Eskişehir ve diğer Müslüman Türk şehirlerinin isimlerini değiştirdi. Kral Kostantin, Mareşal Foş ve General Guro gibi askeri kıymet ve şöhretleri bütün dünyaca tanınmış büyük kumandanların isabetli nasihatlerini gururla reddetti. Kral Kostantin'in arzusu Haçlı kahramanları sırasına geçmek ve eski istilacı zalimleri taklit etmek idi. Avrupa bu serserilikleri uzaktan seyretti. Fakat, efendiler, Cenabı Hak bize yardım etti. *(Elhamdülillah sesleri.)* Ve Yunan Ordusu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu karşısında yüzgeri etti.

Sırrı B. (İzmit): Senin dehan karşısında...

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Şüphesiz hukukumuzu temin edinceye kadar silahımızı elden bırakamayız. Fakat bundan, bizim aşırı harp taraftarı olduğumuz zannolunmasın. Böyle bir telakki kadar büyük haksızlık olamaz. Biz bilakis herkesle barış yapmak istiyoruz.

Efendiler, barış yoluyla hukukumuzu temin etmek için her vasıtaya başvurduk. Bu hususta hiçbir kusur etmedik. Fakat, bizim bütün iyi niyetlerimizi, ciddiyetimizi medeniyet âlemi gözünde gizlediler ve ancak ilkel kavimlere tatbik edilebilir muamele ile ve çocukça birtakım manasız tehditlerle bizi karşıladılar.

Efendiler, bütün cihanın bilmesi lazımdır ki: Türk halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükümeti, uşak muamelesine tahammül edemez. Her medeni millet ve hükümet gibi varlığının, hürriyet ve bağımsızlığının tanınması talebinde katiyen ısrarlıdır. *(Hay, hay sesleri.)* Ve bütün davası da bundan ibarettir. Biz cenk taraftarı değiliz. Barışseveriz. Ve bir an evvel barışın tesis olduğunu görmek ve ona yardım ve hizmet etmek isteriz. Biz Rusya ile dostuz. Çünkü Rusya herkesten evvel bizim milli hukukumuzu tanıdı ve ona riayet etti. *(Alkışlar.)* Bu şart dahilinde bugün olduğu gibi yarın da ve daima Rusya Türkiye'nin dostluğundan emin olabilir. *(Alkışlar.)* Dolayısıyla İtilaf devletleri dahi milli mevcudiyet ve bağımsızlığımızı tanıdıkları takdirde onlarla da aramızda hiçbir ihtilaf sebebi kalmayacaktır ve derhal barış ve münasebetler tesis edilebilir. Açık ve hakiki cephemizi tamamen arz edebilmek için işte bu kürsüden ve geniş teşrii, icrai salahiyete[1] sahip olan yüksek heyetinizin reisi sıfatıyla beyan ederim ki: Biz cenk değil, barış istiyoruz. Barış yapmaya hazırız ve bence buna mani hiçbir sebep yoktur. Eğer Yunan ordusunun bizi, meşru olan, haklı olan davamızdan vazgeçirteceği düşünülüyorsa, bu mümkün değildir. Teorinin çürüklüğünü anlamak için pek basit bir muhakeme kâfidir. Loid Corc[2] 16 Ağustos'ta Avam Kamarası'nda verdiği nutukta: Muvaffakiyetle bir harbi göze almış olan memleketin lehinde muamele etmek lüzumunu kabul ediyordu. Dolayısıyla bu muvaffakiyeti, bu muzafferiyeti kazanan, Türkiye olmuştur. Buna göre, Loid Corc'un sözün-

1 Yasama, yürütme yetkisi. (Y.N.)
2 Lloyd George. (Y.N.)

den dönmeyeceğini ümit etmek isterim. Bununla beraber, bizi imha etmek teorisi karşısında mevcudiyetimizi silahla muhafaza ve müdafaa etmek pek tabiidir. Bundan tabii ve daha meşru bir hareket olamaz. *(Hay, hay sesleri.)*

Tunalı Hilmi B. (Bolu): Bu meseleler daima zaferle taçlanacaktır.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri (Devamla): Efendiler, askeri harekâtımız hakkında son malumatı ve son sözü söylemiş olmak için arz ederim ki: Ordumuz, vatanımız dahilinde bir tek düşman neferi bırakmayıncaya kadar takip, baskı ve taarruzuna devam edecektir. *(Yaşasın sesleri ve sürekli alkışlar.)*

Önergeler

Reis [Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Efendim, Vehbi Bey tarafından verilmiş önergeler var.

Riyaseti Celileye

İki senelik milli mesainin kıymettar bir özeti ve mesut bir büyük zaferin tarihçesi ve milli taleplerin açık ve kati bir ifadesi demek olan Reis ve Başkumandan Paşa Hazretleri'nin beyanatının aslı ile Fransızca tercümesinin derhal basılmasını ve bütün insanlık dünyasına ilanını, duyurulmasını, yayılmasını ve dağıtılmasını teklif eylerim.

19 Eylül 1337 [1921]
Karesi
Vehbi

Reis [Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Bu teklifi kabul buyuranlar, lütfen el kaldırsın. Oybirliğiyle kabul olundu.

Reis [Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Efendim, diğer bir mesele için seksen küsur imza ile arkadaşlar tarafından verilmiş bir kanuni teklif var, bir de Erkânıharbiye Reisi ve Kozan Mebusu Fevzi Paşa Hazretleri'yle Batı Cephesi Kumandanı ve Edirne Mebusu İsmet Paşa Hazretleri'nin müşterek bir önergeleri ve daha aynı mealde yedi, sekiz önerge vardır, okunacaktır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Batı Cephesi
14/15 Eylül 1.45 evvel

Bizzat muharebe meydanındaki tedbirleriyle muzafferiyetin etkeni ve müessiri olmuş olan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne müşirlik rütbesi ve gazilik unvanı tevcihini teklif ve istirham ederiz. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu tev-

cihini milletimiz tarafından doğrudan doğruya bütün orduya müteveccih bir takdir ve taltif eseri olacağı kanaatinde bulunduğumuzu arz eyleriz.

Kozan Mebusu *Edirne Mebusu*
Fevzi *İsmet*

[...][1]

Reis [Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Yine aynı mealde Erzurum Mebusu Durak Bey'in, Aydın Mebusu Tahsin Bey'in, Siird Mebusu Halil Hulki Efendi'nin de önergeleri var.

Efendim, müstaceliyet kararı ile bu teklifin gündeme ithali ile acil olarak müzakeresini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. Müzakere edeceğiz.

Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne gazilik unvanı verilmesine ve müşirlik rütbesi tevcihine dair kanun:

Madde 1: Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne gazilik unvanı verilmiş ve müşirlik rütbesi tevcih edilmiştir.

Reis [Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi]: Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın. Kabul edilmiştir.

İkinci Celse

Reis [Mustafa Kemal Paşa]: Muhterem arkadaşlar, Türkiye Büyük Millet Meclisi Ordusu'nun Sakarya'da kazanmış olduğu muzafferiyet hasebiyle birkaç gün evvel yüce Meclis'inizden vuku bulan tebriklere ancak bugün teşekkürler arz etmek fırsatına nail oluyorum. Aynı zamanda bugün uhdei âcizaneme tevcih buyurduğunuz unvan ve rütbeden dolayı özel olarak minnet ve şükranımı arz ederim. *(Estağfurullah sesleri, şiddetli alkışlar.)* Kazanılan bu muvaffakiyet yüksek heyetlerinin iradesiyle kuvvet bulan ordumuzun iradesi sayesinde düşman ordusunun iradesinin kırılması suretiyle tecelli etmiştir. Dolayısıyla taltiflerinizin hakiki muhatabı yine ordunuzdur. Bunun için ordu namına da, kendi namıma da arz ettiğim teşekkürlerimi ilaveten tekrar etmeyi bir vazife sayarım.

1 Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya gazi unvanı ve müşirlik rütbesi verilmesine dair 64 imzalı kanun teklifi de okunur. (Y.N.)

ORDUYA BEYANNAME*

(20 EYLÜL 1921)

1 Şube
20.9
Başkumandanlık — Orduya Beyanname

Arkadaşlar,

Milletimizi yabancıların elinde köle olmuş görmemek için giriştiğimiz bu muharebede Sakarya muzafferiyeti gibi adı daima anılacak yeni ve büyük bir zafer kazandınız. Benim gibi ömrünü senelerden beri saflarınızın yanında geçirmiş olan bir silah arkadaşınızın, ezilmiş kahredilmiş düşmanın ricatından sonra hakkınızda duyduğum takdir ve hayreti ve minnet ve şükranı ordunun her ferdi ve memleketin her tarafından duyulacak kadar yüksek sesle söylemeye lüzum gördüm. Sakarya boyunda verdiğimiz muharebe, birçok evvelki muharebelerimizde olduğu gibi anavatanın yalnız bir köşesini ufak veya büyük bir parçasını tehlikeye düşürmüyordu. Orada biz bütün memleket, bütün varlığımız ve bağımsızlığımız pahasına denecek kadar ehemmiyetli büyük bir muharebeye giriştik. 21 gün 21 gece bir milletin bağımsızlık fikriyle bir milletin istila ve yağma fikri birbiriyle boğuştu. Sizin başını eğmeye razı olmayan bağımsızlık fikriniz, mağrur ilerleyen düşmanı ricata mecbur etti. Kızgın bir ufuk üzerinde tüten ve yanan yüzlerce köylerimizi arkasında bırakarak düşman ordusu ceza önünde kaçan bir cani gibi geldiği yerlere gidiyor. Halbuki o bir muharebe değil yalnız bir akın düşünüyordu. Fikir ve imanın kadir ve mutlak kuvvetine, kazandığınız zafer kadar büyük bir delil olamaz. Mazlum milletimizi tarihinin en tehlikeli bir zamanında yeniden ışığa ve kurtuluşa kavuşturan bu muharebede, sizin başkumandanınız olmaktan dolayı bir insan kalbi için mukadder olabilecek en derin saadet ve iftiharı duydum.

Kumandanlara

Tehlike büyüdükçe yükselen azim ve tedbiriniz derin ve hassas zekâlarınızla muharebenin muvaffak bir surette sevk ve idaresinde gösterdiğiniz harikulade liyakat için;

* Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 1/4282, Dolap 17, Göz 4, Klasör 1027, Dosya 61 (38) eski, Fihrist 3-13, 3-14'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Harp Tarihi Belgeleri Dergisi*, Eylül 1976, sayı 75, Belge No: 1629. Ayrıca bkz. *Hâkimiyeti Milliye*, 21 Eylül 1921, Numara: 299; *Vakit*, 29 Eylül 1921, sayı 1366. Eski yazı belge ve metinler Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

Subaylara

Trablusgarp, Balkan ve Cihan Harbi'nden henüz çıkmış iken bir ateşten diğerine geçerek milletin bağımsızlık mücadelesinde tuttuğunuz mevki genç ve aziz başlarınız üzerinde dönen yeni ölüme karşı gösterdiğiniz küçümseme ve kalplerinizde ışıldayan ve bize zafer yolumuzu aydınlatan millet aşkını bütün bir heyecanla seyrettiğim sayısız kahramanlıklarınız için;

Neferlere

Kurtuluş için yaptığımız bu savaştan çok daha evvel sizi başka muharebe meydanlarında da tanımış idim. Dünyanın hiçbir ordusunda yüreği seninkinden daha temiz, daha sağlam bir askere rast gelinmemiştir. Her zaferin mayası sendedir. Her zaferin en büyük payı senindir. Kanaatinle, imanınla, itaatinle, hiçbir korkunun yıldıramadığı demir gibi pek kalbinle düşmanı nihayet alt eden büyük gayretin için minnet ve şükranımı söylemeyi nefsime en aziz bir borç bilirim. Sizin gibi kumandanları, subayları, neferleri olan bir milletle yad elleri altında köle olmak mümkün değildir. Bu defa Türkiya Büyük Millet Meclisi'nin hakkımda yeni bir rütbe ve Gazi unvanıyla tecelli eden iltifat ve tevcihi doğrudan doğruya size aittir. Milletin verdiği bu rütbe ile yükselen ordu, en şerefli ve en ulu bir gaza ile mümtaz olan yine ordudur. Sizin kahramanlığınızla, sizin gösterdiğiniz nihayetsiz fedakârlıklar pahasına kazanılan bu büyük muzafferiyetin millet tarafından takdirine işaret eden bu unvanı ve rütbeyi ancak size izafe ederek bütün askerlik hayatımın en büyük iftihar sermayesi olarak taşıyacağım. Cenabı Hak girişiğimiz kurtuluş mücadelesinde şerefli silah arkadaşlarıma kendilerini seçkin hale getiren asaletin, civanmertliğin, kahramanlığın hakkı olan kati kurtuluşu da nasip etsin.

20 Eylül 37 [1921]

Başkumandan
Mustafa Kemal

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*
(20 EYLÜL 1921)

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Makine başında
20.9.37 [1921]

1. Batıya doğru çekilmekte bulunan düşman ricat hattının tehdidi için Fahrettin Paşa'nın kuvvetini kâfi görüyorum.

2. Son raporlara göre, düşmanın Sarıköy-Sivrihisar hattında mukavemet etmeyeceği anlaşılmakta olduğundan, 2. Kolordu Kaldırım üzerinden uzun ve yorucu bir yürüyüş yaptırılmasının lüzumsuz olacağı kanaatindeyim. Dolayısıyla kati bir karar alınması için evvelemirde Sarıköy-Sivrihisar hattına hâkim olmaklığımızı münasip görüyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Korgeneral Bâki Vandemir, *Türk İstiklâl Harbinde Sakarya'dan Mudanya'ya Kadar/ 1. Kısım*, (140 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı) Genelkurmay Başkanlığı Askerî Basımevi, İstanbul, 1946, s.161-162.

ERKÂNIHARBİYEİ UMUMİYE REİSİ FEVZİ PAŞA'YA*

(21 EYLÜL 1921)

Şifre

21 Eylül 37 [1921]

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşa Hazretleri'ne

C.21.9.37 [1921]

İsmet Paşa Hazretleri'yle tasvip buyurulduğu tarzda ordunun büyük kısmının ileri sürülmesinde hemfikirim.

Başkumandan
M. Kemal

Kapadım
21.9.37 [1921]

* Aslı Prof. Dr. Zeki Arıkan'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Arıkan, belgeleri, 2., 3., 4. ve 5. Dönem Siirt Milletvekili ve 1926'da yayımlanmaya başlayan Milliyet Gazetesi Sahibi Mahmut Soydan'dan almıştır. Eski yazı belge Prof. Dr. Zeki Arıkan ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur. Ayrıca bkz. Zeki Arıkan, "Kurtuluş Savaşıyla İlgili Bazı Belgeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.3, 1999-2000, sayı 9-10, s.289-341.

2. KOLORDU'NUN İLERİ SÜRÜLMESİ HAKKINDA*
(21 EYLÜL 1921)

21.9.37 (21.9.1921)
Saat 1.15 evvel

Suret

Düşmana kâfi kuvvetlerle baskı yapılarak Eskişehir doğusunda muvaffakiyetine[1] mani olmak lazımdır. Bu maksatla 2. Kolordu'nun ileri sürülmesi uygundur. Ancak bu kolordu uzun yürüyüşler ile yorulmaksızın Sivrihisar genel istikametinde hareket edebilir. Sivrihisar-Mihalıççık hattına sahip olduktan sonra bu kuvvetin Eskişehir-Karahisar arasında düşman ordusu kanadına tesirli olunacak surette kullanılması mümkündür.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Arşiv No: 4/4478, Klasör 1090, Dosya 112, Fihrist 74'ten fotokopisiyle birlikte aktaran: *Askerî Tarih Belgeleri Dergisi*, Eylül 1993, sayı 96, Belge No: 2573. Eski yazı belge Ercüment Hüsnü Baki ve Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Belgedeki aslı "tevaffukuna". (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(21 EYLÜL 1921)

Batı Cephesi Kumandanlığı'na tamim edilen telgraf sureti.

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

Merkez Ordusu Kumandanlığı'ndan gelen telgraf sureti aşağıdadır. Söz konusu telgraf muhteviyatının ordu efrat ve subaylarına anlatılmasını rica ederim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

Başkumandanlığa

Cephede bulunan subayların ve efradın Samsun'da terk ettikleri aileleriyle[1] *şehit evlatlarına öz akraba gibi yardım edilmesinin ahali ile kararlaştırıldığı Samsun Müdafaai Hukuk Heyeti'nden bildirilmiştir. Keyfiyetin lazım gelenlere tebliğini rica ederim.*

Merkez Ordusu Kumandanı
Nurettin

* *Hâkimiyeti Milliye*, 22 Eylül 1921, Numara: 300, s.1. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.415. Eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 *Hâkimiyeti Milliye*'deki "aileleriyle" sözcüğü, aynı kaynaktan aktaran *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te yok. (Y.N.)

MÜDAFAAİ HUKUK REİSİ MÜFTÜ SADIK EFENDİ'YE*

(23 EYLÜL 1921)

Ankara
6007/50

Müdafaai Hukuk Reisi Müftü Sadık Efendi Hazretleri'ne

C. Tebrikat ve hissiyatı samimanelerine teşekkür ederim, Efendim.

23.9.37 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* Aslı Kayıhan Cönger Özel Arşivi, Belge No: 6'da bulunan eski yazı belgenin fotokopisi Atatürk'ün Bütün Eserleri Arşivi'ndedir. Eski yazı belge Ahmet Hezarfen ve Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

İSTANBUL HÜKÜMETİ'NE*

(24 EYLÜL 1921)

Barış görüşmelerinin zamanı değildir. Kahraman ordumuz zafer kazanmıştır. Yunanlılara ve Müttefiklere kendi koşullarımızı kabul ettirebilecek durumdayız. Bu koşullar, Yunanlıların İzmir'le Trakya'yı tamamen boşaltmalarını ve Müttefiklerin İstanbul'la Anadolu'yu terk etmelerini de kapsayacaktır.

* FO, 371/6476: "The Anatolian Campaing-Factors Eflecting Mediation" başlıklı, 1.11.1921 günlü ve Mise/2/V sayılı (S.I.S.) raporu, s.1-8'den aktaran: Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s.187.
Belge kaynakta şu açıklamayla yer almaktadır: "Son olarak 19 Eylül'de İstanbul Hükümeti barış girişiminde bulunma konusunda önemli bir toplantı yapmıştı. Toplantıda Sadrazam Tevfik Paşa, barış için resmen müttefiklere yaklaşma zamanı geldiğini belirtmişti. Sadrazam, Yunanlıların Anadolu'yu boşaltmaları koşuluyla Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasını savunmuştu. İzzet Paşa, Ali Rıza Paşa ve Ziya Paşa Trakya'nın Yunanistan'a bırakılması görüşüne karşı çıkmışlardı, ama sadrazam kendi görüşünde direnmişti. Bu tutum sultandan kaynaklanıyordu. Ama Mustafa Kemal Paşa İstanbul hükümetine 24 Eylül'de şöyle karşılık vermişti:" (Y.N.)

ORDU KUMANDANI ALİ İHSAN PAŞA'YA*

(26 EYLÜL 1921)

Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşa Hazretleri'ne

Ankara'dan: 26 Eylül 1921

Düşman esaretinden kurtularak vatanımıza kavuşmalarını hepimiz büyük sevinç ile telakki ettik. Ordumuza mazide olduğu gibi büyük hizmetler vereceğinize itimadımız büyüktür. Doğruca Ankara'ya teşrifinizi rica ederim. Seyahatinizin kolaylaştırılması için ilgili memurlara emir verilmiştir, Efendim.

Başkumandan
Mustafa Kemal

* Ali İhsan Sâbis, *Harp Hâtıralarım*, c.5, Güneş Matbaacılık, Ankara, 1951, s.38-39.
Belge, kaynakta, "26 Eylül'de Söke'de istirahat ile yol hazırlığı yaptım. 27 Eylül 1921 Salı günü sabahı Söke'den hareket ederken Mustafa Kemal Paşa'dan şu cevabı aldım:" açıklamasıyla yer almaktadır. (Y.N.)

AZERBAYCAN SOSYALİST ŞÛRA CUMHURİYETİ ANKARA TEMSİLCİSİ İBRAHİM ABİLOF BEYEFENDİ'YE*

(27 EYLÜL 1921)[1]

Azerbaycan Sosyalist Şûra Cumhuriyeti Ankara Temsilcisi
İbrahim Abilof Beyefendi'ye

Anadolu ve Rumeli Türklerine bunca bağlar ile bağlı olan kardaş Azerbaycan milleti temsilcisi sıfatıyla memleketimize yüksek teşriflerinden dolayı hoş geldiniz der ve bu vesileyle ihtiramlar arz ederim, Efendim.

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye,* 30 Eylül 1921, Numara: 308, s.1; D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - S. Rusya. K. 28-30/A. 18'den aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.I, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.406. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.416. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Belge *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*'nda 27 Eylül 1921 tarihiyle yayımlanmış. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te ise belgenin tarihi bulunmuyor, ancak belgeye 29 Eylül 1921 tarihiyle yer verilmiş. (Y.N.)

AZERBAYCAN SOSYALİST ŞÛRA CUMHURİYETİ ANKARA TEMSİLCİSİ İBRAHİM ABİLOF BEYEFENDİ'YE*

(27 EYLÜL 1921)[1]

Tel

Ankara, 27.9.37 [1921]

Azerbaycan Sosyalist Şûra Cumhuriyeti Ankara Temsilcisi
İbrahim Abilof Beyefendi'ye

Sakarya muzafferiyeti münasebetiyle Türkiya Büyük Millet Meclisi orduları ve şahsım hakkında gösterilen sıcak tebriklere teşekkürler arz eylerim. Ana topraklarıyla mazlum Doğu milletlerinin hayat hakkını ve bağımsızlığını müdafaa uğrunda giriştiğimiz bu büyük mücadelenin yakın vade zarfında hak ve adaletin mukaddes zaferleriyle neticelenmesi hakkındaki kanaatinize samimiyetle katılır ve bu vesileyle ihtiramlar takdim eylerim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan Gazi
Mustafa Kemal

* *Hâkimiyeti Milliye*, 30 Eylül 1921, Numara: 308, s.1; D.B.A. (Dışişleri Bakanlığı Arşivi) - S. Rusya. K. 38. Türk-Azerbaycan Münâsebatı. 30/A. 18'den aktaran: *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, c.I, Hazırlayan: Bilâl N. Şimşir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.405. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Hazırlayan: Nimet Arsan, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1964, s.416. *Hâkimiyeti Milliye*'deki eski yazı metin Ahmet Hezarfen tarafından okunmuştur.

1 Belge *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*'nda 27 Eylül 1921 tarihiyle yayımlanmış. *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*'te ise belgenin tarihi bulunmuyor, ancak belgeye 29 Eylül 1921 tarihiyle yer verilmiş. (Y.N.)

BOLU GENÇLER BİRLİĞİ RİYASETİ'NE*

(28 EYLÜL 1921)

Bolu Gençler Birliği Riyaseti'ne

Tebriklerinize samimane teşekkürler ederim, Efendim.

28.9.37 [1921]

Türkiya Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

* *Türkoğlu*, 2 Ekim 1921, No: 8, s.1. Eski yazı metin Kemal Şenoğlu tarafından okunmuştur.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDE KONUŞMA

BATI CEPHESİ'NDEKİ MUHAREBELERDE FEDAKÂRLIK GÖSTERMİŞ OLAN 129 ZATIN TALTİF EDİLMESİ HAKKINDA TEZKERE*

(29 EYLÜL 1921)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Batı Cephesi'nde cereyan eden muharebeler esnasında ateş altında fedakârlık göstermiş olan 129 zatın künye defteri ekte takdim kılınmıştır. Adı geçenlerin Türkiye Büyük Millet Meclisi takdirnamesiyle taltif usulü hakkındaki kanun hükümlerine göre birinci defa olarak takdirname ile taltifleri için gerekli muamelenin yapılmasını rica eylerim, Efendim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Mustafa Kemal

[...]

Reis (Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi): Efendim, yine bu hususa ait bir tezkere vardır.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim bu defterden hariç değildir. Defterin nihayetinde onlara dair de izahat vardır.

Vehbi Efendi (Konya): [...] Efendim! Bu yapmış olduğumuz kanunla teyit edilen bir meseledir. Dolayısıyla bu da aynen zabıt ceridesine geçsin ve gazetelerle de yayımlansın.

Reis (Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi): Zaten zabıt ceridelerine geçecektir.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, yüksek heyetiniz tarafından takdirname ile taltif olunması tensip buyrulacak zevatın isimlerini okumak da ayrıca bir taltif makamındadır.

[...]

Vehbi Efendi (Konya): [...] Bu defterde isimleri okunan efendiler, hepsi memur-

* *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre 1, c.13, TBMM Matbaası, 2. Basım, Ankara, 1958, s.49-55.

dur. Şimdiye kadar ahaliyi affetmek zamanı gelmedi mi? Konya'da ahali hâlâ asılacak mı? Ahaliye af yok mu? Şu sözü söylemek için buraya geldim.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Konya ahalisinin affı zamanı da gelecektir zannederim. Henüz o zamanın gelmiş olduğu kanaatinde değilim. Onun zamanı da gelecektir.

[...]

Reis (Birinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi): Efendim, bu İstiklâl Madalyası'na hak kazanan zevatın künyeleri Heyeti Vekile'den geçmiş, buraya öyle geliyor.

Mehmet Şükrü B. (Karahisarı Sahib): Burada biz yapacak olursak nasıl olur.

Gazi Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendim, Başkumandanlık bunu tasdik etmiş, fakat özel kanun icabınca yüksek huzurunuza arz edilmiştir.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ GİZLİ OTURUMUNDA KONUŞMA İNGİLİZLERLE ESİR MÜBADELESİ HAKKINDA* (29 EYLÜL 1921)

Mustafa Kemal Paşa (Ankara): Efendiler, bu mesele hakkında Hariciye Vekili lazım gelen malumatı verdiler. Benim arz etmek istediğim, bu meseleyi anlayış suretimdir. Benim anladığıma göre, tutukluların ve esirlerin alışverişi meselesi değil. Gerçi, birçok zamanlar muhtelif vesilelerle bizim elimizde bulunan esirleri kurtarmak istediler. Fakat kendi ellerinde bulunan esirleri vermekte cimrilik ediyorlardı. Daima bizi aldatmak ve elimizdeki esirleri almak fikrini takip ediyorlardı. İngilizlerin takip ettikleri görüş, gösterdikleri muamele bundan ibarettir.

Fakat son muzafferiyeti müteakip, hemen onun tecelli günlerinde İngilizler bir yaklaşma zemini aradılar ve bunu vücuda getirebilmek için derhal bize hiç sormaksızın Malta'da bulunan tutuklularımızı tamamen bırakmaya karar verdiler. Bize ulaşan malumat bu ayın nihayetinde veyahut önümüzdeki ayın on beşinde tutuklularımızın hepsi İnebolu'ya gelecekti. Ancak buna karşılık rica ederiz, siz de bizim esirlerimizi bırakınız şeklinde müracaatta bulunacaklar. Mesele bundan ibarettir. Ancak garnizon subayları arasından hakikaten kötü muamele görmüş olanlardan birtakımları vardır, ki bunlar yedi veya sekiz kişiden ibarettir. Bunların hakikaten fenalık yapmış olduklarını biz de işitiyoruz. Bunları kolaylıkla bırakmak istemiyoruz. Şimdi hükümetin düşündüğü şey, mademki İngilizler böyle yaklaşma zemini arıyorlar ve bunun da husul bulmasını istiyorlar. Biz de tabii böyle şeylerden kaçınıyoruz. Dedik ki: Bu yedi sekiz kişiyi mühim bir nokta olarak elimizde tutalım. Diyelim ki, hayır onlar üzerindeki hukukumuzu da muhafaza ediyoruz. Siz bırakmak istediklerinizi gönderiniz. Buna karşılık esirlerinizi göndereceğiz. Böyle bir karar alınmıştır. İngilizlerin görüşünü izah eder bir telgraf vardır ki, bugün gelmiştir. Refet Paşa Hazretleri ile öteden beri devam eden haberleşmelerin son kısımlarını okuyayım, maksat daha iyi aydınlanacaktır. Şemnuniden bir mektuptur efendim. Oradaki tutukluların onların yaptıkları gibi tahliyelerini temin, esirleri büyük bir süratle iade etmek siyasi menfaatlarımız gereğidir. Bendeniz böyle değerlendiriyorum. *(Uygun sesleri.)*

* *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, c.2, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.244.

ÇİÇERİN'E*

(29 EYLÜL 1921)

Ankara
29 Eylül 1921

Sayın Tam Yetkili Temsilci,

Büyük bir memnuniyetle tebrik mektubunuzu almaktan şeref duyduğumu size bildiririm.

En zor anlarda davamızın haklılığını ve Türk halkının özgürlük ve bağımsızlık mücadelesinin meşruluğunu tanımakta tereddüt etmeyen Sovyet Rusya halkının emekçileri adına olan tebrikleriniz beni çok mütehassis etti.

Tebriklerinizi ordumuza ilettim. Tebriklerinizin istila ve kölecilik hayallerine kapılmış emperyalizmin yıkılmasında ordumuza büyük bir maneviyat sağladığından katiyetle eminim.

Sayın Tam Yetkili Temsilci,

Teşekkürlerimi arz ederek en derin saygılarımı kabul etmenizi dilerim.

* Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı Arşivi, F: 132, op: 4, p: 7, d: 40, 1-5'ten aktaran: *Mejdunarodnaya Jizn* dergisi, 1963, sayı 11, s.150. Rusça metin Mehmet Perinçek tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

SAİB BEY VASITASIYLA ZÜBEYDE HANIM'A*

(29 EYLÜL 1921)

Saib Bey Vasıtasıyla Validem Zübeyde'ye

E.N.L.?E.?.N.D.Y.H.[1]

Benim için dünyevi mükâfatların en ulvisi olan tebriklerinizle mesut oldum. Sizi görmek hususundaki hasretimin derecesi ifade edilemez. İlk fırsatta sizleri buraya getirtmeye girişeceğim. Tam bir sükûn ve istirahatle haberimi beklemenizi ve memleketimizin kurtuluşuna yönelik dualara devam etmenizi rica ile ellerinizden ve Makbule'nin gözlerinden öperim.

29.9.337 [1921]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Müşir Gazi
Mustafa Kemal

* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, 1/7895, Dosya 10, Fihrist 62/1'den aktaran: Dr. Mustafa Keskin, "Mustafa Kemal Paşa'nın, Kendisine Müşirlik Rütbesi ile Gazilik Unvanının Verilmesi Dolayısıyla Annesiyle Mektuplaşması", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ocak 1987, sayı 307, s.36. Ayrıca bkz. Hüsnü Himmetoğlu, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*, c.2, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1975, s.417.

1 Bu ibare, *Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları*'nda yok. (Y.N.)

BATI CEPHESİ KUMANDANLIĞI'NA*

(29/30 EYLÜL 1921)

Batı Cephesi Kumandanlığı'na

C: 29/30.9.37 [1921] şifreye

Düşmanın Karahisar'daki kuvvetlerini ne suretle ve ne kadar kuvvetle takviye ettiğine dair malumatımız açık değildir. Karahisar'daki düşman kuvvetlerine karşı plan dahilinde kuvvetlerimizin ve harekâtının olumlu netice vereceğine dair olan itimadımızı zaafa uğratacak kati malumat mevcut değildir. Dolayısıyla beklemek ve kuvvet artırmak için gecikmeyle geçirilecek zamanda neticenin lehimizde olabilmesi şüphelidir. Bundan dolayı, 5. Kolordu'ya evvelce kararlaştırıldığı üzere seri ve kati hareket için olan emrin yenilenmesi lazımdır. Bundan sonra hasıl olacak vaziyete göre yeni tedbirler söz konusu olabilir. Bu görüşe göre icraat hakkındaki emirlerinizin âcizlerine de bildirilmesini rica ederim. 29/30.9.37 [1921]

Başkumandan
M. Kemal

* Korgeneral Bâki Vandemir, *Türk İstiklâl Harbinde Sakarya'dan Mudanya'ya Kadar/ 1. Kısım*, (140 Sayılı Askeri Mecmuanın Tarih Kısmı) Genelkurmay Başkanlığı Askerî Basımevi, İstanbul, 1946, s.237-238.

DİZİN

16 Mart vakası, 142.
23 Nisan Bayramı, 146.

Abdullah Azmi Efendi, 84.
Abdullah Efendi (Isparta Mebusu), 166.
Abdullah Efendi (Silvan'da Belde Müftüsü ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti Reisi), 215.
Abdurrahman Yusuf Paşa, 188.
Abdülgafur Efendi (Karesi Mebusu), 33, 74.
Abdülhalim Çelebi (Konya Mebusu), 200.
Abdülkadir Bey (Elaziz Vali Vekili), 119.
Abidin Bey (Lâzistan Mebusu, Dr.), 262.
Adalar, 209.
Adalet, 144, 153, 167, 289, 324, 374, 423, -siz, 409, -sizlikler, 320.
Adana Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 205.
Adana, 25, 91, 98, 104, 144, 165, 181, 182, 205, 294, - mıntıkası, 387.
Adapazarı, 68, 314
Adli, - makamlar, 82, - memuriyetler, 72.
Adliye işleri, 72.
Adnan (Adıvar) Bey (Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Sanisi, Dr.), 74, 83, 91, 94, 98, 112, 280, 283, 284, 285, 354, 380, 397.
Af, 113, 233, 426.
Afgan, 226, 233, -lılar, 200, - bayrakları, 200, - hükümeti, 200, - heyeti, 132, - milleti, 323, - ordusu, 633, - sefarethanesi, 200.
Afganistan, 70, 132, 200, 201, 235, - devleti, 201, - emiri, 63, - sefiri, 323.
Afrika, 36, 225.
Afyonkarahisar (Karahisarı Sahib), 117, 128, 129, 155, 156, 406.
Ağahan, 212.
Ahali, 38, 52, 55, 62, 63, 68, 69, 78, 82, 87, 95, 108, 126-129, 155, 191, 209, 216, 233, 268, 286, 287, 293, 294, 298, 304, 308, 312, 395, 400, 426.
Ahitnameler, 163.
Ahmet Bey (Trabzon Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Merkeziyesi Reisi), 219.
Ahmet Han (Afgan Heyeti Reisi) bkz. Sultan Ahmet Han.
Ahmet İzzet Paşa, 28, 34, 64, 218, 227, 420.
Ahmet Muhtar Bey (Hariciye Vekili, İstanbul Mebusu), 51, 100, 139, 166.
Ahzı asker bkz. Askerlik Şubesi.
Ajanslar, 268.
Akçay köyü, 128.
Akdağmâdeni, 68.
Akdeniz, 98.
Aksaray, 258, 259, 294.
Akşam, 85.
Alancak, 404.
Albayrak gazetesi, 207.
Alemdar, 48.
Alexandropol Antlaşması, 62, 63.
Ali Ekrem (Bolayır) Bey (Namık Kemal'in oğlu), 122.
Ali Fuat (Cebesoy) Paşa (Moskova Büyükelçisi), 97, 167, 172, 173, 177, 185, 199, 206, 225, 226.
Ali İhsan (Sâbis) Paşa (Ordu Kumandanı), 421.
Ali Münip Bey (Eski Nafıa Vekili), 184.
Ali Rıza Paşa, 420.
Ali Şir, 233.
Ali Ulvi Bey (Burdur Mebusu), 262, 263.
Alkollü içkiler, 71.

Allah, 31, 67, 83, 84, 91, 138, 143, 190, 267, 269, 276, 287, 407, 408, -ın adaleti, 324, -ın inayeti, 284, 286, 324.
Alman tüfekleri, 304.
Almanlar, 143, 289, 374.
Almanya, - Hariciye Nezareti, 225, - Karargâhı, 315.
Alpu köyü, 407.
Altın ruble, 126, 130.
Altıntaş, 402.
Amasra, 167, - limanı, 378.
Amasya, 125, 146, 178, 309, 339.
Amele, 154.
Amerika, 362, - kamuoyu, 64.
Amerika Birleşik Devletleri (ABD), 61, 221, 223.
Amerikalı, - fen müşavirleri, 61, - gazeteci, 59, - gazeteciler, 28, -lar, 64, 222, 223.
Amerikan, - hükümeti, 223, - kamuoyu, 62, - mektepleri, 61, - milleti, 61, - teknisyenleri, 61, - tütün şirketleri, 222, - yardımı, 61, - yardım ve hayır müesseseleri, 222.
Anadolu, 30, 31, 34, 61, 63, 67, 68, 85, 94, 95, 97, 102, 103, 122, 136, 145, 146, 150, 185, 186, 188, 197, 200, 206, 221, 222, 274, 286, 289, 294, 346, 362, 374, 375, 386, 390, 399, 402, 403, 420, - dağları, 36, - delegeleri, 66, - halkı, 33, 256, 391, - heyeti, 85, - Hıristiyanları, 94, - kahraman ordusu, 395, - muharebeleri, 408, - mukavemeti, 143, - müdafaası, 31, 361, - sahilleri, 191, - seyahati, 64, - Türkleri, 63, 422, - yaylaları, 36.
Anadolu Ajansı, 60.
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, 38, 39, 57, 82, 104, 105, 108, 118, 119, 124, 125, 137, 146, 148, 155, 156, 159, 167, 181-183, 208, 215, 216, 221, 222, 246, 249, 252, 253, 259, 267, 268, 287, 293, 311, 312, 328, 329, 331, 396, - Heyeti Merkeziyesi, 140, 146, 148, 149, 152, 295, 387, - Teşkilatı, 160, 247, 311.
Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu, 158, 167, 181, 182, 217, 221, 246-248, - Program ve Tüzüğü (Nizamnamesi), 159, 168.
Anafarta muharebeleri, 395.
Anarşi, 248.
Anavatan, 413.
Anayasa, 72, 374.
Anayurt, 287.
Andırın Müdafaai Hukuk Riyaseti, 168.
Anglo İtalyano Denizcilik Şirketi, 212.
Ankara, 23, 24, 26-30, 32, 33, 35, 38-41, 43-46, 48-58, 66-68, 79-81, 88, 92-94, 98, 99, 102-104, 107, 108, 113, 114, 116, 118, 121, 123-126, 137, 139, 141, 142, 147-150, 152, 154, 155, 158, 159, 162, 163, 167, 171, 173, 179-182, 184, 186-188, 190-192, 194, 196-200, 203, 205-209, 212, 214-216, 218, 222-225, 227-232, 236, 246, 252, 253, 255, 258-260, 267, 269-274, 276-279, 281, 282, 288, 289, 293-295, 300, 317-319, 322, 329, 338, 344, 345, 347, 348, 351, 353, 362, 363, 386, 387, 390, 395, 399, 403, 419, 421-423, 428, - hükümeti, 130, 221, 223, 226, - istasyonu, 203, - istikameti, 321, - ovası, 362, - ricali, 227.
Ankara Belediyesi, 197.
Ankara Darülmuallimatı (Kız öğretmen okulu), 171.
Ankara Menzil Müfettişliği, 295.
Anlaşma, 163, 165, 178, 204, -lar, 164.
Antalya, 35, 47, 75, 104, 112, 191, 209, 235, 259.
Antep (Ayıntab) bkz. Gaziantep.
Antlaşma, 32, 34, 42, 71, 80, 203, 209, 211, 223, 362, -lar, 71, 210, 218.
Anzavur, 30, 68.
Arab, - hükümetleri, 226, - ihtilali, 225, - milletleri, 225, 226, - reisleri, 226.
Arabistan, 36.
Arapören, 407.
Ardahan, 52-55, 63, 69.
Arif Bey, 244, 330.
Artvin, 53-55, 63, 69.
Asayiş, 69, 71, 96, 322, -sizlik, 320, 321, -sizlikler, 68.
Asi, 41, -ler, 68.
Asker, 98, 101, 191, 233, 313, 390, 395, 398, 404, 414, - aileleri, 396, - arkadaşlar, 281, - çıkarma, 222, - kıyafeti, 128,

-ler, 72, 115, 132, 144, 213, 256, 279, 323, 374, 391, 396, 406 - sevki, 254.
Askeri, 240, - ambarlar, 301, - bando, 200, - birlikler, 62, 342, - erkân, 399, - görevliler, 255, - harekât, 51, 338, 401, 411, - hizmet, 209, 293, 333, - hükümet, 304, - kıtalar, 72, - kontrol, 79, - kuvvet, 374, - makamlar, 82, - memurlar, 258, 311, - meseleler, 59, - muvaffakiyet, 319, - münasebetler, 223, - rical, 144, - tedbir, 55, - vaziyet, 162, 257, 288, 311, 314, - vaziyetimiz, 262, - yığınak, 55, - zafer, 79.
Askeriye, - memurları, 293, - ricali, 247.
Askerlik, 242, 278, 386, - çağı, 258, - hizmeti, 256, - şubeleri, 295, - şubesi, 262, 264, 275, 235, 309.
Associated Press, 362.
Asya, 225, - meseleleri, 60.
Aşir Bey (Antalya Mutasarrıfı), 104.
Aşiret, -ler, 119, - reisi, 119, - reisleri, 313.
Ata Bey (Dahiliye Vekili, Niğde Mebusu), 25, 188, 189.
Ataşemiliter, 206, 235.
Atıf Bey (24. Fırka Kumandanı), 27.
Atıf Bey (Eski Ankara Mebusu), 184.
Atıf Bey (Kayseri Mebusu), 86.
Atina, 222, 319.
Av tüfekleri, 304.
Avam Kamarası, 410.
Avni Bey (Saruhan Mebusu), 182.
Avrupa, 42, 164, 165, 178, 203, 391, 408, 410, -lılar, 165, 222, - kamuoyu, 203, - ajansları, 212.
Avusturya, - manlihiri, 304, - tüfeği, 304.
Âyan, 31.
Aydın, 35, 145, 396, 412.
Ayıntap bkz. Gaziantep.
Azerbaycan, 51, 52, 70, 100, 154, 422, 423, - hükümeti, 51, 271, - milleti, 422, - Sosyalist Şûra Cumhuriyeti, 42, 423, - Şûra Hükümeti, 154.
Aziz Samih Bey (Batum Başşehbenderi), 400.
Babıâli, 145, 209.
Bafra, 371.
Bağımsız, 31, 40, 61, 95, 200, 237, 326, - devlet, 37, - millet, 203, - siyaset, 163, - toprak, 34.
Bağımsızlık, 30, 31, 34, 36, 37, 55, 60, 63, 66, 67, 69, 70, 72, 79, 85, 102, 103, 108, 114, 122, 127, 130, 138, 142-144, 146, 154, 159, 160, 167, 172, 181, 183, 197, 200, 204, 210, 211, 222, 223, 226, 228, 246, 287, 289, 314, 325, 364, 389-391, 393, 395, 399, 408, 410, 413, 414, 423, 428, - davası, 34, 338, mutlak -, 31, - mücahedesi, 200, - ruhu, 145, - şerefi, 73, tam -, 108, 163, 178, 204, 210, 211, 223, 289, 324, adli tam -, 204, 228, askeri tam -, 204, 228, iktisadi tam -, 204, 228, kültürel tam -, 204, 228, mali tam -, 204, 228, siyasi tam -, 204, 228, - timsali, 201.
Bağış, 296.
Baha Bey, 234.
Bakû, 234.
Bâlâ, 320, 380, 387.
Balkan Harbi, 209, 414.
Baltalık Kanunu, 72.
Banka, 233.
Barış, 31, 33, 37, 52-55, 59, 60, 62, 63, 69-71, 95, 98, 144, 153, 159, 160, 164, 165, 181, 204, 223, 246, 289, 410, 420, - anlaşması, 166, - evresi, 80, - görüşmeleri, 85, - heyeti, 85, -ın yolları, 31, - ilkeleri, 80, - meselesi, 85, -sever, 70, 85, 410, - şartları, 59, 79, - zamanı, 62.
Basın, 222, 223.
Basri Bey, 75, 263.
Başkomutan, 361.
Başkumandan, 276, 277, 297, 299, 300, 302, 303, 305, 309, 323, 329, 332-337, 339, 341, 345, 350, 359, 360, 364, 375, 376, 377, 381, 383, 386, 387, 389, 394, 400, 401, 411, 412, 416, 417, 419, 421-423, 429, 430, -lar, 318, - vekili, 274.
Başkumandanlık, 273-275, 280, 286, 288, 289, 293, 322, 323, 328, 346, 366, 374, 383, 385, 426, - delegesi, 317, - Kanunu, 317, - Raporu, 357, - teklifi, 279, - vazifesi, 284, 324.

Başlepeler, 406.
Batı, 69, 72, 82, 98, 236, 289, 351, - âlemi, 70, 361, - âlemleri, 70, - emperyalistleri, 97, - emperyalizmi, 130, - kapitalizmi, 130, - ordusu, 260, 309, 383, 387, -ya eğilimli siyaset, 163.
Batı Anadolu, 102.
Batı Cephesi, 27, 45, 46, 68, 87, 93, 111, 114, 115, 117, 132, 187, 238, 240, 241, 245, 251, 257-261, 276, 283, 286, 288, 290, 294, 313, 315, 325, 329, 333, 336, 338, 339, 346, 349, 355, 356, 376, 378, 380, 382, 384, 385, 388, 389, 394, 395, 408, 411, 415, 418, 425, 430.
Batum, 52, 53, 54, 63, 97, 100, 123, 400, - limanı, 55, - meselesi, 63.
Bayezid, 262.
Bayındırlık, 61, 69.
Bayrak, 73, 201, - çekme töreni, 200.
Bayram Fehmi Bey (Kayseri Mutasarrıfı), 104.
Bayram, 197, 202, 313.
Bedirhan ailesi, 188.
Behçet Bey (Kângırı Mebusu), 74, 84.
Bekir Sami (Kunduk) (Hariciye Vekili, Amasya Mebusu) Bey, 23, 66, 78, 80, 93, 163-166, 178, 203.
Bekir Sıtkı Efendi (Gümüşzade), 155.
Belçika tüfekleri, 304.
Belediye, 308, - meclisleri, 312, - riyasetleri, 287.
Belediye Ticaret Odası, 293.
Benoit bkz. Papa 15. Benoit.
Benzin, 306.
Berlin, 206, 225.
Berthe-George Gaulis bkz. Gaulis, Berthe-George.
Besim Atalay Bey (Kütahya Mebusu), 75, 86.
Beşköprü, 379.
Beyanat, 79, 85, 145, 227, 399.
Beyanname, 28, 41, 42, 125, 127, 128, 235, 256, 278, 286, 287, 342, 390, 413.
Beylikköprü, 327, 349, 379, 403, 404, 406.
Beyrut, 269.
Biga, 313, - havalisi, 68.
Bilecik, 128, 129, 188, 227, 278, 385.
Birinci İnönü Zaferi, 401.
Bitlis, 217.
Black Jumbo, 78.
Boğazlar, 59, 362, - meselesi, 60.
Bolşevik Cumhuriyeti, 70.
Bolşevik, 52, -ler, 54, 199, 225, 362, -lik, 52, 60, 195.
Bolu Gençler Birliği, 424.
Bolu, 68, 73, 101, 104, 216, 233, 258, 259, 279, 283, 294, 313, 408, 411, 424.
Bomba, 128, 377.
Bombardıman, 222.
Borç, dış -, 79, devlet -ları, 79.
Bouillon, Franklin, 192, 203, 223.
Bozcaada, 209.
Bozhöyük (Bozöyük), 114, 128.
Brest-Litovsk Antlaşması, 62.
Briand (Briyan), 80, 203.
Britanya, 53.
Bulgar manlihiri, 304.
Bulgarlar, 34, 234.
Burdur, 42, 137, 259, 262.
Bursa, 25, 74, 75, 86, 90, 129, 182, 200, 314, 401.
Bütçe, 47, 58, 130, 169, 205, 321, - kanunları, 72.
Büyük Millet Meclisi, 23, 25, 28, 31, 32, 35-37, 41-43, 45, 47, 49, 51, 53, 58, 66-68, 71, 73-75, 83, 85-88, 90, 94, 96, 98, 100, 102, 104, 106, 111-113, 115, 120, 134, 135, 141, 151, 155, 157, 159, 160, 163, 167, 168, 172, 176, 177, 181, 185, 187, 202, 206, 212, 216, 223, 229, 246, 254, 257, 258, 260, 262, 264, 272-274, 284-286, 288, 290, 297, 299, 300, 303, 306, 311, 317, 324, 328, 331, 334, 339, 346, 363, 364, 377, 382, 393, 397, 401, 425, 427, Birinci -, 159, - Hükümeti, 200, 209, 226.
Büyükçalış, 404.
Büyükelçi, 97, 173, 199.
Büyükgökgöz, 349, 404.
Büyükköprü, 403.
Büyüler (Piyolar), 129.

Cafer Bey, 102.
Cambaklı, 340.

Camiler, 128.
Canik, 182, 216, 309, 339.
Casus, 278.
Cebelibereket, 51, 83, 84.
Celâl Bey (Genç Mebusu), 84.
Celalettin Arif Bey (Erzurum Mebusu, Reisisani), 49, 50, 74, 107, 191, 209, 249.
Cemal Paşa, 226.
Cemâl Bey (Sivas Valisi), 113.
Cemil Cahit Bey (4. Grup Kumandanı), 366.
Cemiyet, 38, 39, 57, 104, 108, 118, 119, 124, 125, 137, 148, 149, 152, 155, 156, 160, 167, 181-183, 205, 215-217, 219, 222, 233, 249, 253, 268, 287, 293, 311, -ler, 144, - teşkilatı, 312.
Cemiyet-il İttihat El İslami Heyeti, 269.
Cemiyeti Akvam, 64.
Cenabı Hak, 72, 132, 167, 233, 237, 391, 410, 414.
Cennet, 77.
Cenub-u Dumru, 379.
Cephane, 54 62, 133, 212, 267, 294, 304, 361, 378.
Cephe Zammı Kanunu, 72.
Cevad, 234.
Cevat Ramiz, 254.
Churchill, Winston, 80.
Cihan, 36, 37, 54, 67, 397.
Cihan Harbi bkz. Harbi Umumi.
Cihangirzade İbrahim Bey (Eski Güneybatı Kafkas Hükümet Reisi), 190.
Cihat, 31, 63.
Cinayetler, 62.
Cumhuriyet, 37, 70, 126, 200, 247, 266, 422, 423, -çilik, 247.

Çal Dağı, 366, 377, 405.
Çalış, 366, 379.
Çanakkale, 279.
Çankırı, 74, 84, 90, 258, 259.
Çapanoğulları, 68.
Çar Rusyası, 144.
Çarlık, 62, - devri, 210.
Çeltik, 350, 355, 403.
Çeteler, 62.
Çiçerin (Sovyet Hariciye Komiseri), 23, 52, 60, 225, 226, 373, 428.
Çiftlikler, 127, 129.
Çilingir (Çelinger), 129.
Çobanlar, 327.
Çocuk, 298, -lar, 232, 236, 237, 371, mecmuası, 266.
Çocuk Esirgeme Kurumu, 270.
Çorum, 258, 259, 305.
Çubuk, 365.

Dadaş, 327.
Dağlar, 52.
Dahili siyaset, 70, -ler, 221.
Dava, 32, 172.
De Caix, 79.
Değirmenler, 300.
Delege, 365, - heyeti, 28, 29, 31, 32, 33, 35, 37, 41, 42, 49, 59, 70, 72, 91, 100, 164, 166, 178, 203, 409, -ler, 42, 55, 59, 203.
Demirci Mehmet Efe, 68.
Demokrat, 362.
Deniz, - kuvvetleri, 277, - vasıtaları, 378.
Denizcilik şirketi, 212.
Denizli, 74, 90, 272.
Derby (Lord), 80.
Dereköyü, 365.
Dersaadet, 122, 138.
Dersim, 119, 121, 188.
Devlet, 31, 41, 71, 79, 125, 141, 159, 160, 165, 181, 203, 222, 227, 231, 236, 267, - adamları, 80, - hizmetleri, 72, 227, - idaresi, 172, - kavramı, 248, - kuvvetleri, 42, -ler, 30, 37, 61, 62, 67, 68, 209, 408, 409, - siyaseti, 274, - yöneticileri, 82.
Dikilitaş, 404, 405.
Din, 30 31, 60, 63, 68, 409, - ayrımı, 61.
Dinar, 406.
Dindaş, 95, 323, -lar, 269.
Dini, - ananeler, 37, 63, - gayeler, 410, - mübin, 94, - ruh, 60, - şair, 76, - taassup, 410.
Diplomatik münasebet, 223, -ler, 61.
Divanı Harp, 155.
Diyanet, 346.
Diyarbakır (Diyarbekir), 104, 196, 202, 263.
Doğu Cephesi, 97, 100, 104, 107, 123, 133, 177, 185, 194, 199, 206, 207, 246, 250, 271, 276, 288, 316, 338, 339, 376, 387, - Kumandanlığı, 179.

Doğu, 59, 70, 72, 82, 172, 233, 236, 267, 289, 390, - âlemi, 53, 163, 200, 323, - âlemleri, 70, - dünyası, 172, - Karargâhı, - meseleleri, 60, - milletleri, 423, - ordumuz, 199, - ordusu, 55, 69, 294, 295, - sınırımız, 95, - siyaseti, 123, 163, - Trakya, 223, 362, - vilayetleri, 62.
Doğu'ya eğilimli siyaset, 163.
Doktor raporu, 262, 263.
Dua, 72, 73, 74, 284, -lar, 138, 202, 429.
Dudullu (Durullu), 129.
Dumlupınar, 106, 134, 390, - Meydan Muharebesi, 134, 135, 136.
Dunn, Robert S. (ABD'li İstihbaratçı, Teğmen), 221.
Durak Bey bkz. Mustafa Durak Bey.
Dünya, 36, 42, 49, 59, 60, 63, 70, 99, 115, 145, 163, 203, 247, 248, 314, 315, 374, 405, 411, 414, - kamuoyu, 62, 142, -lar, 77, - tarihi, 114.
Dünyevi mükâfat, 429.
Düşman, 31, 34, 51, 61, 62, 97-99, 109, 11, 117, 127, 128, 129, 135, 136, 143, 144, 187, 199, 226, 241, 242, 245, 257, 260, 267, 277, 289, 313, 315, 321, 326, 327, 330, 336, 340-344, 346, 349, 353, 355-358, 366, 374, 377, 379, 384-386, 391, 392, 394, 395, 397, 399, 403-405, 407, 408, 414, 415, 417, 421, 430, - fırkaları, 134, - fırkası, 251, - hareketi, 327, - işgali, 37, - kaynakları, 316, - kıtaları, 353, - kuvvetleri, 251, 377, 404, -lar, 23, 30, 36, 49, 59, 63, 67-72, 95, 130-132, 144, 145, 167, 228, 231, 236, 284, 286, 401, 402, 409, - müfrezesi, 114, - neferi, 411, - niyetleri, 142, - ordusu, 134, 242, 267, 287, 344, 388, 389, 390, 397, 403, 406, 407, 412, 417, - ölüleri, 114, - parmağı, 320, - safları, 31, - süngüleri, 37, - süngüsü, 43, - taarruzu, 240, 315, - takibatı, 67, - tehdidi, 37, 67.
Düşmanlık cihanı, 31.
Düyûnu Umumiye, 235.
Düyûnu Umumiyei Osmaniye, 64.
Düzce, 68, 102, 313, 385.
Edirne, 101, 182, 184, 411, 412.
Efrat, 81, 82, 88, 111, 233, 268, 286, 308, 313, 327, 346, 401, 408, 418.
Eğitim, 64.
Elaziz Vilayeti, 119, 124, 208.
Elcezire, 294, - Cephesi, 387, - Ordusu, 295.
Elviyei Selâse, 52, 53, 56.
Emekçi, - halk, 130, -ler, 130, 428.
Emin Bey (Bursa Mebusu, Operatör), 74, 83.
Emin Bey (Canik Mebusu), 182.
Emir Paşa (Sivas Mebusu), 84.
Emniyet, 71.
Emperyalist, 199, -ler, 63, 97, 130, 131, 395, - dünyası, 154.
Emperyalizm, 130, 225, 428.
Encümeni Mahsus, 312.
Enternasyonalist, 60.
Enternasyonalizm, 60.
Enver Paşa, 167, 177, 179, 185, 186, 194, 206, 225, 226, 362.
Er, 79, 382, -ler, 82, 258, 326.
Erivan, 52.
Erkekler, 61, 128.
Erkek elbisesi, 298.
Ermeni, 128, - ahalisi, 62,- çeteleri, 62, - hükümeti, 56, 63, - katliamı, 61, - köyleri, 62, - kuvvetleri, 95, -ler, 52, 61, 62, 68, 95, 222, - memurlar, 222, - tehciri, 61, 62.
Ermenistan, 51, 52, 56, 63, 69, 70, 78, - Ermenileri, 68.
Ertuğrul Gazi Türbesi, 127, 128.
Erzurum, 34, 53, 54, 58, 75, 107, 125, 157, 191, 207, 209, 229, 233, 249, 281, 282, 315, 317, 318, 320, 339, 412, - kadısı, 229, - müfrezesi, 102.
Erzurum Kongresi, 59, 159, 181.
Esaret, 31, 71, 95, 142, 210, 395, 421, - zinciri, 34, 144, - ilamı, 31, - kaydı, 73.
Esir, 31, 43, 52, 129, 143, 154, 284, 377, 391, 397, -ler, 78, 127, 212, 213, 222, 427, - mübadelesi, 427.
Esirgeme Derneği, 363.
Eskişehir, 27, 93, 139, 233, 238, 242, 243, 257, 267, 278, 294, 313, 401, 402, 410, 417, - civarı, 260.

Esnaf, 307, -lar, 294.
Eşit millet hakkı, 210.
Eşkıya, 98, -lık, 320.
Eşraf, 119, 129, 217, 235.
Eşref (Kadiri şeyhlerinden), 217.
Ethem (Çerkes) Bey, 68, - kuvvetleri, 313.
Eyüp Sabri Bey, 195.

Fabrika, 97, 300.
Fahreddin (Altay) Paşa (Mersin Mebusu), 106, 135, 285, 389, 415.
Faik Bey (Edirne Mebusu), 101, 229, 315.
Faik Efendi (Muhafız Müfrezesi Kumandanı, Yüzbaşı), 46.
Fakir Efendi (Darülmuallimin Müdürü), 155.
Farisi lisanı, 200.
Fatih, 31.
Felsefe, 232, 237.
Fenni vasıtalar, 334.
Ferdiyetçilik, 63.
Ferit Bey (Heyeti Vekile üyesi ve eski Maliye Vekili), 200.
Ferit Bey (Sorumlu Kâtip), 184.
Ferit (Damat) Paşa, 30, - ihaneti, 141.
Ferit Rasim Bey (Dr.), 198.
Fethi Bey, 234, 352.
Fetvalar, 68, sahte -, 30.
Fevzi (Çakmak) Paşa (Erkânıharbiyei Umumiye Reisi, Müdafaai Milliye Vekili, Heyeti Vekile Reisi, Kozan Mebusu), 30, 46, 176, 192, 194, 203, 223, 251, 280, 281, 283, 285, 288, 330, 332, 335, 338, 340, 343, 358-360, 389, 407, 411, 412, 416.
Feyyaz Âli Bey (Yozgat Mebusu), 86, 255.
Feyziye köyü, 128.
Fırka, 167, 249, 362, -lar, 37, 144.
Fikri Bey (Çubuk'ta telgrafçı), 365.
Fikri kültür, 232.
Fikriye Hanım, 352.
Filistin, 234.
Firar, 129, -iler, 233.
Foch (Fransız Mareşali), 410.
Fotoğraflar, 36.
Franklin Bouillon (Franklin Bouyon) bkz. Bouillon, Franklin.
Fransa, 60, 223, 289, 374, - hükümeti, 203, - kamuoyu, 203.
Fransız, 100, 294, 306, - delegesi, 321, - hükümeti siyaseti, 225, - jandarması, 79, -lar, 52, 54, 68, 79, 144, 163-166, 192, 279, 314, - martini, 304, - temsilcileri, 223, - toprağı, 289.
Fransızca, 411.
Frenginin Meni Sirayeti Kanunu, 72.
Fuat Bey (Kaymakam), 104.
Fuat Bey, 352.
Fuat Paşa (Müşir, Dersaadet'te), 138.

Gaflet, 31.
Galib Paşa (Konya Valisi), 104, 149, 151.
Gani Bey, 234.
Gaspari (Kardinal), 94.
Gaulis, Berthe-George, 139, 289, 374, 375.
Gavri, 234.
Gayrimüslim, 61, 96, 254, - unsurlar, 61, 71.
Gazete, 100, 153, 205, 207, 321, 399, -ci, 59, -ciler, 28, 48, 68, -ler, 425.
Gazi, 422, 423, 429, -ler, 87, -lik unvanı, 411, 412, - unvanı, 414.
Gaziantep (Gazi Ayıntab, Antep), 38, 46, 98, 182, 294, - ahalisi, 69, - gazileri, 87, - mıntıkası, 387.
Gediz, 401.
Genç, 84.
Gençler, 129, 232, 236, 424.
Genel af, 113.
Genel oy, 55.
Genel kurul, 33, 84, 151, 159, 160, 161.
General Guro bkz. Gouraud.
Gerede, 68.
Geyve, 39, 92.
Giresun, 39, 44, 81, 88, 216, 326, - Alayı, 92.
Gizli haberleşme, 34, - oy, 160, 182, - teşkilat, 222, - yazılar, 208.
Gouraud (Fransız Generali), 410.
Göç, 374.
Göçmen, 62.
Göynük Çayı, 385.
Gülnihal Vapuru, 198.
Gümrü, 56, - Antlaşması, 62.

Gümrük, 298, - vergisi, 306.
Gümüş, 271.
Gümüşane, 74, 84.
Gümüşhacıköy, 146.
Gündüzbey, 109, 114, 129.
Güney, 79, - Cephesi, 98, 106, 132, 134, 136.
Gürcistan (Gürcüstan), 40, 51, 52, 55, 63, 70, 78, 123, - hükümeti, 55.
Gürcü, - hükümeti, 53, -ler, 52-55, - milleti, 40, - ordusu, 52, 53, - Sefareti, 55.
Gürcüler, 52, 53, 54, 55.
Güven mektubu, 40, 210.

Haber, 61, 97, 325, 397, -ler, 70, -leşme, 54, 228, -leşmeler, 28, 30, 37, 41, 114, 427.
Hacı Bekir Efendi (Konya Mebusu), 84, 255.
Hacı Doğan Karakolu, 234.
Hacı Hafız Efendi (Gevilzade), 155.
Hacı Mehmet Efendi (Bayezid Mebusu), 262, 263.
Hacı Mustafa Efendi (Ankara Mebusu), 55.
Hacı Necmettin, 217.
Hacı Şükrü Bey, 264.
Hacımusaoğlu, 340.
Hacim Muhittin Bey, 83.
Haçlı, 410, - kahramanlar, 409, saldırıları, 269, - seferi, 63.
Hadi Bey (Polis Genel Md. Siyasi Kısım Şefi), 184.
Hafız İbrahim Efendi (Isparta Mebusu), 398.
Hafız Mehmet Bey (Trabzon Mebusu), 25.
Hafiyeler, 23.
Hain, 222, 256, 267, -ler, 68, 401.
Hainane amaçlar, 222, - tahrikler, 68.
Hak, 31, 142.
Hâkimiyet, 30, 31, 63, 64, 210, 211, - hukuku, 408.
Hâkimiyeti Milliye, 36, 141, 144, 162.
Hakk, 269, 356, 390, -ın inayeti, 336, - yardımı, 260.
Hakkâri, 84, 345.
Hakkı Behiç Bey (Denizli Mebusu), 26, 90.
Halep, 188.
Halide (Edib Adıvar) Hanım, 61, 333.
Halife, 31, 248.
Halil Ağa (Saraçzade, Belediye azası), 155.
Halil Bey (Bolu Mutasarrıfı), 104.
Halil Hulki Efendi (Siirt Mebusu), 412.
Halil İbrahim Bey (Antalya Mebusu), 47.
Halil İbrahim Efendi (İzmit Mebusu), 86.
Halil Paşa, 167, 376.
Halit (Halid) Bey (12. Grup Kumandanı, Kocaeli Kumandanı, Miralay), 39, 48, 92, 239, 251, 265, 326, 385.
Halit (Halid) Bey, 245, 359.
Halk İştirâkiyyûn Fırkası, 172.
Halk Şûralar Fırkası, 167.
Halk, 64, 69, 130, 142, 144, 172, 191, 203, 237, 256, 259, 277, 279, 289, 296, 301, 329, 342, 374, 391, 399, 408, 409, 428, -ın aydınlatılması, 328, - zümresi, 248.
Halkçılık, 70, 247, - cereyanı, 248.
Halkoyu, 362.
Hamdi Bey (Trabzon Mebusu), 182.
Hamdi Efendi (Diyarbakır Mebusu), 263.
Hamdullah Suphi Bey (Antalya Mebusu), 75.
Hami Efendi (Dehşetizade, Belediye Azası), 156.
Hamidiye, 109, 114, 407.
Hanedan, 31.
Hanri (Binbaşı), 228.
Harbi Umumi, 34, 61, 62, 143, 144, 209, 231, 236, 279, 315, 401, 408, 414.
Harbord, James (Amerikan Generali), 62, 64.
Harekât, 51, 52, 56, 102, 106, 134, 143, 195, 239, 240, 241, 245, 326, 358, 365, 381, 401, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 411, 430, - üssü, 289.
Harici hususlar, 173, - siyasetimiz, 70, - siyasetler, 221, - vaziyet, 91.
Harington (İngiliz generali), 212, 228.
Harp, 46, 51, 54, 59, 61, 69 111, 131, 144, 286, 293, 304, 312, 315, 362, 410, - anlaşmaları, 127, - esirleri, 78, - hatti, 98, 99, 127, - ilanı, 53, - karargâhı, 390, - mıntıkası, 277, 409, - raporu, 133, 157, - sahası, 62, - siyaseti, 53, - tarihi, 407.
Harşit nahiyesi, 44.
Hasan Basri Bey (Karesi Mebusu), 75.
Hasan Fehmi Bey (Gümüşane Mebusu, Meclis Reis Vekili), 25, 35, 43, 45, 47, 58, 66, 84, 176, 411, 412, 425, 426.
Hasan İzzet Paşa, 147.

Hasan Raşit (Öymen) Bey, 266.
Hastane, 87, 397.
Hattı müdafaa, 344.
Havran, 225.
Havza, 146.
Hayati Bey (Kalemi Mahsus Müdürü), 234, 352.
Haydar Bey (Kütahya Mebusu), 86, 255.
Haydar (Hilmi) Bey (Van Mebusu), 84.
Haydar Bey, 280, 281.
Haydar Efendi (İdadi Müdürü), 155.
Haymana, 335, 340, 355, 356, 358, 359, 366, 391, 403-405.
Hayvanlar, 308.
Hendek, 68.
Hıristiyan, - ahali, 216, -lar, 94, 95, 282, 409, - unsurlar, 409.
Hıyanet, 30, 61, 136, 247, -ler, 68, - istilaları, 141.
Hıyaneti Vataniye Kanunu, 71, 306.
Hilafet, 33, 64, - makamı, 33, 37, 42, 67, - meselesi, 248, - mevkii, 64, - ordusu, 68.
Hilali Ahmer Cemiyeti, 126, 130, 290.
Hilmi Bey (Pozantı'da Adana Valisi), 104.
Hilmi Bey, 235.
Hilmi Efendi (Dava Vekili, Şileli), 155.
Himayei Etfal Cemiyeti (Çocuk Esirgeme Kurumu), 270.
Hindenburg, 315.
Hint ricali, 36.
Hoca Harun Efendi, 235.
Hoca köyü, 128.
Hoca Raif Efendi, 246, 247.
Hoca Şükrü Efendi (İzzet Akkarzade, Karahisarı Sahip Mebusu), 155.
Homaçlızade Ali, 217.
Hukuk, 30, 38, 42, 57, 60, 82, 88, 103-105, 108, 118, 119, 124, 125, 137, 140, 146, 148, 149, 152, 155, 156, 158-160, 167, 168, 181-183, 205, 208, 211, 215-217, 219, 221, 247-249, 252, 253, 259, 267, 268, 278, 286, 287, 293, 295, 311, 328, 329, 331, 387, 396, 408-410, 427, hükümdarın -u, 248, millet -u, 248.
Hukuki, 249.
Hulusi Bey (Karahisar Mebusu), 275, 276.
Hükümdar, 248.
Hükümet, 28, 30, 31, 33, 34, 40, 41, 49, 51, 53, 55, 56, 58-64, 66-68, 70, 78, 89, 95, 100, 113, 129-131, 140, 142, 143, 154, 159, 163, 164, 166, 169, 172, 178, 182, 190, 194, 199, 200, 203, 209, 211, 221-223, 225-227, 247-249, 264, 267, 268, 271, 281, 288, 304, 312, 320-322, 352, 362, 373, 390, 398, 401, 403, 409, 410, 420, - adamları, 144, - darbesi, 52, - havzası, 71, 96, - heyeti, 311, 351, - memurları, 69, 82, - ricali, 144, - şekli, 247, - teşkilatı, 311, 312.
Hür, 31, 76, 154, 200, 391, 408, - devletler, 210.
Hürriyet, 31, 37, 71, 76, 77, 85, 141, 143, 395, 410, - şartları, 95.
Hürriyet Oteli, 235.
Hüseyin Avni Bey (Erzurum Mebusu), 52, 53, 54, 58, 107, 229, 249, 318, 326.
Hüseyin Efendi (Müftü), 155.
Hüseyin Refet Bey, 235.
Hüsrev (Gerede) Bey (Müdafaai Milliye Encümeni Mazbata Muharriri, Trabzon Mebusu), 281, 377, 380.

Ilgaz Boğazı, 243.
Ilgın, 68.
Ilıca, 404, - vadisi, 366, 403.
Irak, 63, 70, 188, 408.
Irk, 63, 76, 77, 94, - ayrımı, 61.
Irktaşlar, 95.
Islahat Grubu, 221, 248.
Isparta, 152, 166, 258, 259, 398.

İbrahim Abilof Bey (Azerbaycan Sosyalist Şûra Cumhuriyeti Ankara Temsilcisi), 422, 423.
İbrahim Efendi (Ziraat Bank Müdürü), 155.
İcra Vekilleri İntihabı Kanunu, 71.
İçel, 83, 84, 309, 339.
İdam, 211, 304, - kararı, 70, - kararnamesi, 163, 203.
İdarei Vilayet Kanunu, 69.
İdari teşkilat, 247.
İhanet, 141, 300, 309.
İhbar, 23.
İhracat, 69.

İhsan Bey (Cebelibekeret Mebusu), 51, 83, 84.
İhsan Paşa (Ankara Valisi), 200.
İhtilal, 225.
İhtiyat Grubu, 326.
İkinci İnönü Meydan Muharebesi, 126, 171.
İkinci İnönü Zaferi, 122, 153, 402.
İktisadi, 80, - hükümler, 79, - işler, 69, - kalkınma, 61, 64, - meseleler, 59, 78.
İktisat, 58.
İleri, 68.
İlhak, 31, 37.
İlim, 232, 237, 275.
İlkokul, 44.
İlmi, 248.
İltica, 378.
İltihak, 52, 73, 398, 401, 402.
İlyas (Kaptan), 234.
İman, 43, 76, 127, 142, 204, 211, 276, 323, 324, 364, 390, 413, 414.
İmar, 61.
İmroz, 209.
İnanç, 248.
İnebolu, 116, 147, 192, 198, 212, 222, 228, 233, 347, 348, 427.
İngiliz, - bandıralı, 88, - bombaları, 377, - devlet adamları, 80, - esirleri, 212, - Genel Karargâhı, 78, - kamuoyu, 80, -ler, 23, 28, 34, 52-54, 60, 79, 100, 144, 165, 188, 199, 212, 279, 314, 315, 321, 378, 427, -lerin oyuncağı, 51, - mücadelesi, 53, - nüfuzu, 51, - ordusu, 267, - parmağı, 51, 320, - siyasi ricali, 70, - subayı, 100, - tehdidi, 141, - temsilcileri, 223, - tesiri, 51, - teşvikleri, 52, - torpidosu, 228, - tüfeği, 304.
İngiltere, 60, 62, 64, 79, 80, 212, 224, - emperyalistleri, 63.
İnler Katrancı, 340, 379, 403.
İnönü, 110, 111, 171, 286, 390, 401, 402, - mevzii, 117, - Meydan Muharebeleri, 114, 134, 136, - Muharebe Meydanı, 114, 129, - muzafferiyeti, 134.
İnsan, - hakları, 127, -lar, 313, -lık dünyası, 411, -lık muamelesi, 397.
İnsani, - eğilimler, 65, - ıstıraplar, 61, şartlar, 95.
İnsaniyet, - âlemi, 70, - cihanı, 71, -kârane hareket, 131.
İnzibat, 99, 232, 237, 351.
İran hükümeti, 70.
İrlanda, 62.
İrtica, 107, 141.
İslam, 31, 94, 132, - ahali, 68, 70, 127, 129, - âlemi, 33, 34, 200, - birliği, 62, - dini, 30, - diyarları, 36, - erkekleri, 128, - gençleri, 129, - halifesi, 248, - hükümeti, 200, - hükümetleri, 63, - kadınları, 127, - Kongresi, 235, - köyleri, 128, - ordusu, 132, - ruhu, 31, - vatandaşlar, 409.
İslamın kurtuluşu, 202.
İslamiyet, 63, 71, 200.
İsmail Hakkı, 335, 380.
İsmet Bey, 234.
İsmet (İnönü) Paşa (Batı Cephesi Kumandanı ve Erkânıharbiyei Umumiye Reisi), 93, 99, 109-111, 114, 115, 117, 132, 187, 194, 238, 239, 241-243, 251, 257, 276, 283, 288, 290, 338, 340, 380, 388, 389, 408, 411, 412, 416.
İstanbul, 23, 28-31, 34, 37, 41-43, 49, 59, 64, 67-70, 73, 78, 100, 141, 142, 144, 145, 147, 150, 153, 159, 160, 181, 192, 198, 218, 221, 227, 231, 274, 316, 321, 362, 363, 390, - ajansları, 212, - delegasyonu, 59, - halkı, 203, - heyeti, 66, - Hükümeti, 34, 66, 70, 71, 209, 420, - işgali, 71, 141, - kabinesi, 311, - ricali, 331, 401, - surları, 144.
İstanbul Milli Meclisi, 141.
İstanbul'un İşgalinden Sonra İstanbul Hükümetince Münakit Muahedat Vesairenin Lağvı Kanunu, 71.
İstasyon, 203, 221, 233, 243, 278, 399.
İstibdat dünyası, 115.
İstifa, 176, 227, 283, 288, 319, -name, 164.
İstihbarat, 23, 122, 188, 205, 261, 335, -çı, 221, - Müdüriyeti, 261, - Müdürü, 218.
İstihbarat ve Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi, 328.
İstiklâl, 76, 77, 144, 314, - madalyası, 426.
İstiklâl Grubu, 221, 248.

İstiklâl Mahkemesi, 26, 48, 69, 71, 72, 264, 276, 294, 295, 297, 299, 300, 302, 303, 309.
İstiklâl Marşı, 75, 76.
İstiklâl Mehakimi Teşkili Kanunu (İstiklâl Mahkemeleri Kanunu), 71, 272.
İstila, 34, 53, 68, 71, 95, 114, 126, 141, 374, 410, 413, 428, -cı devletler, 210, -cı düşmanlar, 231, - kuvvetler, 210, -cı zalimler, 410, -cılar, 374, - fikri, 211, - orduları, 286.
İsviçre, 234.
İsyan, 36, 62, 68, 92, 113, 131, 143, 278, 401, 409, - ateşi, 142, - ateşleri, 141, -cılar, 233, - hareketi, 68, -lar, 68.
İşgal, 37, 52-56, 62, 67, 68, 71, 100, 109, 123, 127-129, 141, 145, 209, 231, 256, 267, 289, 342, 377, 379, 404, 406, 407, 409, - cephesi, 366.
İşkence, 128.
İtalya, 60, 112, 164, 209, - memurları, 209, - tabiiyeti, 235, - temsilcileri, 223.
İtalyanlar, 144, 164, 165, 279, 321.
İthal, 298, -at, 69.
İtilaf, - askerleri, 144, - devletleri, 30, 31, 34, 37, 41, 52, 59, 62, 67, 68, 70, 71, 79, 95, 142, 165, 178, 227, 267, 409, 410, - hükümetleri, 59, 178, 225, - memurları, 144, - subayları, 144.
İtilaf Devletleri Tahkikat Komisyonu, 62.
İtilafname, 164.
İttifak, 37, -name, 60, 163, - şartları, 60.
İzmir, 62, 78-80, 129, 145, 153, 182, 214, 222, 401, 410, 420, - faciaları, 127.
İzmir'in işgali, 127, 231.
İzmit, 86, 128, 129, 234, 294.
İzzet Paşa bkz. Ahmet İzzet Paşa.
İzzettin Bey (1. Grup Kumandanı, Miralay), 359, 382.

Jandarma, 79, 320, -lar, 235, - şifresi, 208, - teşkilatı, 256.
Japon martini, 304.

Kâbil, 63.
Kabine, 79, 227, 311, 319.
Kadıköy, 366.
Kadın, 298, 371, - elbisesi, 298, -lar, 61, 64, 127, 129, -ların namusu, 128.
Kadri Bey (Van Valisi), 104.
Kafkas, 53, - Fırkası, 357, - Hükümeti, 190, - kılıcı, 36, - meseleleri, 37, 60, - milletleri, 63.
Kafkasya, 51, 52, 53, 94, 133, 199, 222.
Kahvehane, 100.
Kalomati, 234.
Kamil Efendi (Belediye Azası, Terzi Hacı Yusufzade), 156.
Kamuoyu, 62, 64, 80, 104, 142, 150, 203, 232, 242, 258, 275, 288.
Kandıra, 128.
Kângırı bkz. Çankırı.
Kanun, 31, 49, 98, 143, 146, 159, 194, 247, 248, 272, 280, 284, 317-319, 322, 346, 426, - hükümleri, 425, - koyma, 275, -lar, 70-72, 96, 166, 247, - maddeleri, 279, - maddesi, 74, -suz, 107, - tasarısı, 180, - teklifi, 71, - yapıcı, 321, - yapma, 279.
Kanuni Esasi, 280.
Kanuni, - haklar, 280, - işlem, 394, - izin, 72, - merasim, 58, - sıfat, 279, - tasarılar, 169, - teklif, 411, - usul, 304.
Kapitalist, - dünyası, 154, - hükümetler, 199.
Kapitalizm, 130.
Kapitülasyonlar, 62, 64, 223.
Kara kuvvetleri, 277.
Karaarslan, 128.
Karacahisar, 242.
Karadeniz, 98, 222, 312, 373.
Karahisar, 106, 129, 275, 294, 327, 332, 406, 417, 430.
Karahisarı Sahib bkz. Afyonkarahisar.
Karahisarı Şarki bkz. Şebin Karahisar.
Karakol, 234.
Karakuyu, 379.
Karaman, 68.
Karayavşan, 366, 377.
Kardinal Gaspari bkz. Gaspari.
Karesi, 33, 75, 182, 281.
Kars, 52, 56, 62, 69, 321.
Kartaltepe, 379, 406, 407.
Kasaba, 127, 308.
Kastamonu, 54, 74, 120, 146, 216, 258, 259, 261, 294, 305, 378, 392, - havalisi, 387.
Kaş Kaymakamı, 191.

Katil, 96, 276.
Katliam, 61, 62, 127, 129, 130, 374.
Katrancı, 340, 403.
Kavuncu köprüsü, 340.
Kaymana nahiyesi, 128.
Kaymaz, 327.
Kayseri, 86, 100, 104, 182, 222, 255, 258, 259, 263, 305, 309, 339, 345, 351, 352.
Kâzım Bey (Cephe Erkânıharbiye Reisi, Miralay), 179, 194.
Kâzım Bey (Mürettep Kolordu Kumandanı, Miralay), 382.
Kâzım Hüsnü Bey, 90, 91.
Kâzım Karabekir Paşa (Doğu Cephesi Kumandanı), 104, 107, 123, 177, 185, 194, 199, 206, 233, 246, 250, 288, 338, 376.
Kefken adası, 129.
Kemalettin Bey (4. Grup Kumandanı, Miralay), 382.
Keskin, 260, 320, 331, 351, 352.
Kılıç Ali Bey (Ayıntap Mebusu), 46, 182.
Kırka, 244.
Kırkkız Dağı, 251.
Kırmızı kıtalar, 52.
Kırşehir, 84, 86, 258, 259, 319.
Kışlık Saray, 221.
Kıtal, 95, - siyaseti, 136.
Kıyam, 146 197, 210, 211, 349.
Kızıl Haç, 222.
Kızılordu Kumandanlığı, 133.
Kilikya, 79, 95, 223, 314.
Kipert, 405.
Kirazoğlu, 403.
Kocaeli, 39, 48, 92, 294, 295, 384, - Grubu, 385, - Levazım Riyaseti, 295.
Koçgiri isyancıları, 233.
Kokar, 340.
Komisyon, 222.
Komünist, 56, -ler, 52, 225, -leştirme, 53, -lik, 60, - teşkilatı, 26.
Komünistleştirme, 53.
Komünize olmak, 56.
Komünizm, 37, 60, 63, - cereyanı, 172, - esasları, 37, - mesleği, 172.
Konferans, 30, 34, 36, 37, 41, 59, 60, 66, 70, 71, 78-80, 85, 100, 123, 164, 321.
Kongre, 104, 160, 181, 231, 232, 235-237, 247.
Konstantin (Kral), 390, 409, 410, - ordusu, 391.
Konya, 68, 84, 104, 134, 149, 151, 176, 188, 200, 255, 258, 259, 294, 295, 305, 309, 314, 320, 339, 425, 426, - ahalisi, 426, - Mahkemesi, 272, - Menzil Müfettişliği, 295.
Korsak, 404.
Kozan, 411, 412.
Köle, 64, 413, -cilik, 428.
Köprü, 146, -ler, 62.
Köy, 127-129, 407, 409, -ler, 128, 222, 308, 413, -lü, 71, 154, -lüler, 374.
Krallar, 286.
Kur'an, 36.
Kurtuluş, 68, 73, 82, 100, 120, 122, 141, 143, 146, 190, 202, 237, 287, 413, 414, 429, - mücahedesi, 73, - yolu, 197.
Kuşadası, 235.
Kuvayi Milliye'nin teşkili, 153.
Kuzey cephesi, 243.
Kuzey Kafkas hükümeti, 70.
Küçük Asya, 94.
Kültür, 232, 236, 237.
Küplü, 129.
Kürdistan birliği, 78.
Kürdlerkışlağı, 340.
Kütahya, 75, 86, 255, 257, 402.
Kütahya-Eskişehir Muharebesi, 257.

Ladik, 146.
Layiha Encümeni, 49, 50.
Lâzistan, 91, 194, 195, 216, 262.
Le Bosphore, 256 342.
Lenin, 97.
Levazımatı Umumiye, 296, 301, 303.
Liberal, 222.
Liman, 47, 54, 55, 88, 378, - mühendisi, 47.
Lloyd George, 66, 410.
Londra, 28, 32, 33, 35-37, 49, 55, 66, 78, 85, 93, 164, 203, 209, 409, - Konferansı, 30, 37, 41, 59, 60, 66, 70, 71, 78-80, 85, 100, 164.
Lord Derby bkz. Derby.
Ludendorf, 315.
Lütfiye, 244.

Maarif, 69, 231, 232, 236, 237, - Kongresi, 231, 236, - teşkilatı, 236, - teşkilatımız, 232.
Maaş, 396, -lar, 234.
Maddi kuvvetler, 287.
Madenler, 69.
Mahalli, - hükümet, 89, 140, - inzibat, 99.
Mahkeme, 26, 207, 222, -ler, 48, 69, 71, 72, 272, 294, 295, 297, 299, 300, 302, 303, 309.
Mahkûm, 31, 136, -iyet, 31.
Mahmud Bey, 186.
Mahmud Esat (Bozkurt) Bey, 234, 254.
Mahmudiye, 407.
Mahmut Celâl (Bayar) Bey (İktisat Vekili, Saruhan Mebusu), 58, 90.
Mahmut Efendi (Mebus Sadullah Efendi'nin oğlu), 217.
Mahmut Sait Bey (Muş Mebusu), 90, 91, 255.
Makbule Hanım, 429.
Makineli tüfek, 377.
Mal memuru, 296.
Malıköy (Mallıköy), 243, 341.
Mali, - çaba, 69, - hükümler, 79, - ihtiyaç, 69, - işler, 69, - kontrol, 79, - kuvvet, 28, - meseleler, 78, - sorunlar, 80, - vaziyet, 169.
Maliye memurları, 293.
Malsaba (Rodos Valisi), 191.
Malta, 73, 100, 215, 427, - zindanı, 100.
Manda, 145.
Manevi kuvvetler, 287.
Mangal Dağı, 346, 394, 403.
Mangaltepe, 340.
Maraş, 87.
Mardin, 140.
Marmara, - bölgesi, 129, - Denizi, 362.
Marmaris, 214.
Marş, 75.
Matbuat bütçesi, 205.
Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, 188, 205.
Mazhar Bey (Diyarbekir Valisi), 104.
Mazhar Bey (İstanbul Mebusu), 182.
Mazhar Müfit Bey (Hakkâri Mebusu), 345.
Mazlum Baba (Hüseyin Mazlum) Efendi, (Denizli Mebusu), 74.
Mazlum, - Doğu milletleri, 423, - milletimiz, 413, - milletler, 210, - insanlar, 409.
Mdivani, Budu (Sovyetler Birliği Dışişleri Komiserliği Türkiye Temsilcisi), 52, 126, 130.
Mdivani, Simon (Gürcistan Ankara Sefiri), 40.
Mebus, 33, 42, 46, 47, 49, 50, 86, 101, 112, 172, 178, 184, 191, 200, 207, 209, 214, 217, 225, 229, 233, 249, 255, 272, 274, 282, 283, 285, 315, 317, 318, 345, 377, 382, 398, 411, 412, -lar, 91, 107, 141, 235, 311, 399, -luk, 278.
Mecidiye köyü, 129
Meclis, 23, 25-28, 30-49, 51, 53-55, 57-59, 64-75, 82, 83, 85- 88, 90, 92-96, 98, 100, 102-108, 111-113, 115, 116, 118-124, 126, 127, 131, 132, 134-143, 146-160, 163, 164, 166-169, 171, 172, 176-178, 180-183, 185-188, 190, 191, 194-200, 202, 205-209, 212-217, 219-223, 225, 226, 229-231, 233, 234, 236, 241, 243, 244, 246-255, 257-262, 264, 267-273, 275-288, 290, 295, 297, 299, 300, 302, 303, 305-307, 309, 311, 314, 316-324, 328, 331, 334, 337, 339, 346, 351, 352, 363, 364, 373, 375-377, 380-382, 385, 386, 388, 391-394, 396-398, 401-403, 406, 407, 409-412, 414, 415, 419, 422-425, 427, 429, - encümenleri, 248, - kürsüsü, 75, - üyeleri, 268, 278.
Meclisi Mebusan, 73, 159, 160, 181, 249, - üyeleri, 67.
Mecmua, 266.
Medeni, 409, - kanunlar, 69, - mefkûreler, 70, - millet, 391, 410, - milletler, 409, - şartlar, 95, - vazife, 95.
Medeniyet, 76, 143, 144, - âlemi, 70, 127, 391, 409, 410, - cihanı, 204, - eserleri, 409.
Mehmet Emin (Yurdakul) Bey, 116.
Mehmet Akif (Ersoy) Bey (Burdur Mebusu), 42, 76.
Mehmet Bey (Ethemzade), 156.
Mehmet Efendi (Eskişehir Mebusu), 233.
Mehmet Kaya, 234.

Mehmet Said Efendi (Karahisarı Sahip Belediye Reisi), 155.
Mehmet Şükrü Bey (Karahisarı Sahib Mebusu), 426.
Meis Adası, 191, 209.
Meisliler, 191.
Mektep, 61, 266.
Mektup, 28, 40, 172, 178, 196, 225-228, 230, 266, 289, 323, 374, 395, 427, -lar, 100, 101, 173, 223.
Memleket, 30, 31, 34, 37, 61, 66, 68, 69, 71, 72, 85, 94, 95, 98, 99, 104, 112, 127, 132, 136, 142, 144, 145, 154, 166, 167, 172, 177, 202, 204, 211, 218, 231, 232, 236, 237, 246-248, 267, 274, 275, 277-279, 286, 287, 294, 301, 306, 313, 314, 318, 319, 321-323, 362, 373, 389, 390, 401, 402, 410, 413, 422, 429, - hayatı, 23, -ler, 73, 141, 209, 408, 409, - menfaatları, 23, 49, 70, 103, - müdafaası, 290, 344.
Memleketin, - bağımsızlığı, 172, - bütünlüğü, 159, 160, 163, 178, 181, - kurtuluşu, 68, 82, - menfaatları, 64, 143, - mukadderatı, 67, 280, - müdafaası, 275, - sınırları, 98.
Memur, 32, 165, 277, 296, 300, 425, -iyet, 29, 72, 227, 323, -lar, 82-84, 112, 144, 169, 182, 209, 222, 258, 287, 293, 295, 311, 312, 318, 320, 324, 421.
Meni Müskirat Kanunu (Alkollü İçkilerin Yasaklanması Kanunu), 71.
Menteşe, 172.
Merkez Ordusu, 180, 294, 309, 316, 337, 371, 372, 387, 418.
Merkezi hükümet, 51.
Mersin, 86, 91, 98, 274, 285.
Merzifon, 146, 222.
Mesih, 410.
Meşru hükümet, 41.
Metristepe, 114.
Meydan muharebesi, 114, 126, 134, 136, 171, 327, 338, 344, 351, 388, 395, 400, 407.
Mezalim, 222, 409.
Mezhep, 94.
Mısır, 34.
Mihalıççık, 403, 407, 417.
Millet, 23, 25-28, 30-49, 51-53, 55, 57-61, 63-77, 82, 83, 85-88, 90, 92-96, 98-100, 102-108, 111-116, 118-124, 126, 127, 131, 132, 134-142, 144-152, 154-160, 163, 166-168, 171, 172, 176-178, 180-188, 190, 191, 195-200, 202-212, 214-223, 225, 226, 229-233, 236, 241, 243, 244, 246, 248, 251-255, 257-262, 264, 267-274, 277-280, 283-288, 290, 295, 297, 299, 300, 302, 303, 305-307, 309, 311-314, 316, 317, 320, 321, 323, 324, 328, 331, 334, 337, 339, 346, 363, 364, 373-377, 380-382, 385, 386, 388-393, 395-399, 401-403, 406-415, 419, 422-425, 427, 429, -efradı, 190, - fertleri, 68, 286, - hayatı, 23, - kahramanı, 143, -ler, 63, 65, 71, 144, 203, 210, 232, 247, 408, -lerin felsefesi, 237, - Meclisi, 249, 320, 331, 374, - menfaatları, 23, 28, 70, 103, 143, - mukadderatı, 280, - müdafaası, 290, - vekilleri, 141-143, 314.
Milletin, - arzusu, 70, 279, - aydınlatılması, 72, 182, - bağımsızlığı, 60, 114, 159, 160, 181, - emelleri, 143, 160, 181, - fikirleri, 311, - idaresi, 73, - menfaatları, 49, 64, 70, - metaneti, 278, - mukadderatı, 278, - namusu, 314, - tam bağımsızlığı, 163, 178, - teşkilatı, 181, - uyarılması, 72, 182, - vazifesi, 278.
Milletlerarası, - askeri kontrol, 79, - heyet, 127, - idare, 79, - komisyon raporları, 409.
Millettaşlar, 95, -ımız, 71.
Milli, - ananeler, 37, - azim, 138, - bağımsızlık, 143, 145, 410, - bayram, 146, - dava, 79, - eğitim, 64, - emeller, 95, 190, 269, - esaslar, 37, 69, - faaliyetimiz, 67, - galeyan, 231, 236, - gaye, 37, 108, 160, 181, 237, 288, - hâkimiyet, 273, - hareket, 36, 203, 362, - hareket tarihi, 141, - heyecan, 142, 267, 280, - hukuk, 248, 286, 410, - hükümet, 68, 223, 237, 267, - hükümet teşkilatı, 182, - irade, 267, 275, - kahraman, 399, - kamuoyu, 150, - karakter, 232, 236, - kurtuluş, 143, - kuvvet, 141, 401, - kültür, 236, 237, - marif, 231, 232, 236, 237, - maksat, 37, 68,

391, - mazi, 141, - Meclis, 142, 153, 289, - mefkûremiz, 60, - menfaatlar, 70, 123, - mesai, 120, 151, 197, 411, - meseleler, 101, - meşruiyet, 273, - mevcudiyet, 409, 410, - mukadderat, 286, - Mücadele, 240, 266, - mücahede, 143, 146, - müdafaa ihtiyaçları, 373, - Müdafaa, 30, 69, - ordu, 68, 100, 162, 286, 316, - prensipler, 172, 211, - ruh, 60, - sene, 67, 82, - sınır, 163, 178, 228, 231, 289, 324, 391, 408, - şair, 116, - talepler, 228, 411, - tarih, 141, 401, - terbiye programı, 232, 236, - teşebbüslerimiz, 68, - topraklarımız, 228, - Türkiya, 231, 236, - uzuvlar, 267, - varlık, 130, - vazife, 73, 219.
Milliyet, 116, - bağımsızlığı, 172, -çi, 60, 221.
Milliyetperverler, 362.
Misakı Milli, 53, 55, 59-61, 63, 64, 78, 85, 159, 160, 181, 203, 212, 218, 221, 223, 226, - sınırları, 80.
Mithat Bey, 107.
Mitralyöz, 254.
Mort (Mister), 233.
Moskof, 275.
Moskova, 23, 37, 51, 52, 60, 70, 133, 173, 177, 199, 223, 225, 226, - Antlaşması, 211, - Konferansı, 33, 37, 123, - Sefareti, 172, 174, 175, 373, - Sefareti Ataşemiliteri, 206, - Sefiri, 97.
Muallim, 171, 232, 237, -e, 237, -eler, 236, -ler, 231, 236.
Mudurnu Çayı, 385.
Muğla, 259.
Muhabir, 362, 399.
Muhafazakâr, 222, -lar, 247.
Muhafız Taburu, 111, 394.
Muhalefet, 107, 226.
Muhalif, 144, 203, 218, 226.
Muharebe, 55, 56, 61, 72, 85, 134, 136, 243, 257, 286, 294, 326, 327, 336, 338, 340, 344, 349, 351, 353, 355, 357, 360, 361, 364, 366, 374, 377, 384, 388, 389, 393, 395, 400, 402, 403, 404, 406-408, 413, 414, -ler, 68, 87, 102, 134, 267, 288, 329, 334, 335, 356, 390, 405, 407, 425, - meydanı, 72, 114, 135, 411.
Muharrem Mazlum, 380.
Muhiddin Baha Bey (Bursa Mebusu), 75, 86, 90, 182.
Muhiddin Baha Bey, 233.
Mukden Meydan Muharebesi, 407.
Musazade Davut, 217.
Mustafa Ağa (Yakup oğlu), 44.
Mustafa Arif Bey, 28.
Mustafa Bey (Karahisarı Şarki Mebusu), 49, 50, 229.
Mustafa Bey (Tokat Mebusu), 262, 318, 319.
Mustafa Durak Bey (Erzurum Mebusu), 281, 317, 318, 319, 320, 412.
Mustafa Efendi (Ankara Mebusu), 321.
Mustafa Esat Bey (İzmir Mebusu), 182.
Mustafa Lûtfi Bey (Siverek Mebusu), 319, 320.
Mustafa Necati Bey (Saruhan Mebusu), 182.
Mustafa Sagir, 223, 224.
Mustafa Şevket Bey (İzmir Mebusu, Dr.), 214.
Musul, 64, 98.
Muş, 91, 255.
Muvazenei Maliye Encümeni, 16, 282.
Müdafaai Hukuk Cemiyeti bkz. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti.
Müdafaai Hukuk Grubu bkz. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Grubu.
Müdafaai Milliye, - Harbiye Dairesi, 304, 306, - Levazımatı Umumiye Dairesi, 294, 303, - Sevkıyat ve Nakliyat Müdüriyeti Umumiyesi, 301, - Vekâleti Ordu Dairesi, 309.
Müfettişler, 296, 301.
Müfit Efendi (Kırşehir Mebusu), 84, 86, 319.
Müfit Efendi, 110.
Müfreze, 46, 81, 102, 114, 129, 403, -ler, 72, 251, 384, - reisleri, 313.
Müftü, 129, 331.
Mühendis, 47.
Mülakat, 36.
Mülki, - erkân, 399, - hükümet, 304, - makamlar, 82, - memuriyetler, 72, - memurlar, 182, 312, - salahiyet, 311, - sınır, 385, - tayinler, 194, - teşkilat, 194, 247.

Mülkiye, - memuru, 293, 295, - ricali, 247.
Mümtaz, 234.
Münir Bey, 234.
Mürettep Fırka, 327, 332.
Mürettep Kolordu, 346, 379, 380, - Cephesi, 357.
Müslim, 61.
Müslüman, 63, 183, 191, - ahali, 62, 191, - âlemi, 323, - devletler, 63, -lar, 63, 222, 409, -lık, 338, - milletler, 63, - tabip, 397, - Türk şehirleri, 410.
Müşir, 429, -lik rütbesi, 411, 412.
Müştak Bey, 233.
Mütareke, 30, 59, 62, 67, 68, 69, 73, 144, 204, 267, 401, -name, 144, -nameler, 71.
Müttefik, 62, 200, -ler, 31, 93, 144, 165, 420.
Müzakerat, 278.
Müzakere, 30, 32, 34, 49, 54-56, 66, 71, 74, 79, 88, 90, 91, 153, 160, 161, 165, 176, 192, 213, 234, 280-282, 312, 321, 412, -ler, 78, 85, 93, 169, 203, 223, 228, 277, 321, - salonu, 255.

Nabi Efendi (Taşkapılızade), 156.
Naci Bey (Batı Cephesi Erkânıharbiye Reisi), 365.
Naci Bey (İnebolu'da Miralay), 347, 348.
Naci Bey (Trabzon Valisi), 185, 186.
Naim Cevat Bey (Erkânıharp Binbaşısı), 167, 177.
Naim Efendi (İçel Mebusu), 83.
Nakdi yardım, 100.
Namık Kemal Zade Ali Ekrem Bey bkz. Ali Ekrem (Bolayır) Bey.
Namık Kemal, 122.
Namus, 104, 119, 127, 143, 314, 364, -lar, 128, -umuz, 391.
Natsarenus (Sovyet Elçisi), 210.
Nazilli, 128.
Nebil (Dehşetizade) Efendi, (Karahisarı Sahib Mebusu), 155.
Necati Bey (Erzurum Mebusu), 207, 315.
Necati Bey, 234.
Nefer, 46, 72, 129, 144, 279, 309, 356, 364, 386, 408, -ler, 213, 287, 414.
Nemrut Mustafa, 188.
Neşet Bey (Kângırı Mebusu), 90.
Neşet Bey, 28.
Neşriyat, 195.
Niğde, 25, 258, 259, 305, 309, 314, 339.
Nihad Bey (Söke Heyeti Merkeziyesi Reisi), 396.
Nihat Paşa, 319.
Nisabı Ekseriyet Kanunu, 71, 278.
Niyazi Efendi (Hacı Arifzade), 156.
Nizamname, 74, 84, 159, 160, 167, 168, 182, 183, 229, 247.
Nurettin Paşa (Merkez Ordusu Kumandanı), 180, 233, 318, 418.
Nutuk, 40, - sureti, 95.
Nüfus, 69.

Okul, 44, 266.
Oltu (Olti), 54, 62, 83.
Ordu, 88, 108, 252, 253.
Ordu, 52, 55, 62, 79, 82, 99, 127, 130-132, 134, 136, 143, 162, 167, 180, 207, 216, 222, 233, 240, 242, 251, 256, 258, 260, 265, 267, 268, 273-279, 281, 286-289, 293-296, 298, 308, 309, 316, 317, 323, 327, 334, 337, 342, 344, 346, 350, 360, 364, 365, 379, 380, 382-386, 388-393, 395, 397, 399-402, 404-408, 410-414, 416-418, 420, 421, 428, - Başkumandanlığı, 342, - cepheleri, 72, - cephesi, 251, - Dairesi, 309, - efradı, 278, - genel karargâhı, 98, - iaşesi, 300, - ihtiyacı, 294, 301, - ihtiyaçları, 298, - intizamı, 318, - karargâhları, 99, - kıtaları, 330, - kumandanlığı, 318, -lar, 31, 34, 69, 72, 139, 306, 318, 324, 403, - mensupları, 324, - müfettişliği, 145, - nakliyatı, 301, - nizamı, 318, - safları, 333.
Orhangazi, 129.
Ortaköy, 129.
Osman Ağa (Giresun Müdafaai Hukuk Reisi), 39, 88, 92, 326, 340.
Osman Nuri Bey (Bursa Mebusu), 25, 182.
Osmaniye, 366.
Osmanlı, 126, 191, - Bankası, 233, - devlet borçları, 64, - devleti, 64, - hâkimiyeti, 209, - lirası, 130, - İmparatorluğu, 203, 210, 211, - mavzerleri, 304, - tebaası, 222.

Otomobil, 294, 306, -ler, 403.
Oy, 76, 83, 86, 87, 90, 229, 247, 248, 262, 264, 273, 284, 285, -lar, 74, 83, 84, 86, 160, 263, - pusulası, 74.
Oybirliği, 411.

Öğretmen, - mecmuası, 266, - okulu, 266.
Ömer Efendi (Nakibül Eşraf), 155.
Ömer Efendi (Vaızzade, Belediye Azası), 156.
Ömer Faruk Efendi (Şehzade), 150.
Ömer Lütfi Bey (Nafıa Vekili, Amasya Mebusu), 28, 112, 233.
Özel haberleşme, 34.
Özgürlük, 428.

Padişah, 42, 70, 144, 274, 277.
Palmerston, 80.
Panislamizm, 63.
Panturanizm, 63.
Papa 15. Benoit (Benova), 94.
Papalık, 42.
Papulas (Yunan Başkumandanı, General), 307, 397, 405.
Para, 28, 69, 87, 99, 169, 187, 188, 262, 308, 320, 321, 322, 390, 391, - yardımı, 262.
Paris, 164.
Partiler, 221.
Patris (Rum gazetesi), 153.
Payitaht, 67, 138, 362.
Petrol zenginlikleri, 64.
Peyam-Sabah, 48, 287.
Peygamberin ruhaniyeti, 324.
Picot, 79.
Piérre Loti (Pier Loti), 230.
Piyade, 334, 336, 377, 384, - fırkası, 402, - kıtamız, 403, - mevzileri, 334, - müfrezeleri, 403.
Plebisit, 54.
Polatlı, 257, 261, 325, 379, 382, 384, 385, 387.
Polis, 184, - teşkilatı, 256.
Pontus, - Devleti, 222, - Komitesi, 222, Rum Heyeti, 97.
Porsuk, 343, - suyu, 402.
Postalar, 403.
Pozantı, 104, 205.
Prensip, 28, 79, 172, 222, 223, -ler, 59, 70, 78, 178, 203, 221, 223.
Prensler, 319.
Prenslik, 320, - iddiası, 320, -ler, 319.
Propaganda, 222, 322, 362.
Protesto, 127, 209.

Ragıb Bey (Kütahya Mebusu), 86.
Ragıp Bey, 111.
Raif Hoca, 233.
Ramazan bayramı, 202.
Rasim Bey (Cebelibereket Mebusu), 51.
Rasim Bey (Sivas Mebusu), 84.
Refet (Bele) Paşa (Güney Cephesi Kumandanı, Müdafaai Milliye Vekili, Dahiliye Vekili), 132, 134, 136, 212, 228, 280, 285, 288, 327, 348, 349, 351-354, 380, 381, 408, 427.
Refik Bey (Konya Mebusu), 176.
Refik Şevket Bey (Saruhan Mebusu), 101, 165.
Resim muallimi, 171.
Reşit Bey (Merkezi Hükümet Reisi Muhasebei Umumiye Müdürü), 155.
Rıza Nur Bey (Sinop Mebusu), 212.
Rıza Paşa (Ferik), 138.
Rifat Bey (Eski Âyan Reisi), 138.
Rifat Bey (Kayseri Mebusu), 100, 182, 255.
Robert S. Dunn bkz. Dunn, Robert S.
Rodos, 191, 214.
Roma, 94.
Romanya martini, 304.
Ruble, 126, 130.
Rum, 97, 128, 153, 371, - hükümeti 222, - kayseri, 31, - memurlar, 222, - vahşeti, 131.
Rumeli, 103, 104, 118, 137, 140, 146, 148, 149, 152, 155, 156, 158-160, 167, 181-183, 217, 222, 247, 249, 268, 293, 295, 311, 387, - Türkleri, 422.
Rumlar, 61, 62, 95, 222, 312, 337, 409.
Rus, 23, 126, 130, 233, - Bolşevik Cumhuriyeti, 70, - Çarlığı, 211, - dostluğu, 37, - heyeti, 55, -lar, 37, 52-54, 97, 163, 172, 173, 362, - hükümeti, 60, - mahfilleri, 172, - milleti, 210, 211, 373, 395, - mü-

cadelesi, 53, - ordusu, 62, - ricali, 97, - Sefaret Müsteşarı, 200, - siyaseti, 226, - Sovyet bayrakları, 200, - Sovyet Cumhuriyeti, 37, 395, - Sovyet hükümeti, 210, - teklifleri, 167, - tüfekleri, 304.
Rus-Britanya Antlaşması, 60.
Rus-Türk, - antlaşması, 223, - dostluğu, 97.
Rusya, 37, 51, 60, 97, 130, 133, 144, 185, 210, 222, 373, 410, 428, - Sefiri, 233, - Sovyet Cumhuriyeti, 37, - Sovyet Hükümeti, 51, - Şûralar Cumhuriyeti, 200.
Rusya Federatif Şûralar Cumhuriyeti Ankara Salahiyettar Mümessilliği, 126.
Ruşen Bey (Gümüşane Mebusu), 74.
Ruşen Eşref Bey, 36, 352.
Rüstem Bey (Oltu Mebusu), 54, 83.
Rüşdü Efendi (Mesudiye Telgraf Müdürü), 234.

Sabri Bey (Tuapse Türk Konsolosu), 89.
Sadık Bey (Abdullah Beyzade), 196.
Sadık Efendi (Müdafaai Hukuk Reisi, Keskin'de Müftü), 260, 419.
Sadi Bey, 214.
Sadullah Efendi (Bitlis Mebusu), 217.
Safa Bey, 28.
Saib Bey, 429.
Saint James (Sen Ceymis) Sarayı, 66.
Sakarya, 242, 288, 289, 379, 384, 390, 402, 403, 404, 412, 413, 423, - Cephesi, 340, - zaferi, 399, - Meydan Muharebesi, 388, 395, 400, 407, - Meydan Savaşı, 344, - Muharebeleri, 382, - Muharebesi, 266, - muzafferiyeti, 321, - Nehri, 257, 340.
Salahaddin Adil Bey (2. Grup Kumandanı, Miralay), 359, 382.
Salâhattin Bey (Mersin Mebusu), 86, 274, 276-278.
Salih Bey (Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Sanisi, Kaymakam), 365, 366, 368-370.
Salih Bey, 238.
Salih Bey, 352.
Salih Efendi (Erzurum Mebusu), 34, 75, 282.
Salih (Omurtak) Bey (Harekât Şube Müdürü), 358.
Salih Paşa (Bahriye Nazırı), 34, 218, 227.
Saltanat, 247, 390, - erkânı, 150, - hanedanı erkânı, 150, - makamı, 37, 42, 67, - meselesi, 248, - mevkii, 64, - şûrası, 70.
Sami Bey (İçel Mebusu), 84, 90, 91.
Sami Efendi (Dereköyü'nde İrtibat Zabiti Başkumandanı), 365.
Samsun, 145, 184, 222, 233, 294, 312, 418.
Sanat, 171, 232, -kârlar, 294, 307.
Sapanca, 340, 404.
Saray, 66.
Sarıhalil, 379, 404.
Sarıköy, 415.
Saruhan, 90, 101, 165, 182.
Sathı müdafaa, 344.
Savaş, 130, 223, 344, 374, 414.
Seçim, 23, 74, 83, 86, 91, 156, 161 262, 275, 276, 281, 319, - hakkı, 104, -ler, 33, 67, 84, 86, 90, 118, 272.
Sefaret, 172, 206, - heyeti, 201, 323, -hane, 200, -ler, 72.
Seferber, 308, -lik, 98, 381, 386.
Seferberlik ve Cephe Zammı Kanunu, 98.
Sefir, 40, 97, 177, 200, 210, 233, 234, 323, 395, -ler, 227.
Sefiri Kebir, 172, 173, 199, 226.
Sermayeler, 64.
Sevkıyat ve Nakliyat, 301.
Sevr Antlaşması, 32, 34, 42, 59, 70, 71, 78, 80, 163-165, 203, 209, 211.
Seyfi Bey (Erkânıharbiye Kaymakamı), 179, 194.
Seyfi, 234.
Seyitgazi, 327, 402, 407.
Seyyar ordu, 384.
Sforza (Kont, İtalya Hariciye Vekili), 80.
Sınır, 79, 167, 177, 228, 244, 385, -lar, 64, 80, 141, 272, 289, 307.
Sırplar, 34.
Sırp martini, 304.
Sırrı Bey (İzmit Mebusu), 66, 410.
Silah, 37, 53, 54, 62, 89, 191, 233, 237, 256, 267, 268, 313, 327, 377, 381, 386, 391, 401, 410, 411, 413, - arkadaşları, 114, 136, -lanma, 312, -landırma, 68, 222, -lar, 68, 71, 96, 114, 133, 136, 167, 294, 304, 312, 362, -lı eşkıya, 98, -lı kuvvet, 287, -lı kuvvetler, 402, -lı nefer, 39, 325.
Silifke, 57, 259, 294, 305.

Silvan, 196, 215.
Simav, 401.
Sinop, 182, 212, 216.
Sivas, 62, 68, 79, 84, 98, 102, 113, 309, 314, 339, - Kongresi, 59, 160, 181, 182.
Siverek, 319, 320.
Sivri, 340, 377, 379.
Sivrihisar, 233, 397, 403, 405, 407, 415, 417.
Siyaset, 23, 53, 64, 65, 70, 71, 80, 95, 123, 136, 143, 163, 164, 199, 225, 226, 274, - adamları, 65, - âlemi, 200, -ler, 221, 222.
Siyasi, 43, 229, - denge, 143, - emeller, 105, - emir, 381, - esaslar, 210, - fırka, 249, - heyet, 32, - hizipler, 221, - istifadeler, 322, - makamlar, 224, - maksat, 61, 320, - menfaatlar, 216, 427, - meseleler, 72, - münasebetler, 213, 223, - neticeler, 319, - partiler, 221, - rical, 70, 144, - sakınca, 195, - tedbir, 276, 277, - tutuklular, 184, - vaziyet, 41, 61, 262.
Sosyalist, 422, 423.
Sovyet, - Cumhuriyeti, 37, - Elçisi, 210, - emekçileri, 130, - Ermenistanı, 63, - Hükümeti, 51, 210, 225, 226, 373, - ordusu, 317, - Rusya, 60, 130, 131, 172, - Rusya halkı, 428, - Rusyası, 395, - teşkilatı, 362.
Sovyetler Birliği Hükümeti, 130.
Söğüt (Söyüt), 127, 128.
Söke, 128, 396, 421.
Sömürge, 210.
Strateji, 407, - planı, 403.
Stratejik vaziyet, 403.
Streit, Clarence K. (Amerikalı gazeteci, *Public Ledger* [Philadelphia]), 59.
Suat Bey (Kastamonu Mebusu, Dr.), 54, 74.
Subay, 235, 268, 313, 317, 335, 346, -lar, 69, 82, 111, 115, 144, 233, 278, 286, 397, 397, 408, 414, 418, 427, - muharebesi, 408.
Suikast, 53, 60, 145, 223, 224, - darbesi, 67.
Sulh, 78.
Sulh Konferansı, 34.
Sultan, 31, 248, 420, -lık, 64.
Sultan Ahmet Han (Afganistan Sefiri), 132, 200, 323.
Suphi Bey, 387.
Suriye, 63, 70, 144, 225, 269, 408, - ihtilali, 225.
Süleyman Sırrı Bey (Yozgat Mebusu), 68, 284, 382.
Sülümanlı (Sülünlü), 128.
Sürgün emirleri, 222.
Süvari, 128, 389, - bölüğü, 325, 326, - eri, 382, - fırkası, 402, - Grubu, 350, 355, - kıtası, 403, - kolordusu, 384, - kuvvetleri, 384, -ler, 134, - neferi, 46, - postaları, 334.

Şahadet, 72.
Şair, 75, 76, milli -, 116.
Şam, 188.
Şebinkarahisar (Şarkî Karahisar), 92, 229.
Şehir, 36, 410, -ler, 342, 401.
Şehit, 77, 82, 129, - evlatları, 418, -ler, 268.
Şekib Arslan Bey (Eski Havran Mebusu), 225, 226.
Şemsettin Bey (Hacı Necmettinzade), 217.
Şeref, 31, 146, 201, 204, 279, 289, 321, 346, 428, - hissesi, 135, - meydanı, 114.
Şeref Bey, 101.
Şeref Bey (Edirne Mebusu, Reis Vekili), 182, 275.
Şerefli, 414, - mazi, 143, - vazife, 286.
Şeriat, 63, 68, -a uygunluk, 42.
Şerif Efendi (Müdafaai Milliye'de), 380.
Şevket Bey (Sinop Mebusu, Reis Vekili), 182.
Şevket Hanım, 234.
Şeyh Ahmed-üş Şerîf-üs Sünusi, 202.
Şeyh Servet Efendi (Bursa Mebusu), 200.
Şiir, 76, -ler, 116.
Şimendifer, 384, 407, - İdaresi, 112.
Şûra, 126, 154, 422, 423, -lar, 167, 200.
Şûrayı Saltanat, 31, 42.
Şüheda, 77.
Şükrü Bey (Ankara Kumandan Vekili), 386.
Şükrü Bey (Enver Paşa'nın yaveri), 194, 195.
Şükrü Efendi, 116.

Taarruz, 52, 54, 62, 93, 95, 114, 128, 162, 187, 236, 240, 251, 279, 313-316, 332, 340, 343, 346, 349, 353, 355, 357, 366, 379, 388, 390, 394, 397, 401, 403-407, 411, -lar, 131, 216.

Taarruzi, - hareket, 367, - keşif, 377.
Tabancalar, 304.
Tabii kaynaklar, 64.
Tabip, 397.
Tahkikat, 28, 62.
Tahsin Bey (Ankara Darülmuallimatı Resim Muallimi), 171.
Tahsin Bey (Aydın Mebusu), 35, 412.
Talat Paşa, 224, 226, - suikastı, 224.
Talât Efendi (İstihbarat Subayı), 335.
Tam bağımsızlık bkz. Bağımsızlık.
Taraklı, 385.
Tarih, 41, 42, 73, 135, 141, 144, 146, 204, 232, 236, 237, 275, 276, 362, 401, 407, 411, 413, -imiz, 31, 230, - sahnesi, 136.
Tarihi, - emsaller, 150, - karakterimiz, 232, - vakalar, 143, - vazife, 268, - vaziyet, 142.
Tarsus, 98.
Tasviri Efkâr, 267, 268, 287.
Taşnak, - Ermenileri, 52, - Ermeni komitesi, 62, - Hükümeti, 51, -lar, 62, 63.
Tatar, 97.
Tayyare, 233, 358, 377.
TBMM, 317, 322, - Hükümeti, 223, 373.
Tecavüz, 68, 95, 113, 127, 145, 210, 317, 390, 391, 401, 408, 409, -ler, 67, 144.
Tehcir, 61, 62, 71, 96, 312, 337.
Tekâlifi Milliye, 295, 329, - tatbikatı, 320.
Tekâlifi Milliye Emri, 291, 293, 321, - (Numara 2), 296, - (Numara 3), 298, - (Numara 4), 300, - (Numara 5), 301, - (Numara 6), 303, - (Numara 7), 304, - (Numara 8), 306, - (Numara 9), 307, - (Numara 10), 308, 309.
Tekâlifi Milliye Komisyonları, 293, 294, 296, 298, 300, 302, 303, 306, 307, 308, 301, 304.
Teklifname, 34.
Telefon, 358, - makinesi, 306.
Telgraf, 35, 43, 46, 66, 78, 81, 87, 106, 108, 114, 115, 119, 122, 134, 139, 146, 148-152, 164, 167, 190, 192, 208, 212, 219, 234, 239, 246, 252, 260, 267, 294-296, 303, 306, 309, 338, 352, 364, 365, 373, 379, 386, 387, 397, 398, 418, 427, -hane, 55, 195, -lar, 41, -name, 66, 89, 100, 118, 120, 128, 132, 133, 149, 168, 177, 191, 217, 218, 331, 399, -nameler, 37, 108, 202.
Telyazısı, 80.
Temyiz Heyeti Teşkiline Dair Kanun, 71.
Terör, 62.
Teşekkürname, 363.
Teşkilat, 26, 31, 58, 104, 105, 159, 160, 168, 169, 172, 177, 181-183, 194, 222, 232, 233, 236, 246-248, 256, 268, 276, 311, 312, 319, 401, -ımız, 362, - Kanunu, 247, 248, -lar, 99.
Teşkilatı Esasiye, 72, 249, - Kanunu, 31, 49, 50, 69, 70, 103, 159, 160, 172, 181, 246, 247, 276, 280, 281, 319.
Tevfik Paşa (Sadrazam), 28, 30, 31, 34, 41-43, 59, 66, 420.
Tevfik Rüştü (Aras) Bey (Moskova Sefareti Müşavirlerinden, Menteşe Mebusu), 172, 173.
Thames Nehri, 63.
Ticaret, 60, 191, 293.
Ticari münasebetler, 362.
Tirebolu, 44.
Tokat, 262, 309, 318, 319, 339.
Top, 109, 144, 254, 361, 401, 406, -çu, 334, 336, -çu muharebeleri, 334.
Toplumsal yapı, 211.
Toprak emelleri, 61.
Topraklarımız, 79.
Toydemir, 340, 404.
Trablusgarp Harbi, 414.
Trabzon, 25, 167, 179, 182, 185, 186, 190, 194, 195, 216, 219, 220, 226, 233, 234, 266, 281, 377, - ve Lâzistan Havalisi Kumandanlığı, 194.
Trakya, 78, 79, 80, 153, 223, 362, 420, - Müdafaayi Hukuk Cemiyeti, 219.
Tren, 238, 341, 399, - istasyonu, 221.
Tuapse, 89, - memuru, 89.
Tufan Bey (Hakkâri Mebusu), 84.
Tunalı Hilmi Bey (Bolu Mebusu), 73, 101, 264, 408, 411.
Turan birliği, 62.
Turanlızade Şaban, 217.
Tutuklama, 107, 128, 167, 177, 186.
Tutuklu, 100, -lar, 215, 427.
Tüccar, 293, 298, - malı, 378.

Tüfek, 111, 144, 304, 325, 326, 361, 377, 406, makineli -, 111.
Türbe Tepe, 349, 394, 404.
Türk, 38, 63, 127, 153, 422, - askeri, 63, 390, 395, - bayrakları, 200, - emelleri, 80, - hâkimiyeti, 63, 223, - halkı, 130, 342, 410, 428, - heyeti, 60, - hükümeti, 390, - ırkı, 63, - ilkeleri, 80, - Konsolosu, 89, - köyleri, 62, 222, - kuvvetleri, 402, -ler, 62, 80, 127, 222, 362, 391, 422, -lük birliği, 62, - milleti, 59, 60, 64, 141, 143, 203, 210, 211, 226, 230, 289, 323, 390, 391, 395, - milliyetperverliği, 116, - neferi, 408, - orduları, 289, - Rus milletleri, 210, 211, - subayları, 63, - şehirleri, 410, - teklifleri, 223, - vatandaşları, 61.
Türk Hanımları Esirgeme Derneği, 363.
Türkiya, 37, 59, 60, 61, 64, 142, 144, 200, 201, 210, 225, 231, 236, 248, 316, 362, - Hükümeti, 247, - memleketleri, 209.
Türkiya muallime ve muallimleri, 237, - Kongresi, 231, 236.
Türkiya Büyük Millet Meclisi, 27, 37, 38, 39, 40, 44, 46, 48, 57, 81, 82, 88, 92, 93, 103-105, 108, 113, 116, 118, 120-127, 131, 132, 136-138, 140, 146, 148-150, 152, 155, 156, 158, 159, 167, 180-183, 186, 188, 190, 191, 196, 197, 205, 207, 208, 214-217, 219, 220, 225, 231, 236, 241, 243, 244, 246, 251-253, 260, 261, 267-270, 272, 287, 295, 302, 305, 307, 309, 323, 337, 363, 380, 385, 386, 391, 392, 396, 414, 419, 422, 424, - Ordusu, 388, 423.
Türkiye, 33, 34, 61, 64, 66, 70, 71, 79, 80, 130, 133, 203, 204, 221, 222, 223, 226, 284, 362, 362, 410, - devleti, 203, -nin bağımsızlığı, 154, - ordusu, 406.
Türkiye Büyük Millet Meclisi, 26, 30, 33, 34, 44, 47, 49, 55, 59, 64, 65, 67, 69, 70, 94, 95, 102, 107, 119, 122, 139, 147, 154, 171, 178, 195, 198, 199, 221, 222, 230, 255, 258, 259, 271, 273, 278, 283, 285, 316, 364, 375, 376, 381, 397, 398, 403, 410, 411, 415, 423, 425, 429, - Hükümeti, 409, - Ordusu, 402, 406, 407, 410, 412.
Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne Başkumandanlık Verilmesine Dair Kanun, 280.
Türkiye Komünist Fırkası, 172.
Tütün, 233.

Ulusal emeller, 80.
Uluslararası, 80.
Urfa, 148.
Uşak, 401, 406.
Uzunçam, 109.

Ülke, 64, 139, 223, 258, 259, -ler, 64, -miz, 79, - toprakları, 256.
Ümraniye, 320.
Üsküdar, 182.
Üye, 73, 155, 159, 182, -ler, 32, 67, 83, 97, 104, 161, 255, 258, 260, 268, 273, 278, 280, -lik, 276.

Vakit, 68, 85, 267, 268, 287.
Van, 84, 104.
Vapur, 145, 198.
Vatan, 31, 37, 61, 69, 73, 77, 114, 127, 130, 141, 150, 184, 256, 277, 279, 293, 344, 386, 390, 411, 421, - evladı, 232, -ı kurtarmak, 278, - haini, 278, - heyecanı, 143, - kavramı, 287, - muhabbeti, 390, - müdafaası, 69, 333, - sevgisi, 391, - toprağı, 132, - yavruları, 266.
Vatana ihanet, 61, 295, 296, 299, 300, 302, 303, 309.
Vatandaş, 344, -lar, 61.
Vatanın, - bağımsızlığı, 82, 197, - kurtarılması, 82, 151, 190, 331, - kurtuluşu, 82, 120, 122, - müdafaası, 82, - selameti, 227.
Vatani, - hamiyet, 150, - menfaatlar, 95, 216, - vazife, 23, 72, 73, 82, 167, 320, 382, - zaruret, 165.
Vatanperver, 104, -ler, 30.
Vatanperverane, 69, 196, 219, 220, 363, - hissiyat, 108, - hissiyatlar, 260, - hizmetler, 103, 157, 382, - mesai, 168, - müracaatlar, 333, - teminatlar, 190.
Vehbi (Bolak) Bey (Karesi Mebusu), 28, 281, 411, 182.

Vehbi (Çelik) Efendi (İkinci Reis Vekili, Konya Mebusu), 24.
Vehbi (Büyükyalvaç) Efendi (Konya Mebusu), 425.
Venizelos, 410.
Vergi, 222, 300, 306, 320.
Vicdan hürriyeti, 63.
Vicdani vazife, 23.
Volga, 97.
Vona Limanı, 88.
Vrangel ordusu, 167.

Washington, 61.
Wilson, - Ermenistan sınırları, 63, - projesi, 63.
Winston Churchill bkz. Churchill, Winston.

Yabancı, - baskısı, 138, - fikirler, 232, - işgal kuvvetleri, 267, - kültür, 232, 236, -lar, 23, 69, 390, 413, - memleket, 112, - müdahale, 391, - ordu, 95, - tesirler, 236, - unsurlar, 232.
Yahşihan, 341, 351, 352.
Yahya (Kaptan), 234.
Yahya Galip Bey, 83.
Yahya Reis Zade Yahya Efendi (Trabzon'da İskeleler Kâhyası), 220.
Yakındoğu Yardım Şirketleri, 222.
Yamak, 349, 404.
Yargı sınırları, 272.
Yasalar, 222.
Yayvan Tepe, 394.
Yeni Adana gazetesi, 205.
Yeni Gün, 399.
Yeni Mektep Mecmuası, 266.
Yeniköy, 129.
Yenişehir Ovası, 134, 129.
Yeşilordu, 26.
Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı, 144.
Yıldız, 404.
Yıldızdağı, 404.
Yıldıztepe, 340, 341.
Yoldaş, 60.
Yollar, 62.
Yozgat, 68, 81, 86, 102, 255, 258, 259, 278, 284, 305, 314, 320, 382.
Yunan, 79, 275, 279, - afeti, 374, - cephesi, 313, - devlet idarecileri, 79, - hastanesi, 397, - hükümeti, 222, 409, - ilerlemeleri, 255, - istilacıları, 374, - işgali, 209, - katliamları, 130, - kıtaları, 79, - Kızıl Haçı, 222, - kuvvetleri, 402, -lılar, 34, 62, 68, 69, 79, 80, 126-129, 131, 132, 145 153, 155, 156, 162, 227, 256, 314, 342, 362, 374, 390, 409, 420, - makamları, 62, - martini, 304, - milleti, 406, - ordusu, 127, 130, 222, 240, 267, 286, 289, 338, 390, 393, 397, 401, 402, 406, 407, 410, - saldırısı, 342, - taarruzu, 240, - tabipleri, 397, - torpidosu, 129, - vahşet ve hunharlığı, 128, - zulmü, 129, - zulümleri, 127.
Yunanistan, 62, 93, 136, 209, 223, 227, 286, 287, 342, 402, 420.
Yunus Bey (Yuni Bey, Bedirhan ailesinden), 188.
Yurt, 76, 184, 374, -lar, 210.
Yusuf Bey (Denizli Mebusu), 272.
Yusuf Bey (Turugzade), 155.
Yusuf İzzet Paşa (Bolu Mebusu, Mirliva, 3. Grup Kumandanı), 283, 326, 379, 382.
Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey (Adliye Vekili), 25, 58, 60, 133, 157, 192, 193, 195, 203, 212, 225, 226.

Zafer, 114.
Zalimane hücumlar, 115.
Zalimler, 410.
Zara, 320.
Zatı şahane, 42, 43, 277.
Zekâî Bey (Adana Mebusu), 25, 182.
Zekeriya Bey (Eski Edirne Valisi), 184.
Zeynel Abidin, 188.
Zile, 68.
Ziya Bey, 234, 235.
Ziya Gökalp (Prof.), 184.
Ziya Hurşit Bey (Lâzistan Mebusu), 90, 91.
Ziya Paşa, 28, 420.
Zonguldak, 216, 218, 228, 261, 294, -lılar, 393.
Zulüm, 115, 128, 132, 210, 409, -ler, 62, 71, 96, 127, 129.
Zübeyde Hanım, 429.
Zümre, 107, 143, 248, -ler, 144.